

ARAP DEĞİŞİMİNDE İSLAMÎ GRUPLARIN ROLÜ

-MISIR ÖRNEĞİ-

Servet Çelik

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-2015

ARAP DEĞİŞİMİNDE İSLAMİ GRUPLARIN ROLÜ
-MISIR ÖRNEĞİ-

Servet Çelik

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri

Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2015

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Servet Çelik tarafından hazırlanan Arap Değişiminde İslamî Grupların Rolü–Mısır Örneği- başlıklı bu çalışma 19.01.2015 tarihinde Eskişehir Osmangazi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof.Dr. Ejder OKUMUŞ

**Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı
(Danışman)**

Üye Prof.Dr. Zeki YILDIZ

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye Yard.Doç.Dr. Abdullah ACAR

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../ .../ 200...

(İmza)

Enstitü Müdürü

...../...../2015

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Servet ÇELİK

ÖZET

ARAP DEĞİŞİMİNDE MİSİRDAKİ İSLAMÎ GRUPLARIN ROLÜ

ÇELİK, Servet

Yüksek Lisans-2015

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Danışman: Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Arap isyanları kendine özgü nitelikleri ağır basan, büyük ölçüde ideolojisiz, örgütsüz ve öndersiz ayaklanmalar olarak ortaya çıktı. Bu isyanların devirdiği isimlere ve sarstığı rejimlere bakınca "güçlü ve sert bir dalga" olduğu açıktır. Arap toplumlarının taleplerini karşılayacak, aynı zamanda ayrıştırıcı olmayacak bir formüle ihtiyaç duyulmaktadır.

İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler), toplumsal tabanı olan, kurucu aktör rolünü bütün engellemelere rağmen oynamayı başaran güçlü bir teşkilat olarak gözükmektedir. Yeni aktörler, eski rejim ile muhalefeti birbirinden ayırt edecek bir siyasal basiret gösterdikleri sürece başarılı olacaklardır. Mısır'da ilk defa halkın istediği yöneticiler söz sahibi olmaya başlamıştı. Mısır'daki değişimle İhvân her ne kadar iktidara gelse de, ülkedeki konjoktürel şartlar değişimin zorlu olacağını göstermekteydi.

Bölgede İslamî grupların kurduğu partilerin nisbî başarısı, bölgede kurulu düzen taraftarlarını rahatsız etmişti. Her ne kadar Ordu Mısır'da orta vadede şekillendirici bir güç olarak var olsa da İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) uzun vadede Mısır'daki etkin bir unsur olarak çok daha adından söz ettirecektir.

Arap dünyası ve özellikle Mısır'daki gelişmeler, aslında iletişimin ışık hızına ulaştığı 21. Yüzyılın başlarında, teknokrat yönetimlerin sonunu işaret eden sosyolojik gelişmeler olarak da görülebilir.

ABSTRACT

THE ROLES OF ISLAMIC GROUPS IN EGYPT AT ARAB CHANGE

ÇELİK, Servet

Master Degree-2015

The Department of Philosophy and Religion Sciences

Adviser: Ast. Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

With their own distinctive characteristics, the Arab revolts emerged mostly without ideology, unorganized and leaderless. The names of the dethroned leaders and the regimes these revolts shook make it clear that this was ‘a strong and vigorous wave.’ It responded to the demands for change in Arab society within a non-exclusionary formula.

The Muslim Brotherhood appears to be a strong organization with a wide social base, having played a founding role in the process despite all obstructions against it. The new actors will be successful as long as they are able to show insight and distinguish the old regime from the opposition.

For the first time in Egypt, the popular leaders assumed power. Although the Muslim Brotherhood came to power as a result of the recent changes, the national conjuncture showed that change would be tough.

The relative success of the parties formed by the Islamic groups disturbed the proponents of the regime in power in the region. Despite the Army’s determining power in the short term, the Muslim Brotherhood will be cited as the most effective power in the long term.

These recent developments in the Arab World, especially in Egypt, can be seen as social transformations that indicate the end of technocratic regimes during a twenty-first century characterized by telecommunication at the speed of light.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ARAP DEĞİŞİMİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ VE NEDENLERİ

1.1. DEĞİŞİMİN TEMEL DİNAMİKLERİ.....	13
1.1.1. Adlandırma, Kavramsallaştırma ve Tartışmalar	13
1.1.2. Dünya Siyasal Konjonktürü	19
1.1.3. Bölgesel, Küresel Faktörler ve Güç Dengeleri.....	21
1.1.4. Filistin Meselesi	25
1.1.5. Bölgenin Stratejik Önemi ve Mısır	26
1.1.6. Bölgesel Entegrasyonlar	31
1.2. DEĞİŞİMİ HAZIRLAYAN NEDENLER	33
1.2.1. SİYASAL NEDENLER	33
1.2.1.1. En Güçlü Toplumsal Yapının İktidara Gelememesi	36
1.2.1.2. Meşruiyet Krizi.....	39
1.2.2. EKONOMİK NEDENLER	40
1.2.3. KÜLTÜREL NEDENLER	42
1.2.4. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI	46
1.2.5. TOPLUMSAL NEDENLER	52
1.2.5.1. Toplumsal Beklentiler ve Olanaklar.....	52
1.2.5.2. Toplumsal Hareketliliğin Tıkanıklığı ve Toplumsal Yapıların Çözülmesi.....	53
1.2.5.3. Nihilizm ve Sekülerleşme	57
1.2.6. İNSAN HAKLARI SORUNLARI	61

2. BÖLÜM

MISIR'DAKİ DEĞİŞİM DALGASINDA İSLAMÎ GRUPLARIN ROLÜ

2.1. MISIR'DA MODERNLEŞME	62
2.1.1. Mehmet Ali Paşa ve Hidiv İsmail Dönemleri	63
2.1.2. Kral Fuad ve Faruk Dönemleri	68
2.1.3. Nâsır Dönemi	69
2.1.4. 1967 Altı Gün Arap İsrail Savaşı	71
2.1.5. Enver Sedat Dönemi.....	72
2.1.6. Mübarek Dönemi	74
2.2. DEĞİŞİM VE İSLAMÎ GRUPLAR	77
2.2.1. Mısır'da İslami Hareketler	77
2.2.2. İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) Cemaati	80
2.2.3. Hasan el-Benna'nın Görüşleri ve İhvân	87
2.2.4. Seyyid Kutup ve Görüşleri	89
2.2.5. Zeynep el Gazali	91
2.2.6. İhvân Dışındaki İslamî Gruplar	92
2.2.7. Selefiler	94
2.3. ARAP DEĞİŞİMİNDE MISIR	99
2.4. ARAP DEĞİŞİMİ SONRASI İHVÂN-İ MÜSLİMİN	103
2.4.1. İlk Sivil Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Dr. Muhammed Mursi Dönemi.....	111
2.4.2. Anayasa Referandumu	117
2.5. ARAP DEĞİŞİMİ SONRASINDA SELEFİLER VE YENİ GRUPLAR.....	118
2.6. ASKERİ VESAYET SİSTEMİ	123
2.7. KAZANIMLAR	125

3. BÖLÜM

DEĞİŞİM SONRASI YENİ GELİŞMELER

3.1. İHVÂN-İ MÜSLİMİN'E DARBE VE SONU BELİRSİZ DİRENİŞ	128
3.1.1. Darbe Sürecini Oluşturan Yapılar	132
3.1.2. Mısır'da Aktörler.....	136
3.1.3. Ezher Şeyhliği ve Ezher Ulemasının Tavrı	145
3.1.4. İhvân'a Yönelik Suçlamalar	146
3.1.5. Küresel Aktörler ve Bölge Ülkelerinin İkircikli Rolü	151
3.1.6. İhvân'ın Uzun Süre Direnmesine Etki Eden Nedenler	158

3.2.MISIR’DA SÜREÇ NEDEN ENGELLENDİ?	162
3.2.1. Müslümanlar ve Demokrasi Oyunu	162
3.2.2. İsrail’in Güvenlik Problemi	167
3.2.3. Çıkar Savaşları ve Bölgenin İstikrarsızlaştırılması	169
3.2.4. Batının İslam Algısı İle Hedeflediği Gayeler	172
3.2.5.Darbe Sonrası İdamlar ve İhvan’ın Terörize Edilmesi	173
SONUÇ	177
KRONOLOJİ	183
KAYNAKÇA	185

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a. m.	: Aynı makale
Ans.	: Ansiklopedi(si)
AÜAÖY.	: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları
AÜDTCFY.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Bkz. (bkz.)	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İhvân	: İhvân-ı Müslimin
Krş.	: Karşılaştırınız
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
MEBY.	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Arap Değişiminde İslamî grupların rolü ve Mısır örneğinden hareketle ele alınmaktadır. Arap değişimi olgusu çeşitli boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde “Arap Değişiminin Temel Dinamikleri ve Nedenleri” başlığı altında toplumların isyan etmelerinin sosyo-psikolojik nedenleri üzerinde durmaktayız. Bu bağlamda Arap Değişimi çerçevesinde ortaya çıkan bazı kavramsallaştırmalar ve olgulara değineceğiz.

İkinci bölüm “Mısır’daki Değişim Dalgasında İslamî Grupların Rolü” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Mehmet Ali Paşa ve sonrasında Mısır’da ki siyasi ve toplumsal değişim ve bu süreçte İslamî grupların rolü ele alınmaktadır. Özellikle Arap Değişimi sürecinde etkin olan İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) ve Selefî gruplara yoğunlaşarak, onların bu süreçteki rollerini ele alacağız. Araştırmada özellikle İhvân-ı Müslimîn’in üzerinde durmamızın nedeni onun sistematik, fikri ve örgütsel bir yapıya ve toplumsal bir tabana sahip olması ve bu süreçte sürekli adından söz ettirmesidir.

Üçüncü bölümde “Değişim Sonrası Yeni Gelişmeler” başlığı altında değişim sonrası yeni gelişmeler ele alınarak bu yeni gelişmelerin neden ve sonuçları, toplumsal, siyasal ve ideolojik yansımaları üzerinde durulmaktadır.

Gerek bu konunun seçiminde ve gerek tezin oluşmasında emeklerini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ejder Okumuş’a teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca bazı hususlarda katkı sunan hocam Doç. Dr. Murat Demirkol’a ve katkıları olan bütün çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Toplumlar hiçbir zaman statik olmamışlardır. Az veya çok toplumlar devamlı değişimi yaşarlar. Bu değişimler bazen yavaş ve bazan ise hızlı ve kapsamlı olur. Toplumlar için değişim kaçınılmaz ve evrensel bir fenomendir. Genelde yerleşik toplum düzenini, devlet ve toplum yapısını tümüyle değiştiren, köklü, hızlı ve kapsamlı dönüşümlere ‘devrim’ denir. Başka bir ifadeyle, toplumsal altüst oluşlar en genelde tarihsel olarak ömrünü doldurmuş eski düzenin yıkılması ve yeni düzenin onun yerini alması anlamına gelir. Devrimler, kalıcı ve çok temelli değişimleri gündeme getirirler. Dolayısıyla toplumu tümünden değiştirdiği için siyasi alanın dışında da büyük etkileri olan siyasi eylemlerdir.¹

Çok önemli değişim olgusu olarak modernlik, 17. yy.’da Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.² Nitekim meşhur modernleşmeci Eisenstadt’a göre de “Tarihsel olarak modernleşme, 17. yy.’dan 19. yy.’a kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da gelişmiş olan sosyal, ekonomik ve politik sistemlerin tiplerine doğru değişim sürecidir.”³ Eisenstadt, cemiyetlerin sosyo-ekonomik değişimleri ile sosyal örgütlenmesinin yapısal değişimlerinin ailede temel görevlerin yitirildiği, demokratikleşme sürecinin geleneksel statülerini bozduğu ve laikleşmeyi hızlandırdığı kanısındadır.⁴

Modernleşme yaklaşımı, Amerikan sosyolojisinde, geleneksel toplumların kendisiyle modernliğe eriştikleri global sürecin açıklanmasında dominant bir paradaymdır. Bu bağlamda modernleşme, hepsi birbirine bağlı dört boyutta ele alınabilir. Birincisi, siyasal partiler, parlamentolar, oy hakkı ve gizli oy verme gibi anahtar kurumların gelişimini içeren siyasal modernleşme; ikincisi, genellikle sekülerleşmeyi ve nasyonalist ideolojiye bağlılığı üreten kültürel modernleşme;

---

¹ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay. 2. bs., İstanbul 2010, ss. 20-26.

² Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994, s. 9.

³ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme ve Türkiye Gerçeği*, 15. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, ss. 230-231.

⁴ Orhan Türkdoğan, *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yay., İstanbul 1996, s. 79.

üçüncüsü, derin ekonomik değişimler -artan işbölümü, yönetim tekniklerin kullanımı, gelişmiş teknoloji ve ticari imkânların artması- ile özdeşleşen ekonomik modernleşme ve dördüncüsü ise artan okuma ve yazma, şehirleşme ve geleneksel otoritenin gerilemesini içeren sosyal modernleşmedir.⁵

18. yy.'dan itibaren modernleşme sürecine giren üç önemli İslam ülkesi Türkiye, İran ve Mısır olmuştur. Bu ülkeler 70 milyonu aşan nüfuslarıyla bölgenin güç ağırlıklarını da oluşturmaktadır.⁶

Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı öncesinde başlayan, II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık mücadeleleri ile ortaya çıkmış siyasal yapılar bazılarında göre halktan kopuk ve onlara rağmen oluşmuş otokrat yönetimlerdi. İki kutuplu dünyada bunlar ya ABD'nin yanında ya da SSCB'nin safında yer almışlardı. Uluslararası anlaşmalarla bu bölge toprakları milliyetçi ve mezhebî devletçikler adı altında bölünerek minimize edilmişti.

Bu modernleşme sürecinde atılan en köklü adımları ve değişimleri yapan figürler Kemal Atatürk, Cemal Abdünnâsır ve Rıza Şah oldu. Bunlar söz konusu toplumlarda İslamî çevre ve grupların büyük tepkilerine neden olacak icraatlar yapmışlardır. Müslüman toplumların tepkilerini harekete geçiren temel nedenlerin en önemlisi, onların haklı talepleri ile halka rağmen oluşturulmuş yönetimlerle birlikte bu yönetimi ele geçirmiş mevcut elit yöneticilerin sahip oldukları inanç, kültür ve değer farklılıklarının bulunduğu görülür.⁷

Bu çalışmada Mısır'daki değişim dalgasında İslamî grupların din ile toplumsal değişim ilişkileri açısından rolü ele alınmaktadır. Sosyolojinin özel bir alanı olarak din sosyolojisinde din ile toplum arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimler ele alınmaktadır. Din ve sosyal değişimi esas alan bir çalışmanın hem dinin sosyal değişim üzerindeki etkilerini hem de sosyal değişimin din üzerindeki etkilerini incelemesi gerekir. Zira din, toplum tarafından benimsenen ve yaşanan bir fenomen olarak toplum tarafından etkilenmektedir. Evrimci, pozitivist yaklaşıma sahip sosyalbilimciler din-toplumsal değişim ilişkilerini ele alırken daha ziyade toplumu ve toplumsal değişimi ölçü olarak

⁵ N. Abercrombie-S. Hill- B. S. Turner, *The Penguin Dictionary of Sociology*, 3. bs., Penguin Books, 1994, ss. 270-271.

⁶ Bkz. Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yay. 84. bs., İstanbul 2013.

⁷ Halilürrahman Açar, 'Küreselleşme Sürecinde İslam Dünyası ve Mısır', *Mısır'da İslami Akımlar-I.II*, Çev. H.Acar-Ş.Duman-S.Turan, 2.bs.,Fecr Yay., Ankara 2011, ss. 9-11.

“Toplumsal değişim dini nasıl etkiliyor?” sorusunu sordukları⁸ ve ona göre hareket ettikleri görülmektedir. Hâlbuki bu sorunun yanında “Acaba din toplumsal değişimi nasıl etkileyebilmektedir?” sorusunu sormak gerekmektedir. Bir sosyal olgu planlanmış ya da planlanmamış, bilinen ya da bilinmeyen birçok faktörün etkisi altında ortaya çıkar. Bu bakımdan Arap Değişimi adı verilen sosyolojik gelişmeler, tek bir nedene bağlı kalarak açıklanamaz.

Araştırmada din-toplumsal değişim ilişkileri, din sosyolojisi merkezinde, tarihsel bakış açısıyla, vasıflama, karşılaştırma, açıklama, anlama ve yorumlama⁹ yöntemleri izlenmiştir. Bilindiği gibi vasıflama, araştırma konusu olan din-toplumsal değişim ilişkilerinin doğru bir biçimde gözlenerek nitelendirilmesi ve betimlenmesi demektir. Araştırmada, tarihten ve günümüzden çeşitli örneklerle dinin toplumsal değişimle olan karşılıklı ilişkileri gözlemlenmeye ve tasvir edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca biz araştırmada sadece vasıflama ile yetinmeyip karşılaştırma, açıklama ve anlama yöntemlerini kullandık. Araştırmada kullandığımız yöntemlerden birisi de karşılaştırmadır. Araştırmacıya belli bir veriyi çözümlenme, ondan belirli bazı somut ve genel unsurları çıkarma imkânını veren;¹⁰ konuyu daha iyi kavramaya, benzerlik ve paralellikleri tesbit etmeye yarayan bir yöntemdir.¹¹ Vasıflayıcı yönetime bağlı olarak yapılan karşılaştırmalar, bir açıklama, anlama ve yorumlama ile sonuçlandırıldığında, araştırmacı daha iyi sonuçlar elde edecektir. Sosyal fenomenleri nesnel boyutlarıyla ele alıp onlar arasındaki nedensellikleri ortaya çıkarmak ve sosyal olguların iç anlamlarına nüfuz etmek ve yorumlamak,¹² yani anlama yöntemini izlemek din sosyolojisi çalışmalarımızda karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da din ile toplumsal değişimin karşılıklı ilişkilerini doğru okuyabilmek için bu yöntemler izlenmiştir.

Bu çalışma Tunus'ta eğitimli seyyar satıcı Buazîzi'nin bedenini ateşe vermesiyle¹³ başlayan olayların ardından, onun yaktığı bu ateşin kısa sürede bütün

⁸ Ejder Okumuş, *a.g.e.*, s.14.

⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 1988, ss. 61-84; Emile Durkheim, *Sosyolojik Metodun Kuralları*, Çev. Enver Aytekin, Sosyal Yay., İstanbul 1994, ss. 185-202.; Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, İmge Yay., Ankara 1995, ss. 9-40.

¹⁰ Mehmet Taplamacioğlu, *Din sosyolojisi*, 3. bs., AÜİFY., Ankara 1983, ss. 120-121.

¹¹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. Battal İnandı, AÜİFY., Ankara 1987, s.3.

¹² Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., Ankara 1988, ss. 159-178.

¹³ Arap Değişimi 18 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouzzazi'nin kendini yakmasıyla başlamıştır.,Bkz. Duhan, “Arap Baharı Ne Zaman Başladı?“, Web Kutlu,

Arap coğrafyasını kaplayacak kitlesel bir harekete dönüşmesinin nedenleri üzerinde durmaktadır. Sürecin sembolü, kendini yakan üniversite mezunu genç bir seyyar satıcıdır. Haliyle yaşananların nedenine ilişkin elimizde hali hazırda birkaç ipucu oluşmuş demektir. Zira elimizdeki örnek olaydan anlaşılacağı üzere sorulması gereken üç soru vardır: Üniversite mezunu bir genç neden seyyar satıcılık yapmaktadır, arabasına neden el konulmaktadır ve bu olay neden gencin kendini yakmasıyla sonuçlanmıştır?

Sorular üzerine düşündüğümüzde ve vereceğimiz cevaplara bakıldığında, özelde Tunus'un genelde ise Arap coğrafyasının belli başlı klasik sorunlarıyla karşılaşılıyor. Çünkü bir üniversite mezununun seyyar satıcılık yapması ülkede eğitim ve ekonomi ile ilgili, arabasının alınması demokrasi ve insan haklarıyla ilgili ve son olarak bu kişinin kendini yakması da devlete duyulan güvensizlik ve kişisel çaresizlikle ilgili sorunlar olduğunu karşımıza çıkarmaktadır.¹⁴

Etki ve nüfuz bakımından Arap dünyasının kıyısındaki bir ülke olan Tunus bu öfke birikiminin önündeki korku ve endişe duvarlarını parçalayarak dalga dalga büyüyen halk hareketlerinin ilham kaynağı ve dinamosu olacaktır.

Orta Doğu'nun halkları mevcut yönetici elitlerini silah kullanmadan, pasif bir direnişle yerle bir edebileceklerini kanıtlayacaklardı. Bu gelişmeler mevcut yönetici elitler çağının bittiğini veya sonu geldiğini ve bu anın yeni fırsatları doğurduğunu da gösterecekti. Bölge yönetimlerinin birçoğu değişecek, bir kısmı da tam donanımlı ordularına rağmen güvenlik korkuları yaşayacaktı.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise soğuk savaş dönemi sona ermiş, "Doğu Bloku" güdümündeki ülkelerde hızlı değişimler yaşanmış ve mevcut yönetici elitler alaşağı edilmişti. Buna "Yeni Dünya Düzeni" deniliyordu. Bu dalga Batı'yı aşip bir türlü Ortadoğu'ya ulaşamamıştı. Aslında bugünkü değişimler, yıllar öncesinde doğu blokunu etkisine alan değişimlerin bir benzeriydi. Ancak Mısır'daki erken dönemde başlayan gelişmeler, İslami hareketlerin doğuşuna beşiklik etmesi nedeniyle İran İslam Devrimi'nden önce öngörülmekteydi.

<http://www.webkutlu.com/genel-kultur/22338-arap-bahari-ne-zaman-basladi.html>, (Erişim Tarihi: 03Kasım 2012).

¹⁴ Cengiz Günay, "Arap Baharı: Yanlılıklar Bileşkesi mi?", *Akademik Perspektif*, <http://akademikperspektif.com/author/admin> (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2012).

Bu çalışmada cevap aranan bazı sorular şunlardır?: -Toplumlar neden isyan eder?, -Devrim sürecine etkileri bakımından İslam kültürü ile Batı kültürü arasındaki önemli farklar nelerdir?, -İslamî grupların Arap değişiminin doğuşundaki rolü nedir? Bundan sonraki iktidar paylaşımında veya dizaynında ne kadar pay sahibi olacaklar veya etkili olacaklardır. Aynı zamanda İslamî gruplar ne kadar dönüşecek?, - Ayaklanmaların bir vizyonu/sistemik bir programı var mıdır?, -Bu isyanlar da küresel güçlerin parmağı nedir?, -Ortadoğu da yaşanan bu başkaldırıları bir İslamî dönüşümün sonucu mu yoksa başka başat aktörler var mıdır?, -Ortadoğu'daki bu süreç nasıl okunmalıdır?, -Tunus'tan başlayıp kısa zamanda Libya, Mısır, Yemen vs. bütün Ortadoğu da domino etkisi yapmasının nedenleri nelerdir?, -Arap Değişimi bir demokrasi arayışı mıdır?, -Neden Arap Değişiminin olduğu üç büyük ülke Afrika'dadır?, -Bu süreç Ortadoğu'nun Küresel güçler tarafından yeniden dizayn edilmesi midir?, -Bu kadar büyük altüst oluşlar twitter ve facebook üzerinden örgütlenerek mi ortaya çıktı?, -Bu hareketler, toplumsal bir hareketin devrime dönüşme süreci midir? Yoksa bunlardan parça parça izler taşıyan, yer yer rahatsızlıkların neden olduğu bazı değişim talepleri midir?, -Arap değişiminin siyasal, ekonomik ve toplumsal nedenleri nelerdir?, -Arap Değişimi toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümde başarı kazanacak mıdır?, -Dönüşümün yönü ve içeriği ne olacaktır?, -Arap uyanışı dalga dalga yayılırken dini merciler hangi rolü üstlenecek?, -İslamî yapılanmalar için Türkiye rol model olarak alınabilir mi?. Tez çalışmasında bu soruların cevabı Mısır bağlamında aranmaya çalışılmaktadır.

Son asırda doğu halkları üzerinde en önemli çalışmalar maalesef oryantalistler tarafından yapılmıştır. Onlar Batılı olmayan bu Müslüman halkları daha yakından tanımak için, kültürleri ve dinleri hakkında hep daha çok bilgiye ihtiyaç duyuyorlardı.¹⁵

Modernleşme kuramı taraftarlarına göre geleneksel toplumlar aslen durağandı. Erken dönem modern Batı'nın aksine geleneksel toplumların, içeriden temel toplumsal dönüşümü sağlayabilecek kurumlardan ve iç dinamiklerden yoksun oldukları söyleniyordu.¹⁶ Oysa Arap uyanışı bu kuramları yerle bir etti. Her ne kadar bu kuram

¹⁵ Bkz. Asaf Hüseyin, *Batının İslamla Kavgası*, Çev. Mesut Kardeşhan, 2.bs., Pınar Yay., İstanbul 1991, ss. 51-69; Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*. Çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1997.

¹⁶ Zachary Lockman, *Hangi Ortadoğu? Oryantalizm Tarih Siyaset*, Çev. Burcu Birinci, Küre Yay., İstanbul 2010, s. 208.

savunucuları değişimin dışardan geldiğini söylese de Mısır, Türkiye ve İnan gibi ülkelerde modernleşme süreçleri doğrudan yabancılar eliyle değil, Batı dünyası karşısında uğradıkları askeri yenilgiler nedeniyle ve kendi yöneticileri eliyle başlatılmıştır. Modernleşmekte olan yöneticiler ve Batılı fikirlerle ya da kurumlarla ilk olarak ilişki kuran bir avuç isim, yeni fikirleri kendi toplumlarında zorla da olsa yaymayı başardılar.

Modernleşmenin Müslüman toplumlarda yayılması, çoğunlukla bu fikirleri ve kurumları yaşam biçimlerine, çıkarlarına ve inançlarına bir tehdit olarak gören köklü geleneksel glerden ve büyük bir nüfus kitlesinden gelen direniş pahasına gerçekleşmiştir.¹⁷ İslami hareketlerin çıkmasının modernleşme dönemine denk gelmesi de gerçekleşen olumsuz değişmelere/gelişmelere bir tepki olarak çıkmasıdır. O yüzden “İslami Hareket” kavramsallaştırması aslında modern bir tanımlamadır.

1960’lı yıllarda fikri gelişimini tamamlayan ve yetişkin kadrolarını oluşturan İslamî gruplar, kiteselleşmeye başladıklarında bölgedeki dengeleri sarsmaya başlamışlardı. İslamî hareketlerin alternatif olmasının nedenleri arasında toplumlarda dinî duyarlılığın artması kadar, Arap yönetimlerinin ne sürdükleri güçlü toplumsal projelerinin olmaması da etkili olmuştur.

Her ne kadar Mısır, Tunus, Yemen ve Libya protestocuları arasında milliyetçi, sol, liberal ve laik unsurlar bulunsa da, bu ülkelerde insanların kıyamlarını örgütleyen ve bunları devam ettiren ana gövdenin İslami gruplar olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Mısır’daki İslami gruplar seçilirken daha çok toplumsal tabanı olan ve Arap değişiminde ismi sık sık gündeme gelenler üzerine durulmuştur. Burada şüphesiz en önemlileri olan İhvân-ı Müslimîn ve Selefî gruplardır.

Bu çalışmanın amacı yukarıdaki benzer sorulardan hareketle Mısır modernleşmesiyle beraber ortaya çıkan İslamî grupların yapısal ve düşünsel özelliklerini zmlererek Arap baharı sürecinde toplumsal değişimdeki rollerini kavramaktır.

Arap Değişimi ani ve beklenmeyen bir siyasal olgu değildir. Bir yerde insanlar sokağa dklmşse, mutlaka onun sosyal bir gerekçesi vardır. Bu uzun süre biriken sorunların büyük patlama ile dışarı vurmasıdır.

---

¹⁷ Z. Lockman, *a. e.*, s.208.

“Arap Değişimi, Baharı, Uyanışı, Kışı ve Devrimi”, Arap dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı son dönemde meydana gelen farklı ölçeklerdeki halk hareketlerini ifade etmek amacıyla kullanılan anonim kavramlardır. Bu kapsamda, gerçekleştirilen protestolar ve gösteriler sosyal medyada ve konu ile ilgili yapılan araştırmalarda “Arap Baharı ve Kışı”, “Arap Uyanışı”, “Arap İsyanı”, “Arap Devrimi” gibi isimlerle de anılmaktadır.¹⁸ Arap Baharı’nın kavramsallaştırılması bu hareketlere yüklenen anlamın sonuçlarını da belirlemek üzere dış müdahaleleri de meşrulaştıran bir kavram çerçevesi de sunmaktadır.¹⁹ Bu değişimleri uluslararası kamuoyunun hala devrim değil de “Arap Baharı” olarak isimlendirmesi sürecin tamamlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır.²⁰

Sırasıyla Mısır, Libya ve Yemen’de iktidarları deviren olaylar kimilerine göre “Arap devrimleri”, kimilerine göre ise “Arap Baharı”,²¹ kimilerine göre ise “Arap Kışı”²² veya “Arap Uyanışı”²³ olarak tanımlanmaktadır. ‘Uyanış’ benzetmesi ‘bahar’ adlandırmasına göre daha sürekli ve istikrarlı bir dönüşümü sembolize etmektedir.²⁴ Bu halk hareketleri bu kavramsallaştırmaları çağrıştırırsa da belli bir kavrama odaklaşmak zor görünmektedir. Biz bu hareketlilikleri Arap halklarında ortaya çıkan büyük bir değişim dalgası olarak görmekteyiz. O yüzden bahar, uyanış, kış ve devrim adlandırmaları yerine ‘Arap Değişimi’ adını tercih ediyoruz.

Arap Değişimi denen dönüşüm dalgası her şeyden önce Arap halklarının, arkasına büyük bir tarihsel deneyim ve birikimi de alıp günümüz koşullarının getirdiği

¹⁸ Douglas Murray, “After Spring, Winter”, *The Spectator*, Saturday, 26th November 2011, <http://www.spectator.co.uk/essays/all/7418928/after-springwinter.shtml> (Erişim Tarihi: 13.02.2012).

Alper A. Dede, ‘the Arab Uprisings: Debating the Turkish Model’, *Insight Turkey*, Cilt: 13, No: 2, 2011, ss.23-24.

¹⁹ Akif Emre, “Arap Baharı Denen Şey Aslında Nedir?”, www.dunyabizim.com/.../arap-bahari-de, (Erişim tarihi: 03.01.2013)

²⁰ Akif Emre, “Arap Baharı Denen Şey Aslında Nedir?”, www.dunyabizim.com/.../arap-bahari-de, (Erişim tarihi: 03.01.2013)

²¹ Ahmet Davudoğlu, “Arap Baharı Bu Yeni Neslin, Olayı Sahiplenmesinin Bölgesel Bir Sonucudur”, AA, (Erişim Tarihi: 5.6.2012); Turan Kışlakçı, *Arap Baharı*, Mana Yay., İstanbul 2012.

²² D. Murray “After Spring, Winter”, *The Spectator*, Saturday, 26th November 2011, <http://www.spectator.co.uk/essays/all/7418928/after-springwinter.shtml> (Erişim Tarihi: 13.02.2012).

²³ Tarık Ramazan, *İslam ve Arap Uyanışı*, Açılımkitap, İstanbul 2012.

²⁴ Tarık Ramazan, “Arap Baharı Diye Bir Şey yok”, (Pınar Kandemir’in Röportajı), www.haber5.com/.../tarik-ramazan-arap-..., (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2012).

imkânlardan yararlanarak başlattıkları insanca yaşama ve yönetilme taleplerine karşılık gelmektedir.²⁵

Bu sürecin nasıl okunması gerektiğini açıklamaya geçmeden önce bu süreci hazırlayan koşullar ve sorunlar ile ilgili bilgi vererek gerekçeleri açıklamak gerekir. Aslında, tarihçiler bu tür siyasal-toplumsal sonuçları olan altüst oluşların üzerinden 5-10 yıl geçmeden pek yorum yapmayı tercih etmezler.

Arap Değişiminin Avrupa'da ki devrimlere benzetenler meselenin sadece bir rejim değişikliği ve demokratikleşme olmayıp aynı zamanda derin bir toplumsal dönüşüm olduğuna dair özellikler taşıması hasebiyledir.²⁶ Doğu Avrupa'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ile daha çok Batı Avrupa-Amerika çizgisine yakın seküler-demokratik güçlerin siyasi sistemlere egemen olduğu gözlemlenmektedir. Elbette aynı şeyi Ortadoğu için söylemek güçtür.

Mısır'da bir "devrim" in söz konusu olmadığını ileri sürenler, ordunun Mübarek'ten sonraki geçiş sürecinin sorumluluğunu üstlenmiş olması ve bu "geçiş" sürecinin yıllarca sürmesi bu iddiayı doğrulamaktadır. Daha köklü ve daha kapsamlı bakışla gelişmeler irdelendiği zaman önümüze önemli sorular çıkmaktadır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu protestoların mahiyeti nedir? Bu tür protestolar bir inkılâp hareketi midir yoksa isyan hareketi mi? Ancak olayları sağlıklı anlamak için Mısır ekseninde çatışan güç, taraf ve projeleri ele alarak analiz etmek gerekir.

Sosyolojide söz konusu olgular toplumsal hareketler başlığı altında ele alınmaktadır. Bilimsel olarak sosyal hareketler "a)Yapısal durumdan, b) Yapısal gerginliklerden, c) Umumileşen bir inancın gelişmesi ve yayılmasından, d) Hızlandırıcı etkenlerden, e) Eylem için katılanların seferber kılınmasından f) Sosyal denetleme işleminden kaynaklanan" unsurlar olarak görülür.²⁷

Toplumsal hareketler ise "kollektif davranışlar"²⁸ veya "toplumsal değişme"²⁹ genel başlıklarının alt kategorisi olarak değerlendirilebilir.

²⁵ Erol Kurubaş, "Suriye Krizinin Türkiye'ye Yansımaları", (Röpörtaj: Pembe Doğan), *Akademik Perspektif*, (e.t.08.02.2013).

²⁶ Ceyhun Çiçekçi, "Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikası'ndaki Dönüşümün Anahatları" www.academia.edu/.../Arap_Baharı_Sürecinde_Türk_Dış_Politikasındaki_... (Erişim Tarihi: 22.12.2014).

²⁷ Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1977, s.28.

²⁸ Neil J. Smelser, *Theory of Collective Behaviour*, Free Press, New York 1962.

Kitleler psikolojisi insanları harekete geçiren güdülerini çözümleyen bir bilim dalı olarak Gustave Le Bon ele almıştır.³⁰ Bir başka önemli isim ise Eric Hoffer'dir.³¹ Orhan Türkdoğan'ın *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi* kitabı da konuyu kuramsal olarak ele alan bir çalışmadır. Kollektif hareketlerle ilgili sosyo-psikolojik ele alan bir başka önemli isim de Roberta Ash'dır.³²

Bu konunun din sosyolojisi, siyasal sosyoloji ve modernleşme alanlarıyla doğrudan ilgili olan pek çok yönü bulunmaktadır. Bu sebeple yeri geldiğinde bu alanların görüşlerine de değineceğiz. Genel olarak konu "toplumsal hareketler ve toplumsal değişim" alanı içerisinde ele alınmıştır.

Arap Değişimi 18 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouzzazi'nin kendini yakmasıyla başlamıştır.³³ Karakter ve sistem olarak Prag Baharı'na benzediği için³⁴ popüler medya bunu böyle ele almış ve literatüre de böyle girmiştir. Prag Baharı, 1968 yılında Çekoslovakya'daki Sovyetler Birliği'ne karşı yapılan ayaklanmaya verilen isimdir.³⁵

Arap Değişimi "tamamlanmamış devrimler" midir? Yoksa bir "ayaklanma" mı? ya da sadece bir "başkaldırı" mı? Bu, Jean-Paul Satre tarafından önerilen bir kategori olarak "başkaldırı" ile "devrim" arasında yer alan bir tür ayaklanmadır. Son haddesine kadar sürdürüldüğünde var olan sistemi (hem ekonomik yapıyı hem de siyasi yönetimi) devirerek devrime dönüşür. Tamamlanamadığı, yönlendirildiği ya da başarıya ulaşamadığı takdirde ise, halkların isteklerini dile getirmiş, ancak somutlaştıramamış olur.³⁶

Kimisi bu Arap Değişimini Büyük Ortadoğu Projesinin bir parçası ve devamı' olduğunu söyler, kimileri ise 'totaliter iktidarların sonunu getirecek sosyolojik bir olgu'

²⁹ Joseph R. Gusfield, *Protest Reform and Revolt: A Reader in Social Movements*, John Wiley and Sons Inc., New York 1970.

³⁰ Bkz. Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Çev. Selahattin Demirkan, Bedir Yay., İstanbul 1969.

³¹ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar (Kitle Hareketlerinin Anatomisi)*, Çev. Erkil Günür, Nehir Yay., İstanbul 1988.

³² Bkz. Roberta Ash, *Social Movements in America*, Markham Pub. Comp., Chicago 1972.

³³ Duhan, "Arap Baharı Ne Zaman Başladı?", Web Kutlu, <http://www.webkutlu.com/genel-kultur/22338-arap-bahari-ne-zaman-basladi.html>, (Erişim Tarihi: 03 Kasım 2012).

³⁴ Aaron David Miller, "For America, An Arab Winter", <http://wilsonquarterly.com/article.cfm?AID=1967>, (Erişim Tarihi:08.07.2011).

³⁵ Murat Silinir, *ABD Gücünün Geleceği*, Ankara 2007, (Atılım Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/203/216.pdf, (Erişim Tarihi:30.01.2015)

³⁶ Bkz. Jean-Paul Satre, *Edebiyat Nedir?*, Çev. Bertan Onaran, Can Yay. İstanbul 2005.

olarak yorumlamışlardır. Büyük Orta Doğu Projesinin bir devamı olduğunu sürenler bunda ABD ve AB'nin parmağı olduğunu söylemektedirler. Oysa bir başka yorumda ise 'Arap Değişiminde bir manipülasyonun olmadığını ve bu değişimlerin kendiliğinden geliştiğini savunmaktadır, bazıları bu yaşananları yeni bir çağın başlangıcı, geçmişle gelecek arasında köklü bir dönüm noktası görerek devrim olarak adlandırmakta, bir kısım ise bu ayaklanmaların Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da siyasi yapılanmaları değiştirdikleri, ancak gerçek bir yenilenmeye yol açıp açmayacaklarını söylemek için çok erken olduğunu söylerken, bir başka kesim yorumcu ise bunu bir başkaldırı yahut halk ayaklanması olarak tanımlayarak, bu hareketlerin Arap dünyasının siyasi ekonomik güç dengesini değiştirmesi muhtemel olan reformlara henüz yol açmayacağı kanısındadır. Bir kısım yorumcuya göre ise bu kitle hareketleri dışardan kontrol edilmektedir.³⁷

Arap dünyasının içinde bulunduğu işsizlik, gıda yetersizliği, enflasyon, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğünden yoksunluk, usulsüzlükler ve kötü yaşam koşulları gibi pek çok sorun, adı geçen ülkelerde domino etkisi göstererek bu hareketlerin ve eylemlerin yayılmasını tetiklemiştir.³⁸ Arap topraklarında işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma, ifade ve düşünce özgürlüğü olmayışı, usulsüzlükler ve kötü yaşam koşulları gibi sebepler gerçekten büyük bir değişimin sebepleri miydi?

Toplumsal rahatsızlıkların nedenlerini mutlaka tespit etmek gerekmektedir. Ortadoğu coğrafyasında ne zaman bir hareketlilik olsa dış güçler yani Batılılar hemen her şeyin mutlak planlayıcısı olarak karşımıza çıkarılmaktadır. Bu görüş sahiplerine göre, çok tehlikeli planları kusursuz bir şekilde uygulayan mükemmel Batı, Ortadoğu'da yaşanan tüm günahların yegâne sahibi ve sorumlusudur. Bu durum Ortadoğu halklarının edilgen bir rol üstlenmesine yol açmaktadır.³⁹ Oysa bu isyanlar daha çok Müslüman Arap halklarının mevcut yönetici elitlerin baskı ve zulümleri altında yıllara varan ezilmişliklerinden ve onurlarının ayaklar altında çiğnenmesinden dolayı küçük bir kıvılcımla patlak veren olaylar şeklinde gelişti.

³⁷ Tarık Ramazan, *İslam ve Arap Uyanışı*, Açılımkitap, İstanbul 2012, s.17.

³⁸ Alper A. Dede, 'the Arab Uprisings: Debating the Turkish Model', *Insight Turkey*, Cilt: 13, No: 2, 2011, ss. 23-24.

³⁹ İhsan Bal, "Ortadoğu'nun Dayanılmaz Komplü Hastalığı", *USAK Stratejik Gündem*, 26 Mart 2011.

Buazîzi'nin yaktığı ateş, kısa sürede bütün Arap coğrafyasını kaplayacak kitlesel bir harekete dönüştü. Bir öfke patlaması olarak değerlendirilen bu olaylar sonrasında Mısır, Libya ve Yemen'deki iktidarlar devrildi. Bu süreç “Kelebek Etkisi” denilen bir etki yarattı. Kelebek etkisi, bir sistemin başlangıç verilerindeki ufak değişikliğin, büyük ve öngörülemez bir değişiklik yaratıp çok farklı sonuçlar oluşturmasına verilen isimdir. Bu teorinin babası Amerikalı bilim adamı Edward N. Lorenz'dir. Bu iki başlangıç değeri kullanarak bulduğu değerler o kadar farklıdır ki kendisi bile bunu öngörememiştir. Yani bir kelebeğin kanat çırpmasının yarattığı rüzgârla eşdeğerde fark olmasına rağmen, süreç içinde çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Ve bu araştırmaya örnek olarak da 1972 yılında “Bir kelebeğin Amazon ormanlarında kanat çırpması Amerika'da fırtına çıkartabilir” ifadesini kullanmıştır.⁴⁰

Arap Değişimi domino etkisiyle Orta Doğu boyunca ivme kazanarak birçok taşı yerinden etti. Bu kitlesel hareketler toplumsal ve ekonomik koşulları protesto etme, mevcut yönetici elitleri reddetme, yolsuzluklara karşı mücadele gibi ortak paydalara sahip olsa da her ülkenin kendi koşulları farklı tahliller içermektedir.

ABD'nin veya AB'nin veya Mısır derin devlet düzenininin her şeyi tam bir teslimiyet içinde kabul etmiş olduğunu ve bundan sonra Arap baharının yaşandığı ülkelerde hiçbir taleplerinin, hesaplarının veya manipülasyonlarının olmayacağını kimse söyleyemezdi.

Bazı yorumcular bu son olaylar hakkında yorumlarıyla Tunus'tan başlayarak bütün Arap dünyasını kasıp kavuran değişim rüzgârlarını ABD'nin kapalı kapılar ardındaki toplantılarda stratejistler tarafından kurgulandığı tezini ortaya atmışlardır. Bunun yeni sorunları doğuracağına benziyor. Bu gelişmeler bütün bir bölgenin istikrarsızlaştırılmasına neden olacağını söylemektedirler. Budeğişimi “devrim” olarak algılanmasına yol açacak bazı olumlu gelişmelerin yanında bölgede çok tehlikeli gelişmelere de neden olacak ve bir “Pandora'nın kutusunun açılması” hadisesi olarak da görmektedirler. Değişimin sonucunun bölgede sonu gelmez bir iç savaş, yeni küresel

---

⁴⁰ Tek Bir Şey Değişirse Herşey Değişir, Kelebek Etkisi”, <https://deryakihic.wordpress.com/> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2014).

güçlerin müdahalesi ve bölge kaynaklarının haksız paylaşımı vs. olduğunu söylemektedirler.⁴¹

Bölgedeki kültürel, kurumsal ve otoriterlik yapıları değiştirmenin kolay olmayacağını, bu nedenle Arap Değişiminin demokrasi, özgürlük, refah, düzen ve istikrar getirmek yerine, yeni bir tür otoriterlikleri getireceği, bunun da artan belirsizlik ve iç çatışmalar doğurmasının muhtemel olduğu görülmektedir. İran'ın Şiiliği'ne, Suudi Arabistan'ın Vehhabiliğine ve Türkiye'nin laikliğine karşı Mısır'da kendisini "vasat çizgi"de tanımlayan İhvân'ın⁴² her halükarda bu ülkeye etkin avantaj sağlayacağı, ancak bu aynı zamanda ayrışmanın ve çatışmanın da nedeni olabileceği varsayılmaktadır.⁴³

Arap Değişimi süreci mevcut yönetici elitlerin ani ve şiddetli halk hareketleriyle yıkılması ve sivil özgürlüklerin artırılması bakımından Arap coğrafyasındaki geç kalmış Fransız Devrimleri olarak nitelendirilebilir ve olumlu algılanabilir. Devrimlere benzeyen en önemli yönü halk hareketleri, ayaklanmalar ve protestolar ile başlamış olmalarıdır. Meşruluğunu halktan ve halkın çoğunluğundan almaktadır.⁴⁴

Bu çalışma, ifade edilen hususlar çerçevesinde Arap Değişiminde İslamî grupların rolünü Mısır konteksinde din sosyolojisi perspektifiyle ele almaktadır.

⁴¹ Ozan Örmeci, "Arap Baharı Devrim midir?" 18 Şubat 2012, <http://ydemokrat.blogspot.com/2012/02/arap-bahar-devrim-midir.html> (Erişim Tarihi: 09.12.2012).

⁴² Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Türkiye, Katar ve İhvan Dengesi", setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480, (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2014).

⁴³ Ali Bulaç, "Müslüman Kardeşler'in Sınava", *Zaman*, 09.01.2013.

⁴⁴ Murat Tekek, "Arap Baharı ve Nedenleri", www.tuicakademi.org/index.php/.../3674-arap-bahari-ve-nedenleri (Erişim tarihi: 28 Kas 2012).

1. BÖLÜM

ARAP DEĞİŞİMİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ VE NEDENLERİ

1.1. DEĞİŞİMİN TEMEL DİNAMİKLERİ

1.1.1. Adlandırma, Kavramsallaştırma ve Tartışmalar

Toplumun belli temel unsurları “sabiteleri” vardır. Bu temel unsurlar sayesinde toplum bütünlük içinde kalır. En radikal değişimler dahi, bir sosyal yapının tüm unsurlarını değiştiremezler.⁴⁵

Siyasal devrimler, ekonomik ve toplumsal devrimlerin önünü açar veya hızlandırırlar ya da doğrudan doğruya bizzat ekonomik ve toplumsal olanları örgütlerler.

Koşulların hangisi bir devrimin ortaya çıkmasında en belirleyici rolü oynar? Her bir koşulun, belli bir zamanda ve belli bir toplumdaki rolü ve önemi farklıdır. Emile Durkheim, sosyal olayların nedenlerini yine başka sosyal olaylarda görmektedir.⁴⁶ Sosyal olayların tek bir nedeni yoktur. Birçok nedenin birbirini etkilemesi vardır. Burada akılda tutulması gereken nokta bu öğelerin hepsinin birbiri ile yoğun bir etkileşim içinde bulduklarıdır. Ancak bazı sosyal olaylarda ana faktörler vardır. Sosyal patlamaları tetikleyenler de bunlardır.

Temelli, topyekûn ve yapısal değişmeden meydana gelen devrimler, başkaldırı ve isyanlardan ayrılırlar. İsyanda belli bir krala, yöneticilere meydan okuma, onu değiştirmeye çalışma söz konusu iken, devrimlerde bizzat sistemin kendisini ortadan kaldırma söz konusudur. Bu koşulların birinin varlığı ötekilerin de ortaya çıkmasına ya da şiddet kazanmasına yol açabilir. Bütünlük ve etkileşim en önemli bir öğedir.⁴⁷ Bu nedenle ileride göreceğimiz koşulları bir bütün çerçevesinde düşünmeliyiz.

---

⁴⁵ Bkz. Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay. 2. bs., İstanbul 2010.

⁴⁶ İlyas Ba-Yunus- Ferid Ahmed, *İslam Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi*, Çev. Rıdvan Kaya, Bir Yay., İstanbul 1986, s.35.

⁴⁷ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme ve Türkiye Gerçeği*, 15. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s.309.

İnsanların kişisel algıları veya çocuklarını yetiştirme tarzlarıyla ilgili beklenmedik ani değişiklikler, onların paniklemelerine ve güçlü tepki göstermelerine neden olabilir. Ayrıca insanların kararlarının şekillenmesinde sadece rasyonel hesaplamalar değil, duyguları ve hisleri de önemli rol oynar. Dahası, duygu ve hisler, hayatta kalmak için derin bilinçaltının açığa çıkmasına sebep olan karmaşık başka hesaplamalara da neden olur.⁴⁸

Ahmet Davutoğlu'na göre, Arap Değişimi, bu yeni neslin olayı sahiplenmesinin bölgesel bir sonucudur. Sadece Mısır veya sadece Ürdün'e ait değildir. Her olgu farklı olsa da, birçok farklı Arap Değişimi olsa da büyük Arap Değişimi adı altında Tahrir'de, Suriye'de, Tunus'ta ki herkesin konuştuğu ve sorguladığı ortak bir nokta var. Şimdiye kadar kaybeden tarafta yer alan bu imkânlardan yoksun olduğu için hayal kırıklığına uğrayan halklarda yeni teknolojik gelişmeler neticesinde bir bilinç doğdu ve yeni bir alternatif aradılar. İşte bu bölgesel mülkiyet, sahiplenme böyle ortaya çıktı.⁴⁹

Hayrettin Karaman göre ise Arap Değişimini doğuran saikler, mevcut elit rejimlerin baskısından ve zulmünden bıkan, hürriyetsizlik yüzünden bıçağın kemiğe dayanma noktasına geldiği halkların iç dinamikleridir. Bu dinamikler arasında ve belki de başında asıl saikin "İslam İmanı" olduğunu söylemektedir yine ona göre diğerleri ise arkadan gelen etkenlerdir.⁵⁰

Arap halklarının sosyal adalet, demokratik zeminde siyaset ve toplumsal mutabakata dair özlemlerini yansıtan "Arap Değişimi", oluşum ve dönüşüm evresinde bölge siyaseti ve demokratikleşme süreci açısından umut verici bir görüntü çizmekteydi. Ancak Suriye'deki iç savaşın çıkmaza girmesi, Mısır'da 'devrimden darbeye' kopuş sürecinin yaşanması, İhvân-ı Müslimîn hareketinin 1950'lerde olduğu gibi illegalize edilme çabaları, dört parçalı Kürdistan senaryoları ve Tunus'ta en-Nahda'nın Selefler ile denge kurma girişimleri "Arap Değişiminin "Arap Kışı"na dönüştüğü söylemlerinin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Tunus ve Mısır'dan başlayıp yayılan iç patlamaların tamamı "inficar" olarak kabul edilirse ya tsunami gibi her şeyi önüne katıp götürür ya da bundan bir fecir doğar.

⁴⁸ Vail Navara, "Bu, Mısır Kimliği, Saçmalamayın!", *Al Monitor*, 2 Temmuz 2013, Çev. Harun Çağlayan *Haksöz Dergisi*, Ağustos-Eylül 2013, Sayı. 269-270, ss. 24-25.

⁴⁹ Ahmet Davutoğlu, "Arap Baharı Bu Yeni Neslin, Olayı Sahiplenmesinin Bölgesel Bir Sonucudur", AA., (Erişim Tarihi: 5.6.2012).

⁵⁰ Hayrettin Karaman, "Bahar Allerjisi", *Yeni Şafak*, 12.04.2013.

Yaşanan bu süreç mevcut siyasal düzenle hesaplaşma sürecidir. Bu aynı zamanda farklı dinamikleri içinde barındıran toplumun kendisiyle yüzleşmesidir. Ancak mevcut durumda iç patlamalar artçı depremler gibi birbirini takip etmeye devam edeceğe benzemektedir.

Olaylara eleştirel yaklaşan kesimlere göre ise olaylara değil olguları üzerinde yoğunlaşmak gerektiğini söyleyerek bölgede herhangi bir “bahar” esintisinin olmadığına dikkat çekmektedir. Mesela Atasoy Müftüoğlu’na göre ise olayların arkasında herhangi bir askeri güç, militer güç aramak yerine toplumları şu anda dönüştüren neo-liberal bir dalga vardır.⁵¹ Özellikle genç kuşaklar neo-liberal dalgalardan doğrudan doğruya etkilenmektedirler. Arap Değişimiyle yapısal bir dönüşüm gerçekleşmedi. İsyanların yapısal değişim ve model önerisi yoktur. “Türk Modeli” üzerinde konuşulmaktadır. Türk modeli büyük ölçüde Batılılaşmayı ve seküler yapıları öneren bir dünya görüşüdür. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz. Arap dünyasındaki ayaklanmalar bir baharı ve devrimi yansıtmamaktadır. Ancak kitleler siyasal bir tavır ortaya koymaktalar. Büyük risk alan ve hiçbir şeye hayır demeyen kitleler şimdi bir şeye hayır demektedirler. Bunun altı çizilebilir ama bir bahar olmadığını belirlemek gerekir.⁵²

Bir başka görüşe göre Arap Değişimiyle Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde başlayan ve daha evvel Türkiye’de “İlimli İslam” ekseninde oluşturulan ve model olarak sunulan bir anlayış çerçevesinde bölgeyi yeniden dizayn etme, bölgeyi otoriter, baskıcı yönetimlerin yerine demokratik mekanizmanın geçerli olduğu bir bölge haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bu demokratiklik Batılı anlamda değil, Türkiye’de olduğu gibi Müslümanların değerlerine ve küresel güçlerin çıkarlarına aykırı olmamak kaydıyla bir demokratik yapı hedeflemektedirler.⁵³ Tunus’da başlayıp Libya, Mısır, Bahreyn ve Suriye de devam eden ve ismine “Arap Baharı” denen hareketlerin İslamî bir karakter taşımadığını, ancak halkların baskıcı ve mevcut elit yönetimlere başkaldırısı olarak niteleyen S. Aslantaş, şöyle dedi. - ABD, soğuk savaş sonrasında tehdit olarak ‘Siyasal İslam’ı öne aldı. Politikalarını bu yönde geliştirdi. Arap Değişimi, İslami bir uyanış

⁵¹ “Atasoy Müftüoğlu (Röportaj), “ Müslümanlar Şu Anda Sistemden Rahatsız Değiller”, www.ekrangazetesi.com/haber/136/atasoy...su-anda-sistemden-rahatsiz..., (Erişim tarihi: 26 Mayıs 2012).

⁵² A. Müftüoğlu, “İslami Düşünce Forumu Söyleşi” www.islamidusunce.net/forum/index.php..., (Erişim Tarihi: 4.8.2012).

⁵³ Süleyman Arslantaş, *Ankara’da 45 Yıl*, Beyan Yay., İstanbul 2012, s. 497.

değil, halkların baskıcı rejimlere karşı başkaldırısıdır. Belki de Arap Değişimi ile Müslümanlar iktidara taşınarak, gerçek İslami iktidarlar önlenmeye çalışılmaktadır. Nahda Hareketi lideri Gannuşi, “Biz, Türkiye modeli bir iktidar istiyoruz” dedi. O yüzden Tunus’da İslam’ın değil ama Müslümanların iktidarından söz edilebilir. Siyasal İslam’ı önlemenin yolu olarak da halkı Müslüman ülkelerde İslam’ın iktidar olmasını değil, İslam’ın başarısız olması için Müslümanları mevcut düzen içinde iktidara taşınmasına göz yumuldu.⁵⁴

Sinan Oğan, 24 Şubat 2011 günü katıldığı Siyaset Meydanı programında şu ifadeleri kullandı: "ABD demokrasi projesi çerçevesinde eski Sovyet kuşağı ülkelerinde ve büyük Ortadoğu coğrafyasında yer alan ülkelerde büyük bir dönüşüm projesini hayata geçirmek istemektedir." Oğan'a göre ABD, STK devrimleri ile eski Sovyet bölgesinde edindiği tecrübeyle devrimleri Ortadoğu'da yaymaya çalışmaktadır. Bu bakış açısına göre, Arap coğrafyasında iç dinamikleri harekete geçiren dış güçler oldu. En temel dış dinamik de küresel hegemon olan ABD idi. Bu bağlamda Oğan "Türkiye'de uygulamaya konan ılımlı İslam modelinin de bugün Tunus'ta da Mısır'da da büyük bir planın parçası olarak model alınacağını" iddia ediyordu.⁵⁵

Özellikle Tunus, Libya ve Mısır'da gerçekleşen değişimlerin ne yöne evrileceği konusunda hem bölgesel hem de küresel güçlerin gözü Türkiye'nin üzerinde durmaktadır. Türkiye'nin öne çıkarılması, bir 'başarı öyküsü' olarak takdim edilmesindeki asıl neden, halkının Müslüman kimliği ile modern, laik demokratik sistem yapısıyla Batı içinde yer alması yer almasıdır. Ancak Türkiye'nin hızla ilerlemesi ve yeni yükselen güç olması birtakım bölgesel ve küresel odakları da korkutmaktadır. Dolayısıyla Arap Değişimi benzeri isyanlar çıkararak Türkiye'nin yükselişini durdurma çabası içerisine girecekleri de muhtemeldir.

Diğer taraftan 1979 da İran'da gerçekleşen devrimin dayanaklarını İslam oluşturduğu halde, gerek eski sistemin kalıntıları, gerek uluslararası propagandalar, gerek emperyalist güçlerin baskısı, gerekse de Şii olarak yansıtılıp insanların zihninde

⁵⁴ S. Arslantaş, “Suriye Örneğinde Ortadoğu’daki Gelişmeler” sarslantas46@hotmail.com, www.mddt.org.tr/haber.php?haber_id=122, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2010).

⁵⁵ Siyaset Meydanı, Program Deşifreleri, <http://www.siyasetmeydani.net/arsiv.asp?id=126>, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2011).

oluşturulan İran korkusundan dolayı sistem arayışındaki Arap ülkelerinde hiç kimse İran sisteminden bahsetme cesaretini bile bulamamaktadır.

İsrail başta olmak üzere bölgenin enerji ve stratejik çıkarlar üzerine kurulu düzeninin kökten sarsılma tehlikesi çok açıktı. İsrail devleti, bu işin önü alınmaz bir boyuta savrulacağına farkında idi. İsrail güvenlik politikaları uzmanları, "Eğer Arap devrimlerinin önü alınmaz ise bölgede İslam imparatorluğunun kurulması an meselesidir"⁵⁶ tezini savundu. Bu nedenle başta Türkiye olmak üzere Mısır'da iktidara gelen İslamî grupların önünün kesilmesi gerekiyordu. Arap Değişiminin ardından Türkiye'de gezi olaylarının patlak vermesi⁵⁷ ve yine aradan bir iki yıl geçmeden bu ülke Arap Değişiminin başladığı 17 Aralık'ta bir darbe ile karşı karşıya kalması anlamlı idi. Güçlü iktidar ve halk desteği sayesinde atlatılan bu darbeler ülkede 167 milyar doların üstünde maddi zarara yol açmış oldu.⁵⁸

Arap Değişimi süreciyle birlikte iktidara gelen İhvân gibi İslamî grupların önemli ortak özelliği İsrail, ABD, Batı çıkarlarına ters oluşları ve Filistin davasına sahip çıkmalarıydı. Bu nedenlerden dolayı sürekli Türkiye'deki siyasi iktidar, İhvân ve Nahda Hareketi gibi İslamî grupların kaderi ile tehdit edilmektedir. Arap Değişiminde halk hareketlerine sıcak bakan ve sandık taleplerinin yanında olduğunu açıklayan AK Parti, Mısır, Libya, Tunus ve Suriye halkına verdiği desteğin bedelini küresel ve bölgesel aktörlerin oyunları ile ödemeye zorlanmaktadır.⁵⁹

Arap Değişiminde olup bitenler ABD, İsrail, Rusya, AB ülkelerinin her biri için hiç beklenmedik gelişmelerdi, ancak bu, sonradan her birinin ellerindeki bütün imkânları seferber etmedikleri ve süreci kontrol etmeye çalışmıyor oldukları anlamına gelmiyordu.⁶⁰

Arap Değişimleri bölgede yeni bir sosyolojik dalganın patlama habercisiydi. Arap Değişiminin ortaya çıkış nedenleri arasında uluslararası büyük güçlerin etkisi ve

⁵⁶ Osman Atalay, "Mursi Üzerinden Arap Devrimlerine Gözdağı", www.timeturk.com/tr/.../mursi-uzerinden-arap-devrimlerine-gozdagi.html, (Erişim Tarihi: 05.07.2013).

⁵⁷ Gezi Olayları Başlangıcı: 31 Mayıs 2013.

⁵⁸ "Gezi ve 17 Aralık'ın Maliyeti: 167 Milyar Lira", www.dunyabulteni.net/.../gezi-ve-17-aralikin-maliyeti-167-milyar-lira, (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2014).

⁵⁹ Kamil Ergenç, "Mısır'dan Sonra Sıra Türkiye'de (mi)?"", www.imhgebze.com/author/kamil-ergenc/page/2, (Erişim Tarihi: 20.07.2013).

⁶⁰ Yasin Aktay, "Arap Baharında Seçim Rüzgârları ve Türkiye Algısı", *Stratejik Düşünce Dergisi*, (Haziran 2011).

bölgedeki İslamî grupların rolü olsa da, asıl faktör, Arap halklarının ve bireylerinin daha iyi yaşama, refah ve yönetime katılım istek ve özlemleri şeklinde özetleyebiliriz.⁶¹

Ortadoğu'da daha İslamî köklere sahip bir burjuvazinin ekonomik anlamda tedrici olarak güç sahibi olduğu gözlemlenirken politik manada da kendi inançlarının ve coğrafyasının hususiliği noktasında fazlasıyla ve özellikle hassas İslamî grupların iktidara yürüdükleri gözlemlenmektedir.⁶²

Sosyal değişimler bazan istikrarsızlık kaynağı da olabilirler.⁶³ Arap Değişimi, mezhep ayrılıklarını ve etnik çatışmaları gibi gerilimlerin yeniden belirmesini sağladı. Bu olgu “mevcut yönetici elitlerin siyaset sahnesinden çekilmesinin şiddete dayalı kimliksel çatışmaları tetiklemesidir. Bu beraberinde sosyal adalet ve toplumsal mutabakatı doğurmamıştır. Dolayısıyla bu, fiiliyat için gerekli olan siyasi kültür ve toplumsal yapı derinliğinin anlaşılammış olmasından kaynaklanmaktadır.

Arap isyanları 21.yüzyılın Arap dünyasında yaşanan en büyük halk hareketi olarak algılandı. 2010 yılında Tunus'ta başlayan ani değişimler Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden ortaya çıktı ve bölgesel, toplumsal bir siyasi-silahlı harekete dönüştü. ABD, İsrail, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere AB ülkeleri yeni bir Ortadoğu ve Arap dünyası ile karşı karşıya kaldıklarını gördüler.

Mısır'daki siyasi durum ve darbenin ardından yaşanacaklar konusunda tartışmalar başladığında kamuoyunun ve siyasi gözlemcilerin İhvân hakkında ne kadar az bilgi ve fikir sahibi olduğu da görüldü. Seksen küsur yıllık tarihine ve İslam dünyasındaki en eski, en organize teşkilatlanma olmasına rağmen İhvân ile ilgili birçok analizde örgütün yapılanması, karar verme mekanizmaları, siyasal değişimlere adaptasyon hızı ve tabanı hakkında yazıp çizebilecek isimlerin sayısı oldukça azdır. Dahası, birçok uzmanın İhvân'ın sosyolojik tabanı ve Mısır toplumunun dinamikleri konusunda yaptığı yorumlarda çok ciddi bilgi eksiklikleri ve amprik hataları olduğu da anlaşılmaktadır.

⁶¹ “Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı”, Y. Beyazıt Üniv. Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, ybu.edu.tr/.../yULİSA%20Arap%20Baha..., (Erişim tarihi: 13 Aralık 2012).

⁶² Murat Sofuoğlu, “Arap Baharı Düşünceleri”, msofuoglu@surecanaliz.org, (Erişim Tarihi:10.09.2012).

⁶³ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay. 2. bs., İstanbul 2010, s. 26.

Fehmi Hüveydi, Arap Değişimini, tüm Arap dünyasını etkileyen bir fırtına olarak tanımlarken ⁶⁴ Harvard Üniversitesi tarih profesörü Niall Ferguson Arap değişiminde yaşananları “küresel öfke patlaması” olarak tanımladı. ⁶⁵ İngiliz *The Guardian* gazetesine göre Arap ülkeleri dışında da tüm dünyayı saran “isyan ateşi”nin farklı kıtalarda üç ortak noktası mevcut olup şöyledir:

“1- İsyancın ortasında gençler vardı; çünkü neo-liberal sistem en çok işsiz kalan gençleri vurdu. Tüm ülkelerde var olan düzenden en fazla yara alan gençler, güç yapısına alternatif geliştirmek ve düzeni değiştirmek için mücadeleye koyuldu.

2- Mübarek’in devrilmesi, medya imparatoru Rupert Murdoch’un telekulak skandalında sorgulanması gençlere geleneksel kurumsal otoritelerin yıkılabileceği fikrini verdi. İnsanlar düzeni değiştirmek için meydanları doldurdu.

3- İsyancın en büyük ortak noktası ise organize olma şekilleri. İnsanlar sosyal medya araçları üzerinden organize oldu. Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri, insanların daha kolay ve hızlı organize olmasını sağladı.”⁶⁶

1.1.2. Dünya Siyasal Konjonktürü

Ortaya çıkan yeni dünya sistemi tümcel karakterlere sahiptir. Bu şu anlama gelmektedir. Sistemin karakteri sonucu dünyanın herhangi bir bölümünde baş gösteren huzursuzluk hızla tüm sisteme yayılıp gerçekten de bir zincirleme tepkimeyle tetiği çekebilir ve az çok bağımsız olan bölgeler gittikçe birbirine bağlanıp bağımlı hale gelebilir.⁶⁷ Bu sistem, bütün olarak belli bir geleneği, benzer tarihi ve yaşam tarzını paylaşmaktadır. Ancak daha önemlisi bu, özel bir normlar ve değerler sistemini temel alan bir dünya görüşü paylaşımıdır.⁶⁸

Amerika’da başlayan, Avrupa ülkelerini kasıp kavuran ve bütün dünyayı etkisi altına alan iktisadi kriz sanal-plastik paranın, tüketim ihtirasının ve faiz hastalığının zaruri bir sonucudur. 2008 yılının son aylarından itibaren küresel iktisadi krizin bütün

⁶⁴ Fehmi Hüveydi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

⁶⁵ “İsyancın Dili Ortak”, *Milliyet*, 14.08.2011.

⁶⁶ “İsyancın Dili Ortak”, *Milliyet*, 14.08.2011.

⁶⁷ Ziyaeddin Serdar, *İslam Medeniyetinin Geleceği*, İnsan Yay., İstanbul 1986, s.87.

⁶⁸ Z. Serdar, *a.e.*, s.89.

dünyayı etkisi altına aldığı malûmdur.⁶⁹ Bugün küresel krizle, kurulu dünya sisteminin iktisadi ayağı çökmekte ve Kapitalizm çözümsüzlüğe düşer olmaktadır. Kriz, ideolojik ve siyasi olarak birleşerek genel bir bunalıma dönüşmüştür. Ortadoğu’da Batı destekli rejimler yıkılarak, sermayenin genel krizine eşlik eden tarzda sistemden kopuşlar yaşanmaktadır. ABD emperyalizmin Ortadoğu’da mevcut yönetici elitlere dayalı siyasetinin iflası da bunun sonucudur.⁷⁰

ABD yörengeli küresel kapitalizm, içine düştüğü krizin darbeleriyle gittikçe sendelemekte, etki alanlarını birer birer yitirmektedir. Bu küresel güç mekanizması dengeyi tutturacak yeni bölgesel güç odakları aramaktadır. Yeni dünyanın “ekonomik ağırlık dengesi” Doğu’ya ve Pasifik’e doğru kaymaktadır. Bundan sonra enerji, gıda ve su kaynakları üzerinde çetin savaşlar bu havza merkezli olacak gibi görünmektedir.⁷¹

Askeri ve politik olarak 20. yüzyılda ideolojik farklılık temelinde dünya Batı ve Doğu- NATO ve VARŞOVA şeklinde iki ana kutba ayrılmışken kutuplardan biri dağıldı. Ancak kısa sürede, Sovyetler, “Rusya” olarak yeniden sahnedeki yerini aldı üstelik aralarındaki ideolojik doktrin farkından iki kampa bölünmüş olan Rusya ve Çin şimdi en azından bazı konularda -sözgelimi Suriye olayında- bir araya gelebilmekte, daha ilerisi için NATO ve AB’ye alternatif olabilecek Şanghay’da ortak hareket edebilmektedirler.⁷²

Dünyanın ekonomik ve siyasi krizlerle sarsıldığı, sosyalizmi ve kapitalizmi, laikliği ve demokrasiyi üretmiş olan modern seküler paradigmanın iflas ettiği, oluşturduğu zulüm ve sömürü bataklığında bunalan dünya insanlığının fitri bir adalet ve özgürlük arayışıyla meydanları doldurduğu bu süreçte, konjonktürel şartlar ve tarihi gelişmeler, insanlık için tek kurtarıcı mesajı ve bütüncül sahici adaletin ölçüsünü ihtiva eden İslam’ı alternatif olmaya zorlamaktadır.

Batı tarafından “yozlaşmış” olarak görülen Doğu halkı, artık yönetimlerini kendileri “yozlaşmış” olarak betimlemekte, yani bir bakıma Batı ile aynı dili konuşmaktadır. Yani Doğu halkları Batı değerleri olan “insan hakları, serbest pazar

⁶⁹ Hüsnü Aktaş, “Karanlıkların Kutsal Üçlüsü, Tahrir Kıyımı ve Küresel Siyasi Krizin Neticeleri”, soncagri.com/articles.php?article_id=34, (Erişim tarihi: 02.01.2012).

⁷⁰ *Arap İsyancıları Tarih Yazımı 2011*, (Haz. Mukaddes Erdoğan Çelik), Akademi Yay., İstanbul 2011, ss. 36-37.

⁷¹ Ali Bulaç, “Yüzyıllık Düzenin Sonu”, a.bulac@zaman.com.tr, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2013).

⁷² Ali Bulaç, “Yüzyıllık Düzenin Sonu”, a.bulac@zaman.com.tr, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2013).

ekonomisi, demokrasi” gibi kavramları içselleştirmiş bir kitle olarak, yönetici elitlerinden kendilerini tamamen ayrı olarak kodlamaktadır.

1.1.3. Bölgesel, Küresel Faktörler ve Güç Dengeleri

Bölgesel ve küresel faktörler denilince akla uluslararası güç ve iktidar mücadeleleri gelir. Uluslararası politika da buna göre şekillenir. Güç, uluslararası politikada bir aktörün dış politikada amaçlarına erişebilmesi için en öndeki araçtır. Dış politikanın, hammadde kaynaklarını ele geçirmek, pazar aramak veya sınır değişiklikleri gibi maddi hedefleri olsa da ulus ötesindeki amacı siyasal sistemdeki diğer aktörler üzerinde nüfuz kurarak onların eylemlerini kontrol altında tutmak ve ülke dışında meydana gelebilecek etkilerin kendi kontrolü altında olmasını sağlamaktır.⁷³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti’nin, yani Müslümanların siyasi çatılarının ortadan kalkmasıyla ulus devletçikler olarak örgütlenen bölge, modernist projelerle Batı hegemonyası altına girmişti. Ali Bulaç’a göre, bölge halkları son süreçte bu dışarıdan gelen ve emredici, mekanik otoritelere karşı başkaldırıyordu ve bugün yeni süreçte bölgesel entegrasyon fikri öne çıkmaktadır ve bunun en çetin sınavını Avrupa Birliği vermektedir. Böylece Bulaç, bölgedeki gelişmeleri modernitenin krizine bağlı olarak dünyada meydana gelen değişim arayışları bağlamında değerlendirmektedir. Bu bağlamda bölgenin insiyatif aldığını ve dışarının dayatmadığı değişim projelerinin peşinde olduğunu belirtse de mevcut sistemin müdahil olduğunu ve bölgenin kendi dinamiklerinden hareketle bir değişim gerçekleştirmesine izin verilmediğini vurgulamaktadır.⁷⁴

Jackie Smith, *Globalisation and Resistance* adlı kitabında⁷⁵ küresel sürecin hem yerel hem de ulus ötesi kalkışmaları şekillendirdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Birleşik Devletler’de ki sosyal bilimciler, Üçüncü Dünya’daki toplumsal değişimin potansiyel olarak tehlikeli istikrarsızlık ürettiğine inandılar, dolayısıyla bu, komünist yönelimli bir devrime yol açabilirdi. Bu yüzden, sosyal bilimciler, toplumsal

⁷³ Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu(1880-1982)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982, s.3.

⁷⁴ “Bütün Yönleriyle Arap Baharı” Konulu Söyleşi, Moderator, Aynur Erdoğan, www.dunyabulteni.net, (Erişim Tarihi:04.05.2014).

⁷⁵Bkz.,*Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*, Ed. Jackie G. Smith-Jackie Smith- Hank Johnston,Rowman & Littlefield Publishers, Oxford 2002.

ve siyasal değişimi istikrarsızlığı önleyecek, komünizmin yayılmasını engelleyecek ve ABD stratejik ve ekonomik çıkarlarına hizmet edecek biçimde idare etmeyi hedeflediler”.⁷⁶

1982’de Dünya Siyonist Örgütü’nün yayınladığı “The Zionist Plan for the Middle East” başlıklı rapor, Örgütün Enformasyon Dairesi’nin İbranice yayın organı Kivunim’de yayınlanan ve Kudüs İbrani Üniversitesi Profesörü İsrail Shahak’ın İngilizce çevirdiği bir raporda, ortadoğudaki ülkelerin bölünerek daha küçük devletçikler haline getirilmesi öneriliyordu. Bu plan çerçevesinde Sudan ikiye bölündü. Irak, Libya ve Yemen’i de bölmeyi istemektedirler.⁷⁷

Bir kısım yazarlara göre, bu isyanlar, küresel güçlerin istekleri doğrultusunda olmaktadır. Mesela *Yeni Şafak* gazetesi yazarı Akif Emre, Türkiye örneği üzerinden Arap Değişimine yönelik çıkarsamalarda bulunarak şunları söylüyor: “Bu ülkeler Türkiye’nin 50 yıl önce yaşadığını yaşamaktadır. Örneğin 2. Dünya Savaşı bittiğinde kimse Türkiye’ye sormadan Batı bloğuna dâhil etti (Yalta’da ki meşhur pazarlıkta). Kimse Türkiye’ye ‘Doğu veya Batı bloğunda mı olmak istiyorsunuz?’ diye sormadı. Dolayısıyla Türkiye Batı bloğuna dâhil edildi ve bir süre sonra NATO’ya alınacağı kesindi. Buraya dâhil olmanın bazı standartları vardı. İnönü, zeki bir adam ve politikacı olduğu için işareti aldı ve çok partili döneme geçti. Bir takım sandık oyunları ile ilk seçimi kazandı ama ikincisinde iktidarı teslim etti. Aynı şekilde Hüsnü Mübarek ve Binali işareti aldı ve gerekeni yaptılar. Esad sistem dışı olduğundan direnmektedir. O başka bir pazarlık konusu...”

Mevcut elit yapıların varlığı ve bölge ülkelerinde yaşanan siyasal gerilimler küresel güçlerin bölge üzerindeki siyasal müdahalelerinin doğal bir sonucu olarak gündeme geldiği söylenebilir. Halkların uyanışına, gelişmesine bu yapılar engel olmuş olabilir.

ABD’ye göre Mısır, Arap Dünyasının ağırlık noktasıydı. Mısır’ın İslamî yönetimi benimsemesi halinde en büyük stratejik kayıp ABD’nin olacaktı.⁷⁸ Başka bir

⁷⁶Zachary, Lockman, *Hangi Ortadoğu? Oryantalizm Tarih Siyaset*, Çev. Burcu Birinci, Küre Yay., İstanbul 2010, ss. 214-215.

⁷⁷Turan Kışlakçı, *Arap Baharı*, Mana Yay., İstanbul 2012, s.28.

⁷⁸George Friedman, “The Egypt Crisis in a Global Context: A Special Report”, <http://www.stratfor.com/analysis/20110130-the-egypt-crisis-in-a-global-context-a-special-report>, (Erişim tarihi: 30 Ocak 2011).

ifadeyle Mısır'ın İsrail karşıtı yönetim altına girmesi ve diğer hasım Arap ülkeleri ile birlikte hareket etmesi, İsrail'in bekası için yeniden ve çok ciddi bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Dolayısıyla Mübarek döneminde stratejik ortağı olan Mısır ABD ve Batı için birçok yönden önemliydi. Birincisi, Batı'ya petrol nakliyatı için son derece önemli olan Süveyş Kanalı Mısır topraklarında idi. İkincisi: Mısır İran'a karşı bir denge unsurudur. O güçlü İran karşıtlığına sahip Selefleri ve Sünni Arap blokunu temsil etmekteydi. Üçüncüsü: İsrail'i ilk tanıyan ve 1979 Camp-David anlaşmasıyla İsrail'in bekası için önemli bir Arap devletiydi. Dördüncü olarak da Arap Dünyasındaki liderliği nedeniyle de etki edebilen bir ülke konumundadır.⁷⁹

ABD Mısır'a bakışında iç politikada da son derece güçlü anlamları olan üç önemli noktayı göz önünde bulunduruyor: Bunlar, Obama'nın demokrasi promosyonuna etkisi, İsrail'in güvenlik kaygıları ve ABD'nin stratejik çıkarları. Zira bu üçünü dengeleyebilecek bir çözüm ABD'nin ilk tercihi olacaktır.⁸⁰

ABD'nin Arap Değişimi olduğunda Mısır'a karşı tutumu bir başka ifadeyle çıkarları şunlardı. İsrail ile barışı muhafaza etmek, Süveyş Kanalı'nı açık tutmak, ABD ve müttefiklerinin el-Kaide'ye ve diğer aşırı uçlara karşı çabalarını desteklemektir. İşte bütün bu çıkarlar yeri geldiğinde insan hakları ve demokrasi gereksinimlerinin de üstünde tutulmaktaydı.⁸¹ Zira 3 Temmuz 2013'te Mısır'da darbe olduğunda açıktan buna darbe dememesi Mursi'nin ABD ve Batı çıkarlarına uygun hareket etmemesinden dolayı idi.

Körfez krizinde ABD'nin Arap dünyasına müdahalesi, Arap Birliğini bozmuş ve halkları liderlerinden tamamen uzaklaştırmıştı. Liderler birçok çıkarlar uğruna büyük güçlere boyun eğmek zorunda kalıyorlardı. Bu durum ise Arap halklarını ümitsizliğe ve karamsarlığa sürüklüyordu.

⁷⁹ Andrew Quinn, Jeff Mason, "U.S. Says Egypt Failing to Meet Protest Concerns", <http://www.reuters.com/article/2011/02/09/us-egypt-usa-idUSTRE71175920110209>, (Erişim Tarihi: 09.02.2011).

⁸⁰ Nuh Yılmaz, "Mısır'da Stratejik Müdahale: Tahrir'de Neler Oluyor?", <http://arsiv.setav.org/public/UzmanDetay.aspx?Dil=tr&uid=5430&q=nuh-yilmaz>, (Erişim tarihi: 02 Şubat 2011).

⁸¹ Tom Gjelten, "In Egyptien Uprising, A Tale Of Two Risks For U.S.", <http://www.npr.org/2011/02/09/133605183/in-egypt-uprising-a-tale-of-two-risks-for-u-s>, (Erişim Tarihi: 09.02.2011).

Türkiye'nin, Arap değişimi sürecinde hem etkileyen hem de etkilenen ülkeler arasında olduğu noktasında uzlaşma vardır. Türkiye'nin komşularıyla sorunlarını gidermesi, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilerini geliştirmesi, bölgesel entegrasyon arayışı içerisinde olması, bölgesel sorunlara çözüm araması ve katkıda bulunması, bölgesel risklerin azaltılmasına yönelik proaktif yaklaşım içinde olması, bütünleşmeyi önceleyen paradigmatik değişim, devlet dışı aktörlerle etkileşimi ve yumuşak güç unsurlarına sahip olma gibi özellikleriyle ve de bir yandan son yıllarda kendi iç ve dış politikasında gerçekleştirdiği reformlar ve gelişmeler sayesinde Arap Değişiminin tetikleyicisi rolünü oynadığı söylenebilir.

Bölgedeki gelişmeler ve belirsizlikler, Türkiye'yi yakından etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Türkiye'nin bölgede demokrasi ve istikrarın oluşumu bağlamında yapıcı bir rol oynaması ve katkı yapması onaylanmakta, ancak Suriye'deki iç savaşa dönük politikası ve konumu ile ilgili yaygın tartışmalar ve eleştirileri de üzerine çekmiştir.⁸²

Arap Değişimi sürecinde değişim taraftarlarının yanında bulunan Türkiye Avrupa kanadına daha yakın gözüke de doğu blokuyla ilişkileri koparmamış her kopma noktasına gelindiğinde ziyaretler yaparak veya davet ederek kopmasını engellemiştir. Doğu-Batı dengesini ayarlayabilmiştir.

Türkiye'de AK Parti modeli bütün Ortadoğu'da hem Batılılar nezdinde bir meşruiyet kapısı, hem de halklar nezdinde kararlı duruşun, hatta alternatif bir İslamî duruşun modeli haline gelse de,⁸³ bölgenin kurulmuş düzenin egemenleri kendi çıkarlarına uygun olmayan yönetimleri istememekteydiler. Bu nedenle bölgede yükselen bütün İslamî oluşumları tehlikeli görülmekteydi. Buna Türkiye de dâhildi.

Türkiye son 9-10 yıldır geçirdiği değişim ve gelişmelerle Arap ülkelerinde her geçen gün daha çok önemsenen, değer verilen, sevilen, sayılan bir ülke konumuna gelmektedir. Türkiye'nin farklılığı her şeyden önce yüzünü, AB'ye sırtını dönmeden, Orta Doğu'ya dönmüş olması, Filistin meselesine İsrail'le geleneksel ilişkilerini radikal

⁸²Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı", (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2012).

⁸³Yasin Aktay, "Arap Baharında Seçim Rüzgârları ve Türkiye Algısı", *Stratejik Düşünce Dergisi*, (Haziran 2011), (Erişim Tarihi:07.12.2011).

biçimde gözden geçirerek sergilediği duyarlılık, İslam'la barışması, Arap Değişimine karşı sergilediği olumlu tutum, destek ve daha birçok sebep de bulunabilir.⁸⁴

Kısacası 'Model' olarak Türkiye'nin değeri, sadece Batı'ya ait sanılan 'halkın seçtiği ve halka hesap veren' yönetim tarzını, Müslüman bir toplumda dini kodları yerli yerinde bir kadro eliyle hayata geçirebilmesinden kaynaklanıyor olmasıdır.⁸⁵

1.1.4. Filistin Meselesi

Filistin toprakları M.S. 4. yy.'dan itibaren bir Hıristiyan nüfuzuna, 637 yılından itibaren yerli halkın Müslüman olmasıyla Arapların hâkimiyetine girmiştir.⁸⁶ 1090'lara gelindiğinde Haçlı seferlerinin başlamasıyla yeniden Hıristiyanlığın canlanmaya başladığını ve çok geçmeden 1187 yılında Selahaddin-i Eyyubi'nin Kudüs'ü fethetmesiyle bu canlanma son bulmuştur. Bundan sonra 1917'ye kadar daima Müslümanların hâkimiyetinde kalmıştır.⁸⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz hâkimiyetinde bulunan Filistin topraklarında tansiyon kanlı çatışmalara dönüşürken sistemli bir şekilde Yahudi göçmenlerle beraber bölgenin demografik yapısı değişmeye başladı. İngilizler bölgeden çekilirken Filistin'in geleceğini öngören, manda yönetimine son veren, bağımsız İsrail ve Arap devletlerinin kurulması Kudüs'e uluslararası bir statü veren karar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edildi.⁸⁸ Bu karara göre Filistin topraklarının %56'lık kısmı Yahudilere bırakılırken %43'ü Filistinlilere bırakılmaktaydı.⁸⁹

Arap-İsrail savaşları ve özellikle Kudüs'ün işgali Filistin meselesini Müslümanların genel sorunu haline getirmiştir.⁹⁰

⁸⁴Y. Aktay, *a.m.*

⁸⁵ Fehmi KORU 'Arap Baharı' Demokrasi Arayışdır', *Star*, fkoru@stargazete.com, (Erişim Tarihi: 18.09.2011).

⁸⁶ Lütfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s.13.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Öner, *Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail*, Mana Yay., İstanbul 2012.

⁸⁸BMGK 181 Sayılı kararı için bkz.

<http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897989B785256C330061D253>,(Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2013).

⁸⁹ The United Nations Partition Plan, http://www.merip.org/palestine-israel_primer/unpartition-plan-pal-isr.html, (Erişim Tarihi:15 Ağustos 2013).

⁹⁰ John L. Esposito, *Güçlenen İslamın Yankaları*, Çev. Erol Çatalbaş, Yöneliş Yay. İstanbul 1989, s.241.

Akif Emre'ye göre İsrail'in, güvenlik gerekçesiyle Batının ayrıcalıklı bir üssü haline getirilmesi ve İsrail korkusu etrafında da bölgedeki ülkelerin Batıya bağımlı hale getirilmesi, hem istikrarsızlığı hem de mevcut rejimlerin devamını sağlıyordu.⁹¹

Emre'ye göre, Filistin direnişi Arap halkları açısından bir onur savaşı olarak görülmektedir. İsrail, Ortadoğu'nun kalbine bir hançer gibi sokulmuştu. Hepsinden önemlisi Kudüs işgal edilmiş, girilen bütün savaşlarda birleşik Arap ordularının hepsi İsrail karşısında yenilmişti. Bunun karşısında sürekli İsrail'den dayak yiyen, onurları çiğnenen, aşağılanmış geniş bir kitle ve karşılarında sürekli savaş halinde olup, hiçbir savaşı kazanamayan, varlığını da bu tehditten sağlayan yönetimleri var oldu.⁹²

Mursi, Eylül 2012'de *The Newyork Times* gazetesine verdiği demeçte "Washington, İsrail ile imzalanan Camp David Anlaşması'na sadık kalmamızı istiyorsa, kendisi de anlaşmanın Filistin ile ilgili taahhütlerini yerine getirmelidir ve ABD'nin Arap dünyasında köklü değişikliklere gitmesi ve Arapların değerlerine saygı göstermesi gerekir diye beyanatta bulunuyordu."⁹³

Atasoy Müftüoğlu ise 'Arap Baharı', 'Arap Devrimleri' gibi büyüleyici ve romantik tanımlarla Arap toplumları bir kez daha aldatıldılar, çıkışı olmayan bir tünele sokuldular. Sözünü ettiğimiz "Devrimler" ve "Baharlar" en çok Filistin davasına büyük zararlar verdiğini söylemektedir."⁹⁴

1.1.5. Bölgenin Stratejik Önemi ve Mısır

Ortadoğu bölgesi coğrafi açıdan da eşsiz bir konuma sahiptir. Onun jeopolitik yapısı bölgenin Afroavasya anakıtası içindeki merkezi konumu ile ilgilidir. Bölge ilk çağlardan beri Avrasya steplerinden kopup gelen kuzey-güney ve doğu-batı istikametindeki kavim göçlerine ve kültürel etkileşimi hızlandıran insan hareketlerine şahit olmuştur. Ortadoğu, bu son derece önemli stratejik konumu sebebiyle insanlık tarihinin maddi ve ruhi planda ana çizgilerini üzerinde taşımaktadır. İnsanlık tarihinin

⁹¹ Akif Emre, "Arap Baharı Denen Şey Aslında Nedir?", www.dunyabizim.com/.../arap-bahari-de, (Erişim tarihi: 03.01.2013).

⁹² A. Emre, A.y.

⁹³ *The Newyork Times*, 22 Eylül 2012.

⁹⁴ Atasoy Müftüoğlu, "Kısa Arap Baharı, Uzun Filistin Kılına Sebep Oldu.", www.nehirhaber.com/kisa-arap-bahari-uz... (Erişim tarihi: 11.12.2013).

en köklü dini gelenekleri de bu bölgeden dünya sathına yayılmıştır.⁹⁵ Ayrıca semavi dinlerin doğup yayıldığı yer olması ve İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik nezdinde kutsal bilinen Kudüs'ün burada olması bölgeyi öteden beri ilgi odağı haline getiren diğer önemli sebeplerden biri olmuştur.

Süveyş, Boğazlar, Basra körfezi gibi önemli geçiş yolları, bölgeyi önemli kılan başlıca özellikler arasındadır. Kızıldeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan ve dünyanın en önemli iki yapay suyollarından biri olan Süveyş Kanalı, Akdeniz üzerinden Hindistan'a giden yolu yaklaşık 7000 km kısaltmıştır. Petrol başta olmak üzere her türlü taşımacılığın yapıldığı kanal hala önemini korumaktadır.

Bu bölge, dünya petrol rezervlerinin % 65'ini ve doğalgazın % 41'ini barındırmaktadır. Petrolün hâlâ stratejik yakıt olması hasebiyle bölgenin gelecekte alacağı şekil herkesi ilgilendirmektedir. Avrupa ve Japonya petrol ihtiyacının önemli bir kısmını bu bölgeden karşılamaktadır. O halde bu bölgede petrol musluklarını elinde bulduran güç, rakiplerini de en can alıcı noktadan yakalamış demektir.⁹⁶

Osmanlı Devletinin tarihe karışmasından sonra, bu bölge sırasıyla İngiliz ve Fransızların işgaline uğradı. Bölge, bulundurduğu zengin enerji kaynakları açısından öteden beri büyük devletlerin iştahlarını kabartıyordu. İkinci dünya savaşına kadar Emperyalist güçlerin rekabet sahası olan bölge, savaşın ardından ağırlıklı olarak Amerika'nın etki alanına girmişti. Bugün Ortadoğu'nun sahip olduğu jeostratejik konumla beraber jeoekonomik kaynakların kontrolünün gerçekten kimin eline verilip verilmeyeceğinin çok hayati bir önemi vardı.

Afrika bölgesi de kaynakları tüketilmemiş ve el atılmamış bölgelerden birisidir. Küresel çıkarların Afrika üzerinde belireceği kesindi. Önümüzdeki dönemde Amerika ve Çin arasında Afrika'da büyük bir hesaplaşma olacağı gözükmektedir. Dikkat edecek olursak Afrika'da nerede petrol bulursa orada bir iç savaş çıkmaktadır. Mesela bundan 10-15 yıl öncesine gittiğimizde Darfur'da petrol bulundu, hemen iç savaş çıkarıldı ve Sudan ikiye bölündü. Çünkü Beşir yönetimi Batı ambargosuna karşı Çin ile işbirliği yapıyordu.

Afrika jeopolitiğinin en önemli ayağı olan Nil Deltası ve bunun uzantısı olan Yukarı Nil Havzası'nın denetimi tarih boyunca bölgenin kaderini belirleyen etkenlerden

⁹⁵ Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yay.,84. bs., İstanbul 2013, s.132.

⁹⁶ Atilla Akar, *Büyük Ortadoğu Projesi*, 2.bs.,Timaş Yayınları, İstanbul 2004, ss. 34-35.

olmuştur. Zira Mısır'da oluşacak yeni iktidar küresel güçlerin politikalarını bütünüyle etkileyecektir. Mısır'da yaşanacak herhangi bir köklü değişimin gerek Ortadoğu'da, gerek Arap dünyasında, gerekse İslam dünyasında çok esaslı altüst oluşları tetikleyeceğinin kesin olduğunu ve bundan birinci derecede zarar görebileceklerini biliyorlardı.

Mısır, her ne kadar Tunus'tan sonra değişim sürecine girmiş olsa da Arap dünyasının kalbi konumunda bir ülkedir. Dolayısıyla burada uygulamaya konulan yeni sistem tüm Orta Doğu bölgesini etkileyecektir.

Mısır'ın devlet anlayışı oldukça köklü ve eskidir. Aynı zamanda Çin gibi dünyanın en eski topluluklarından biridir. Bu toplumun istikrara kavuşması için bir fırsattır. Bir devlet geleneğine sahip ender ülkelerden olan Mısır, Arap dünyasının "merkezi" olmasının dışında, dünya çapında İslamî akımların doğduğu ya da en azından örgütlü bir şekilde boy verdiği ilk ülke olma özelliğine de sahiptir.⁹⁷

Mısır Araplarla ortak kültür, dil ve tarih mirasına sahiptir. Arap dünyasına açılan kapıdır. Mısır'ın önemi mevcut sorunları aşmak üzere geliştirilecek modellemelerin Arap dünyasını etkileme ve belirleme karakterine sahip olmasıdır.⁹⁸ Dolayısıyla hem tarihi açıdan hem de coğrafi açıdan bu derece öneme haiz olan bir ülkenin "sorunsuz bir ülke" olabilmesi uluslararası ilişkiler disiplinine aykırılık teşkil edecektir.

Mısır Ortadoğu'nun kalbi, doğal kaynakları, 7 bin yıllık köklü medeniyeti, Nil ile beslenen ve milyonlarca insanı besleyen tarımı, stratejik önemi ile siyasetinin kaynayan bir kazan olma özelliğiyle uluslararası kamuoyunda adından fazlaca söz ettiren bir ülkedir. Mısır sahip olduğu eski Mısır medeniyetinin eserleriyle Avrupalı ve Amerikalı turistler için çekici bir ülkedir.

Dinî jeopolitik açıdan da dinî değer atfedilen mekânlar iç ve dış siyaseti etkilemekte ve şekillendirmektedir. Mısır'ın, bir bölümünün (Nil'den itibaren Sina yarımadası kısmı) Yahudiler açısından Arz-ı Mev'ud'tan sayılmaktadır.⁹⁹

⁹⁷Bkz. Ali Tandoğan, "[Arap Baharı Sürecinde Mısır](http://www.acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/677/458328.pdf)", www.acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/677/458328.pdf, (Erişim Tarihi:22.12.2014).

⁹⁸ Mustafa Tekin, 'Mısır'ı Fravundan Kurtarmak-II. Musa Vakası-', *Umran*, Ağustos 2013, s. 29.

⁹⁹ Arz-ı Mev'ud hakkında bkz. Abdurrahman Küçük, 'Yahudilerdeki Arz-ı Mev'ud Anlayışının Boyutları', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 33, Sayı. 1, 1994, ss. 101-111.

Mısır deniz nakliyat yollarının en önemlilerinden biri olan Süveyş Kanalı kontrol etmektedir. ABD'nin bu bölgeyi kontrolü hayati öneme sahiptir. İsrail-Filistin sorununda doğrudan etkisi olan bir konumdadır ve mutlaka ABD ile işbirliği içinde olmalıdır. Sünni Arapların lideri konumundadır. Bu İran'a ve Suriye'ye karşı diğer Arap ülkelerinin birleşmesini sağlayacak bir imkândır. Arap ülkeleri tarafından Türkiye'ye tercih edilebilecek ülkedir.

Salih el-Verdânî, Mısır ortamının özelliklerini şöyle sıralıyor: Birincisi halkın mezhep birlikteliğine sahip olmasıdır. Birbiriyle çelişen, farklı inanç sistemlerinin olmayışı, homojen bir yapının oluşmasına yol açmış inanç konusundaki bu tek düzelik, Mısır'da İslami grupların gelişme ve sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan biri olmuştur. İkincisi, halkın İslam'a olan yakın ilgisinin olmasıdır. Üçüncüsü ise halkın ılımlı bir yapısının olmasıdır. Mısır halkının yapısal ve geleneksel karakterinin bir ögesi olan ılımlılık, İslami hareketlere de yansımakta mevcut düzene karşı aşırı tavırlar içine girmesine engel olmaktadır.¹⁰⁰

Mısır halkı kırsal kesim ve sahil kesimi olarak iki kısma ayrılabilir. Kırsal kesim insanı sert, kaba özellikleriyle bilinmektedir. Bu yapıya uygun olarak da dine şiddetli bir şekilde sarılmışlardır. Sahil kesiminde ise insanlar daha yumuşak bir tarzda İslam'ı ele alıp ve amel etmektedirler. Kırsal kesimin olaylara karşı direnme kabiliyeti, kent insanlarına göre daha fazladır. Bu nedenle Mısır yönetimi kırsal kesimden yana sürekli bir rahatsızlık duymaktadır.¹⁰¹

İslam dünyası sürekli operasyonlara maruz kalmaktadır. Bunun nedenlerini anlamak için tarihe ve hafızamıza bakmamız gerekir. İslam dünyasının üç ülkesi vardır. Potansiyel olarak stratejik ve güçlü ve yüksek genç popülasyona sahip ülkelerdir. Bunlar İran, Mısır ve Türkiye'dir. Bu üç ülke dışında kalan devletlerin ciddi bir devlet geleneği yoktur. Şii blokunu temsil eden İran ve Sünni ortak paydaya sahip Mısır ve Türkiye'nin ortak ittifak etmesi halinde güçlü bir aktörün doğuşuna tanık olunacaktır. Bu yüzden küresel aktörler bir ittifak oluşturmaktan öte çatışmayı körükleyen adımlar atmaktadırlar. Bu üç ülkenin "İslam" paydasında bir araya gelmemesine çalışmaktadırlar. Bu üç başkent üzerinden inşa edilebilecek ittifak üçgeninin meydana

¹⁰⁰Salih el-Verdani, *Mısır'da İslami Akımlar*, Çev. H.Acar-Ş.Duman-Sefer Turan, 2.bs., Fecr Yay., Ankara 1988, s.66.

¹⁰¹S. el-Verdani, *a.e.*, s.66.

getireceği büyük kırılma/güç aktörü göz ardı edilemez bir gerçektir. İran'a uygulanan sürekli ambargolar ve yaptırımlar, Türkiye'de AK Parti iktidarına ara ara yapılmaya çalışılan operasyonlar ve Mursî'nin devrilmesi bu gücün oluşmasını engellemeye yönelik çabalardır.

Mısır'da rejimin devrilmesinin bölgede ve İslam dünyasında en az İran Devrimi kadar güçlü etkileri olacağını ve küresel anlamda yeni bir siyasal İslamî dalganın kabarmasına vesile olacağını biliyorlardı. Bu nedenle bunun bir şekilde engellenmesi gerekmektedir.

Ortadoğu'nun kolaylıkla gözlemlenebilir manzarası üç ana hareket çevresinde şekillenmektedir:

a) Sürmekte olan askeri işgaller. ABD, İngiltere ve genel olarak NATO'ya bağlı askerler, tesisler ve üsler, kimi zaman aktif kimi zaman pasif olarak bölgeyi fiili işgal altında tutmaktadırlar.

b) Bölgede yükselen “demokratik” talebe küresel güçlerin darbelerle karşılık vermesi. “Demokrasinin yerleşmesiyle müesses bölgesel ve küresel nizamın sarsıntılara yol açmasından” ise, otokrat ve monarşik rejimlerin korunup tahkim edilmesi tercih edilmektedir.

c) Kitlesele gösteri ve sivil ayaklanmaların militarize edilerek iç savaş çıkartılmasıdır ki, Suriye'de bu denendi. Mısır'da ise İhvân Suriye tuzağının farkına varıp aynı hataya düşmedi.¹⁰²

Arap Değişimi olan ülkelerinin hepsini homojen görmemek gerekir. Libya, Tunus, Mısır, Suriye ve diğerleri arasında farklılıklar olduğu gibi, bu ülkelerin her birinin kendi içinde çok farklı, rakip ve hatta çatışmacı gruplar ve süreçler vardır.

Arap Değişimi esas olarak sömürgecilik döneminin devamında kurulan prefabrik devletleri hedef almaktadır. Bu ülkelerin çoğunda sömürgecilik döneminden kalan sistemler olduğu için, örneğin Çin'de, hatta Osmanlı'da ve Türkiye'de olduğu gibi belirgin ve köklü bir kurumsal yapıya sahip değillerdir. Keza tasfiye edilen liderler de söz konusu devletlerin soğuk savaş şartlarında yönetimini üstlenen ve fikren eskleyen liderlerdir.

1.1.6. Bölgesel Entegrasyonlar

¹⁰² Ali Bulac, “Yüzyıllık Düzenin Sonu”, *Zaman*, 24 Ekim 2013, a.bulac@zaman.com.tr.

“Entegrasyon” tanımı serbet ticaret anlaşmalarını, serbest ticaret bölgesini, gümrük birliğini, ortak pazar, ekonomik ve parasal birliği kapsayan ekonomi eksenli birliklikleri kapsamaktadır.¹⁰³ ‘Entegrasyon, kapsayıcı sistemin dağınık unsurlarının tutarlı bir yapılanma içerisinde bütünün uyumlaştırılmış bileşik birimleri biçimine dönüştürülmeleridir. Bu anlamda siyasal entegrasyon politik aktörlerin bütünleştirilmesini içermektedir.’¹⁰⁴ Temel olarak entegrasyon, ekonomik entegrasyon (uluslararası bir ekonomi formülasyonu), sosyal entegrasyon (uluslararası bir toplum formülasyonu) ve siyasal entegrasyon (uluslararası bir siyasi sistem formülasyonu) olarak üçe ayrılmaktadır.¹⁰⁵ Bu entegrasyonların amacı da ortak kimlik duygusunu geliştirmektir.¹⁰⁶

Büyük medeniyetlerin doğduğu ve kaybolduğu yer olarak Orta Doğu, kadim medeniyetlerin mirası üzerinde semavi dinlerin şekillendiği manevi değeri yüksek bir alanı ifade eder.¹⁰⁷ Bu bölgenin coğrafyasının izahında dini faktörler başat rol oynamaktadır. Bu bölge İbrahimî dinlerin mensupları olan Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar açısından ayrı bir önem kazanmaktadır. Ortadoğu’da herhangi bir sosyal grup tarih boyunca kendisini din, dil, etnisite veya cinsiyet normları çerçevesinde tanımlamış ve bu sosyal grubun üyeleri olarak bireyler de sosyal kimliğini kendi çizdikleri sınırlar çerçevesinde oluşturmuşlardır. Ortadoğu’nun kültürel mozaik karakterine sahip olması olarak da tanımlayabileceğimiz bu durumun siyasal şiddet anlamında politik çıkmaza sebep olması ise tam anlamıyla dış dinamiklere bağlıdır.

Fransızlar, İngilizler ve İtalyanlar, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’dan çekilirken, Müslüman halklar arasındaki bağları kesebilmek için Osmanlı’nın bakiyesi toprakları ufak etnik devletçiklere bölmeye çalıştılar. İslam coğrafyası Batılı bu paradigmadan mayalanan ulusal projeler ve sistemler biçiminde parçalandı. Böylece Arapların kendi içinde başkalaşmasını ve Arap toplumlarının menfaatlerinin birbiriyle çelişmesini sağladılar. Bunun sonucunda Müslümanlar birlik olma şansını ve gücünü birleştirme imkânını yitirdi.

¹⁰³ http://www.ekodialog.com/uluslararasi_ekonomi/entegrasyon-cesitleri.html, (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

¹⁰⁴ Yusuf Karakaş, *Avrupa Birliği’nde Siyasal Entegrasyon*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s.7.

¹⁰⁵ Joseph S. Nye, *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*, Little, Brown and Company, Boston 1971, ss. 26-27.

¹⁰⁶ Merve İrem YAPICI, ‘Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 9, Sayı: 3, 2007.

¹⁰⁷ Atilla Akar, *Büyük Ortadoğu Projesi*, 2.bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2004, s.17.

Günümüz dünyasında “Avrupa Birliği” ve “Şangay Beşlisi” gibi bölgesel entegrasyonlar kurulmaktadır. Bunun hem bölgesel güvenlik ve hem de ekonomik gerekçeleri vardır. İttifaklar ve güçlü birlikteliklere dayalı oluşumlar, toplumları tek yumruk haline getirerek ayrışmalardan kaynaklı çatışmaları önlemektedir. Bu durum dışarıdan yönetim ve baskıların en aza indirilmesi anlaşılacağından bu da büyük küresel aktörleri rahatsız edebilir.

Varşova Paketi'nin dağılmasından sonra yeni bir dünya düzeninin kurulması beklentisi ön plana çıkmıştır. ABD'nin yeni yüzyılda nasıl bir dünya düzeni hedeflediği, Aralık 1999'da yönetim tarafından yayımlanan “Yeni Bir Yüzyılda Ulusal Güvenlik Stratejisi” olarak adlandırılan belgede açıklanmıştır. ABD, “Engagement and Enlargement” (Angajman ve Genişleme) olarak tanımlanan bu stratejide, milli çıkarlarının ve değerlerinin geliştirilebileceği hedeflere seçici şekilde angaje olma yolunu benimsemiştir.¹⁰⁸ ABD çıkarlarının yoğunlaştığı ve angaje olduğu bölgeler Varşova Paketi ve SSCB'nin dağılmasından sonra güç boşluğu oluşan Orta ve Güneydoğu Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'dur. “Genişleme” adı verilen politika üç hedefi kapsamaktadır: Totaliter veya otoriter ülkelerde dönüşümün sağlanması sorun oluşturan ülkelerde insan hakları, demokrasi ve serbest piyasa sisteminin geliştirilmesinin teşvik edilmesi, gerektiğinde bu ülkelerin zorlanması demokratik değerlere ve serbest piyasa ekonomisine sahip toplumlarda bu kavramların sürdürülmesinin sağlanması.

Serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılması ise son yıllarda durgunluk içinde olan ABD ekonomisi için yeni açılım ortamı yaratabilecektir. Serbest piyasa ekonomisini uygulamaya başlayan yeni devletler, yeni pazarlar olarak ortaya çıkacak ve uluslararası ticaretin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Büyük Orta Doğu projesi dört platformda uygulanmaktadır. Birinci platformda batılı değerlere savaş açan, mevcut yönetici elit ve terör destekçisi diye adlandırılan ülkeler yer almaktadır. Afganistan ve Irak Savaşları bu açıdan değerlendirilmelidir. İkinci platformda ise, yine otoriter ve Batılı değerlere karşı çıkan rejimler vardır. Bunlar İran, Suriye ve Libya'dır. Üçüncü platform ise yine otoriter ama tehdit unsuru düşük

¹⁰⁸ “A National Security Strategy Of Engagement And Enlargement”, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>, February 1995, (Erişim tarihi: 22.12.2014).

olan ülkelerdir. Bunlar Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu ülkeleridir. Dördüncü platformda ise Türkiye vardır. O hem Yeni Dünya Düzeninin hem de Büyük Orta Doğu Projesinin örnek ülkesidir. Türkiye özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi kavramlarının yerleştiği halkı Müslüman olan tek ülkedir. Hem ekonomik hem de dış politika başarılarının artması bölge halkı arasında Türkiye'yi cazibe merkezi haline dönüştürmüştür.¹⁰⁹

Büyük Ortadoğu Projesi, 13 Şubat 2004 tarihinde Londra merkezli *el-Hayat* gazetesinde yapılan bir haberle Arap dünyasında gündeme gelmiş ve aynı yılın haziran ayında yapılan G8 zirvesinde ABD tarafından resmen ilan edilmiştir. Arap ülkelerinin yanı sıra İsrail, Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan'ı da kapsayan bu proje kapsamında, 2002 ve 2003 yıllarında yayınlanan Arap İnsan Hakları Raporları temel alınmış ve aynı kapsamda bu ülkelerdeki özgürlüklerin ve siyasi katılımının artırılmasına, sivil toplum ve kadın hakları gibi konularda yapılması gereken reformlara dikkat çekilmiştir. Girişim, “demokrasinin geliştirilmesi ve iyi yönetim”, “bilgi toplumunun inşası”, “refah seviyeleri arasındaki farkın azaltılması” gibi başlıkları içermiştir.¹¹⁰

1.2. DEĞİŞİMİ HAZIRLAYAN NEDENLER

1.2.1. SİYASAL NEDENLER

Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra Ortadoğu'da bu boşluğu dolduracak, Müslümanların çıkarlarını ve siyasi pozisyonunu savunacak siyasi bir yapı oluşmadı. Bir başka deyişle kendi çıkarlarını savunan siyasi bir özne olarak bir devlet yapısı ya da bir sosyal formasyon ortaya çıkmadı. Dolayısıyla Arap halkları yıllardan bu yana bir anlamda tek parti iktidarı ve tek adam ile yönetildi.¹¹¹ Aradan geçen uzun yıllar sadece baskı ve otorite rejimini getirmiş demokrasi, bireysel özgürlükler ve insan hakları fazla önem taşımayan kavramlar olarak görülmüştür. Artık Arap halkı artık yeni yüzler, yeni

¹⁰⁹Bkz.A. Akar, *Büyük Ortadoğu Projesi*, 2.bs.,Timaş Yayınları, İstanbul 2004.

¹¹⁰ Sami Baroudi, 'Arab Intellectuals and the Bush Administration's Campaign for Democracy' *Middle East Journal*, Cilt.61, No.3, Yaz 2007, s. 397.

¹¹¹ Doğan Tarkan, “Arap Baharı ‘Emperyalizmin Oyunu’ Mu?”, www.altust.org/2012/04/arap-bahari-emperyalizmin-oyunu-mu, (Erişim tarihi:04.05.2014).

liderler ve yeni söylemler beklemektedir. Geleceğe daha umutla bakmak istemektedir. Daha özgür, insan haklarına saygı duyulan bir toplumda yaşamayı arzulamaktadır.

Yönetimdekilerin rejimlerini ve iktidarlarını koruma adına baskıcı, sindirici ve yasaklayıcı yönetim anlayışları, sıkı ve bunaltıcı güvenlik-istihbarat uygulamaları varolmuştur. Mesela Suriye’de Hafız Esad’ın rejimin devamı adına binlerce kişiyi öldürtmesi,¹¹² Mübarek Yönetimi’nin İstihbarat Şefi Ömer Süleyman vasıtasıyla Hamas veya İhvân üyesi olduğundan ya da rejime muhalif olduğundan şüphe edilen kişileri tutuklatması, bu kişilerin işkence görmeleri, siyasi polisler tarafından sürekli takip edilmeleri, Libya’da internetin yasaklanması bu uygulamalar arasındadır.

Arap Değişimi diye adlandırılan demokratik taleplerin etkilediği Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasındaki Arap devletleri soğuk savaş döneminden itibaren Batı kampında yer almıştır. Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra da bu ülkeler Amerika, Suudi Arabistan, İsrail eksenli çerçevesinde hareket ederek halk yığınlarının anti-empyalist ve anti-Siyonist tutum ve davranışları karşısında Amerika ve İsrail’in desteğini de alarak halkları ve kitleleri sindirmeye gayret göstermiştir. Bu ülkeler iç siyasi yapılarında otoriter bir yönetim şekli uygularken, dış politikada ise Batı eksenli tutum izlemiş ve bütün uluslararası kuruluşlarda ve toplantılarda ABD’nin yanında yer almayı kendilerine amaç edinmiştir.

Batıya bağımlı siyasal yapılar kurulduğunda ekonomik sistemleri de peşi sıra gelmişti: Kapitalizm ve Komünizm gibi. Sefalet, cehalet ve gelir dağılımındaki dengesizlikler birçok Müslüman ülkeyi sarsmaya devam ediyor. Ortadoğu halkların ülkelerinin öz kaynakları ve mevcut varlıkları yabancı firmalara peşkeş çekilmekte ve rüşvete bulanmış iktidar sahibi sınıf tarafından israf edilmektedir. Müslüman aydınlar bütün bu sorunların, ithal ekonomik yöntemlere bağımlılıktan kaynaklandığını dile getiriyorlardı.¹¹³

I.Körfez Krizi’nde ABD’nin Arap dünyasına müdahalesi, Arap Birliği’ni bölmüş ve halkları liderlerinden tamamen uzaklaştırmıştır. Liderler birçok çıkar uğruna büyük güçlere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. İnsanların baskıcı ve yozlaşmış yönetim anlayışından, Ordu, polis ve istihbaratla ve Batı’ya sırtını dayayarak ülkeyi yönetmekten halkın bunalması Arap halklarında ümitsizliğe neden olmuştur.

¹¹² Murat Tekek “Arap Baharı ve Nedenleri”, www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap.., (Erişim tarihi: 28 Kasım 2012).

¹¹³ John L. Esposito, *Güçlenen İslamın Yankıları*, Çev. Erol Çatalbaş, Yöneliş Yay. İstanbul 1989, s.241.

Arap halkları kendilerini yönetenlerin 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesine destek verdiklerini görmektedir. Yine bu halklar, kendilerini yöneten hükümetlerin verdikleri destek sayesinde İsrail'in Filistinliler üzerinde nasıl baskı uyguladığını, kendilerinin verdiği destekle 2006'da Lübnan'ın nasıl saldırıya maruz kaldığını, İsrail'in Gazze'de yaşayan insanları açlığa mahkûm etmesinde Mısır'ın sınır kapılarını kapatarak İsrail'e nasıl destek verdiğini ¹¹⁴ görmüşlerdir. Bütün bunlar yöneticileri halkları nezdinde meşruiyet kaybına uğramışlardır.

Rejimlerin demokratik dışı uygulamaları herkesçe biliniyordu ve baskıcı yönetimlerin ne zaman patlayacağı ve bölgenin yeni ne sorunlar doğuracağı bilinmezlik içerisindeydi.

Halkların yıllardır yaşadığı aşağılama ve şiddete maruz kaldığını Buazîz'in kendisini yakarak, dolayısıyla öldürerek göstermesi neticesinde açığa çıkmıştı. Bu neredeyse tüm Ortadoğu'ya yayılmış olan suskunluk sarmalını kırması yıllar süren bu durumun değişmesine giden yolun önünü de açmıştır.

Kısaca bu isyanların temelini Arapların 1900'lü yıllar boyunca Batı tarafından kandırılmışlık, aldatılmışlıkları, aşağılanmışlıkları hatta yüzyıllardır yaşamlarında bozgunlar, eşitsiz anlaşmalar, kapitülasyonlar, aşağılamaların biriktirdiği onur kırıklıkları, Irak, Filistin ve diğer Müslüman ülkelerdeki katliamlara tepkiler olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁵

1.2.1.1. En Güçlü Toplumsal Yapının İktidara Gelememesi

Arap Değişimiyle ortaya çıkan ortak taleplerin özgürlük, özerklik, adalet, eşitlik ve çoğulculuk olduğu görülmektedir. Halklar geleneksel ve dini kaynaklarıyla bağlarını koparmadan, ortak kültür oluşturarak var olmak istemektedirler. Kimilerince büyük altüst oluşların nedenleri yeni ekonomi ve medya gücü, küresel çağda ulus-devletlerin çöküşü ve sıradan vatandaşın siyasetten uzaklaşması ve sairedir.¹¹⁶ Neredeyse yarım yüzyıldır kişiler veya belirli gruplar tarafından yapılan darbelerin ömürlerini

¹¹⁴ Alper Tan, "Musa'nın Çocukları Firavun'u Destekliyor", www.kanalahaber.com/yazar/alper-tan/musanin-cocuklari-firavunu..., (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2013).

¹¹⁵ T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s.59

¹¹⁶ Bkz. Sabahattin Şen, *Yeni Dünya Düzeni Ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992.

tamamlamış olması¹¹⁷ ve Arap ülkelerindeki darbeci anlayışların artık bir fayda getirmediğinin halklar tarafından görülmesi de bir başka neden olarak zikredilebilir. Ayrıca küresel güçlerin etkisi¹¹⁸ ve bölgedeki İslamî grupların rolü olsa da, asıl faktör, Arap halklarının ve bireylerinin daha iyi yaşama, refah ve yönetime katılım istek ve özlemleridir. Bölge halkları özgürlük, adalet ve demokrasi arayışı içindedir.

Bir toplumdaki siyasal rejim, o toplumsal kudretin iktidara gelmesini önliyorsa, bu kudret (tanımı gereği bütün öteki kudretlerden daha güçlü olduğu için) zorla iktidara gelir ve toplumu kendi anlayışına göre şekillendirir.¹¹⁹ Arap coğrafyasında demokrasi ve özgürlük taleplerini tetikleyen etmenlerin önemli nedenlerinden biri de mevcut elit liderlerden kurtulup meşru yolla iktidar olma düşüncesiydi. Meşru talepler anti demokratik yol ve yöntemlerle bastırılınca olayların sokaklara taşınması kaçınılmaz oldu.¹²⁰

Ortadoğu bölgesinde laik, liberal ve sol siyasetin meşru yollarla iktidar olmaları mümkün değildir. Bunun sebebi toplumsal taban olarak azınlıkta olmalarıdır. Demokrasi bir araç olarak İslamî grupların iktidara yürümesinde en kolay yollardan birisi gözükmektedir. Genel ifadesiyle demokrasi denilince yöneticilerin yönetilenler tarafından seçilmesi düşüncesinde, yönetimle halk arasındaki ilişkilerin niteliğinde, toplumda iktidar ilişkilerinin insanlar arasındaki farklılıklara değil de benzerliklere dayanması gerektiğini tezi üzerine kurulan yönetim şekli akla gelir. Ancak Demokrasi bir yönetim tarzı olarak kabul edilse de pratikte her zaman çoğunluğun iktidarı anlamına gelmemiştir. “Demokrasi sandıktan ibaret değildir” söylemlerin altında yönetici erkin dindar çoğunluğa bırakılamayacağını gerekirse darbeye indirileceği ima vardır. Bu imayla, istemedikleri kimselerin iktidara gelmesiyle gerek ülke içinden ve gerek ülke dışından gelecek çok boyutlu bir kuşatma politikalarının olacağını işaretidir.

Gerek geçmişte ve gerekse günümüzde aslında demokratik sistemlerin kendisi de çok ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Mesela Roger Garaudy, bize bütün demokrasinin anasının Fericles dönemindeki Atina olduğu öğretilir. Fricles döneminde

¹¹⁷ “Arap Baharı ve Nedenleri”, www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap.. (Erişim Tarihi: 03.05. 2014).

¹¹⁸ Bkz. Ramazan Özey, *Küresel Güçler ve Politikalar*, Aktif Yay. İstanbul 2007.

¹¹⁹ Crane Brinton, *The Anatomy of Revolution*, Vintage Books, New york 1965, s.40 naklen. Emre Kongar, a.g.e., s.306.

¹²⁰ Foti Benlisoy, “Mısır: Demokrasiye “Düzenli” Geçiş Mümkün Mü?” <http://www.sdyenyol.org/index.php/duenyadan/423-msrdemokrasiye-duzenli-gecis-mumkun-mu?> (Erişim Tarihi: 29.06.2011).

110 bin köleye karşı 20 bin hür vatandaşın seçme hakkına sahip olduğu söylenir. Orada demokrasi sadece efendiler için vardı. Amerika Bağımsızlık Beyannamesi ilan edildikten sonra köleliğin Amerika’da bir asır boyunca muhafaza edildiği anlatılmaz. Fransız Devrimi, insan ve vatandaşlık haklarını ilan ettiğinde muhteşem bir şekilde insanların hür ve hak bakımından eşit olduklarını söylediğinde, bu anayasa yeterince zengin olmadıklarını ve yeterince vergi ödemediklerini gerekçe göstererek Fransız halkının $\frac{3}{4}$ ’ünü oy kullanma hakkından mahrum etmiştir. Son olarak 1948’de ABD tarafından yapılan insan hakları beyannamesini okuduğumuz da burada çok hak zikredilir.¹²¹

Garaudy, Batı’da demokrasinin ilk teorisyeni J. Rousseau,¹²² demokrasinin hiçbir zaman var olmadığını ve hiçbir zamanda var olmayacağını söylüyordu. Ona göre iki engel vardır: Birincisi, sisteme temel teşkil eden genel iradeyi imkânsız kılan zenginliklerin eşitsizliği, İkincisi, her şeyin ortak paydası olarak mutlak değerlere bir inanç / din olmazsa ve mutlak değerlere olan bir inancı kaldırırsak bireyler arasında güç arzularının, tasarruf arzularının ve büyüme arzularının yaratacağı çatışmalar vuku bulur.¹²³

Demokratik değeri gerçekleştirmeye çalıştığı şeklinde açıklanan prensipleri bulunmasına rağmen parlamenter sistemler, bazen bir değer yok edilmesi sonucunu doğuruyor, hatta “çoğunluk mevcut yönetici elitleri” denilerek eleştiriler bile yapılmaktadır.¹²⁴

Alexis de Tocqueville’ye göre Amerikan demokrasisini tehdit eden tehlikelerden biri de çoğunluğun despotizmidir. Cemil Meriç’e göre ise demokrasilerde kendinden başka Tanrı tanımayan insan için tek değer sayıdır. Yani “sayının hâkimiyeti”dir.¹²⁵ Güç kavramı “hakkın” yerini alınca, adalet ilkesi de güce teslim olmak zorunda kalır. Bunun sonucunda güçlüler zayıfları “ötekileştirerek” kültürel değerlerine, inanç

¹²¹ Roger Garaudy, “İslam Ülkelerinde Demokrasi Tecrübesi”, *21. Yüzyıla Girerken İslami Oluşumlar*, 3.bs., Pendik Belediyesi Kültür Yay., ss.63-66.

¹²²Bkz. J.J. Rousseau, *Toplum Anlaşması*, Çev. Vedat Günyol, MEB Yay. Ankara 1997.

¹²³ R. Garaudy, *a.g.m.*, ss.63-66.

¹²⁴ Nevin Abdülhâlık Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Muhalefet*, Çev. Vecdi Akyüz, Ayışığıkitapları, İstanbul 2001, s. 84.; Ayrıca bkz. Hâmid Rebi, *Sulûku’l-Mâlik fi Tedbîri’l-Memâlik*, Dâru’ş-Şa’b, Kahire 1980, ss. 145-146.

¹²⁵ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları*, 3.bs. İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 106.

ve düşüncelerine karşı tepki, onları aşağılama ve hatta yaşam hakkı tanımama gibi kitlesel düşmanlık kültürü oluşturur.¹²⁶

Seyyid Hüseyin Nasır da bugün Batı demokrasisinin derin krizin içerisinde olduğunu, Batı'da bile ideal bir durumda olmadığını, Batı'da paranın bireyden çok daha güçlü olduğunu söylemektedir. Ona göre bu durum Amerika'da da böyledir. Eğer milyoner değilseniz partinin adayı olmak için başvuruda bile bulunamazsınız.¹²⁷

Arap Değişimiyle bu halklar ülkelerinde güven, adalet ve istikrar istiyorlar. Şimdiye kadar otokrat ve yarı demokrat rejimler altında yaşadılar. Azınlık zengin kesim dışındaki çoğunluk olan bu halklar sefalet ve mahrumiyetten başka bir şey görmediler. Batı'nın değerleri toplumları mutlu kılmadı. Tersine onların ilerlemesine engel oldu. Mevsimlik ideolojiler, bir asırdan fazla süren batılılaşma çabaları ne beklentileri karşılamış ne de toplumlara huzur vermiştir. Adları cumhuriyet olmasına rağmen kendileri mevcut yönetici elit yönetimlerdi.

Tunus'ta başlayan yangın önce Libya, daha sonra Mısır ve tüm Arap dünyasını sardı. Tunus'taki kıvılcımın en yakın takipçisi Mısır olması, bu iki ülkenin birbirine çok benziyor olmalarıydı. Birincisi yönetimlerin sözde demokratikleşme çabası içinde buldukları yanlışlığıydı. Sözde siyasi partiler var, seçimler yapılıyor ve belirli bir süre seçilen devlet başkanları mevcuttu. Ama her nedense seçimlerde hep aynı aday seçiliyor ve 30 yıla aşkın aynı makamı işgal ediyorlardı.¹²⁸

Mübarek dönemi de yönetici kadronun nasıl değişeceğinin belirsizlikleriyle, otoritenin nasıl denetleneceği ve halkın yönetime katılımının önünün tıkanıklığı gibi hususiyetleri barındırıyordu. Bu eşitsizlik ve usulsüzlük seçim zamanlarında da devam etmiştir. Hüsnü Mübarek 1987, 1993, 1999 ve 2005 yıllarında yapılan ve muhalefetin katılımının kısıtlandığı seçimlerde arka arkaya dört kez göreve seçilmiştir. Büyük çoğunluk seçimlere katılmayarak boykot etmişlerdir. Bunun nedeni ise seçimlerde yapılan usulsüzlükler göstermişlerdir.¹²⁹

¹²⁶ Halit Özdüzen, "Batıdaki İslam Düşmanlığının Kökeni", www.islamgulleri.gen.tr/...viewthread.ph... (Erişim Tarihi: 09.11.2012).

¹²⁷ Seyyid Hüseyin Nasr, "İslam Üniversiteleri İslamî Değil", *Zaman*, 28.05.2010.

¹²⁸ Celalettin Yavuz-Serdar Erdurmaz, *Arap Baharı ve Türkiye, Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları*, Berikan Yay., Ankara 2012, ss. 2-3.

¹²⁹ "Hüsnü Mübarek" için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCsn%C3%BC_M%C3%BCbarek (Erişim tarihi: 5 Eylül 2013).

Yönetici kadronun nasıl değişeceğinin bilinmemesi veya yönetici kadro ve ya sınıfın, toplumun öteki grup ve sınıflara kapalı olması ve on yıllardır süren otoriter rejimler nedeniyle Mısır'da sivil toplum yeterince güçlenememiştir. Ayrıca muhalefet baskı ve zorla engellenmiştir. Güçlü istihbarat ve polisiye devlet yapısı gibi nedenlerle muhalefet yer altına çekilmek zorunda kalmıştır.

1.2.1.2. Meşruiyet Krizi

Siyasal bağlamda sosyal sistemin, mevcut siyasi mekanizma ve kurumlarının topluma en uygun mekanizma ve kurumlar oldukları inancını oluşturup yaşatmak yeteneğiyle ilgili olan meşruiyet ve egemenliğin sükûnet içerisinde elde edilmesini sağlayan soysal-siyasal bir mekanizma¹³⁰ olarak tanımlanabilir. Meşruiyet, devletten gelen ve siyasi otoritelerin damgasını taşıyan her şeyin boyun eğilmeye değer olduğuna güven duymalarını ve itaat edilmesinin gerekli olduğuna inanmalarını temin etmeyi amaçlar.¹³¹

Ortadoğu coğrafyasında bir siyasi meşruiyet sorunu görülmektedir.¹³² Bu temel bir sorundur. Bu siyasi meşruiyeti hem yönetim, yönetim biçimleri, yönetimin içerikleri, hem de yöneticilerin meşruiyetlerini aldıkları kaynaklar açısından ele alabiliriz. Yani iktidara geliş şartları, seçilme, seçilmeme gibi konulardan tutun da, bunun yasama yetkilerine kadar toplumun değer yargılarıyla olan ilişkileri bakımından ciddi bir siyasi meşruiyet sorunu vardır.

Gelinen noktada yaklaşık bir asır geçmesine rağmen bölge istikrara erişememiş, mevcut sistemler, siyasi meşruiyet kazanamamış, akamete uğrayan arayışlar baskı rejimleri altında fazlasıyla güç kaybetmesine rağmen yeniden filizlenmeye başlamıştır. Ancak dış güçlerle şekillenen İslam dünyası yeniden dışarının değişim ve dayatmalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Liderler siyasi meşruiyetlerini kendi ülkelerindeki destek gruplarından değil, uluslararası düzenden almaktadırlar.¹³³

¹³⁰ S. M. Lipset, *Siyasal İnsan*, Çev. Mete Tuncay, Teori Yay., Ankara 1986, s. 59.

¹³¹ Ejder Okumuş, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, Özgü Yay. İstanbul 2005, s. 18; Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, 2. bs., Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 183.

¹³² "Orta Doğu'nun Değişimi Masada",

http://www.tasam.org/trTR/Etkinlik/54/2_uluslararası_orta_dogu_kongresi , (ErişimTarihi: 03.05.2014).

¹³³ Ahmet Mesut Yılmaz, 'Ortadoğu'da Değişim: Alternatif Yaklaşımlar, Kazananlar ve Kaybedenler', *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 39, s.58.

1.2.2. EKONOMİK NEDENLER

İbn Haldun, devletlerin ortaya çıkışı ve çöküşüne yönelik izahlarında, devletlerin ortaya çıkışını bedevi hayattan yerleşik hayata geçişe bağlarken toplumların çöküşünü ise iktisadi unsurlara bağlar. Yani, devletler kuruluş döneminde asabiyete dayalı olarak oluşurlar; fakat çöküşlerinde ise tüketim içerisinde yok olurlar.¹³⁴

Değişime etki eden alanlardan biri ise ekonomidir. Açıkça görülmektedir ki petrol üretenler dışındaki Arap ülkeleri ekonomik açıdan fakir ve güçsüzdür. Petrol üreten Arap ülkelerinin sayısı ise sınırlıdır. Petrol üretmeyen Arap ülkelerinin sanayisi dış dünya ile rekabet edemeyecek, tarımı güçsüz ve hizmet sektörü sınırlı düzeyde gelişmiş bir konumdadır.

Arap halkların çoğunluğunda tabana yayılmış bir yoksulluk sorunu vardır.¹³⁵ Ekonomik hayat halkı açlık ve sefalet durumuna getirmiştir. Bölgede en önemli sorun gelir dağılımında görülen adaletsizlikler olarak görülmektedir.¹³⁶ Zira toplumun çeşitli sınıf ve grupları arasında gelir eşitsizlikleri ne ölçüde büyük olursa memnuniyetsizlik ile sınıflar ve gruplar arası düşmanlık o ölçüde artmaktadır.

Buna karşılık, her ne kadar son yıllarda doğurganlık oranı düşmekte ise de genç nüfus oranı hayli fazladır. Nüfusun yüzde 30'u 20-30 yaş arasındadır. Dünyanın en genç nüfusu Arap ülkelerinde yaşamaktadır. Artan bir işsizlik söz konusudur. Hızlı nüfus artışıyla birlikte alttan gelenlere ve yetişenlere iş bulunamamasının getirdiği toplumsal bunalım gittikçe artmaktadır.

İsyanların başlıca nedeni Arap ülkelerinde yolsuzlukların çok büyük boyutlara ulaşmış olmasıdır. Mısır'da Mübarek, iktidarının devamlılığını sağlamak için özellikle İçişleri Bakanlığında siyasi yolsuzluklar yaptığı, kendi yandaşlarının mevki sahibi olmasını sağladığı ve bu kişiler dışında kalan muhalif politik figürler ve genç aktivistlerin yargılanmadan yasadışı olarak kurulan hapisanelere alındığı söylenmektedir.¹³⁷ Saydam ve hesap verebilir nitelikte olmayan mevcut Arap yönetimlerinde her türlü yolsuzluğun varolduğu gözlemlenmektedir. İktidar sahiplerinin sahip oldukları servet makul ve meşru yollar ile açıklanabilir görülmemektedir. Artık

¹³⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, 2. cilt, Dergah Yay., İstanbul 1983, s. 684.

¹³⁵ Fevzi Öztürk, "Petrol Zengini Araplar Sefilleşiyor", www.yenidenergenekon.com/204-petrol-zengini-arap-ulkelerinde-arap..., (Erişim tarihi: 9 Ocak 2010).

¹³⁶ "Arap Dünyasında Büyük Burhan", www.tevhidhaber.com, (Erişim Tarihi: 19.01.2011).

¹³⁷ Suzanne Choney, "[Egyptian Bloggers Brave Police Intimidation](http://www.msnbc.com)", *MSNBC*. (Erişim tarihi: 27 January 2011) ; Jack Shenker, "[Egyptian Elections: Independents Fight for Hearts and Minds in 'Fixed Ballot'](http://www.guardian.co.uk)", *The Guardian*, (Erişim Tarihi:22.11.2010).

Arap halkları bu durumun bilincindedir. Yönetime ve yöneticilere duyulan öfkenin altında yatan ana etmen yolsuzluk yapanların yaptıklarının bedelini ödememiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹³⁸

Halkın çoğunluğu açlık sınırında yaşarken liderler ve çevrelerin aileleri tahayyül edemeyecek derecede lüks içerisinde yaşamaktadır. Özel uçaklar, yatlar, çoklu evlilikler, dünyanın birçok yerinde lüks malikâneler, el yapımı konforlu araçlar ve özel korumalar vs. Özellikle son dönemlerde kültür köyleri ve medya şehirleri de buna eklenmiştir. Liderlerin çocukları ve eşleri hafta sonlarını Paris, Londra, Madrid gibi Avrupa başkentlerinde ki AVM'lerinde ve 5 yıldızlı lüks otellerinde geçirmektedirler. Mesela Tunus'un devrik lideri Zeynelabidin b. Ali'nin eşi Leyla et-Trablûsî özel günleri için pastalarını dahi Paris'teki lüks pastanelerden getirttiği söylenmektedir.¹³⁹ Oysa diğer tarafta bir Arap ülkesi Mısır'da yaklaşık 40 milyon kişi günlük 2 doların altında bir gelire sahiptir.¹⁴⁰

Ali Bulaç'a göre ise bu değişimin Arapların yeni dünya düzenine entegre edilmeleriydi. O özetle şunu söyler: "Eski statükoyu yeni form içinde devam ettirmeye matuf geliştirilen formül Arapların küresel ekonomiyle entegre olmalarını sağlamaktı. Küresel ekonomi demek Arapların da çoktan kullanma tarihi bitmiş devlet ağırlıklı ekonomi modelini bir kenara bırakıp serbest piyasa ekonomisine geçmeleri, özelleştirme yapıp kapılarını küresel sermayeye açmaları, çalışanların sosyal ve sendikal haklarını bir kenara itmeleri, IMF ve Dünya Bankası'nın disiplinine harfiyen uymaları, kalkınma proje ve sosyo-kültürel reform programlarını Batı'dan aynen iktibas edip uygulamaları, sosyal ve iktisat politikalarını buna göre ayarlayıp bu amaca matuf hukukî ve idarî düzenlemeler yapmaları demektir."¹⁴¹

1.2.3. KÜLTÜREL NEDENLER

Kültürler arası ilişkiler bir etkileşim doğurur. Bu etkileşim yoluyla kültür öğelerin gelişmesi ve ilerlemesi mümkün olur. Bazı yaşamsal alanlarda üstün sayılan bir

¹³⁸ T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s.71.

¹³⁹ T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s.71.

¹⁴⁰ O. Bahadır Dinçer - Gamze Coşkun, 'Tunus Ve Mısır'da Demokrasi Güneşi Doğmadan Batacak mı?', *Usak Analiz*, Analiz No.6 Mayıs 2011.

¹⁴¹ Ali Bulaç "Arap Baharı' ve Küresel Ekonomi", *Zaman*, a.bulac@zaman.com.tr, (Erişim Tarihi: 01.01.2013).

kültür, etkisi altına aldığı diğer kültürleri bir ölçüde kendine benzetir. İşte devrimlerde de bir kültür değişikliği amaçlanmaktadır.

Arap dünyasının değişiminin temelinde toplumlarda eğitimin, şehirleşmenin, orta sınıflaşmanın ve iletişim araçları sayesinde dünyadaki refah ve özgürlükler konusunda farkındalığın gelişmesi vardır. Ayrıca okuma yazma oranında ve özellikle kadınların okuma yazma oranındaki önemli artış, akrabalar arası evlilik oranındaki önemli azalma ve doğum hızındaki azalma üç temel neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç temel gelişmenin sonucunda Arap toplumları kültürel ve düşünce bakımından modernleşme yoluna girmekte ve Arap bireyi kendini daha özgür ve bağımsız hissetmektedir. Siyasal sistemdeki değişim ve dönüşümün temelinde de bu gelişme yatmaktadır.¹⁴²

Bir başka açıdan hava, kara ve deniz ulaşımının gelmiş olduğu düzey dünya insanları arasındaki uzaklık kavramını tümüyle ortadan kaldırmıştır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Arap dünyasında da insanlar artık dünyanın her bir noktasındaki olayları izlemekte, diğer toplumların yaşam biçimlerinden etkilenmekte ve beklenti düzeyleri artmaktadır. Bu bağlamda Arap insanı da dünyanın diğer gelişmiş yörelerinde yaşayanların sahip olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara sahip olmak istemektedir.

Muhammed A. Cabiri, “Fransız devrimi mi? Biz Vehhâbîliğin üstüne devrim tanımayız!” adlı yazısında İslam-Arap dünyasının içi boş bir dünya olmadığını, burada yaşayan kendine özgü bir kültürün varlığını ve bu kültür içerisinde sözü edilen “akıl”ın aydınlanma filozoflarının düşüncelerindeki “tabular rasa”(boş levha) olmadığını dile getirmektedir. Yine O, Aydınlanma dilinin (kavram ve düşüncelerinin) henüz bizim kültür dünyamızda yer etmediğini söylemektedir.¹⁴³ Ancak Batı yanlısı Arap aydınları, askerleri, politikacıları Batı’dan aldıkları siyasal ve kültürel kimlikleri Arap halklarına dayattılar. Kendilerine dayatılan bu kimliklerin, onları aşağıladığını gören bu halklar, sokaklara çıkarak bugünlerde isyan etmektedirler.

¹⁴² Mustafa Aydın, ‘Arab Baharı’nı Anlamak’, http://www.mustafaaydin.com/dosyalar/ARAB_BAHARINI_anlamak, (Erişim Tarihi: 04.05.2014).

¹⁴³ T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s.49.

Küreselleşen dünya sadece medeniyet krizine değil, siyasi ve ahlaki krizle de karşı karşıyadır. Modern ideolojiler bir bir çökmektedir. Ali Bulaç, “Bütün Yönleriyle Arap Baharı” konulu söyleşisinde “Dünya modernliğin içine girdiği bu yeni kriz döneminde yeni değerler üzerine yükselecektir. Batı’nın insan hakları, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, birey ve ulus devlet değerleri çöküyor. Türkiye ise bu geçen zamana ait bu değerleri Ortadoğu’ya götürmeye çalışılması anakronik ve trajik bir durumdur” şeklinde yorumlamaktadır.¹⁴⁴ Asıl buradaki sorun şudur, bölgedeki eski yönetimler ile değişim ve dönüşüm ile getirilmek istenen yönetimlerin her ikisi de Batı medeniyetinin ideolojik ve kültürel kodları üzerine konuşmaktadırlar. Bu kodlar geçmişte olduğu gibi tepeden inme değil, Müslümanların değerleriyle uyumlaştırılarak, yani bir anlamda Müslümanların temel referansları, zihinsel kodları da değiştirilerek/dönüştürülerek, Batıya uyumlu hale getirilerek yapılmaya çalışılmaktadır.

Müslüman toplumlar sömürge döneminde sadece siyasi kurum ve duruşlarını kaybetmediler. Aynı zamanda toplumlar geleneklerine de yabancılaştılar. Bugün gelinen aşamada popülist gençlik seküler bir hayatı düşlemektedir. Bununla beraber toplumlar ahlaki yozlaşma ile karşı karşıyadırlar.

Küresel aktörler kendilerinin destekçisi olduğu yöneticilerin miadının dolduğunu, çürüme, yozlaşma ve zulüm karşısında bölge halklarındaki patlamaya hazır öfke birikimini de tespit ettiler. Artık Batı çıkarlarını da tehlikeye atan mevcut yönetici elit yönetimler yerine Batı yanlısı demokratik yönetimlerle halkın rahatlatılması ve batı çıkarlarının ve bölgedeki uzantıları olan İsrail devletinin güvence altına alınması gerekiyordu.

Bölgedeki petrol, doğalgaz gibi enerji yataklarını ve nakil yollarını denetim altında tutmak, İsrail devletini güvence altına almak ve İslami canlanmanın, Kur’an’a, temel kaynaklara dayalı yaşamı engellemek de Batılı güçlerin çıkarları için gerekiyordu. Bölge ülkelerinin sahip olduğu ortak din, dil ve kültür gibi birleştirici unsurların varlığından dolayı bölgede kendi iradeleri dışında oluşacak siyasi ortam şüphesiz Batı’yı rahatsız eden bir ortamdı. Bu nedenlerle, kontrol edemeyecekleri bir ayaklanma meydana gelmeden, patlamak üzere olan bölge sosyal barajındaki birikimin drenaj kanalları açılarak rahatlatılması, zararsız bir değişime doğru yandaş görece demokratik

¹⁴⁴ “Bütün Yönleriyle Arap Baharı” Konulu Söyleşi, Moderator, Aynur Erdoğan, www.dunyabulteni.net, (Erişim Tarihi:04.05.2014).

yönetimlerce yönlendirilmesi isteniyordu. Bu korkuyla erken doğuma zorlamayı da gündeme alıp yönlendirmeyi programlarına aldılar ve hazırlıklara giriştiler. Bölgeden birçok aydını, ilim adamı, din adamı ve genci Batıda eğitimden geçirdiler. Ancak Tunus'ta bir gencin kendisini yakmasıyla kendiliğinden patlayan öfke, henüz Batının da tam hazır olmadığı bir zamana denk geldi. Erken doğum başlamıştı.

Bugün Arap toplumlarında başlayan ve tüm İslam coğrafyasını hedef alan sosyolojik savaş Müslüman toplumların kimliğini, dolayısıyla da bu kimliği oluşturan inanç ve değerleri hedef alan bir savaş türüdür.¹⁴⁵

Dönüşümün yönü ve içeriğine bakacak olursak, her ülkenin farklı dinamikleri vardır. Mesela Suriye ve Irak'ta olan mezhepsel farklılık Mısır toplumunda yoktur. Ortak hareket noktaları olsa da Arap ülkelerinin kendi iç bünyelerindeki siyasal güçler toplumu kendi istekleri yönünde ilerlemeye zorlayacaktır. İslamî gruplar şeriata dayalı bir sistem, laikler seküler bir yapı, aşiretler kendilerine önem ve ağırlık veren bir yapı ve belki bir konfederasyon, ulusalcılar ise merkezi yönetim ağırlıklı bir devlet rejimi isteyeceklerdir. Arap toplumları farklı yönlerdeki bu odakların güçlerinin bileşkesi doğrultusunda yol alacaklardır.

Müslüman halkların bir kısmı, özellikle bir kısım İslamî gruplar gittikçe artan bir biçimde Batılaşma modellerinin iyilik getirmeyeceğinin bilincine vararak bir tür tepkiler vermektedirler. Fakat kendilerini dış dünyadan koparmak istememekte ve aynı zamanda Müslüman olmayan dünyaya bağlanmak da istememektedirler.¹⁴⁶

Arap Değişiminde toplumların parçalandığı ve tamamen yok olduğu söylenemez. Bunca sosyal sorunlar varken hala sosyal yapılar dimdik ayaktadır. Doğu toplumlarında din, aile gibi kurumlar modern dayatmalara rağmen hala güçlü ve etkindir.

Mevcut elit yöneticiler döneminde özellikle Mısır'da İslam'ın bireysel olarak bile yaşanmasına tahammül edilmemesine rağmen Müslüman toplumlarda halkın yoğun bir şekilde İslam'a yöneldiği görülmektedir. Napolyon'un Mısır'ı işgalinden¹⁴⁷ beri Müslümanlar hep seküler akıl ve sömürgeci güçler ve onların yerli destekçileri tarafından yönlendirilmeye ve kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Buna rağmen en

¹⁴⁵ Bkz. Yusuf Çağlayan, *Sosyolojik Savaş*, Etkileşim Yay. İstanbul 2013.

¹⁴⁶ Hurşit Ahmed, "Güçlenen İslam'ın Yapısı", J. L. Esposito, *a.g.e.*, s.250.

¹⁴⁷ Napolyon'un Mısır'ı 1798'de işgali.

fazla İslamî grubun olduğu yer yine Mısır olmuştur. Bunun sebebi iletişim araçları ve el-Ezher vasıtasıyla özellikle Mısır toplumunda din daha görünür bir hale gelmiştir. Bazı araştırmacılar İhvân'ın seçimlerde birinci parti olarak çıkması nedenleri arasında bunu da zikretmektedirler.¹⁴⁸

Arap ülkeleri tarihinde ve bilhassa Mısır, Tunus ve Yemen'de ilk defa Amerika bayrağı yakıldı.¹⁴⁹ Yemen halkının bir bütün olarak “Kahrolsun Amerika” demesi daha önce imkânsızdı. Düne kadar Yemen ve Tunus halkları devletlerinden korkuyorlardı ama bugün bu korku Amerika askeri üslerine intikal etmiştir. Bugün hiçbir Arap ülkesinin yöneticisi halkı arasına çıkmaya cesaret edememektedir. Kısa bir süre önce Amerikalı bir yetkili “Geçmiş politikalarımızı bir tarafa bırakmak zorundayız. Daha düne kadar Yemenli ve Mısırlı yöneticilere açtığımız bir telefonla hemen sorunlarımız çözülmüyordu. Ama bugün kime telefon açalım? Kaç milyon Mısırlı ve Yemenliyi arayalım?” demişti.¹⁵⁰

1.2.4. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası medya şirketleri küresel iktidarın öncü kuruluşu olarak iş görmüşlerdir. Bu medya şirketleri televizyonu etkin bir şekilde kullanarak toplumları küresel iktidarın denetimindeki yerel iktidarların belirlediği sınırlar içerisinde düşünmeye ve yaşamaya ikna etmeye çalışmaktadırlar.

Televizyon izlemek gündelik yaşamın rutinlerinden birine dönüştüğü ve doğallaştığı için ideolojik etkisini görünmez kılma yetkisine sahiptir. Ayrıca kitlelerin yabancılaştırılmasında da etkin role sahiptir. Bu bakımdan halen en etkili ideolojik taşıyıcıdır. Televizyon toplumsal bilinç yapısının belirlenmesinde diğer iletişim araçlarından daha etkilidir. TV kapitalizmin en etkin araçlarından biridir ve tüketim

¹⁴⁸ Noha Antar, *Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications*, Ekim 2006, s.7. http://www.euromesco.net/51_eng.pdf, (Erişim Tarihi:11 Ağustos 2009).

¹⁴⁹ “Bölge Devrimlerini Hangi Olaylar Etkiledi?”, medyasafak.com/haber/35/bolge-devrimlerini-hangi-olaylar-etkiledi, (Erişim Tarihi: 29 Şubat 2012).

¹⁵⁰ “Bölge Devrimlerini Hangi Olaylar Etkiledi?”, medyasafak.com/haber/35/bolge-devrimlerini-hangi-olaylar-etkiledi, (Erişim Tarihi: 29 Şubat 2012).

kültürünün toplumsal yaşamın merkezi belirleyene dönüştürülmesi bakımından önemli bir rol üstlenir.¹⁵¹

Medya ve iletişim araçlarına hükmedenler herhangi bir konuda bir kare, tablo, görüntü ve ilgi geçerek ve neredeyse bütün dünyaya çoğu zaman gerçeklikten uzak veya çarpıtılmış o malumatları doğru kabul ederek benimsetmektedirler. I. Körfez Savaşı sırasında olayla alakasız, daha önce Meksika körfezinde çekilmiş petrole boyanmış bir karabatağın Saddam'a karşı ABD tarafından bir psikolojik harekât unsuru olarak, dünya kamuoyu yanıltılarak kullanılması buna çarpıcı bir örnektir.¹⁵²

Modern zamanlarda kitle iletişim araçları toplumları belirleyen medyaları olmaktadır. Onlar insanların tüm hayat alanlarını, bilinçdışılarını ve arzuları işgale başladı. Bilim adamları İnternet ilişkisi sırasında insanların psikolojilerinde bir gerileme olduğu, aniden parlama, içinden geçenleri hiçbir süzgece tabi tutmaksızın bir anda söyleme gibi görülen durumlar bu gerileme davranışına internet kullanıcısının insan yerine bir makine ile konuşmasının ortaya çıkardığı yanılmanın yol açtığı kanaatindeler ve internetin bu etkisine “ketlemeyi ortadan kaldırıcı (disinhibition) etki adını vermektedirler.¹⁵³ Dolayısıyla internet kitlelerin ruh yapılarını kolayca harekete geçiren bir özelliğe sahiptir.

İnternet iletişimi ile ilgili Fransız düşünür Baudrillard'ın “hiper-gerçeklik” dediği olguya benzer bir durumun ortaya çıkmasıdır. Bilgi ve gerçek olduğundan çok daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Beynimizin, gündelik hayat dilimizin bu hıza ilişkin kodunun olmaması nedeniyle gerçek değildir. İnternet ortamındaki hiper-gerçek hız, öfkeleri nerede olursa olsun muhatabına hemen iletebilme şansı vermektedir.¹⁵⁴

Arap Değişimlerine sadece rol model değil bizzat Arap değişim sürecini tetikleyen, sürecin önünü açan tılsım da Türk dizileri olarak gösterenler de vardır. Meclis komisyonunda konuşan bir dizi yapımcısı Türker İnanoğlu'nun konuşmasına göre Araplar kendilerine, devrimleri Türk dizilerinin harekete geçirdiğini

¹⁵¹ Barış Çoban, “Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya”, *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, (Haz. Barış Çoban), Kalkadon Yay. İstanbul, ss. 53-54.

¹⁵² Mahmut Akpınar, “Ortadoğu’da Büyük Resme Bakmak”, www.mahmutakpinar.com/ortadoguda-buyuk-resme-bakmak.html, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2013)

¹⁵³ Erol Göka, ‘İnternette Konuşma Neden Bir Anda Tartışmaya Dönüşür?’, *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2012, Sayı. 253, s.18.

¹⁵⁴ E. Göka, *A.m.*, s.19.

söylemekteymiş.¹⁵⁵ *Yeni Şafak* gazetesi yazarı Akif Emre bu noktada durmak gerektiğini söylüyor. “Biz hangi Türkiye derken, meğer küresel köyün ekranlara taşıdığı, Türklerin içine sindiremediği diziler çoktan devrimlere ilham kaynağı olmuş. Mısır’daki, Tunus’taki gençlerin sosyal medya üzerinden organize olarak, devrimi nasıl gerçekleştirdikleri üzerine iletişim teorilerinin sağlamasını yapanlar, önemli bir medya olayını atladıklarını fark etmişlerdir. Brezilya dizileriyle aile ve toplum hayatının ve ahlak normlarının nasıl formatlandığına tanık olan nesiller içindevrime ihracının nasıl bir duygu olduğunu bu vesile tatmış olduk,” demektedir.¹⁵⁶ Aslında bu diziler seküler bir hayat tarzı isteyip de bir türlü ulaşamayan bölge sakinleri için geçerli olabilir. Ama İslamî grupların bu dizilerden ilham almak şöyle dursun, Türkiye’nin tamamen Batılılaştığı yönünde bir kanaata sahipler.

Bu kadar büyük alt üst oluşların twitter ve facebook üzerinden örgütlenerek ortaya çıkması şüphesiz etkileyici faktörlerdendir. Fakat toplumsal dinamikler daha derindir. Yaşanan olaylar en zor şartlarda dahi paylaşım ağları vasıtasıyla dünyaya yayılmakta ve kamuoyunun olaylar karşısındaki tepkisinin boyutu daha da büyümektedir. Ayrıca yurtdışında sürgün yaşayan Arap aydın ve entellektüellerinde Batı’daki sosyal hareketler üzerinde etkin olduğu söylenebilir.

Arap isyanlarında insanlar şiddete başvurmadan seferber olarak, kitle psikolojisini semboller ve sloganlar yoluyla etkileyerek rejimleri silaha başvurmadan yıkmış ve sosyal ağların imkânlarından faydalanmışlardı. O dönemde Mısır’da 2010 yılı itibariyle 2009 yılındaki internet kullanıcılarının nüfusa oranı %20’di.¹⁵⁷ Ayaklanma ile ilgili bütün bilgiler dünya kamuoyunda paylaşılıyordu.

Sosyal medyanın önemli etkisi gözetilerek popüler yaklaşımlar çerçevesinde “Twitter Devrimi”, “Facebook Devrimi” olarak da kimi çevrelerce dillendirilmiştir. Gerçekten de sosyal medya vasıtalarının Arap Değişiminde isyancıları derleyici, toparlayıcı, organize edici misyonu üzerinde hemen herkes hemfikirdir. Gazeteci vatandaş mantığıyla yayın yapmaktadır. Mısır’da olaylar başladığında gençler Gözlem

¹⁵⁵ Akif Emre, “Yeni Türk Dizisi: Arap Baharı”, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AkifEmre/yeni-turk-dizisi-arap-bahari/3163>, (e.t. 24 Mart 2012).

¹⁵⁶ A. Emre, “Yeni Türk Dizisi: Arap Baharı”, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AkifEmre/yeni-turk-dizisi-arap-bahari/3163>, (e.t. 24 Mart 2012).

¹⁵⁷ “Egypt Country Report”, <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/280-egypt-gdp-country-report.html#axzz1eFvqGb9s>, (Erişim Tarihi:04.05.2014).

Facebook sayfası aracılığıyla tüm medya kuruluşlarına Mısır'daki gelişmeler hakkında zengin bilgiler sunmuştur. Farklı eğilimlere sahip gençler tarafından kurulmuş ve bağımsızlığını koruyup herhangi bir siyasi gruba yakın olmamaya özen göstermişlerdir.¹⁵⁸

Arap Değişimi sürecinde Arap dünyasını etkileyen en önemli kanal uluslar arası yayın yapan el-Cezire'dir. 1996 yılında Katar Emiri Şeyh Hamd es-Sâni tarafından kurulan bu kanal, Arap âleminde bir devrim meydana getirdi. Rejim muhalifleri, dini örgüt liderleri, Batılı liderler, Filistinli ve İsraili yetkililer el-Cezire'ye çıkıp rahatça görüşlerini açıklayabiliyorlardı. Körfez savaşında tek taraflı yayın yapan BBC Müslüman halkları yanlış haberlerle yönlendirebiliyordu. Oysa el-Cezire doğrudan verdiği haberlerle Arap mevcut yönetici elitlerinin korkulu rüyası haline gelmişti. Kaddafi, Bin Ali, Mübarek, Ali Abdullah Salih gibi liderler el-Cezire'yi susturmak için ellerinden geleni yaptılar. Cezayir ve birçok ülke, el-Cezire'nin yayınlarını yasakladılar.¹⁵⁹

el-Cezire bağımsız yayın yapan bir kanaldır. Bir yandan Arap liderleriyle açıkça alay ederken diğer yandan sesleri kesilen muhalifleri ekranlara taşıyarak onların sözcüsü oluyordu. Ekim 2000'de patlak veren II. Filistin İntifada'sından, Afganistan ve Irak işgallerinden resim ve haberlerin yayınlanmasında en önemli araç oldu. ABD Başkanı Bush, Afganistan ve Irak'taki işgal vahşetini birebir yansıtan el Cezire'yi bombalama kararı almıştı. Bu arada birçok el-Cezire muhabiri öldürüldü.¹⁶⁰

Arap dünyasında medyanın taraflı haber yaptığı görülmüştür. Genellikle iktidarın yanında olan medya bazen de muhalif bloğun görünür olmasını sağlayan en önemli güç kaynaklarından biri olmuştur. Bu medyaya hâkim olan gruplar ise çoğunlukla seküler, liberal kesim ve Kıptilerden oluşmaktadır.

Mübarek dönemindeki 55 televizyon kanalına devrim sonrasında eklenen 15'in üzerinde kanalın birçoğu yine bu Mübarek döneminde zenginleşen sermaye sahiplerine aittir. Mısır'ın okur-yazarlık oranının çok da yüksek olmadığı bir ülke olduğunu ve halkın %90'ının evinde televizyon %70'inde uydu yayını olduğunu düşündüğümüzde

¹⁵⁸ www.rassd.com - شبكة صدى الاخبارية, (Erişim Tarihi:04.05.2014).

¹⁵⁹ Brian Murphy, "Arabic Broadcaster Al-Jazeera Banned in Egypt", <http://www.cnsnews.com/news/article/arabic-broadcaster-al-jazeera-banned-egypt>, (Erişim Tarihi: 30.02.2011).

¹⁶⁰ T. Kışlakçı, *a.g.e.*, ss. 79-80.

medyanın kamuoyunu etkilemedeki gücünü teslim etmiş oluruz.¹⁶¹Mübarek döneminde zenginleştirilmiş seküler ve liberal aktörlerin ve ayrıca çok uluslu şirketlerin reklam tercihlerini İslami olmayan kanallardan yana kullanarak muhalefeti sürdürmüşlerdir.¹⁶²

Resmi medyanın dili 2011 yılında Tahrir Meydanında başlayan olaylar sonrası büyük ölçüde değişmiştir. Bezdirici bir şekilde eski başkan ve rejimini savunan, devrimi küçük düşürmeye çalışan ve asılsız iddialar ortaya atan devlete ait kanallar ve gazeteler, Mübarek'in düşüşüyle birlikte taraf değiştirip Mübarek'e saldırmaya, Tahrir'deki devrimcileri desteklemeye başlamıştır. Mısır'da 25 Ocak Devrimi Sonrası "Ulusal Basının Durumu" başlıklı bir rapor yayınlayan Carnegie Barış Enstitüsü bu konuda şunları söylemektedir: "Ulusal basın, Mübarek rejiminin düşüşüyle birlikte doğrudan ve hamasetle devrimi desteklemeye başlamıştır. Ancak bir süre sonra bu hamaset azalmaya ve Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne desteğe dönüşmüştür. Yavaş yavaş ulusal basın ülkede fiili olarak yönetimi elinde bulunduran askeri rejimi desteklemeye odaklanmış, bu noktada ulusal basın kendisini gözetecek bir güç arayışına girmiştir. Böylelikle destekleyicisi olan Mübarek rejiminin düşüşü sonrası Mısır basını mali sıkıntılarını da aşmayı hedeflemiştir"¹⁶³

Mübarek rejimi düştüğünden beri seçilmiş iktidarı hedef alan uydu kanallarının gelirleri 1,5 milyar cüneyh olmasına karşın toplam masraflarının 6 milyar cüneyh olduğundan bahsedilir. Yani 4,5 milyar ya içeriden ya da dışarıdan finansman olarak karşılanmıştır.¹⁶⁴

Uluslararası sosyal ağ olan Google, Amerikan hükümetinin ve NATO'nun tutumuyla paralel hareket etmiştir. Mübarek'in hızlı düşüşü için Mısırlı protestocuları açıkça desteklerken, yerel reformların Beşşar Esad rejimini iktidarda tutması umuduyla Suriye'de tereddüt etmiştir. Özellikle Kasım ayında Cumhurbaşkanı Mursi'ye karşı muhalefetin yoğunlaştığı dönemde daha da gün yüzüne çıktığı gibi bu yayın organlarının ortak paydası seküler ve liberal bir çizgide olmalarıdır. Ahmed Şefik ile Muhammed Mursi arasındaki seçim kampanyası sırasında olduğu gibi neredeyse bütün televizyon istasyonları açık bir şekilde İhvan ve Mursi karşıtı bir yayın

¹⁶¹ Emad Mekay, "TV Stations Multiply as Egyptian Censorship Falls", *Washington Post*, 13 July 2011.

¹⁶² *Yeni Şafak*, 02 Aralık 2012.

¹⁶³ <http://egyptelections.carnegieendowment.org/ar/2011/08/22> , (Erişim Tarihi: 22.08.2011).

¹⁶⁴ Yaser ez Zeatire Ürdün gazetesi *Düştur*'da (6 Nisan 2013) yayımlanan makale kısaltılarak tercüme edilmiştir.

sergilemektedirler. Arap Değişimi sonrası devlet kanalı olan Mısıryye’de de Mübarek döneminden kalma ekiplerin varlığının etkisiyle kısmen Mursi karşıtı yayınlar yapıldığına şahit olunmuştur.

Mübarek döneminde yoğun baskıdan dolayı bu alana giremeyen İhvân ve diğer Selefi gruplar, ekonomik anlamda da zenginleşemeyerek medya alanına girmek için gerekli kapasiteye sahip olamamışlardı.¹⁶⁵

Mısır’da yayın faaliyetini sürdüren ve yarı resmi bir yayın politikası benimsemiş olan en önemli gazeteler *el-Ahram*, *el Ahram Hebdo*, *el-Ahram Weekly*, *el-Akbar el-Yevm*, *el-Cumhuriyye*, *el-Mesâ* isimli yayın organlarıdır. *el-Ahram* Mısır ve Arap dünyasında en bilinen ve en fazla tiraja sahip olan gazetedir.¹⁶⁶ Gazete, 2011 yılında gerçekleşen devrim öncesi ve sonrasında iktidarın sözcüsü olmuştur. 130 yıllık tarihi boyunca Mısır ve Arap dünyasının önde gelen yazarları kabul edilen Muhammed Hasaneyn Heykel, Taha Hüseyin, Abbas Mahmud Akkad, Necip Mahfuz, Zeki Necip Mahmut, Bintu’ş-Şatı ve Abdurrahman eş-Şarkâvî gibi isimler bu gazetede yazılar kaleme almışlardır.¹⁶⁷

Kitle iletişim araçları ve Yüksek Anayasa Mahkemesi’ni elinde tutan eski rejim kalıntıları yeni yönetimin işlerini engellemeye çalışmaktadırlar. *el-Fecr*, *el-Youm el-Sabe* ve *Vatan* gazetelerinin sahibi Muhammed el-Emin, Kleopetra Seramik’in sahibi el-Ainen, Kıpti iş adamı Ruda Edward, Mustafa Bekri, Tarık Naur vb. iş adamlarının Sisi’ye desteklerini sonuna kadar devam ettiriler.¹⁶⁸

En iyi kitle protesto hareketlerinin itici gücü olarak görülen bir diğer faktör ise genç blog yazarlardır. Bunlar yeni iletişim konularında eğitilmiş insanlardır. İnternet kaynaklarını, facebook ve twitter gibi sosyal ağları güçlü etki uyandıracak şekilde kullanmışlardır. Bunlar eğitimlerine olaylar patlak vermeden üç-dört yıl önce başlamışlardı. Mesela 1998’te Sırbistan’daki kitle hareketlerini düzenleyen Otpor (Direniş) adlı grubu kurup başını çeken Srdja Popoviç mesajlaşma, internet ve sosyal ağları kullanarak halkı Slobodan Miloseviç’e harekete geçiren bir genç adamdı. Sembol olarak yumruk el sembolünü kullanarak hareket iki yıl sonra Ekim 2000’de Miloseviç’i

¹⁶⁵ İsmail Numan Telci, “Mısır’da İktidar Yeniden Paylaşıyor”, 02 Aralık 2012, *Yeni Şafak*.

¹⁶⁶ www.slideshare.net/ilhansefa/seta-misirda-kimkimdir, (Erişim tarihi: 5.7.2013).

¹⁶⁷ www.slideshare.net/ilhansefa/seta-misirda-kimkimdir, (Erişim tarihi: 5.7.2013).

¹⁶⁸ Süleyman Arslantaş, “Gezi Parkı ve Adeviyye Tahlili”, *Genç Birlik Aylık Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Ağustos 2013 Sayı:171, s.10.

devirmeyi başarmıştır. Popoviç 2004'te pasif direniş ve strateji konusunda uzmanlaşarak CANVAS adlı eğitim merkezi kurdu. Burada halk hareketinin üç ilkesini geliştirdi birlik, planlama ve pasif disiplin. Mısır'da 6 Nisan Hareketi kurucularından olan Muhammed Adel Belgrad'da 2009 yazında bir hafta boyunca eğitim aldı.¹⁶⁹

Kitleler artarda sokaklara dökülünce bunlar acaba belli odaklar tarafından mı yönlendiriliyor düşüncesini akla getirdi. Büyük sosyal olayları tetikleyen nedenleri araştırdığımızda düşünce kuruluşlarının boşuna kurulmadığını görmekteyiz. Bunlar kimlerdi? Düşünce kuruluşları, genel itibariyle, herhangi bir kar amacı gütmeyen ve partizanlık anlayışına sahip olmadan, araştırma yapmak amacıyla oluşturulan, akademik dünya ile devletlerin veya hükümetlerin politikalarının uygulamaya geçirilmesinde köprü vazifesi gören bağımsız kuruluşlardır.¹⁷⁰

II. Dünya Savaşı'nın sonucunda oluşan iki kutuplu dünyada sorumlulukları artan bir küresel devlet olarak ABD'nin dış ve güvenlik politikalarında daha fazla araştırılma yapılmasına, fikir üretilmesine ve uzman görüşlerine gereksinimi olmuştur. Bu durum da otomatik olarak düşünce kuruluşlarının öneminin artmasına sebep olmuştur.¹⁷¹

Düşünce kuruluşları daha çok, ekonomi, sosyal meseleler, iç dış politika, savunma ve güvenlik gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler. Bu kuruluşlar sadece araştırmalar yapıp yazılar yazmakla kalmayıp, bunun yanında kendi görüşleri doğrultusunda politikalar üretilip sorun olarak gördükleri konularda çözümler bulmayı da görev edinmişlerdir.¹⁷²

Dünyada bilgiyi üreten merkezler kendi propaganda ve politikalarını "bilimsel bilgi" gibi ortaya koyup bütün dünyaya pazarlamakta ve akademisyenler dâhil, dünya bir maksada matuf üretilmiş bu bilgilerin arkasına takılıp gidebiliyor. Gazeteler sosyal mühendislik ürünü verileri haberleştiriyor, TV'lerde bir kısım analizciler global egemenlerin ürettiği bu konular üzerinde kasılarak yorumlar yapabilmektedirler.

¹⁶⁹ <http://www.trust.org/trustmedia/multimedia/video-and-audio/detail.dot?medialnode=31e1ea0a-bc95-429f-839f-e0006faad3342>, (Erişim tarihi:05.05.2014).

¹⁷⁰ Richard N. Haass, Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective' <http://usinfo.state.gov/journals/itps/1102/ijpe/pj73haass.htm>, s.1, (Erişim Tarihi: 16.11.2009).

¹⁷¹ Donald E. Abelson, *Amrikan Think Tanks and Their Role in US Foreign Policy*, (New York: St.Martin's Press, 1996), s.50.

¹⁷² Hovard J. Wiarda, 'The New Poverhouse: Think Tanks and Foreign Policy' , *American Foreign Policy Interests*, Cilt: 30, Sayı: 2, Şubat 2008, ss. 96-117.

Amerikan siyasi sistemini meydana getiren, yasama, yürütme ve yargı zincirine dördüncü bir halka olarak eklenen düşünce kuruluşlarının¹⁷³ karar alma mekanizmalarını etkilemede çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerden en öne çıkanı, Kongre ile sürekli ve çok sıkı bir şekilde temas halinde bulunulmasıdır. Örneğin AIPAC, (American-İsrail Kamu İşleri Komitesi) bugün Amerika'nın en güçlü Yahudi lobilerinden ve bugünkü Amerikan dış politikasını etkileyen en önemli düşünce kuruluşlarından biridir.¹⁷⁴

AIPAC'ın ayrıca Kongre üyelerinin birçoğuyla irtibatı bulunmaktadır. Bu itibarla da AIPAC, Amerika'da İsrail ile ilgili bir konu gündeme geldiği zaman süreci İsrail'in çıkarları doğrultusunda istediği gibi yönlendirebilmektedir.¹⁷⁵

1.2.5. TOPLUMSAL NEDENLER

1.2.5. 1. Toplumsal Beklentiler ve Olanaklar

İdeal toplumlarda kurumlar halka, örgüt kurma ve örgüte katılma hürriyeti, ifade hürriyeti, oy kullanma hakkı, kamu görevlerine atanmada fırsat eşitliği, destek sağlamak için siyasi liderler arasında yarışma, seçmeli bilgi kaynakları, eşit ve adil seçim gibi güvenceler verirler. Bütün bu güvenceler, halkın büyük bir kesiminin siyasi isteklerini şekillendirme, ifade ve temsil için eşit fırsatlar sağlamaya yöneliktir.¹⁷⁶

Yönetici kadronun kurduğu hizmet ve yönetim mekanizması, yönetilenlerin kendilerinden bekledikleri görevleri yerine getiremiyorsa¹⁷⁷ veya bir toplumdaki beklentiler, özellikle ekonomik olanaklar, o toplumun olanakları tarafından karşılanamayacak düzeye ulaştığı ve aynı insanlar elde edemeyecekleri şeyleri istemeye başladıkları zaman ortam devrime hazır olur.¹⁷⁸

Toplumsal hareketlerin nedenleri söz konusu toplumdaki koşullarda ve bireyleri toplumsal hareketlere katılmaya iten psikolojik etkenlerde aranır. Sadece yoksulluk,

¹⁷³ Aydan Kodaloğlu, 'ABD'de Lobi ve Lobcilik', *Avrasya Dosyası*, Cilt:1, No.4, 1994, s.30.

¹⁷⁴ Jonathon Jeremy Goldberg, *Jewish Power: Inside the American Jewish Establishment*, Massachusetts: Addison-Wesley 1996, s.15.

¹⁷⁵ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri*, Alfa Yay. İstanbul 2000, s.247.

¹⁷⁶ N. A. Mustafa, *a.g.e.*, s. 81; bkz. Robert Dahl, 'Governments and Political Oppositions', *Macropolitical Theory*, Ed.Fred I. Greenstein, University of California, California 1975, s. 119.

¹⁷⁷ C. Brinton, *a.g.e.*, s.37 ; bkz. G. Le Bon, *a.g.e.*

¹⁷⁸ E. Kongar, *a.g.e.*, ss. 307-308.

değer çatışmaları vb. nedenler tek başına toplumsal hareketlere neden olmaz. Ayrıca insanların umutlu olmaları, toplumu değiştirmek için ellerinde gerçek bir olanak bulunduğuna inanmaları gerekir.

İnsanların insanca yaşama arzusu, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerden yararlanma isteği, özgürlük, adalet, ahlaki bir toplum ve hükümet yapısı talebi, din ve vicdan hürriyeti ile dini inançlara saygı ve diğer devletlerle olan ilişkilerin eşit koşullarda geliştirilmesi ve ifade özgürlüğü istemleri, sayılanların onyıllar boyunca işbaşına gelen Arap Yönetimleri tarafından halklarından esirgenmiş olması insanları harekete geçiren nedenlerden bazılarıdır.

1.2.5.2. Toplumsal Hareketliliğin Tıkanıklığı ve Toplumsal Yapıların Çözülmesi

Bireylerin bir sınıftan ötekine geçmesi demek olan, toplumsal hareketlilik olanağı yoksa memnuniyetsizlik ve şiddet ihtimali de o ölçüde artar.¹⁷⁹ Ayrıca dünyanın içinde olduğu bu durum, toplumun bütünleşmesine yardımcı öğelerin denetim ve bütünleşme fonksiyonlarını kaybetmesi, bireylerin kendi durumlarını başkalarına nazaran mahrumiyet içinde değerlendirmeleri ve insanların hayattan beklentileri ile yöneticilerin yaşadıkları hayat arasında, ülkenin gelir dağılımı açısından çok ciddi sosyal bir dengesizliğin olması toplumlarda sosyal rahatsızlığa neden olmaktadır.

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi toplumsal sistemi oluşturan yapıların birbirlerine bağlı kalmalarına, bir bütün halinde birbirleriyle uyum içerisinde olmalarına bağlıdır.¹⁸⁰ Bütünleşme ve dayanışma, toplumun bütün insan unsurlarının bir arada bulunmasına anlam kazandıran, insanların birbirleriyle belirlenmiş ilişkilerini meşrulaştıran/haklılaştıran simgesel kurgulardır. Onlar insan topluluğunu kaotik bir anarşi ihtimaline karşı derli toplu bir bütünlük olarak kurarlar.¹⁸¹ Bu bütünlüğü sağlayan hikâye, toplum içindeki her insana ve her ilişkiye kültürel kodlamalar yoluyla rollerini dağıtır.

¹⁷⁹ E. Kongar, a.g.e., ss. 307-308; Toplumsal Hareketlilik için bkz. Seymour Martin Lipset ve Reinhard Bendix, *Social Mobility in Industrial Society*, University of California Press, Berkeley 1967.

¹⁸⁰ Ü. Günay, a.g.e., ss. 3-5.

¹⁸¹ Ü. Günay, a.e., s.257.

Sosyolojide, aile, ekonomi, siyaset ve din gibi toplumsal kurumları ifade eden kültürel kodlamaların, bu nitelikleriyle kişilerin sosyal davranışlarını kolaylaştıran bir yönü de vardır.¹⁸² Zira toplumun düşünce ve eylem tarzları toplum tarafından önceden düzenlenmiştir.

Toplumda kültürel kodlar hem davranışları kontrol eder hem de toplumsal sapma ve ideal davranışları da tanımlayarak bir güvenlik aracı sağlarlar. Kültürel kodlamalar, insanın tabiatında var olan rölativizmin anarşi ve kaos üretme ihtimaline karşı, insanlara aynı dünyada yaşadıklarına dair bir bilinç de telkin eder. Beraber yaşamalarını sağlayacak teminatlar verir.

Buna karşı toplumun bütünleşmesine yardımcı öğelerin (hukuk, eşgüdümçü ve mesleki örgütler, piyasa mekanizması, aile, siyasal partiler vs.) denetim ve bütünleşme fonksiyonlarını kaybetmesiyle oluşan durum toplumsal parçalanmadır. Başka bir ifadeyle “Anomi” dir. Anomi kavramı Türkçe’de yasadışılık, kuralsızlık, normsuzluk, düzensizlik amaçsızlık gibi manalara gelen, toplumda ya da bireyde ölçü ve değerlerin çökmesi veya amaç ve ülkü yoksunluğu sonucunda oluşan dengesizlik durumunu genellikle toplumsal geçiş dönemlerinde veya bir toplumun hızlı değişim geçiren kesimlerinde görülen ve var olan kuralların kişiler nezdinde bağlayıcılıklarının kaybolması, ama buna karşılık yeni kurallarında eskiler kadar kabul görmemesi sonucunda kişilerin, davranışlarını uyduracakları toplumsal normların olmadığı görece normsuzluk durumunu ifade eder. Kısaca, toplumdaki değerlerin ve kuralların geçerliliklerini kaybetmeleri ve yerlerine yenilerinin konulamaması halidir.¹⁸³

Dünyanın içinde olduğu bu postmodern durum, insanların artık büyük hikâyelere kolektif bir biçimde inançlarını kaybetmesidir.¹⁸⁴ Bu inançsızlığın ilk büyük etkisi toplumda normsuzluk durumunun oluşmasıdır. Bu durum şu sonuçları doğurur: 1.Toplum liderlerinin, kişilerinin ihtiyaçlarına karşı ilgisiz olduklarına inanılır. 2. Düzensiz ve kuralsız toplumda hiçbir şeyin başarılacağına inanılmaz. 3. Hayatın amaçlarının gelişme yerine gerileme gösterdiğine inanılır. 4. İnsan bir boşluk ve hiçlik

¹⁸² Yasin Aktay, ‘Toplum Kültürel Kodlarında Çözülme’, *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz 2003, sayı. 151, s. 17.

¹⁸³ Bkz. Barlas Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma*, AÜTİAY., Ankara 1981, s. 28; E. Durkheim, *İntihar*, Çev. Özer Ozankaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, ss. 231-382.

¹⁸⁴ Bkz. F. Lyotard, *Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yay., Ankara 1997.

duygusuna kapılır. 5. Bireyler, toplumsal ve psikolojik destek için kişisel ilişkilerine güvenemezler.¹⁸⁵

Durkheim düşüncesinde toplumsal yapı, anomi halinde olduğunda ortak değerler ve anlamlar ne eskisi gibi anlaşılıp benimsenir, ne de onların yerine yeni değer ve anlamlar konulabilir.¹⁸⁶ Eğer, toplumsal normsuzluk kalıcı bir hale gelirse veya insanların birbirine güvensizliği kurallaşırsa bu durum varoluşsal bir emniyetsizlik halinin egemen olması durumudur. Bu bir halet-i ruhiyedir. Her türlü suç ortamının veya sapkın davranışın en önemli kaynağıdır.

Kişinin kendisini hayata bağlayan bir gücünün kalmaması, niçin yaşadığına dair anlamsızlık problemiyle karşı karşıya kalması olarak tanımlanan mahrumiyeti¹⁸⁷ Alexis de Tocqueville bu durumu “Görelî Mahrumiyet” kuramıyla açıklar. Bu kuramın anlamı nesnel ölçütleri olmayan, durumdan duruma değişen bireylerin referans gruplarıyla kendilerini kıyasladıklarında sahip olmadıkları şeylerden dolayı hissettikleri yoksunluktur.¹⁸⁸ Toplumsal gerilimlerin ve bundan doğan hayal kırıklıklarının farklı kişilerce farklı tecrübe edileceğini söyler. Bu yaklaşıma göre mahrumiyet, ekonomik zayıflık veya ihtiyaçlarını temin edememe değil, daha çok bireylerin kendi durumlarını başkalarına nazaran mahrumiyet içinde değerlendirmeleridir. Bu bakış açısına göre devrimleri doğuran her zaman yoksulluğun artması değil, bazen görelî ilerleme ve gelişme dönemleridir.¹⁸⁹

Tocqueville göre devrim görelî bir özgürlüğe ve mülke sahip oldukları için çıkmıştır. Rejimi dayanılmaz kılan şey, bu görelî mahrumiyet gelişiminin neden olduğu “beklentilerdeki artış”tır. Lordların ayrıcalıkları tarafından beklentiler sınırlanınca bu halkta öfkeyi taşırmıştır.¹⁹⁰

Durkheim, toplumun yapısındaki oluşan değişimler, bireyin hayat şartlarını, standartlarını ve manevî değerlerini alt üst eder. Toplumdaki intiharların nedeni olarak

¹⁸⁵ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Özgü yay. İstanbul 2005, s. 210; Ö. Demir- M. Acar, *a.g.e.*, ss. 21-22.; *Ana Britannica*, c. 2, Ana Yay., İstanbul 1992, s. 120; Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1975, ss. 309-335.

¹⁸⁶ Ö. Demir-M. Acar, *a.g.e.*, 21-22.

¹⁸⁷ Vecdi Bilgin, “Yeni Dini Hareketler”, *Din Sosyolojisi*, AÜAÖY., Eskişehir 2010, s.201.

¹⁸⁸ Ö. Demir- M. Acar, *a.g.e.*, “Görelî Yoksunluk”.

¹⁸⁹ Alev Erkilet Başer, *Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Yöneliş Yay., İstanbul 2000, s. 120.

¹⁹⁰ Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, Çev. Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 72.

da bu kargaşalık hali olduğunu söyler.¹⁹¹ Bu kargaşalıkla beraber intiharlardaki artışın sebebi daha çok manevi yoksulluk ve huzursuzluktur.¹⁹²

Buna karşı Tocqueville, Durkheim'in Fransız toplumunun parçalanması dediği şeyin tanımlamasını yaparak ayrıcalıklı sınıflar arasında ve dahası toplumun genelinde siyasal özgürlüğün eksikliği nedeniyle birliğin oluşmadığını söylüyordu. Ona göre tarihsel işlevlerini yitirmiş ama ayrıcalıklarını hala koruyan egemen eski soylularla yeni halk kitlesi arasındaki ayrılıklar devam ediyordu.¹⁹³

Arap Değişiminin gerçekleştiği ülkelerde insanların hayattan beklentileri ile yöneticilerin yaşadıkları hayat arasında, ülkenin gelir dağılımı açısından çok ciddi sosyal bir dengesizlik vardır. Bu da yoksunluk duygusunu son derece tahrik edici bir şeydir. Marksist terminolojisinin yaptığı gibi sadece fakir olmak, insanların gelirlerinin yeterli olmaması gibi şeyler tek başına tahrik edici ve harekete geçirici nedenler değildir. Esas tetikleyici nokta yoksunluk duygusudur. Bu bölgenin hemen hepsi dünyanın en büyük yer altı kaynaklarına sahip olmalarına rağmen, yer üstünde yaşayanların bu zenginlikler içerisinde bir sefalet ve yoksulluk seviyesinde yaşıyor olmalarıdır. Üzerinde geldikleri servetin farkında olan, bunun da gelirlerinin çok dar bir siyasal çevre tarafından elde edilip ve sadece onlar arasında dolaşıma sokulan bir metaya dönüştürülmesinin bilincinde olunması da zaten olayı iyice tahrik ettirmişti.

Marx'a göre yabancılaşma durumunda, insanın kendi eylemleri, onun tarafından yönetilmek yerine, onun üstünde, ona karşı işleyen yabancı bir güç olup çıkar. Ona göre meta toplumunun kapitalist sistem içerisinde hızla evrimleşmesiyle birlikte değişim değerinin, kullanım değeri üzerinde giderek büyüyen bir egemenlik kurması ve bunun sonucunda insanın ürününe, emeğine, topluma ve kendi varlığına yabancılaşması, bunları kontrol etme gücünü kaybetmesi yatmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Barlas Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma*, AÜTİAY., Ankara 1981, s. 28; Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 188.

¹⁹² Emile Durkheim, *a.g.e.*, ss. 231,378, 382.

¹⁹³ A.Tocqueville, *a.g.e.* s.72.

¹⁹⁴ Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Y. Salman-Z. Tanrısever, Payel Yay., 2. bs., İstanbul 1990, ss. 134-135.

Yöneticilerin dayandıkları toplumsal güçlere yabancılaşmaları sonunda, yöneticiler ya insancıl ideallere bağlı etkisiz ya da baskı uygulayan saldırgan kişiler haline gelirler. Her iki durum da devrimi teşvik eder.¹⁹⁵

Müslüman toplumların geleneksel liderlik anlayışları yıkılarak toplumlara yabancı olan yeni bir siyasi liderlik anlayışı empoze edilmiş, onun peşinden de yabancılara bağımlı yerel liderlikler gelmiştir. Bu liderlikler, siyasal ve ekonomik gücü elinde tutan ancak halkın güven ve iktidarını kazanamamış, kendi halkına yabancılaşmış, kendilerini yabancı yöneticiler ve onların yaşam biçimleriyle tanımlayan bir liderliktir.¹⁹⁶

Benzer niteliklere sahip ülkelerde bulunan Arap halklarının isteği ise, yönetimde daha fazla rol almak istemeleridir. Çok partili sistem, genel seçimler, ifade özgürlüğü, hukuk üstünlüğü veya siyasal farklılıkların kurallar ve kurumlar yoluyla kanalize edilmesi gibi öğelerin var olmasını talep etmektedirler. Bunların yokluğu ise toplumu şiddete yönlendiren unsurlardır.

1.2.5. 3. Nihilizm ve Sekülerleşme

Nihilizm, Latince’de “nihil” kelimesinden gelen bu kavram hiç ve boş anlamındadır. Ahlak alanında, hayırla şer arasında her türlü ayırıcı özelliği inkâr eden görüşlerle ilintilidir. Bir başka manaya göre de varlığı boş ve gerçek dışı sayan ve onu yokluk deneyimi yoluyla aşma arayışında olan bir sanıya denir.

Nihilizm’in maddeci inkâr gücü, dünyayı algılamak için Hakk’ı ve nihayet mutlak hiçliğe ulaşmak için dünyayı inkâr etmektedir.¹⁹⁷ Batı düşüncesi, metafizik değerlerin tamamının aşamalı iptal edilmesini, Tanrı’nın ölümünü ve Nihilizm’i öncelemektedir. Dolayısıyla eğer bu dünyanın Tanrı’nın tasarılarının gerçekleştiği bir alan olduğuna inanç zayıflarsa buna dayanan bütün değerler de geçersiz olacaktır.

Nietzsche göre Nihilizm iki aşamada ortaya çıkar. Edilgin ve Etken Aşama. İzleri kendi yaşadığı çağda ortaya çıkan edilgin aşamadır. Bu Nihilizm, değer ile

¹⁹⁵ Kongar, *a.g.e.*, s. 306.

¹⁹⁶ Ahmet, *a.m.*, s. 244; Şükrü Karatepe, “İslam Ülkelerinde Demokrasi Tecrübesi” *21. Yüzyıla Girerken İslami Oluşumlar*, 3.bs.,Pendik Belediyesi Kültür Yay. İstanbul 1998, s. 61.

¹⁹⁷ Dâryûş Şâyegan, *Batı Karşısında Asya*, Çev. Derya Örs, Sitare Yay., İstanbul 2012, 24.

amacın uyumunu yok eder, iman gücü zamanla zayıflar, artık amaçla hiçbir uyumu olmayan değerler birbirine düşerler ve değerler savaşı başlar. Edilgin Nihilizm, hayatı düzenleme konusunda her türlü çabadan yüz çevirmek, boş eğlencelere olabildiğine dalmak ve profesyonel uğraşılara sığınmaktır. Öyle ki nefsi korumak için ölümüne çalışmaktan başka hiçbir ideal kalmaz ve yaşamanın amacı, görünüşte güzel, mutluluk verici, ama boş ve özsüz bir hayatın ideallerinde özetlenir. Nietzsche, Etken Nihilizm'in gelecek iki yüzyılda ortaya çıkacağını öngörmektedir. Bu yok etme gücünün öfkeli patlamasıdır.¹⁹⁸

Sekülerleşme ise, toplumun, toplum ve kültür sektörlerinin dini kurum ve sembollerin egemenliğinden çıkarılmasıdır.¹⁹⁹ O geleneksel toplumdaki sanayi toplumuna geçişle paralel olarak dünyevi diye ifade edilebilecek modern dünya görüşünün dini hayat tarzının yerini alması olarak tanımlanır. Yine gerçekliğin dini tanımından farklı olarak ve yeniden tanımlanması, hatta dinin kendisinin de bu yeni tanımlamanın içine sokulması,²⁰⁰ sosyal bilimlerde dünyeviliğin sosyolojik bir süreç olarak hayata geçmesi, özellikle modern sınıv kültürlerinde dinin sosyal hayatın çeşitli kesimleri üzerindeki etkilerinin giderek azalması, toplum hayatının cisimleşmesi,²⁰¹ beşere ve dünyaya özgü hale gelmesi, dünyanın büyüden arınması, yani dünyevileşmesi denilebilir.

İslami söylemler ve oluşumlar, zamanla zihni bir savrulma yaşamaları sonrasında durumları mevcut çoklukla siyasi/ideolojik söylemlere yamanmakla sonuçlandı. Sömürge sonrası süreçte İslami söylemlerin yaşadığı bu tıkanma süreci siyasi gücü ellerine geçirmeye başladıkları andan itibaren İslami kesimlerin hızla sekülerleşmesine neden oldu. Bunun ilk örneği Malezya'dır.

Günümüzde bölgenin halkları neo-liberal saldırının tehdidi altındadırlar. Toplumlar liberalizmin dayattığı politik, ekonomik, ahlaki sınırlarla sınırlanmış, başka

¹⁹⁸ D. Şâyegan, *a.g.e.*, ss. 30-31.

¹⁹⁹ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yay., İstanbul 1993, s. 162; S. Nakib Attas, *İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, Çev. M. Erol Kılıç, 2. bs., İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 44.

²⁰⁰ Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış- Cumhuriyet Kurulurken Laik Bir Düşünce-*, Bağlam Yay., İstanbul 1994, ss. 17, 110.

²⁰¹ Daryush Şhayegen, *Yaralı Bilinç*, Çev. Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul 1991, s. 26.

bir yaşam tarzı, farklı seçenek ve yaşam projeleri düşlemeyen insanlar yığımına dönüştürülmüştür.²⁰²

Siyasi ve sosyal anlamda ortaya çıkan krizler, belirsizlikler, kesin ahlaki normlardan görelî yaklaşımlara geçiş pek çok insan için tedirginlik vericidir. Bu belirsizlik durumu bireylerin eylemlerini, düşüncelerini, yorumlarını ve dünyalarını etkilemektedir.

Dini düşüncelerin, yapıların ve davranışların toplumsal önemini kaybetme süreci olan sekülerleşmenin toplumsal tezahürleri çoğunlukla olumsuz olmuştur. Suç işleme, vandalizm (tahripkârlık), psikolojik bozukluklar, boşanma, madde bağımlılığı gibi kötü alışkanlıklar yaygınlaşmış, toplumdan kopmalar, yalnızlık ve intihar vakaları artmıştır.²⁰³

Gelir düzeyinin hızla arttığı, temel ihtiyaçlarının rahatlıkla karşılandığı bir tüketim toplumuna dönüşen kapitalist dünya görüşünün getirdiği anlam problemleri baş göstermeye başlamıştır. Tüketim, toplumları kuşatmakta ve tüketimci nesnelere haline getirmektedir.

G. Stauth ve B. S. Turner, “*Nietzsche'nin Dansı*” adlı eserinde nostaljik paradigmadan söz eder. Bu paradigmanın dört bileşeni vardır. Birinci bileşeni, tarihin bir çöküş ve yitirme olarak görülmesidir dünyanın insana yuva olduğu altın çağdan uzaklaşma düşüncesi söz konusudur. Nostaljinin kötümser ögesinin geleceğin yalnızca çöküşün bir devamı değil şiddetlenmesi olacağı önermesinden ötürü, bireysel düzeyde bu tarih bir keder ve umutsuzluk tarihidir.

İkinci bileşeni, bütünlüğün, ahlaki kesinliğin yitirildiği duygusudur. Bu kapitalist endüstrileşme, kırsal cemaatlerin çöküşü, bilimsel bilginin serpilmesi ya da toplumsal yapının giderek farklılaşması ve karmaşıklığı gibi bir takım katastrofik toplumsal süreçlerin her şeyi kaplayan dini kubbeyi ve kutsal değerleri zayıflattığı güçlü bir dünyevileşme teorisi içerir.

Üçüncü bileşeni, bireysel özerkliğin yitirilmesi ve sahici toplumsal ilişkilerin çökmesidir. Ahlaki birliğin yitirilmesi göz önüne alındığında, birey yavaş yavaş

²⁰² Haluk Gerger, “Arap Ortadoğu’sunda Neler Oluyor?”, *Arap İsyanları Tarih Yazımı 2011*, Haz. Mukaddes Erdoğan Çelik, Akademi Yay., İstanbul, s.16.

²⁰³ Ian Thompson, *Odaktaki Sosyoloji*, (Çev. B. Zakir Çoban), Birey Yay. İstanbul 2004, s. 50.

kendisini zayıflatan ve bir bürokratik devlet tahakkümü dünyasında yabancı kılan makro-toplumsal süreçlere ve kurumlara terk edilir. Son bileşeni, basitlik, kendiliğindenlik ve sahiciliğin yitirilmesidir.

Kısaca nostaljik metafor ahlaki birlikten yoksun olan, bireysel özerkliğin merkezi bir devletin salgıladığı yönetsel kurullarla boğulduğu, yanlış ihtiyaçları sömüren bir tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla arzu ve ihtiyacın suni ve yüzeysel kılınmasından ötürü duygunun dolaysız dışavurumunun olanaklı olmadığı bir dünyada yaşadığımızı önerir.²⁰⁴

Özellikle bu durum etkileşim, kültür değişmesi, asimilasyon (benzeşme), akültürasyon (kültürleşme) ve trans-kültürasyon gibi durumlarda da kendini gösterebilir. Bu durumlarda egemen kültür insanları kuşatır.

Yine bir toplumdaki hukuki norm ve kurulları, özellikle de ceza hukuku ve cezaya taalluk eden kanunlar, belli kişi ve grupları, cezaya karşı kendilerini korumak için çift karakterli olmaya iterek inanmadıkları ve benimsemedikleri halde o toplumun dinini, o kültürün hukukunun öngördüğü inanç ve yaşam biçimini kabul ediyormuş gibi davranmaya sevk edebilir. Ya da ellerinde tuttıkları bir kısım sosyal organlarla topluma onları dayatabilirler. Bugün küresel tüketim kültürü toplumları aynı şeyleri kullanmaya, tüketmeye, onlar gibi düşünmeye ve yaşamaya sevk etmektedir. Aynı yaşam şeklini dayatmaktadır.

1.2.6. İNSAN HAKLARI SORUNLARI

İnsan hakları meselesi bu bölgede ki en büyük sorunlardan biridir. Toplumun kendisini ifade etmesi ve yaşaması anlamında siyasal sistemlerle hareket alanları kısıtlanmıştır. Bu ciddi bir çatışma alanıdır. Özgürlük sorunu Arap ülkelerinde tek başına toplumları alt üst etmeye yetmektedir. Basın hayatından dinî hayata kadar şu veya bu oranda hakların kısıtlandıklarını görmekteyiz.”²⁰⁵ Siyasi rejimlerin hukuka bağlılık ve insan haklarına saygılılık bakımından fazla bir mesafe katettiğini söylemek

²⁰⁴ G. Stauth- B. S. Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, Çev. Mehmet Küçük, Ark Yay., Ankara 1995, ss. 32-33.

²⁰⁵ “Arap Ülkeleri Mısır’da Demokrasi İstemedi”, www.aktifhaber.com/arap-ulkeleri-misirda-demokrasi-istemedi-836111..., (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2013).

mümkün değildir. Hala Mısır hapishanelerine düşen bir mahkûmun akıbeti belli değildir. Bugün de aynı Mısır zindanları düşünce suçlularıyla dolup taşmaktadır.

Kısacası isyanlarda uluslararası büyük güçlerin etkisi ve bölgedeki İslamî grupların rolü olsa da, asıl faktör, Arap halklarının ve bireylerinin daha iyi yaşama, refah ve yönetime katılım istek ve özlemleridir. Bölge halkları özgürlük, adalet ve demokrasi arayışı içindedir. Tüm toplumlar gibi Ortadoğu halkları da ekonomik zenginlikten iyi pay almak ve siyaset yapım sürecinde yer almak istemektedir. Sosyo-psikolojik açıdan baktığımızda, Arap toplumlarının şimdi kendilerini daha çok ve rahat ifade etmeye başladıklarını ve bu haklarını artırmak için mücadele ettiklerini söyleyebiliriz. Küreselleşmenin etkisi, uzun yıllara dayanan İslamî ve diğer muhalif güçlere baskılar, Filistin sorununun çözümsüzlüğü ve Türkiye'nin rol modeli gibi faktörler Arap değişiminin öncüleri olarak görülebilir.²⁰⁶

---

²⁰⁶ Bkz. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı" Konferansı/Çalıştay Özet, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2012); Günter Verheugen, 'Arap Baharının Jeopolitik Zorluklarının Göğüslenmesi: AB-Türkiye Ortak Gündemi İçin Bir Çağrı', *International Policy And Leadership Institute*, Ed. Şaban Kardeş, 2012, Sayı. 1.

2. BÖLÜM

MISIR'DAKİ DEĞİŞİM DALGASINDA İSLAMÎ GRUPLARIN ROLÜ

2.1. MISIR'DA MODERNLEŞME

Mısır'ın İslam'la tanışmasından sonraki tarihsel süreç dört farklı dönemde ele alınabilir. İlk dönem, Mısır'ın İslam'la tanışmasından Fransız işgaline kadar olan dönem ikinci dönem, Fransız işgaliyle bağımsızlığının ilanına kadar olan dönem üçüncü dönem ve son dönemler ise sırasıyla monarşi ve cumhuriyet dönemleri olarak taksim edilebilir.

Modernlik, 17. yy.'da Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.²⁰⁷ Nitekim meşhur modernleşmeci Eisenstadt'a göre de "Tarihsel olarak modernleşme, 17. yy.'dan 19. yy.'a kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da gelişmiş olan sosyal, ekonomik ve politik sistemlerin tiplerine doğru değişim sürecidir."²⁰⁸ Eisenstadt, cemiyetlerin sosyo-ekonomik değişimleri ile sosyal örgütlenmesinin yapısal değişimlerinin ailede temel görevlerin yitirildiği, demokratikleşme sürecinin geleneksel statülerini bozduğu ve laikleşmeyi hızlandırdığı kanısındadır.²⁰⁹

Modernleşme yaklaşımı, Amerikan sosyolojisinde, geleneksel toplumların kendisiyle modernliğe eriştikleri global sürecin açıklanmasında dominant bir paradaymdır. Bu bağlamda modernleşme, hepsi birbirine bağlı dört boyutta ele alınabilir. Birincisi, siyasal partiler, parlamentolar, oy hakkı ve gizli oy verme gibi anahtar kurumların gelişimini içeren siyasal modernleşme; ikincisi, genellikle sekülerleşmeyi ve nasyonalist ideolojiye bağlılığı üreten kültürel modernleşme; üçüncüsü, derin ekonomik değişimler -artan işbölümü, yönetim tekniklerin kullanımı, gelişmiş teknoloji ve ticari imkânların artması- ile özdeşleşen ekonomik modernleşme ve dördüncüsü ise artan okuma ve yazma, şehirleşme ve geleneksel otoritenin gerilemesini içeren sosyal modernleşmedir.²¹⁰

²⁰⁷ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994, s. 9.

²⁰⁸ Emre Kongar, a.g.e., ss. 230-231.

²⁰⁹ Orhan Türkdoğan, *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yay., İstanbul 1996, s. 79.

²¹⁰ N. Abercrombie-S. Hill- B. S. Turner, a.g.e., ss. 270-271.

Mısır'da modernleşme sürecince İslami teşkilatlar ve gruplar ağır bedeller ödeyerek günümüze kadar gelmiştir. Devlet kendini hep halktan ayırmış, yönetici elitler hep kendilerini üstte tutmayı tercih etmişlerdir.²¹¹

2.1.1. Mehmet Ali Paşa ve Hidiv İsmail Dönemleri

Modern Mısır'ın doğusu Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1769-1849) ile başlar. Yarı özerk bir eyalet olan Mısır'a M. Ali Paşa Fransız işgaline son vermek amacıyla gönderilmiştir. Fransızların Mısır'ı işgal sonrasında (1798-1801) ortaya çıkan anarşi durumunu bastıran Kavalalı Mehmet Ali Paşayla beraber Mısır farklı bir konuma ulaşmıştır. M. Ali Paşa orduda güçlü reformlar yapmıştır. Onun bu reformları yapmasına etki eden güdü Fransızların teknolojik üstünlüğünden etkilenmiş olmasıdır.²¹² Yavuz Selim'in Mısır'ı fethettiğinden bu yana, Mısır idari olarak üçlü mekanizmayla yönetiliyordu. Bu üçlü mekanizma Osmanlıyı temsilen atanan bir paşa, yeniçeri ağası ve Memluk beyinden oluşuyordu.²¹³ Mehmet Ali Paşa'nın icraatları Osmanlı Devleti'nde ki yenileşme ve Tanzimat girişimlerine örnek teşkil eden reformlar gerçekleştiren önemli bir devlet adamı olduğunu gösterir niteliktedir. M. Ali Paşa, Fransız ve İtalyan uzmanlar yardımıyla eğitim görmüş Mısırlı askerlerden oluşan bir ordu kurmuştu. Bu ordunun finanse edilmesi ve desteklenmesi için vergi sisteminde büyük değişikliklere gidildi. Mısır da fabrika üretimine geçilmesiyle hükümet işçileri küçük işletmelerden alıp, orduya üniforma üreten ve ithal edilen makineler kullanan büyük fabrikalara yerleştirdi.²¹⁴

M. Ali Paşa Mısır'da Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme ve Tanzimat girişimlerine örnek teşkil eden reformlar gerçekleştiren önemli bir devlet adamı olması, kendisine Osmanlı tarihinde biçilen rolün isyancı, nankör vali ifadelerinin ötesinde bir lider olduğunu gösterir niteliktedir.

Paşa, modern devlet inşa etmek amacıyla eğitim için Fransa'ya talebeler gönderdi. O talebeler Aydınlanma felsefesiyle tanıştılar ve döndüklerinde artık modern

²¹¹ Ejder Okumuş, "Mısır'da Olanları Doğru Okumak", *Yeni Şafak*, (Erişim Tarihi:15 Şubat 2014).

²¹² Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*. Çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, ss. 184-18.

²¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, ss. 288-29.

²¹⁴ Zeynep Güler, *Süveyş'in Batsında Arap Milliyetçiliği*, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2004, ss. 28-29.

Mısır için düşündükleri şey çağdaş liberal devlet modeliydi.²¹⁵ Paşanın sağlık ve eğitim alanında ki reformları sayesinde, bölgenin hem entelektüel ve sosyal dönüşümü hızlanmış hem de Mısırlı olma bilincinin kökleri atılmıştır. Eğitim alanında yalnızca askeri personelin değil, doktor, mühendis, çevirmen gibi profesyonellerin yetiştirilmesine de önem verilmişti. Fransız ve İtalyan hocaların öğretmenlik yaptığı eğitim kurumlarının açılmasıyla, yabancı dil öğrenimi yaygınlaştı. İlk kez 300 civarında öğrenci çeşitli Avrupa ülkelerine gönderildi

M. Ali Paşa'nın döneminde eğitimle ilgili reformlar ne yazık ki sadece devlet personeli yetiştiren kurumlarla sınırlı kalmıştı. Halka yönelik örgün eğitim veren "Millet Mektepleri" projesini hayata geçirememiştir.

1923'te Mısır bağımsız krallık olunca geleneksel eğitimle Batılı eğitim yan yana gitmiştir. Halkın yüzde 90'ı okuma-yazma bilmeksizin hayatını sürdürürken, azınlıklar Fransız, İtalyan ve İngiliz kültürlerinin nüfuzu için ellerinden geleni yapmış ve başarılı olmuşlardır.²¹⁶

Napolyon yanında getirdiği birçok bilim adamıyla beraber Mısır'da bir reform hareketi başlattı. Bu süreçte birkaç okul ve bir matbaa açıldı "Mısır Haftası" ve "Mısır Postası" adıyla iki gazete çıkarıldı. Napolyon'un yarattığı, siyasi ve kültürel yaşamı etki etmeyi hedefleyen farklı sömürge kültürü, birçok tarihçi tarafından Mısır'ın modernleşme sürecinin ilk adımı olarak kabul edilmektedir.²¹⁷

1855'lere gelindiğinde, ülkede batılılar ciddi misyoner faaliyetleri yürütüyorlardı. Çok sayıda özel okullar açıldılar, bu okullarda Fransız kültürü veriyorlardı. Amaç, kendi okullarında yetişenlerin devlet görevlerinde daha şanslı bir konuma gelmelerini sağlamaktı. Bu girişimler, devlet yapısının ileriki yıllarda yabancı ülkelerin sosyo-kültürel nüfuzuna daha açık hale gelebileceğinin işaretlerini vermekteydi.

M. Ali Paşa, ülkeyi kalkındırmak amacıyla kadın erkek herkese iş imkânı sağlamıştır. Bedevi kadınlar pamuk tarlalarında çalıştırılırken, ev kadınları da

²¹⁵T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s. 30.

²¹⁶A. E. Başer, *a.g.e.*, s.224.

²¹⁷Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara t.y., s. 21.

fabrikalarda çalıştırılmıştır. Bu da ihraç yönelimli ve pamuk üzerine odaklanmış bir ekonominin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

M. Ali Paşa'nın ölümünün ardından sırasıyla Abbas Paşa, Sait Paşa ve İsmail Paşa Mısır valisi oldular. Paşa sonrası dönemin önemli olayları Mısır'ın sahip olduğu imtiyazlarının genişletilmesi, Süveyş kanalının açılması, dış borçlanmanın başlaması - buna bağlı olarak Mısır ekonomisinin çökmesi- ve İngiliz işgalidir.

Mısır'ın stratejik önem kazanması Paşanın torunlarından Hidiv İsmail zamanında 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla olmuştur. Özellikle bu kanalın açılması en önemli sömürgesi olan Hindistan'a giden İngiltere için kısa yolu sağlamasından dolayı jeostratejik olduğu kadar ekonomik önemini de artırmıştır. M. Ali Paşa'nın varisleri Mısır'ı ellerinde tutabilmek ve altyapısını geliştirebilmek için Avrupa bankalarından ağır borçlar aldılar ve 1870'lerin ortalarında ülke iflas etti. Avrupa bankalarına ve Mısır bonolarını ellerinde tutan yatırımcılara paralarının ödenmesini garanti etmek için Avrupa mali denetimi uyguladı. Bu durum Avrupa'nın Mısır'ın iç işlerine ve anayasal hükümetine müdahalesine son vermek amacıyla milliyetçi Mısır ordusu subaylarından ve sivillerden gelen talepleri de kışkırttı.

İktisadi bağımlılık kendisini siyasi alanda da gösterdi. Dışarı bağımlılığın dayanılmaz boyutlara ulaşması yüzünden Urabi Paşa önderliğinde milliyetçiler 1882'de ayaklandılar. 1882 yılında Avrupa'nın mali ve siyasi nüfuzunu tehdit ediyor gözükten milliyetçi bir hükümeti alaşağı etmek için İngiliz güçleri Mısır'ı işgal etti. 1922 yılına kadar Mısır İngiliz güçlerinin denetiminde kaldı. Bu tarihten sonra ülkeye sınırlı kendi kendini yönetim hakkı tanındı. 1956 yılına kadar İngiliz birlikleri Mısır'dan çekilmedi.

218

İşgale rağmen Mısır ile İstanbul arasındaki dini ve hukuksal bağlar, Osmanlı İmparatorluğunun İtilaf devletlerinin safında savaşa katılacağı 1914 yılına kadar devam etti. İngiltere bu savaşı bahane ederek ülke üzerinde tam hâkimiyet kurdu.

İslam dünyası, İngilizlerin Mısır'ı işgalinden beri hep Batılı seküler akıl tarafından yönlendirilmişlerdir. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanda egemen olan bu akıl, siyasal ve ekonomik faaliyetleri de içine alan insanın günlük hayatını kutsallaştıran

²¹⁸ Z. Lockman, *a.g.e.*, s.127.; T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s.12.

İslami anlayışın tam tersi yönde Müslüman halkların ekonomik ve siyasal hayatlarını dinden koparma/soyutlama çabası içinde olmuştur.²¹⁹

Mısır'da söz konusu olan "Aydınlanma Hareketi" de Mısır'ın kendi iç gerçekliğinden neşet etmiş bir hareket değildir. Açıkçası Napolyon'un Mısır ve Şam işgalinin uzantısı olarak gelişmiş bir harekettir.²²⁰ Her ne kadar reformist hareketler Aydınlanma felsefesinin teorik temellerini reddetseler de siyasi alandaki pratik uygulamalarını ve projelerini de kabul ettiler.

Mısır bu dönemde dış etkilere açık bir pazar haline geldi. 1800'lü yıllarda Mısır ekonomisi ülkenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda değil, dış ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayacak yönde geliştirilmiş, hatta ulaştırma sektörü bile batılıların ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak biçimde düzenlenmiştir.²²¹ Bu ülkenin bütün büyük kentleri demiryolu bağlantısına ve de posta ve telgraf sistemine de yine bu dönemde kavuşmuştur. Ancak ülkedeki önemli konumlar Rum, Yahudi, Ermeni, Lübnanlı ve Suriyeliler'in elindeydi. Bunlar burjuvaziye oluşturuyorlar ve sivil hizmetleri yürütüyorlardı. Mısır'ın eğitim alanındaki gösterdiği gelişmeler ise sonraki milliyetçi iktidarlar dönemine rastlamaktadır.²²²

İngilizlerin sert tutumları Mısır'da milliyetçi bir havanın doğup gelişmesine neden olmuştur. İşgalle büyüyen Mustafa Kâmil milliyetçi fikirleriyle Mısır gençliği üzerinde etkili olur. Bu adam İngiliz müstemlekesinin korkulu rüyası haline gelir. Mısır Milliyetçiliğinin dönüm noktası olan Danishway (1906) hadisesinden sonra Kâmil'in şöhreti iyice artar. Ancak genç yaşta ölmesiyle kurduğu Milli Parti giderek etkisini yitirmektedir.

İslam dünyasında ortaya çıkan modernist ve selefi akımların fikri temelleri Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgani'ye dayanır. Abduh, halifeliği manevi bir otorite olarak kabul eder. O günün şartlarında bütün İslam âlemini bir siyasi yönetim çerçevesinde birleştirmenin imkânsızlığının farkındaydı. İslam toplulukları ve ülkeleri arasında dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Kendi memleketinin geleneklerine

²¹⁹ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve Modern İnsanın Çıkması*, Çev. Ali Ünal, İnsan Yay., İstanbul 1984, s.4.

²²⁰ Bkz.T. Kışlakçı, *a.g.e.*, s.47.

²²¹ Charles Issawi, 'Asymmetrical Development and Transport in Egypt 1800-1914', *Beginnings of Modernization in The Middle East: the Nineteenth Century*, Ed. M. Polk -R. L.Chambers, The University of Chicago Press, Chicago 1973, s.396.

²²² C. Issawi, *A.m.*, s. 398.

sımsıkı bağı olan Abduh için öncelikli olan Mısır'ın yabancı işgalinden kurtulması ve yapılacak reformlarla güçlü bir Mısır devleti oluşturmaktı. İslamî eğitim idealinde aklın kullanılmasını vurgulaması yanı sıra yabancı unsurlarında temizlenmesini istiyordu. Ayrıca İslam'ın nihailiğinin ve üstünlüğünün ve kendi kendine yeterliliğinin ve de modern hayatın ihtiyaçlarını karşılayabileceğini de iddia ediyordu.²²³

Daha sonrasında milliyetçi bayrağı Abduh ekolünden olan Saad Zağlul alır. Önceleri işgalcilerin yanında yer alarak görevler üstlenen Zağlul, İngiltere'nin Mısır Genel Valiliği görevini ifa eden Lord Cromer, onu bu tutumundan dolayı ılımlı milliyetçi olarak tanımlar. Ancak savaş sonrası değişen dengeler sonucu hükümetteki görevinden istifa ederek İngiliz karşıtı cephede yer alır. Bir heyet oluşturarak Mısır konumunu konuşmak üzere Londra'ya gitmek için resmi makamlardan izin talep eder. Heyetin istekleri ciddiye alınmaz. Üstelik Zağlul ve arkadaşları Malta'ya sürgün edilir. Tüm bu gelişmeler 1919 İhtilali olarak adlandırılacak halk ayaklanmasının patlamasına neden olur.²²⁴ Memur ve öğrenci grevleriyle başlayan ayaklanma kısa sürede kanlı çatışmaların yaşanacağı kırsal kesime yayılır. İngiltere aldığı sert tedbirlerle olayların üstesinden gelir. Ama direnişin fitili bir kez ateşlenmiş olur.

İngiltere sarsılan hâkimiyetini yeniden kurabilmek için bir dizi girişimde bulunur. Mısır'a Yüksek Komiser sıfatıyla atadığı General Allenby sert mizacına rağmen yönetimde uzlaşmacı bir tavır sergiler. Zağlul ve adamlarını serbest bırakır. Ancak bütün bunlar ortalığı sakinleştirmez. İngiltere bağımsızlığın söz konusu edilmediği hiçbir girişimin gerçekçi olmadığını anlar. Sorunu çözmek amacıyla İngiliz Yönetimi, Sömürgeler müsteşarı Lord Milner'i görevlendirir. Milner İngiltere'nin çıkarlarını garanti altına alınacağı yarı bağımsız bir çözümü önerir. Öneri kabul görür. İngiltere'nin politika, savunma, Süveyş Kanalı ve Sudan konularında çıkarlarının garanti altına alınacağı bir bağımsızlık modeli geliştirir. Ancak Mısırlılar bu şartlı bağımsızlığı kabul etmezler. Allenby'in ısrarlarıyla tek taraflı olarak Mısır bağımsızlığı tanınır (1922). Mısır'da iktidar iki başlıdır: Biri Süveyş'te diğeri ise Kahire'de. 1922

²²³ Abdullah Alperen, *Türkiye'de İslam ve Modernleşme*, Karahan Kitabevi, Adana 2003, ss. 100-154.

²²⁴ Bkz. Albert Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, Çev. L. Boyacı- H. Yılmaz, İnsan Yay., İstanbul 1994.

yılında bağımsızlığına kavuşan Mısır'da tam bir bağımsızlık sağlanamamıştır. Tam bir bağımsızlık sağlamamasının nedeni Mısır üzerindeki İngiltere etkisidir.²²⁵

2.1.2. Kral Fuad ve Faruk Dönemleri

1923 yılında Belçika modeline göre hazırlanan anayasada Mısır meşrutî monarşiye dönüştürülür. Sultan Fuad devletin ilk kralı olur. Sistemin ikinci ayağı olan parlamentoya bağımsızlığın sembolü haline gelen ve 1924 ilk seçimleri büyük farkla kazanan Vefd Partisi hâkim olur.²²⁶ Saad Zağlul tarafından 1919 yılında kurulan parti liberal milliyetçi bir çizgide seküler politikalar izleyen, laik ve batıcı bir parti idi. Türkiye'deki CHP ile neredeyse aynı idi.²²⁷ Vefd Partisi ve benzeri siyasi partilerin ülkede uzun ve köklü geçmişi vardır. Zira Mısır'da siyasi partilerin geçmişi 1900'lü yılların başlarına kadar dayanır.

Saad Zağlul önderliğindeki Mısırlı Milliyetçiler, bağımsızlığın temel ilkeleriyle çatışan 1922 bildirisine şiddetle karşı çıkarlar. Bildirinin tek taraflı ilan edilmesi tepkilerin daha da sertleşmesine neden olur. Sudan'a sığınan olayların üstesinden bir türlü gelinemez. O kadar ki o sırada Kahire'de bulunan Sudan valisi Sir Lee Stack öldürülür (1924).

İtalya'nın Kuzey Afrika'ya ayak basması İngiltere'yi ister istemez ortak anlaşma arayışına iter. 1927'de ölen Zağlul'un yerine geçen Nahas Paşa liderliğindeki Vefd Partisi önceki yıllara nazaran daha ılımlı bir politika benimsemesi bu arayışta etkili olur. Sonunda tam bağımsızlık konusunda önemli bir adım olan Londra Antlaşması (1936) imzalanır. Bu antlaşmaya göre İngiltere savaş çıkması durumunda Mısır havaalanları, limanları ve karayollarını kullanma hakkına sahip olacaktı. 10 bin asker ve 400 pilotuyla sınırlı kalmak şartıyla İngiliz birlikleri Kanal bölgesi ve Sina'ya çekilecekti. Ancak bu anlaşmada Mısır'ın tekrar işgal edilme hakkı saklı tutuluyordu. 1937 Mısır Cemiyeti Akvam'a kabul edilir. Uluslararası platformda alınan kararlar iç siyasete yansımaları sert olur. Kral Faruk ve Vefd Partisi arasındaki kısır çekişmeler ve

²²⁵ Mustafa Keskin, "Mısır'da Asker ve Siyaset" <http://akademikperspektif.com/author/mustafakeskin01/>, (Erişim Tarihi: 5 Mart 2013).

²²⁶ Wafd Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fayza Hassan, 'Right Above Might', *Al-Ahram Weekly*, 1-7 April 1999, <http://weekly.ahram.org.eg/1999/423/fo1.html> (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2013).

²²⁷ Abdullah Burak Bircan-Mehmed Kürşad Atalar, *Ercüment Özkan ile İslami Hareket Üzerine Söyleşi*, Anlam Yay., Ankara 1997, s.129.

yönetimdeki başarısızlıklar yüzünden halk nezdinde meşruiyetlerini kaybederler. Mısır 20. Yüzyılın ikinci yarısına siyasi çekişmelerle girer. Mısır, Kral Faruk'un devrilmesinden bu yana Nâsırcılık ve arkası gelen politikalar sonucunda Arap milliyetçiliğiyle yoğrulmuş bir ülke haline gelecektir.

2.1.3. Nâsır Dönemi

II. Dünya Savaşı sonrası esen sömürge karşıtı özgürlük rüzgârları Mısır'da da etkili olur. Albay Cemal Abdülânâsır önderliğindeki bir grup subay 1952'de darbe yaparak iktidarı ele geçirir. Bu olay Mısır halkı için dışa bağımlı bir yapı arz eden krallar döneminin sona ermesidir. Mısır yönetimi artık bir cumhuriyettir. Nasır'ın getirmiş olduğu cumhuriyeti halk değil askerler kurmuşlardı. Bundan dolayı askeri bir cumhuriyet niteliği taşımıştır.

Nâsır döneminin (1918-1970) temel özelliği Arapçılıktı. Nasır'ın savunuculuğunu üstlendiği Pan-Arap ideoloji Arap dünyasında açık bir şekilde tarihi bir an, bir dönüm noktası teşkil etmiştir.²²⁸ Pan-Arapçılık Ortadoğu'nun Arapça konuşan halklarının bölünmüş devletler olmasından ziyade tek bir ulus-devlet altında birleştirilmesi inancıdır. Nâsır, kurtuluşu İslam öncesi kültürel temellerde aramıştır. Onun yaptığı, laik Arap ulusçuluğu düşüncesini sosyalist doktrinlerle bütünleştirmek ve Mısır'ın kaderini Batı'nın ellerinden alarak Üçüncü Dünya'nın ortak kaderine bağlamaktı. Pan-Arap ideoloji ilk başlarda İslami yeniden uyanış ile anılmış olmakla birlikte (Reşid Rıza'da olduğu gibi), 1940'lı yıllardan itibaren görülür biçimde seküler hale gelmiştir. O nutuklarında "Mısır 2500 yıllık tarihinde, ilk defa istiklaline kavuştu" demiştir.²²⁹ Pan-Arapçılığın köklerinde bütünün haklarına vurgu yapan ve ulusun büyüklüğünü öne çıkaran söylemleri bulmak mümkündür.²³⁰ Nâsırizm veya Arap Sosyalizmi diye adlandırılan ideolojisiyle sömürge altındaki Arapların umut ışığı oldu. Halka cazip gelen Krallığın kaldırılması, İngilizlerin ülkeden atılması ve toprak ağalarının nüfuzunun kırılması gibi söylemleri bölge halklarını sefaletten kurtaramamıştır.

²²⁸Tuğçe Ersoy Öztürk, "Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan-Arap Uyanış mı?", *Akademik Ortadoğu*, c.7, s.1,2012, s.124.

²²⁹A. B. Bircan-M. K. Atalar, *a.g.e.*, s. 131.

²³⁰Hillel Frisch, "Pan-Arabism and Its Competitors: Islamic Radicals and the Nation State", *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, Vol.22, No.1, 2010, s.8.

John Esposito, Pan-Arapçılığın bir gerçeklikten ziyade bir ideali işaret ettiğini öne sürmektedir. Ona göre Pan-Arapçılık Arap liderler ile toplumların farklı çıkarlarını aşamamış, sosyo-ekonomik açıdan vaat edilen eşitlikçi Arap düzeninin öncüsü olamamış ve kitlelerin kötü durumlarını düzeltmemiştir. Kimlik, milli ideoloji, siyasi meşruiyet ve sosyo-ekonomik reform gibi eski meseleler olduğu gibi kalmıştır.²³¹

Nâsır, Sömürgecilere karşı Arap Birliği fikrini geliştirerek kitleleri arkadan sürüklemeyi başarmıştır. Emperyalistlerin çizdiği yapay Ortadoğu haritasına inanmayan Nâsır, Suriye ile 1 Şubat 1958’de birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kurar ve Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin ilk cumhurbaşkanı olur. Fakat O, bu Arap ülkeleriyle birleşme çabalarından başarılı bir sonuç alamamıştır.

Mısırlıların kültürel bilinçaltılarını milliyetçiliğin şekillendiğini görmek mümkündür. Söz konusu “Arap milliyetçiliği” Mısır merkezlidir, bu yüzden diğer bir Arap ülkesi olan Suriye ile olan birleşme uzun ömürlü olmadı.

Nâsır dönemi, Mısır’ın laikleşme serüveninde bir dönüm noktasıdır. Halk yabancıların ülkeye doğrudan müdahalesini önlemişse de batılı ideolojilerin tarihte eş görülmemiş bir yoğunlukta ülkeye girişine tanık olmuştur.²³² Bu sözde cumhuriyetler Batılılaşmaya dayalı olduğundan dolayı Türk modernleşmesindeki gibi reddi mirasta bulundu. Dinî ideolojiyle değiştirdi. Fransız Devrimi’nin estirdiği Batılılaşma rüzgârlarının taşıyıcısı oldu. Nâsır modernleşmesinin çerçevesi, Nâsır ile Hür Subaylar Hareketi’nin 1952 öncesinde bir tür darbe planı olarak öne sürdüğü Altı İlke ile çizilmiştir. Bunlar: 1. Sömürgeciliğin ve onu destekleyen Mısırlı hainlerinin tasfiyesi, 2. Feodalizmin tasfiyesi, 3. Sermaye yoluyla gücün belli ellerde tutulmasına son verilmesi, 4. Sosyal eşitliğin tesisi, 5. Güçlü bir halk ordusunun oluşturulması, 6. Sağlıklı bir demokratik hayatın oluşturulması.²³³ Zağlul’le başlayan sekülerleşme süreci de Nâsır’da doruk noktaya ulaşır. Bütün bunlar yukarıdan ve baskı kullanarak yapılması toplumsal yaraları beraberinde getirmiştir.

Mısır, Arap dünyasının ve Ortadoğu dengelerinin en önemli ülkesi olarak bölgede hegemon güçlerin dengelenmesinde en önemli rolü oynayacak ülke konumunda

²³¹ John L. Esposito, *İslam Tehdidi Efsanesi*, Ufuk Yay., İstanbul 2002, ss. 140-141.

²³² A.E. Başer, *a.g.e.*, ss. 227-228.

²³³ A.E. Başer, *a.g.e.*, ss. 228-229 Jean Lacouture, “Nasser”, *A Biography by Jean Lo-acouture*, Alfred E. Knopf, New York 1973, ss. 85-86.

olmuştur. Mısır, 1980'lerdeki 18 aylık bir ara haricinde, 1967'den beri yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ve olağanüstü hal kanunlarının altında olan bir cumhuriyet olarak kalmıştır. (Kanun No. 162 of 1958)²³⁴

Bu kanun yürürlüğe girdiğinde polis güçleri genişletilmiş, Mısır Anayasal Hakları askıya alınmış ve sansür yasallaştırılmıştır.²³⁵ Bu kanunla, sivil toplum örgütlerinin siyasi aktivitelerini şiddetle kısıtlanarak sokak gösterileri, onay almamış siyasi organizasyonlar ve kayıtsız finansal bağışlar resmen yasaklandı. Yine bu kanun gereğince 17.000 kadar kişi gözaltına alınarak siyasi tutsakların tahmini sayısı 30.000'e kadar ulaşmıştı.²³⁶

2.1.4. 1967 Altı Gün Arap İsrail Savaşı

Gelişmeler 1966'nın şubatında Suriye'de meydana gelen iktidar değişikliğiyle başlar. Yeni iktidar (BAAS) İsrail'e sabotaj saldırılarında bulunan Filistinlilere sınırlarını açar. Misillemeyi devlet meselesine dönüştüren İsrail'in buna tepkisi sert olur. Birçok Suriye askeri hedefini yerle bir eder. Nâsır, aynı yılın Haziran ayında Şam'la Ticaret ve Ödemeler Anlaşması ve yine aynı yılın kasım ayında Savunma Pakti'ni imzalayarak Suriye'nin yanında yer alır. Pasif tutumundan dolayı eleştirilen Ürdün Kralı Hüseyin'de karşı atağa geçerek Nâsır'ı 1956'dan itibaren İsrail-Mısır sınırında konuşlanmış Birleşmiş Milletler askerlerinin arkasında saklanmakla suçlar.

Nâsır, Sovyet istihbaratının İsrail'in Suriye'ye saldıracağını haber vermesi üzerine harekete geçer. İlk olarak egemenlik haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Sina'daki Birleşmiş Milletlerin askerlerini çekmesini ister. Bir adım daha atarak Akabe körfezini deniz ulaşımına kapatır. İsrail ise 5 Haziran'da 6 gün içerisinde Mısır, Ürdün ve Suriye askeri birliklerini etkisiz hale getirir. İsrail Kudüs'ün de dâhil olduğu Batı Şeria, Gazze, Golan tepeleri ve Sina yarımadasını işgal eder. Dönemin efsanevi liderinin karizması bu savaşla yerle bir olur. Bir döneme damgasını vuran Nâsır kimilerine göre Arapların

²³⁴ [Law 1958/162 \(Emergency Law\)](#) (Arapça) at [EMERGglobal Lex](#), part of the [Edinburgh Middle East Report](#). (Erişim Tarihi:02.04.2010).

²³⁵ [Egypt After 9/11: Perceptions of the United States](#), (Erişim Tarihi: 26.3.2004).

²³⁶ R. Clemente Holder (1994-08). ["Egyptian Lawyer's Death Triggers Cairo Protests"](#). [Washington Report on Middle East Affairs](#). (Erişim tarihi:26.01.2011).

ulusal kahramanı, kimilerine göre ise 20. Yüzyılın en kanlı tiranlarından biridir.²³⁷ Kısaca, 1967 Arap-İsrail savaşıyla beraber Arap milliyetçiliği tarihin karanlıklarına gömülmüşse de²³⁸ Nâsır daima sosyalist anlayışa dayalı bir Arap milliyetçisi savunucusu olmuştur. Yine bu dönemde, Süveyş kanalının millileştirilmesi üzerine Fransa ve İngiltere'nin teşvikiyle İsrail'le savaşan Mısır'ın, sonraki savaş durağı yine İsrail oldu. Altı gün savaşlarında direniş göstermediği için ihanetle suçlanan Nâsır, ülkede İslami kesime baskısını sürdürmüştür.²³⁹

I.ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra sömürgeciler fiili güçlerini geri çekerken, geride farklı biçimlerde parçalanmış ulusal sınırlar ve işbirlikçi ulusal devletler bıraktılar. İslami aidiyetleri itibariyle zaafa uğrayan Müslüman halklar bu sefer de sanal ulusçuluklarla ve “yeni bir yabancılaşma” dayatmasıyla karşı karşıya kaldılar.

2.1.5. Enver Sedat Dönemi

Enver Sedat, iktidara gelir gelmez özellikle dış politikada köklü değişikliklere gider. Amerika ile yakınlaşmak için evvela 15 bin Sovyet danışmanını ülkelerine gönderir (1972). Ekonomik alanda da açık kapılar politikasıyla özel sermayenin önünü açar. Altı Gün Savaşları'nın alt üst ettiği dengeleri kurabilmek için İsrail'e karşı askeri zafer kazanmanın şart olduğuna inanır. Bundan dolayı da kimsenin beklemediği bir anda Suriye ile anlaşarak Müslümanların Ramazan ayını, Yahudilerin Kipur bayramını kutladığı 6 Ekim 1973'te İsrail'e şok bir saldırı düzenler. İlk başlarda iki cephede de ağır zayıatlar veren İsrail, Amerika'nın desteğiyle toparlanır. Sonra Sovyetlerin de müdahalesiyle Mısır lehine olan birkaç kilometrelik sınır değişikliğiyle ateşkes sağlanır (1973).

Bu savaş Filistinlilerle pek ilgili olmasa da ayaklar altına alınan “Arap onurunun” kurtarılmasına neden olmuştur. Bu savaş İsrail'in yenilmez olduğu tezini

²³⁷ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni ŞafakYayınevi, İstanbul 2003, ss. 333-335.

²³⁸ T. E. Öztürk, *a.g.m.*, s.126.

²³⁹ Nasır dönemi ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Johnson, “Egypt Under Nasser”, *Merip Reports*, No: 10, Haziran 1972, ss. 3-7; Anne Alexander, *Nasser*, Haus Publishing, London 2005, s.30-39; Harold Beeley, *Nasser*, Northumberland Press, Gateshead 1969, ss.45-52.

çürütmüş²⁴⁰ modern silahlara sahip İsrail'in işgal ettiği topraklarda barınamayacağını da göstermiştir.

Sedat, bu kısmi başarıyı yeterli görerek uzun süredir planladığı diplomatik açılımlarını ABD nezdindeki girişimlerini başlatır. Kissenger'in etkin rol oynadığı görüşmelerin sonucunda ani bir kararla İsrail'e gider tarihi bir konuşma yapar (1977). Tüm Arap dünyasını şok eden bu gelişmeyi 1978 yılındaki Camp David'te Mısır-İsrail arasında imzalanan barış anlaşması takip eder. Bu barışın İsrail'e sağladığı en önemli kazanım Mısır gibi güçlü bir devletle olan cepheyi kapatmış olmasıdır.

Sedat, artık Filistin davasından vazgeçmiştir. Ancak Arapların Camp David'e tepkisi sert olur. Mısır, Arap Birliği'nden atılır. Mart 1979'da Mısır ve İsrail arasında barış anlaşmasının imzalanmasıyla Arap ülkelerinin, Mısır'a karşı tavır almaları ve Mısır'ın Arap Birliği'nden dışlamalarına neden olur.²⁴¹ Tepkileri umursamayan Sedat bu ihmalkârlığının faturasını canıyla öder. Kipur savaşının yıldönümünde 1981 yılında İslami Cihad mensubu bir subay tarafından öldürülür.²⁴²

Sedat, önceleri, Nasırcılar ve solculardan gelen daha ciddi olduğuna inandığı tehlike ve tehditleri dengede tutabilmek için iktidarı pekiştirme adına İhvân'ı -siyasi hedefleri olmasına rağmen- kullanmaya çalışmıştır.²⁴³ Sedat'ın bu müsamahakâr tutumu İslamî akımların diğer güçlere karşı sistemin yanında yer almasını sağladı. Oysa Sedat'ın İhvân'ı Truva atı olarak kullanmasının nedeni de Mısır'da İhvân sebebiyle İslamî faaliyetlerin tamamını kontrol altına almaktı.²⁴⁴ Fakat çok kısa zaman sonra İhvân Sedat'ın batıcı tavırları karşısında ondan uzaklaştılar ve onu eleştirmeye başladılar.

Sedat'ın ekonomik politikaları zengin fakir arasındaki uçurumu daha da derinleştirmişti. 1974 Mayıs'ında sunduğu raporda "nüfusun zenginlerden oluşan % 10'u ulusal hâsılanın üçte birinden fazlasını alırken, fakirlerden oluşan % 60'ı ancak üçte

²⁴⁰ Viktor Ostrovsky, Claire Hoy, *Mossad İhanet Çemberi*, (Çev. Ahmet Arslan), Hikmet Neşriyat, İstanbul 1990, s. 318.

²⁴¹ Ozan Örmeci, "Mısır: Siyasal Tarihi ve Bugünü", www.tr.caspianweekly.org/anakategoriler/orta-dogu/3357-misir..., (Erişim Tarihi: 01 Şubat 2011).

²⁴² Nazım Güvenç, "Nasır", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, Cilt IV, Der. M. Belge, 1986, s. 1489; Ö. Turan, a.g.e., ss. 335-336.

²⁴³ Saadetin İbrahim, 'Mısır'ın Militan Müslümanları', *İktibas*, 1984, s. 8; Gabriel R. Warburg, "Islam and Politics in Egypt: 1952-80", *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No: 2, Nisan 1982, s. 147.

²⁴⁴ S. el- Verdani, a.g.e., s.57.

birini paylaşır hale gelmişti".²⁴⁵ Ekonomide dışa bağımlılık iyice artmış, dış ülkelere yoğun bir işçi göçü başlamış, büyük toprak ağalarının önünü engelleyen yasalar kaldırılarak küçük toprak sahipleri sıkıntıya sokulmuştu.

Bu dönemde Mısır-ABD ilişkileri yeni bir sürece girmiş oldu. 1979'dan sonra Mısır İsrail'den sonra ABD'den en fazla borç alan ülke konumuna gelmiştir.²⁴⁶

2.1.6. Mübarek Dönemi

1981'den beri Enver Sedat'ın yerine geçen eski bir Hava Kuvvetleri mensubu olan Hüsnü Mübarek dönemi görece istikrar tablosuna karşın siyasal özgürlükler açısından hiçbir iç açıcı bir gelişme gösterememiştir. Merkezi devletin baskın gücü Mübarek döneminde devam ettirilmiştir. O, iktidara gelir gelmez Sedat'ın İslamî bir grup üyesi subay tarafından öldürülmesinden dolayı öncelikli tehdit olarak İslamî muhalefeti görmüştür. Ülkede olağanüstü durum ilan ederek on binlerce Müslümanı hapishanelere tıkmış ve İslamî gruplara yönelik bu baskısını günümüze kadar devam ettirmiştir.²⁴⁷

Dış politikada Sedat'ın çizgisini aynen devam ettirmiştir. İsrail-Filistin çatışmasındaki Mısır Dışişleri Bakanlığının tutumu onu bir Batı müttefiki haline getirmiştir.²⁴⁸ Birinci Körfez Savaşında Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı ABD'ye destek vererek, karşılığında Batı tarafından ödüllendirilmiştir. Arap Dünyası ile ilişkilerini olumlu bir şekilde sürdürerek, 1979'dan beri tecrit edilen Mısır'ı tekrar 1989'da Arap Birliğine sokmuştur. Artık Mısır o eski arabulucu rolünden oldukça çok uzaktır. I. Körfez Savaşı'ndaki tutumunu II. Körfez krizinde de devam ettirmiştir.²⁴⁹

Mübarek döneminde Mısır'da görünüş itibariyle çok partili demokratik sistem uygulanıyordu. Ama bu tamamen şekilden ibaretti. Çünkü muhalefet partilerinin önü çeşitli engellerle kapatılmış ve devletin bütün imkânları iktidardaki Milli Demokratik Parti'nin eline verilmişti. Bu yüzden, Milli Demokratik Parti istenmeyen

²⁴⁵ Rifat Seyyid Ahmed, *İslami Direniş Haritası(Benna'dan İslambuli'ye)*. Çev. Cuma Ağaç, İşaret Yayınları, İstanbul 1989, s. 35.

²⁴⁶ Yunus Akçalı- İlhan Kocamaz, "Mısır'ın Dini Jeopolitiği", *Dini Jeopolitik Yaklaşımıyla Orta Doğu*, Ed. Engin Akçay-Erkan Ertosun-Mahmut Akpınar, Akçağ Yay., Ankara 2013, s.198.

²⁴⁷ "[Background Note: Egypt](#)". [United States Department of State](#), (Erişim tarihi: 28.01.2011).

²⁴⁸ "[Hosni Mubarak](#)". *The New York Times*. (Erişim Tarihi: 08.03.2010).

²⁴⁹ Ö. Turan, *a.g.e.*, s.337.

parti olmasına rağmen parlamentoda sürekli üçte ikinin üzerindeki çoğunluğu elinde tutuyordu.

Göstermelik parlamenter uygulamalar ile halkın gerçek iradesi sandıklara yansımamaktadır. Bu uygulamalar nedeniyle azınlıklar ve İslami gruplar ve de halkın çoğu seçimlerde sandığa gitmemektedir. Mübarek Dönemi yönetici kadronun nasıl değişeceğinin belirsizlikleriyle, otoritenin nasıl denetleneceği ve halkın yönetime katılımının önünün tıkanıklığı gibi hususiyetleri barındırıyordu. O iktidarları boyunca Mısır'da yapılan seçimlerde, seçimlere katılma oranı çok düşük olarak gerçekleşmesine karşın katılımcıların neredeyse tamamının oylarını alarak seçililiyordu. Bu eşitsizlik ve usulsüzlük seçim zamanlarında da devam etmiştir. Seçimlerde oylar açıktan veriliyor fakat sayım gizli yapılıyordu. Yani olması gerekenin tam tersi oluyordu. Öğrendiğimize göre bu uygulamadan ve seçim kanunundaki diğer adaletsizliklerden dolayı son seçimlerde halkın %90'ı oyunu kullanmamıştı. Ama hükümet seçimlerin normal bir şekilde gerçekleştiğini ve Milli Demokratik Parti'nin oyların %90'ını aldığını duyurmuş Hüsnü Mübarek 1987, 1993, 1999 ve 2005 yıllarında yapılan ve muhalefetin katılımının kısıtlandığı seçimlerde arka arkaya dört kez göreve seçilmiştir.²⁵⁰

Hüsnü Mübarek iktidar koltuğunu hiçbir zaman kaybetmek istememiş ve Fransa gibi Batılı ülkelerde Mübarek'in İslam'a karşıtlığından dolayı ona destek vermişlerdir. Dolayısıyla Mübarek ve benzeri siyasi liderler meşruiyetlerini kendi ülkelerindeki destek gruplarından/halktan değil uluslararası düzenden almışlardır.

Hızlı nüfus artışı dikkate alındığı zaman bunun anlamı Mısır halkının hızla fakirleşmesidir. Bugün Kahire'de mezarlıkta yaşayan "sükkan'ül-mekabir" 1 milyon insandan söz edilmektedir.²⁵¹ Ülke, resmi olarak 4 milyon insanın işsizliği, giderek azalan turizm gelirleri, doktorların düşük gelirleri, bir milyona yakın sokak çocuğu, her sene yüzlerce insanın canına mal olan sefil altyapının yanı sıra eğitim, çevre, sosyal ve ekonomik sorunların içinde bulunduğu devasa sorunlar okyanusu içerisinde yüzmektedir.²⁵²

²⁵⁰ "Hüsnü Mübarek Kimdir? Hayatı ve Mısır'daki İktidarı", www.uzmanportal.com/husnu-mubarek-kimdir-hayati-ve-misirdaki/, (Erişim Tarihi:05.05.2014).

²⁵¹ "Mısır'ın Yaşayan Ölülere!", <http://tr.euronews.com/2013/03/04/misir-in-yasayan-oluleri/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

²⁵² Kersten Knipp, "Uncertain Future - Economic Problems in Egypt", www.dw.de/uncertain-future-economic-problems-in-egypt/a-16933193, (Erişim Tarihi: 06.07.2013).

Mısır kanunlarında İslâm şeriatının uygulamaya konmasını istemenin yasak olduğuna dair hiç bir kanun maddesi yoktur.²⁵³ Ama bu isteklerini açığa vurduklarından dolayı yüzlerce insan hapishanelerde tutuluyor. Hapse atılırken tabii ki başka başka suçlarla itham ediliyorlar. Mesela bu örnek Mısır'daki yargı sisteminin mahiyeti hakkında gayet net bir fikir vermektedir. Geçmişte faizli bankaları zor durumda bırakan tavgifl-emvâl şirketlerinin en büyüğü durumundaki er-Reyyan şirketi kapatıldıktan sonra kurucuları hapse atıldı. Yaptıkları iş, faizsiz şirket kurmaktı. Oysa bu kanunen suç değildi. Hâkimler daha önce bunları birbirinden çok farklı suçlarla itham ederek hesaba çekmişlerdi. Şirketin bir numaralı adamı Ahmed er-Reyyan demir kafes içinde mahkemeye getirilip götürülüyordu.²⁵⁴

Bugün Mısır'da basın-yayın tamamen devlet kontrolünde ve ayrıca süreli yayınların çıkarılması için özel izin gerekiyor. Ama devlet rejim açısından tehlikeli gördüğü siyasî grupların süreli yayın çıkarmasına izin vermiyordu. Mesela, İhvân-ı Müslimîn 25 yıl önce kapatılan *ed-Da've* dergisini yeniden çıkarmak için izin istediğinde ona bile izin verilmedi. Bu cemaatin aylık olarak çıkarmakta olduğu *Livau'l-İslâm* dergisi de kapatılmıştı. Amel Partisi'nin yayınladığı *eş-Şa'b* gazetesinin haftada bir kereden fazla çıkarılmasına müsaade edilmemektedir.

1980 yılından beri ülkede uygulanmakta olan olağanüstü hal, ülkenin bir polis devleti haline gelmesi, iktidara yakın olan çevrelerin aleni ve aşırı yolsuzlukları, ülkede baş gösteren yoksulluk ve işsizlik, barınma ve beslenme gibi doğal ihtiyaçlardan mahrumiyet, ifade ve düşünce özgürlüğü önündeki engeller, her türlü sivil hareketlerin şiddetli baskılara maruz kalması, Ortadoğu coğrafyasındaki İsrail eksenli sorunlar karşısında suskun ve pasif politikalar ve halkın ümitsizliğe düşmesi gibi yarım asırlık sorunlar Mübarek döneminin en temel sorunlarıdır.

²⁵³ Akif Bilgir, "Mısır'da İslami Gruplar ve Gelinek Nokta", www.timeturk.com/tr/2013/03/30/misir-da-islami-gruplar-ve-gelinen... (Erişim Tarihi: 30 Mart 2013).

²⁵⁴ A. Bilgir, *A.m.*

2.2. DEĞİŞİM VE İSLAMÎ GRUPLAR

2.2.1. Mısır'da İslami Hareketler

İslami hareket kavramsallaştırması aslında kökenini 14 asır önce inen Kur'an'dan almasına rağmen şekillendiği zaman itibariyle modern bir fenomendir. İslam dünyasının en muhalif sesi İslamî hareketler köktendincilik, radikalizm, terör gibi batılı birçok kavramla hatalı bir şekilde tanımlanmışlardır. Bu tanımlama potansiyel muhalif güç olarak görülen İslamî kesimlerin sindirilmesinde meşruiyyet kılıfı olarak kullanılmıştır.²⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra Müslümanların çıkarlarını ve siyasi pozisyonunu savunacak siyasi bir yapı oluşmadı. Bir başka deyişle kendi çıkarlarını savunan siyasi bir özne olarak bir devlet yapısı ya da bir sosyal biçimlenim ortaya çıkmadı. İslâmî siyasal birliği temsil eden Hilafet'in kaldırılıp yerine batı eksenli seküler rejimler kurulunca İslam birliğini ve uyanışını dile getiren C. Afgani, R. Rıza gibi müceddidlerin izinden gidenler bu yeni durum karşısında duruşlarını gözden geçirerek, Kur'an ve Sünnet ışığında yeni stratejiler geliştirdiler. İşte Mısır'da İslâmî hareketlerin doğuşu bu döneme rastlamaktadır.

Mısır ortamını doğru değerlendiremeyen Batılı oryantalistlerin veya şark bilimcilerin alan varsayımlarının temel yanlışlığı kadar, çoğu kez İslam'ı ve Müslümanları inceleme usullerinin de ideolojik ve ideoloji yüklü olduğu görülmektedir.²⁵⁶

Oryantalistlerin çözmekte zorlandıkları her meselede kategorizasyona başvurdukları gibi Ortadoğu'daki siyasal dönüşümü 'İslamî grupları' merkeze alarak açıklamak aslında belki de akademisyenlerin anlama-açıklama faaliyetinde düştükleri çaresizliğin bir ifadesi idi. Oysa meseleye İslamî hareketlerin değil İslamî hareketlere bakış açısının dönüşmemesi ve çökmesi olarak bakmanın daha doğru olduğudur.

Siyasal İslam denilince akıllara silahlı İslamî grupların gerilla görüntülerini getiren analizler yanıltıcıydı, o görüntülerin temsil ettiği grupların siyasal bir tarafı yoktu. O, siyasal-ötesi veya siyasal-öncesi bir düzeyde savaşmakta olan Müslümanların

²⁵⁵ Ö.Turan, a.g.e., ss. 263-264.

²⁵⁶ S. el-Verdani, a.g.e., H.Açar'ın yazdığı önsöz; Ayrıca bkz. Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*. Çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1997.

görüntüsüydü, orada oralarda siyasallık yoktu savaş vardı. Oysa siyasallık tam da başkalarının da varlığını ve meşruiyeti kabul edilen bir zeminde, başkalarıyla müzakere esasında gerçekleşen bir şeydir. Mısır'da ki İhvânın gerilla görüntülerine benzemeyen duruşu İslamogların tezlerini çürütmektedir.²⁵⁷

Oliver Roy dünyanın değişik yerlerinde siyasal merkezi ele geçirme çabası içindeki bütün bu girişimlerin başarısızlığını, merkezi ele geçirebildikleri yerde ise vaat ettikleri siyasal programları uygulayamadıklarını örneklerle gösteriyordu.²⁵⁸

Mevcut elit Arap yönetimleri kendilerini dünyaya karşı İslamî grupların yayılmasına karşı bir siper olarak gördüler. Bunun üzerine stratejiler ve siyasi gerekçeler ürettiler. Batılı devletler kendileriyle uyumlu çalışan bu rejimlere Batının jeopolitik ve ekonomik çıkarlarını korumak şartıyla destek vermişlerdir. ABD küresel düzene çomak sokan Şii'ye karşı uzlaşmacı Şii'yi, asi Sünni'ye karşı uzlaşmacı Sünni'yi tercih etmiştir. Orta Doğu yönetimlerinin kimliğinin Batı için hiçbir önemi yoktur.

Mısır'da İslamî grupların her şeyden önce tek parça olmadığını, içinde bir dizi farklılık ve çekişme barındırdığını bilmek gerekir. Aşırı İslamî gruplara rastlansa da ana eğilimin "ılımlılık" olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişim sürecinin başlangıcından beri en önemli örgütlü güç olarak İslamî gruplar gözükmemektedir. İhvân bu grupların başında gelmektedir.

Mısır Ortadoğu'nun en fazla İslamî hareketi barındıran ülkesi olduğu rahatlıkla söylenebilir.²⁵⁹ Çünkü Mısır İslam'ın en büyük kültür havzalarından biridir. Bunun en güçlü kanıtı Muhammed Abduh, Cemalettin Afgani, Reşid Rıza ve Seyyid Kutup gibi birçok Müslüman ideoloğu çıkarmış olmasıdır.

Birçok eğilimlere sahip grupların boy attığı Mısır'da "din", topluma etki eden en önemli faktörlerden biridir. Halkın yaşam tarzında açıkça gözlemlenen bu durum nedeniyle, kitlenin ve mevcut otoriter sistemin anlaşılabilmesi ancak onların dini inanışlarını ve onların tezahürlerinin ölçü alınmasıyla mümkündür.

²⁵⁷ Yasin Aktay, "Ortadoğu Devrimleri: İslamcılığın Bitişi mi Evrimi mi?", *Yeni Şafak* 28.03.2011, www.sde.org.tr/tr/authordetail/ortadogu-devrimleri-islamciligin, (Erişim Tarihi: 28.03.2011).

²⁵⁸ Bkz. Oliver Roy, *Siyasal İslam'ın İflası*, Çev. Cüneyt Akalın, Metis Yay. İstanbul 1994.

²⁵⁹ A. E. Başer, *a.g.e.*, s.233.

Mevcut yönetici elitleri yıkmak için sokağa inen bu Arap halkları meşru gerekçelerle ellerinden alınan haklarını istemekteydiler. Aslında onlar ülkelerine gerçek anlamda adalet ve özgürlüğün gelmesinin tek yolunun İslam olduğunu çok iyi bilmekte idiler. Ancak iktidarlarını kaybetmemek için çoğunluğun sesine hiçbir zaman kulak vermediler.

İslamî hareketler değişik versiyonları ile bu ülkelerin özgürlük, siyasal meşruiyet, baskı ve elit yönetimlerini meşrulaştırma gerekçesi, bir iç tehdit algısı olarak sürekli diri tutuluyordu. Bunun karşısında toplumsal taleplerini yerine getiremedikleri için yer altına çekilmişlerdi. Bunun sonucunda da yer yer şiddet eylemleri yaşanmaktaydı.

Yeni Şafak yazarı Akif Emre yazısında 2002 Rand Corporation'ın raporunda yer alan Batının, "Biz İslam dünyasında kimlerle işbirliği yapabiliriz?" sorusuna 5 madde halinde cevaplarına yer veriyor: 1. Radikal İslamî gruplar, bunlar Batı karşıtı, bunlarla işbirliği yapamayız. 2. Batıcı seküler kesimler bunlar Batı yanlısı ama toplumsal tabanı olmadığı için bunlara dayanarak siyaset üretemeyiz. 3. Geleneksel cemaatler bunlar Batı ile zıtlaşırlar ama yer yer uyumlu haldedir. Bunlarla konjoktürel ilişki kurulabilir. 4. Moderniteyi dışlamayan, Batı'ya açık İslamî gruplar bunlar İdeolojik olarak da Batı'ya zıt bakmayan ama İslamî kökenleri olan hareketlerdir. Bunlarla her türlü ilişkiye girilebilir. 5. Batı'ya açık, Batı değerlerini benimsemeye müsait, hayat tarzları ile Batı'ya öykünen genç popülasyon. Bunlar popüler kültür katında Batı değerlerinin benimsetilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda teşvik edilmelidir.²⁶⁰

Ayrıca Batılıların önceki söylemlerinde İslamî gruplar şiddet taraftarı, terörist ve Batı-karşıtı olarak Batı'nın düşmanı iken, şimdilerde Arap toplumlarında sivil toplumun temsilcisi olmalarına ve "Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği sonrası toplumların sivil toplumundan daha çok önemli olduklarını kanıtlamalarına" ilaveten ideolojik ve politik pozisyonları itibariyle de Avrupa'daki Hıristiyan Demokratların ve ABD'deki

²⁶⁰ Akif Emre, "Arap Baharı Denen Şey Aslında Nedir?", www.dunyabizim.com/.../arap-bahari-de, (Erişim Tarihi: 03 Ocak 2013).

Cumhuriyetçilerin Arap toplumlarındaki karşılığı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.²⁶¹

Yemen’de örtülü devrimci bir kadını kutlayarak ona Nobel ödülü verdiler ve Amerika’ya davet ettiler. İlk defa başörtülü bir kadına Nobel ödülü verilmektedir. Bu üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bölgedeki halkın İslamî taleplerinin önünü alamayacaklarını gördükleri zaman İslami hareketlerde etkin olan gençleri Amerika’yı örnek olarak kabul etmeye teşvik etmeye başladılar. Gençlerin İslami taleplerden el çekmelerini istedikleri için seküler ve laik örnekleri önlerine koydular. Bu hedeflerine ulaşmak için yüksek miktarda para harcamaktadırlar.

2.2.2. İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) Cemaati

İhvân-ı Müslimîn Osmanlı sonrası sömürgeleştirilmiş İslam dünyasının yüz yüze bulunduğu sorunların ezici ağırlığı altında, 1924’te ilga edilen hilafet makamının yeniden canlanması için 1928 yılında Hasan el Benna ve altı arkadaşıyla İsmailiyye’de kurulmuş bir harekettir.²⁶² Benna’nın anlattıklarına göre, İhvân-ı Müslimîn adı, İslam’a hizmet yolunda kardeş olan kimseleri ifade ettiği için seçilmiştir²⁶³

İhvân-ı Müslimîn teşkilatı kurulduğunda Mısır İngiliz güdümündeki Kral Faruk’un idaresi altındaydı. O günlerde Mısır, içi boşaltılmış haliyle yarı şeriat hatta 3/4, 4/5 şeriatla hükmedilen bir devlettir.²⁶⁴

Benna, İslami tecdit (yenilenme) hareketinin önemli temsilcilerinden biriydi. 1932 yılında teşkilatın merkezi Kahire’ye taşındı. İhvân 1940’lı yıllara doğru Mısır’ın en güçlü teşkilatlarından biri haline geldi. İhvân’ın 1931’de 3 olan şube sayısı 1938’de 300’e ulaşmış 1940’da 2000’i geçmiştir. Çeşitli sosyal faaliyetlerde de bulunan İhvân

²⁶¹ Jeffrey Goldberg, “Was the Arab Spring a Victory for Extremism?”, <http://mobile.bloomberg.com/news/2011-12-23/was-arab-spring-a-victory-for-extremism-commentary-by-jeffery-goldberg>, (Erişim Tarihi:23 Aralık 2011).

²⁶² İhvân hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan el- Benna, *Hatıralarım*, Çev. M. Beşir Eryarsoy- Osman Arpaçukuru, Beka Yay., İstanbul 2007; *The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, (Der. Barry Rubin) ,Palgrave Macmillan Press., New York 2010, ss. 39-55.

²⁶³ Hasan el-Benna, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*. Çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 1987, s. 138.

²⁶⁴ A. B. Bircan-M. K. Atalar, *a.g.e.*, s. 128.

halka açık hastaneler, küçük işletmeler ve hayır kurumları vasıtasıyla halkla yakın ilişkiler kuran sosyal sivil kuruluşlar olmuşlardır.²⁶⁵

Benna İhvân hareketini şöyle tanımlıyordu:

“Kardeşlerim! Siz ne bir hayır kurumu, ne bir siyasi parti ne de sınırlı amaçları bulunan yerel bir teşkilatsınız. Aksine sizler bu milletin kalbindeki, ona Kur’an’la hayat verecek yeni bir ruhsunuz ve peygamberin mesajını hatırlatmak için yükselen güçlü bir sessiniz...”²⁶⁶

Benna’nın, grubunun siyasi bir parti olmadığını açıklaması, onu ve takipçilerini yoğun lobi faaliyetlerinden alıkoymadı. Aktif bir İslam davası savunucusu olan Benna, İslam’ın belli bir toplum ve devlet görüşüne sahip olduğunu çalışmaları ve risaleleri ile yaymaya çalışmış ve hayatının çok genç döneminde bir suikast sonucu şehit edilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonunda teşkilat saraya, Vefd Partisi’ne ve İngilizlere karşı mücadele vererek zirveye ulaşmıştı. Bir milyonu aşkın takipçiden oluşan bir teşkilat kurmuştu. İslam inancı gereği teşkilat, Mısır da İslami bir devlet kurmak için teşkilatlanıyordu. Bu arada Müslüman ülkelerdeki İslamî gruplarla da ilişkiler kurmaktaydı. İhvân’ın kısa sürede popüler oluşu, güçlenişi, muhalif kesimleri, devleti, sosyalistleri ve milliyetçileri rahatsız edecek düzeye ulaştı. Benna’nın verdiği konferanslara büyük kalabalıklar eşlik ediyordu. Onun karizmatik liderliği fakir, zayıf, alt ve orta gelir gruplarından çok sayıda insanı kendisine çekmişti.

Hareketin siyasallaşmasıyla beraber cemaatin liderleri ve yöneticileri Mısır İstihbarat’ı tarafından takip edilmeye başlanır. Bunun nedeni 1936’da Balfour Antlaşması’nın kaldırılması için krala ve bakanlara gönderdiği mektuplardır. Benna’nın bu mektuplarında 50 maddeden oluşan tavsiyeleri/bildirileri içermektedir. Bu tavsiyelerin arasında yöneticileri Batı taklitçiliğini bırakıp Müslüman olarak yaşamaya, kadın ve erkeklerin aynı toplantılara katılmalarının uygun olmadığı ve bunu yasaklamalarını, içki, kumar, şans oyunları, gece kulüpleri ve sinemaları yasaklamalarını, gazetelerde kadınların resimlerinin basılmasına son verilmesini, evlerde yabancı dil değil Arapça konuşmalarını, çocuklara Avrupalı mürebbiye

²⁶⁵ History of the Muslim Brotherhood in Egypt,” *Ikhwan Web*, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=799>, (Erişim tarihi:05.02.2014).

²⁶⁶ R. Hrair Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik(Devrimci İslam)*. Çev. Muhammed Karahanoğlu, İlke Yayıncılık, İstanbul 1992, ss. 91-94.

tutmamaları ve çocuklarını yabancı okullara göndermemeleri gibi maddeler yer almaktaydı.²⁶⁷

Gerek Mısır'ın gerekse bölgenin yaşamış olduğu hızlı ve acıklı dönüşümler, İhvân-ı Müslimîn'in kısa süre içinde 'politize' olması sonucunu getirdi. Özellikle Kral Faruk döneminin İngiltere'ye tam anlamıyla teslim olmuş Mısır'ı ve 1948'de İsrail'in kurulması, o zamana kadar ülkenin her yanına yayılmış olan İhvân-ı Müslimîn Teşkilâtı'nı iktidarın en ciddi alternatifi haline getirmişti.

Benna, Filistin sorununu Müslümanların en önemli meselerinden biri olarak görüyordu. İhvân, 1936 yılında muhalefet ile dayanışma içinde Balfour Deklarasyonu'na²⁶⁸ karşı çıkan siyasi bir duruş sergiler.²⁶⁹ Yine birçok İhvân mensubu 1948 yılında Yahudilerle olan savaşa katılır ve bu savaşta birçok yararlılıklar gösterirler.²⁷⁰ İhvân için bu savaşa katılmamanın anlamı Yahudi devletinin kuruluşuna sessiz ve seyirci kalmak demektir.²⁷¹

İhvân gücü, onların yönetime el koyması endişesiyle hükümet tarafından tehdit olarak algılanmaya başlandı.²⁷² İhvânın monarşinin karşı karşıya olduğu en büyük tehlike olarak görülmesi 1948'in sonlarına kadar sürdü.²⁷³ Kasım 1948'de İhvân'ın faaliyetleri yasaklandı. Ayrıca İhvân'ın Yahudilerle olan savaştaki başarısı, bütün bölgelerde şubelerinin çoğalması ve İslam'ın hâkimiyetini kamuoyunda sürekli gündemde tutmaları da nedenler arasında yer almaktadır. Bu başarılı çalışmalarını gören İngiliz emperyalistleri Mısır hükümetine bir emir göndererek bütün İhvân yöneticilerinin tutuklanmasını istemişlerdi.

İhvân-ı Müslimîn teşkilatının kapatılması üzerine Benna, kapatılma kararını parlamentonun önünde yaptığı dört saatlik konuşmayla protesto eder. Konuşmasında alenen hükümeti İngilizlerle işbirliği yapmakla suçlar. Tam bu süreçte 28 Aralık

²⁶⁷ Meryem Cemile, *İslam ve Çağdaş Öncüleri*, Çev. Selahattin Ayaz, Bir Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 232.

²⁶⁸ Bu deklarasyon, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına giden sürecin önemli bir kilometre taşıdır.

²⁶⁹ Mehmet Koçak, "Arap Baharı ile Siyaset Arenasında İhvân Hareketi'nin Rolü", *Yeni Akit*, 23 Haziran 2012.

²⁷⁰ Asaf Hüseyin, *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, Çev. Taha Cevdet, Pınar Yay., İstanbul 1990, ss. 194-199

²⁷¹ Said Havva, *50. yılında Müslüman Kardeşler Hareketi*, Uysal Yay., Konya 1980, s. 212.

²⁷² Asaf Hüseyin, *a.e.*, ss. 194-195.

²⁷³ R. H. Dökmeciyan, *a.g.e.*, s. 94.

1948'de Başbakan Nukraşi öldürülür ve Benna hedef haline getirilir.²⁷⁴ Çıkan çatışmalarda birçok insan hayatını kaybeder. Birçok İhvân mensubu tutuklanır.²⁷⁵ Bu uygulamalara gerekçe olarak, Benna'nın Cevval adlı bir gençlik grubu oluşturduğu, askeri eğitim yaptırdığı, silah, bomba ve patlayıcı madde yığıldığı ileri sürülür.²⁷⁶ Oysa Benna'nın şiddete karşı olduğu herkesçe bilinmekteydi. Bu olay üzerine Saray ve hükümet Benna'nın öldürülmesine karar verirler. Benna yandaşlarının tutuklanmasına karşılık kendisine dokunulmamasını idamına karar verildiğinin bir işareti olarak değerlendirmekteydi. Yanılmamıştı. Benna 12 Şubat 1949'da Mısır istihbaratı tarafından şehit edilir. Yazılı medya bunu bir misilleme olarak nitelendirmişlerdir.

1950'lerde İhvan uzlaşmacı ve radikal olmak üzere iki ayrı çizgiye ayrılır. Uzlaşmacı kanadın lideri Hasan el-Hudaybi bilinirken, radikal kanadın öncüleri de Abdulkadir Udehler biliniyordu. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde bu ihtilaf daha da netleşmişti. Bu ayrılık Hasan el-Benna'nın ilke ve prensiplerine bağlı kalan ve genelde yaşlı kesimin temsil ettiği eski nesil ile daha sonra Seyyid Kutub'un "*Yoldaki işaretler*" adlı kitabında savunduğu fikirlerden etkilenerek ortaya çıkan yeni nesil arasında oluyordu. Böylece karşımıza İhvan grubu ile Kutupçular olmak üzere iki önemli grup çıkmış bulunmaktadır. Bu iki akımın temel ihtilaf noktası 'düzene karşı tavır belirleme' üzerinde yoğunlaşıyordu. İhvan, ıslah yolunu seçerek her türlü şiddete karşı çıkmıştır.

23 Temmuz 1952'de Kral Faruk, General Muhammed Necib ve Yarbay Cemal Abdunâsır önderliğindeki Hür Subaylar tarafından devrildi. Bu işte İhvân'ın aktif katılımı olmadı.²⁷⁷ Ancak İhvân üyeleri kraliyet döneminde yaşadıklarının tesirinden dolayı bu ihtilali desteklediler. Kral Faruk'un devrilmesi (1953) ve yerine Cemal Abdunnâsır'ın gelmesinde de İhvân'ın büyük rolü olmuştur.

Nâsır Yönetimi, İhvan'ın ileri gelenlerinden bazılarının Devrim Komuta Konseyi'nde görev almasını ister ve bu amaçla Seyyid Kutup'u danışmanlığa getirir. Kutup altı ay süren danışmanlığında Hür Subaylar'la beraber siyasal konulara ilişkin

²⁷⁴ Ö. Turan, *a.g.e.*, s. 267.

²⁷⁵ Ömer Tilmisani, *Hasan el- Benna ve Davet Mektebi*. Çev. Mehmet Yolcu, Madve Yay., İstanbul 1987, ss. 87-88.

²⁷⁶ Rifat Seyyid Ahmed, *İslamî Direniş Haritası (Benna'dan İslambuli'ye)*, Çev. Cuma Ağaç, İşaret Yay., İstanbul 1989, s.15.

²⁷⁷ R. H. Dökmeciyan, *a.g.e.*, s. 94.

görüşlerini paylaşır.²⁷⁸ Ne var ki çok geçmeden sürtüşme başlar. Nâsır İhvân'ı yanına alarak yönetimine meşruiyet kazandırmak istemektedir. Oysa İhvân'ın hedefi ise tamamen farklıydı. 10 Eylül 1952 senesinde Devri Komite Konseyi tarafından çıkarılan bir yasa, tüm siyasi partilerin resmi bir hüviyet kazanmasını öngörmekteydi.²⁷⁹

Devrim yıllarında İhvân'ın askeri rejimle ilişkileri içten ve sıcaktı. Ancak 1953 ortasına kadar Nâsır idaresindeki Devrim Komite Konseyi'nin laik ve seküler tavırları iyice açığa çıktı. Seçimlerde Necib-Nâsır çekişmesinde İhvân Necib tarafını destekledi.

16 Ocak 1953'te bütün partiler feshedilmiş ancak İhvân bundan muaf tutulmuştu.²⁸⁰ İhvân, Nâsır yönetimine karşı, feshedilen partilerle bir araya gelerek sivil bir yönetim için gösteriler düzenlediler. Nâsır ilk etapta İhvân-ı Müslimîn'i karşısına almadı. Nasır bu arada ordu içerisindeki tüm muhalifleri tasfiye ederek gücünü iyice arttırdı.²⁸¹

26 Ekim 1954'te Nâsır'ın İskenderiye'de yaptığı bir konuşma sırasında İhvân üyelerinden birinin silahlı saldırısına uğraması sonrası cemaatla iktidarın arası tamamen açıldı. Bu olay teşkilâtın on yıllar boyunca illegal bir terör örgütü muamelesi görmesine yol açacaktı. İhvân, rejimin suikast suçlaması karşısında meselenin önceden planlanmış olmayıp polisin tahrikiyle vuku bulduğunu iddia ettiyse de buna kulak veren olmadı.²⁸² Rejim İhvân'a karşı büyük bir iftira kampanyası başlattı. İktidar İhvânı hem Batı, Siyonizm, komünizm ajanı olmakla hem de metres tutmak, kadın ticareti gibi iğrenç iftiralarla da itham etmeye/karalamaya başladı.²⁸³ İhvân liderleri ile beraber 4000 bin insan tutuklandı.²⁸⁴ İhvân'ın örgüt merkezleri ateşe verildi. Rejim kısa sürede bütün halkı İhvân mensuplarına karşı kışkırtmayı başardı.²⁸⁵

Devrim Komite Konseyi tarafından biri başkan iki başkan yardımcısından oluşan bir halk mahkemesi kuruldu. Mahkeme sonucunda Hudeybi, Mahmud el Latif, Hindavi Duvayr, İbrahim Tayyib, Yusuf Talat, Şeyh Muhammed Fergali ve Abdulkadir Udeh

²⁷⁸ J. L. Esposito, *a.g.e.*, s.90; Ayrıca bkz. Mehdi Fadlallah, *Meas- Seyyid Kutub fi Fikrihi es-Siyasi ved- Dinî*, Muassasat er-Risalah, Beyrut 1978, s. 91.

²⁷⁹ A. Hüseyin, *a.g.e.*, s.199.

²⁸⁰ Gilles Kepel, *Peygamber ve Fravun-Çağdaş Mısır'da İslami Hareketler-*. Çev. İsmail Bendiderya, Çizgi Yayınları, İstanbul 1992, s. 25.

²⁸¹ R. H. Dökmeciyan, *a.g.e.*, s. 95.

²⁸² G. Kepel, *a.g.e.*, s.26.

²⁸³ A. Hüseyin, *Devlet*, s.200.

²⁸⁴ R. H. Dökmeciyan, *a.g.e.*, s. 95.

²⁸⁵ G. Kepel, *a.g.e.*, s.26.

idam cezasına çarptırıldı. Hudeybi'nin (1973) cezası müebbet hapse çevrildi. Hükümlüler, 9 Aralık 1954 tarihinde idam edildi.²⁸⁶ 1954'teki bu baskı dalgasından Seyyid Kutup da nasibini alarak 15 yıl hapse mahkûm edildi.

1956 da bir kısım İhvân üyesi serbest bırakıldı. İhvân'ın Müslüman Kadınlar Teşkilatı Başkanı Zeynep Gazali hapisten çıkan İhvân mensuplarına yardımcı oldu. Gazali, Mısır'dan sürgün edilen İhvân'ın liderlerinden Abdulfettah İsmail ile Mekke'de bir araya gelerek yeniden teşkilat faaliyetlerini beraber yürütme ve işbirliği kararı aldılar. Dağılan teşkilat üyeleri yeniden 1957'de bir araya gelerek 1954 felaketini hazırlayan sebeplerin tartışıldığı bir oturum düzenlediler.

İhvân grubu yöneticiler tarafından sürekli darbeler yedi. İlk darbeyi Benna'nın ölümüyle, ikincisini ise Nâsır döneminde yemişti. Sonraki darbeye İhvân cemaatı dağıtılarak siyasetten uzaklaştırılmıştı.²⁸⁷ Nâsır tarafından İhvân üyeleri toplama kampları ve zindan köşelerinde çürümeye terk edildi. İhvân üyeleri hapiste çok zor şartlar altında kaldılar. Ancak yılmadan toplama kamplarında ve hapishane köşelerinde, yeniden büyük atılım gerçekleştirerek ayakta durmaya çalıştılar.²⁸⁸

Hapis yıllarında Kutup'un sistem hakkındaki fikirleri oldukça sertleşmişti. Bu dönemde *Yoldaki İşaretler* ve *Fizilâl-il Kur'an* tefsirinin yarısını kaleme alır. “*Yoldaki İşaretler*” kitabıyla İhvân mensupları arasında tartışmalar da başlar. Polisin dikkatini yeniden Kutup etrafında odaklaşan gruplar çekmeye başlar. İhvân üyeleri bir kez daha bir araya gelmiş, ancak ortak bir siyasi strateji belirleyememişlerdi. İhvân her defasında kolayca rejimin kurduğu tuzağa düşüyordu. Çünkü görünüşte rejim aleyhine bir takım planlar yapılıyordu. Oysa İhvân'ın planları gizli servis elemanlar tarafından kolayca tesbit edilebiliyordu.

26 Haziran 1965'te Kutup'un kardeşi Muhammed Kutup'un tutuklanmasıyla tutuklamalar yeniden başladı. Ağustos ayında Kutup ve birkaç İhvân üyesi daha tutuklandı. Bunlar arasında genç bir İhvân üyesi olan Ali Aşmavi ve Abdulfettah İsmail'de vardı. Aşmavi'nin işkence ile konuşturulması neticesinde teşkilat tümünden deşifre oldu. Sonra olaylar genişledi. Köyler ve Kahire'nin varoşlarına baskın yapıldı. Eylül'ün ilk haftası saldırıya uğramayan hemen hemen hiçbir eyalet kalmamıştı.

²⁸⁶ A. Hüseyin, *Devlet.*, s. 200.

²⁸⁷ A. E. Başer, *a.g.e.*, s. 247.

²⁸⁸ G. Kepel, *a.g.e.*, s. 31.

Nâsır, 30 Ağustos günü Moskova’da bir konuşma yaparak “İhvânı gizli servislerce planlanmış büyük bir komployu uygulamakla görevlendirilmiş bir teşkilat” olduğunu söyledi. O günlerin Ezher şeyhi olan Hasan Memun yaptığı bir radyo konuşmasında İhvân-ı Müslimîn’i: “Ortaçağ teröristi” olarak ilan edip İhvân hareketini kınadığını bildirdi. Tabi ki medyada o günlerde İhvân aleyhine yoğun bir propaganda yapılıyordu.

Polisin baskın yaptığı her yerde “*Yoldaki İşaretler ve Yirminci Yüzyıl Cahiliyesi*” isimli kitaplarla karşılaşılıyordu.²⁸⁹ 29 Ağustos 1966’da Kutup, öğrencisi Muhammed Havvaş ve Abdulfettah İsmail ile birlikte idam edildiler.

İhvân, Müslüman halkların Batı kültürü ve Siyonist politikalara karşı İslam’ı sahiplenmesinde etkili olmuş bir harekettir. İhvân 1920’lerin sonundan 1970’lerin başına kadar Mısır’da muhalif İslam’ın sesi olmuştur.

İhvân, iç politikada akılcı yaklaşımla demokratikleşme yolunda bir denge unsuru olarak rol oynamaya çalışırken, dış politikada emperyalizm ve Siyonizm karşıtı olarak ABD ve İsrail’e karşı Mübarek’in tersi bir anlayışa sahip olmuşlardır.²⁹⁰

Sürgün hayatı yaşayan elemanlarının önemli bir bölümü Körfez monarşilerinde yaşamak zorunda kaldılarsa da entelektüelleri, kanaat önderleri krallıklara, monarşilere cevaz vermedi, otoriter rejimleri savunmadılar.

İhvân teşkilatı, kendi içinde çok köklü bir özeleştirici yapmış ve oturmuş bir fikri yapısı vardı. Çünkü bu cemaat ekol oluşturmuş, binlerce aydın ve düşünür çıkarmış bir asırlık bir geleneğe sahiptir. İslam dünyasında birçok hareketi etkilemiş ve birçok ülkede de teşkilatlanmayı başarmıştır.

İhvân hareketinin en önemli özellikleri çok örgütlü çalışabilmeleri ve kitleye yönelik sistemli tebliğ ve eğitim faaliyetleri yürütmeleridir. Cemaatin müntesiplerine kazandırmayı amaçladığı hasletlerden bazıları şunlardır: İslami anlayışta netlik ve birlik, tam bir ihlâs ve samimiyet, çalışma ve gayrette azim, davet yolunda fedakârlık, itaat, sebat, kardeşlik, güven ve benzeri ilkeleri kuşanmaktır.

²⁸⁹ G. Kepel, *a.g.e.*, s. 37.

²⁹⁰ George Griffin, “Egypt’s Uprising: Tracking the Social Media Factor”, http://www.pbs.org/newshour/updates/middle_east/jan-june11/revsocial_04-19.html, (Erişim Tarihi: 20.04.2011).

2.2.3. Hasan el Benna'nın Görüşleri ve İhvân

Benna, hem İslam'ın zühd hayatını yaşayan ve el-Ezher'den öğrendikleriyle ilmî bir kimliğe sahip ve hem de Batı dünyasını iyi kavramış bir önderdi. Müslüman âlim ve aydınları çevresine çekmiş onlarla organizeli bir teşkilat kurabilmişti. İslam'ın etkisizleştirilip yok edileceği bir laboratuvar olarak düşünülen Mısır'da İslam'ı toplumun içine yerleştirdi. Böylece Mısır'daki gelişmeler Batılıların hedeflerini tersyüz etti.²⁹¹

Benna'ya göre, tarihin çeşitli dönemlerinde İslamî olmayan unsurlar İslam'a sokulmaya çalışılmıştır. Bunların ortaya çıkarılması gerekir. Ona göre bazı insanlar İslam'ı zahiri ibadetler olarak kabul ederler, bir kısmı ise İslam'ı sadece bir ahlak, üstün bir maneviyat, akıl ve ruhun manevi bir gıdası olarak kabul etmektedirler, insanların bir kısmı ise İslam'ın atalarından kalan inançlar ve önemsiz taklitler olduğunu sanırlar. İslam'dan ve ona ait şeylerden usandıklarını söylerler. Yabancı ahlak ve kültüre sahip olanların zihin yapısı budur.²⁹² Benna, İslam hakkındaki bazı yanlış anlayışları sıralayarak İhvân'ın bunlardan kaçınması gerektiğini belirtir. Bu yanlış inanış ve amellerin bazıları şunlardır: Gelecekte haber vermek, malayani şeylerle uğraşmak, ihtilafli meselelere girmek ve bunları kullanarak mezhep imamlarına uymaktan kaçınmak, bidatlara uymak, veliler ve salih kullardan yardım beklemek, kabirlerden yardım dilemek gibi.²⁹³

Benna, İhvân üyelerinin eğitiminde vasat bir yolu benimsemiştir.²⁹⁴ Ayrıca tasavvufî unsurları özellikle gençlerin eğitiminde kullanmıştır. O, İhvân'ın nefislerini terbiye etmede viridlere, gece namazlarına ve nafil ibadetlere önemli yer vermiştir.

Benna, Batılı terimleri demokrasi, insan hakları vs. hiçbir zaman kullanmadı. İnsan hakları ile ilgili bir şey söylese “Bu Allah'ın bize verdiği bir haktır!” diyordu.

²⁹¹ Abdulkadir Turan, “Mısır'daki İttifakı Kim İzah Edebilir?”, aturan@dogruhaber.com.tr, (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2014).

²⁹² Hasan el Benna, *Şehid Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri*, Çev. Ramazan Nazlı, Arslan Yayınları, İstanbul 1980, s. 229.

²⁹³ A. Abdulhalim Mahmud, *Müslüman Kardeşlerde Eğitim ve Teşkilatlanma Siyaseti*, Çev. Mehmet Emin Akın, Server Yay., Ankara 1990, s. 34.

²⁹⁴ Abdullah Aydoğan Kalabalık, “[Türkiye, Katar ve İhvan Dengesi](http://setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480)”, setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480, (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2014).

Hayrettin Karaman, "Hasan el-Benna'nın Medeniyet ve Tecdid Projesinin Esasları" başlıklı bir tebliğinde Benna'nın anayasaya dayalı parlamenter sistemi İslam'a aykırı görmediğini aktarır.²⁹⁵

Benna Müslümanların birliğini sağlamak amacıyla, mezhepler arası toplantılar yapılmasını ve karşılıklı dayanışmayı önermiş ve hayatta iken bunu fiilen gerçekleştirmiştir. O'nun amacı mezhepler arası görüşmelerin yaygınlaştırılması ve her mezhep ve görüşten en yararlısının genel ve adaletli olanın tercih edilmesi idi. Bu İslam âleminde kanunlaşacak ve hem toplumda ve de hem de ümmette tek bir anlayış hâkim olacaktı.²⁹⁶

Benna'ya göre İslam; a) İnsanların bütün sorunlarına çözüm getiren bir dindir. Bu bakımdan "O, hem ibadet hem inançtır, hem din hem devlettir, hem madde hem manadır, hem vatan hem vatandaştır, hem kılıç hem de kitaptır."²⁹⁷ b) İslam'ın temel kaynakları Kur'an, Sünnet, Sahabe ve Tabi'in görüşleridir. İslam evrensel bir din olduğu için belli bir döneme hasretmek doğru değildir. Onun asli kaynaklarına dönüp hüküm çıkarmak gerekir. c) Dünya hayatıyla ilgili ayetler genel niteliktedir. Basit hususları açıklama derecesine inmezler. Keza bunun içindir ki İslâm, genel hükümlere uygun olan her nizamın iyi taraflarını almaktan kaçınmaz.²⁹⁸ Bu ilkeler doğrultusunda İhvân-ı Müslimîn'in ihtilaflardan, siyasal parti ve kuruluşlardan uzak durarak gençliğe yönelmelerini ve davayı süratle yaymaya çalışmalarını öğütlüyordu.

Benna'nın mesajının bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasının en önemli sebeplerinden biri çağrısında, tamamen ulusçu anlayışlara göre çizilen sınırları tanımayarak İslâm ümmetini bir bütün olarak görmesi, böylece Müslümanların birliğini esas alan otoriteye kavuşturulmalarını amaçlaması ve İslâm'ın tüm insanlığa yöneltilmiş evrensel davetini ilke edinmesidir.

Kısaca Benna, Müslüman bir düşünür ve teşkilat adamıdır. O'nun hedefi, ümmetin idaresi için yeni bir yapı ve sistem kurmaya yönelikti. O da çabalarını bu yöne yönelterek kalifiye elemanlardan oluşan yeni bir nesil bina etti. Onlardan birçoğu

²⁹⁵ Abdullah Muradoğlu, "İhvân-ı Müsliminin İbret Verici Kısa Tarihi", *Yeni Şafak*, 1 Temmuz 2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdullahMuradoglu/Ihvân-i-musliminin-ibret-verici-kisa-tarihi> (Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2012).

²⁹⁶ Ö. Tilmisani, *a.g.e.*, s. 131.

²⁹⁷ H. el Benna, *Risaleler.*, s. 20.

²⁹⁸ H. el-Benna, *a.e.*, s. 232.

kültürel ve siyasi açıdan ulemadan daha yeterliydi. Müslüman halklar onları sevdi, diğer bütün siyasi fırkalardan daha fazla onlara güvendi.

2.2.4. Seyyid Kutup ve Görüşleri

Yazdıklarının altını kanıyla imzalayacak kadar davasına sadık kalan, eserleriyle ve fikirleriyle İslam dünyasında en fazla yankı uyandıran Müslüman fikir adamlarından biridir.²⁹⁹

Kutup'u İhvân'ın yeni bir atılımla yeniden yapılandığı dönemin baş aktörü ya da İhvân'ın en büyük ideoloğu olarak tanımlayanların yanında, onun hareketinin İhvân'dan bağımsız, özgün bir hareket olduğunu ileri sürenler de vardır.³⁰⁰

Kutup'u ortaya çıkaran unsurlar arasında İhvân'ı saymamak mümkün değildir. İhvân birçok yazar ve düşünürü etkilediği gibi Kutup'u da etkilenmiş ve "Müslüman toplum", "İslamî Devlet" gibi kavramların Kutup'un dünyasına girmesinde etkili olmuştur.³⁰¹

Kutup, 1906 yılında Asyut eyaleti yakınlarında Muşa Köyünde doğar. İlköğrenimini Mısır'ın modern okullarında alır. Babasının o dönemdeki Muşa Partisinin ortaklarından olması hasebiyle Kutup'un siyasi bilinçlenmesi o çocukluk yıllarında başlar. İlk ve orta eğitimini Ezher'de, yükseköğrenimini Kahire Üniversitesi'nde tamamlar. Sonra Daru'l Ulüm Fakültesi'nde edebiyat dersleri verir.

Kutup, hayatının ilk kısmını siyasetten ziyade edebi çalışmalar üzerine yoğunlaştırır. Onu, edebi yazılarıyla etkileyen yazar devrin meşhur edebiyatçısı Mahmud Abbas Akkad'tır.

Kutup'un bu yıllarda yazılarında öne çıkan diğer bir tema da sosyalizmdir. Bu olgunluk dönemine kadar gider. Daha sonra siyasi ve sosyal konular üzerine eğilir. Meselelere eleştirel gözle bakmaya başlar. İhvân'la kurduğu ilişkiler de bu dönemde hızlanır. O dönemde İhvân'ın desteğiyle *Yeni Fikir* dergisini çıkarır. Tüm bunlar yönetimi kendi üzerine çeker. Vefd Partisindeki tanıdıkların araya girmesiyle tutuklanmaktan kurtulur. Sözde, Umûmî Maarif Vekilliği'nce ABD'nin eğitim ve

²⁹⁹ Ö. Turan, *a.g.e.*, s. 274.

³⁰⁰ R. S. Ahmed, *a.g.e.*, s. 22; S. el-Verdani, *a.g.e.*, ss. 78-84; A. E. Başer, *a.g.e.*, s. 266.

³⁰¹ Muhammed Berakat, *Seyyid Kutub*, Risale yay. İstanbul 1987, s. 22.

öğretim sistemi üzerine araştırmalarda bulunması üzere Amerika'ya gönderilir. Onların beklentisi Kutup'un Amerika yanlısı bir düşünce tarzıyla dönmesiydi. Ama sonuç tam tersi olmuştur. Ondan ılımlı bir çizgi benimsemesi beklenirken o İslami hareketin bir ideoloğu yapacak fikri bir dönüşüm geçirir.³⁰² Benna ile tanışmadan, Amerika'da iken Hasan el-Benna öldürölür. Kutup'un İhvân'a resmen katılımı ise Benna sonrasında olur. 1954'te İhvân'dan bazı kimselerle örgüt kurmaktan dolayı suçlanarak tutuklanır. Zira o dönemde örgütün, Nâsır'a karşı girişilen suikastla ilişkisi olduğu öne sürölüyordu.³⁰³ Onun tutukluluk dönemi 1954'ten 1964 yılına kadar sürer.

Kutup, Amerika dönüşü Kur'an ve Sünnet üzerine yaptığı uzun araştırmalar sonucu Kapitalizm ve Sosyalizm gibi beşeri sistemlerin İslam'la taban tabana zıt olduklarını ve bunların insanlığın karşılaştığı sorunlara çözüm getiremediğini savunur. Bu sonuçtan yola çıkarak beşeriyetin kurtuluşunun aynı zamanda hayatın bütün alanlarını kuşatan bir nizam olan İslam'dan geçtiği görüşünü benimser.

Kutup, 1965'te İslam dünyasını harekete geçiren "*Yoldaki İşaretler*" kitabını yazar. Hapishanede geçirdiği yılların etkisiyle rejime tutumu oldukça sertleşir. Benna'nın yapmadığı ya da yapamadığı ayrıştırmayı o doktrinleştirir. O sadece Allah'ın hâkimiyetine dayanmayan toplumların, devletlerin isimleri ve lakapları ne olursa olsun Cahiliyye hükmünde olduğu, dolayısıyla gayri İslami olan bu durumun ortadan kaldırılması gerekir,³⁰⁴ diyerek Nâsır yönetimini de gayri meşru ilan etmiş oluyordu. Aynı yıl birçok İhvân mensubu ile beraber tekrar tutuklanır. İşte *Fizilâlil Kur'an*'ın bir kısmını da içeride olduğu dönemde yazar. Dünyanın ileri gelen çevreleri önlemeye çalışmışsa da 1966 yılında iki arkadaşı ile beraber Nâsır yönetimi tarafından şehit edilir.

İhvân-ı Müslimîn'in politik bir harekete dönüşmesi Kutup gibi bir zatı ön plana çıkarmış oldu. Tefsirinin yayınlanmasıyla da Kutub büyük bir kabul gördü. Kutup'un kabul görmesinin diğer önemli bir sebebi ise, hem sosyolog olarak toplumu iyi tanınması ve Batı düşüncesini iyi analiz edebilmesi, hem de aynı zamanda İslamî ilimlere vukufiyetidir.

³⁰² G. Kepel, *a.g.e.*, s. 47.

³⁰³ R. S. Ahmed, *a.g.e.*, ss. 71, 93.

³⁰⁴ Ö. Turan, *a.g.e.*, s. 276.

Kutup'a göre İslami hareketler Peygamber'in (sav) siretini takip ederek başarıya ulaşacaktır. Bu manada Kutup ile Benna arasında belki üslup farkı vardır, fakat mahiyet farkından bahsetmek mümkün değildir.

İhvân'la Kutup arasındaki ilişki dönem dönem netameli olmuştur. Kutup, kimi zaman İhvân mensupları tarafından tekfircilikle, kimi zaman da İhvân saflarını ikiye bölmekle suçlanmıştır.³⁰⁵ Bununla birlikte İhvân'ın muhafazakâr kanadı, Kutup'un düşüncelerinin gençler üzerindeki etkisine mani olamamış ve İhvân, resmi anlamda, Kutup'a Tilmisani'ye kadar açıktan karşı koyamamıştır.³⁰⁶

Kutup, İslam'ın dünya görüşünün anlaşılmasında etkili olan bir düşünürdür. O toplumu, düzeni ve dünyayı sağlam ve köklü bir eleştiriye tabi kılmıştı. Alternatif İslamî izahlar getirmiştir.

Sistemle ilişkiler noktasında İhvân, düzenin tamamıyla bozuk olmadığı için, ona karşı takınılan tavır ıslaha yönelik olmalıdır, görüşünde iken, Kutup bu konuda İhvân'la aynı düşünmemektedir. Daha sonra Kutup çizgisinde olan cemaatlerde bu noktada İhvân'dan ayrılmaktadırlar. Tabi ki Kutup çizgisindeki grupların bu düşüncelerinin oluşmasında hapishanelerde maruz kaldıkları muamelelerin psikolojik etkisi vardır.

İhvân'ın Liderleri: Hasan el Benna (1928-1949), Hasan el-Hudeybî (1949-1972), Ömer et-Tilmisânî (1972-1986), M. Hâmid en-Nasr (1986-1996), Mustafa Meşhûr (1996-2002), Me'mûn el-Hudeybî (2002-2004), Muhammed Mehdî Akif (2004-2010), Muhammed Bedî (2010-....).

2.2.5. Zeynep el-Gazâlî

İhvân'ın kadın kolları başkanı olan Zeynep Gazali, Kadınlar Cemiyeti'ni 1937 yılında kurmuş bir aksiyoner idi. 1948 yılına kadar çalışmalarını ayrı sürdüren Gazali bu yıldan itibaren Benna'ya biat ederek çalışmalarını ona bağlı olarak sürdürmüştür. 1948'de Kral Faruk tarafından kadınlar teşkilatı kapatılmışsa da temyiz kararıyla yeniden açılmıştır. Nâsır çeşitli zamanlarda Zeyneb Gazali ile yuvarlak masa anlaşmasını istemişse de o hep reddetmiştir. Gazali'yi kendi saflarına çekmeyi

³⁰⁵S. el-Verdani, *a.g.e.*, s. 91.

³⁰⁶G. Kepel, *a.g.e.*, s. 82.

başaramayan Nâsır, onun hürriyetini kısıtlamış, altı ay müddetle göz hapsinde tutmuştur.

Gazali, Benna'nın şehadetinden sonra dağılmış olan İhvân'ı tekrar toparlamada etkili olmuştur. Şehid Abdülfettah ile 1957'den 1964 yılına kadar çalışmalarına gizlilik prensibi içerisinde devam etmiştir. Nihayet bu çalışma Amerika ve Rusya istihbaratının Nâsır'a durumu bildirmesine kadar devam etmiştir.

Gazali'nin çalışmalarının aktifliği Nâsır'ı derinden düşündürmüştü. Nihayet bu düşünmeden sonra Kadınlar Cemiyeti'ni 1964'de kapatıp, bir yıl sonra da Zeyneb Gazali ve diğer önde gelen üyeleri hapse atmışlardı. Müslüman Kadınlar Teşkilatı, diğer İhvân mensupları gibi Kutup'un "*Yoldaki işaretler*" adlı eserinden bir hayli etkilenmiş, zaman zaman Hamide Kutup vasıtasıyla hapiste bizzat onunla görüşmüş ve hareket için fikir alışverişinde bulunmuştur. Gazali, Enver Sedat'ın işbaşına gelişine yakın hapisten çıkmış ve çalışmalara devam etmiştir. Sedat, ilk günlerinde İhvân'ın çalışmalarına toleranslı davranmışsa da sonraları dış güçlerin yönlendirmesiyle tutuklamalara başlamıştır. Bir yandan Müslümanları tutuklarken, diğer yandan da Yahudilerle anlaşma yapıp Filistin'i onlara bırakıyordu. Emperyalist ve Siyonist babaların bu kadar itaatkâr evladı herhalde görülmemiştir.³⁰⁷

2.2.6. İhvân Dışındaki İslamî Gruplar

Kutupcular: Bu grup Kutup'un fikirleri doğrultusunda oluşmuş bir harekettir. Marjinal gruplar ve öğrenci hareketi olarak kalmıştır. Toplumsal tabanı yoktur. Kutup, cahiliye düzeni içinde yaşamak durumunda bulunan Müslüman'ın takınması gereken tutumu 'şuur alanında ayrılık' ve 'belirginleşme' olarak belirlemektedir. Bu esaslar daha somut bir biçimde cahiliyeden; a) Zihinsel planda ayrılık, bu Müslümanın fikri ve zihni anlamda cahiliyeden bağımsız olmasını ifade eder. b) Eylem planında uzaklaşmak, İslami eylem ve davetle ilgili hareket, tutum ve çalışmalarda Müslüman'ın kendisine hâkim olan güç ve kuvvetlerden bağımsız olması demektir.³⁰⁸

*Et-Tekfir ve'I-Hicre:*1970'lerin Mısır'ında aktif olan bir İslamî gruptur. Asıl adı Cemaat-i Müslimîn olan gruba tekfir etmeleri ve hicreti savunmalarından dolayı bu

³⁰⁷ Beşir İslamoğlu, *İslami Hareketin Tarihi Seyri*, Denge Yay., İstanbul 1993, ss. 250-272.

³⁰⁸ S. el-Verdani, *a.g.e.*, s.75.

adlandırma başkaları tarafından verilmiştir. Grubun kurucusu olan Mustafa Şükrü'nün İhvân'la tanışması Üniversite yıllarına dayanır. Nasır'ın 1965'te İhvân'a uyguladığı baskı hamlesinden bu da nasibini alır. İhvân'la başlayan fikri dönüşümü bu hapis döneminde tamamlar. Seyyid Kutup'tan ciddi anlamda etkilenir. Bütün ideolojisini Kutup'un “*Yoldaki İşaretler*” kitabı üzerine kurar.

Kutup'un kullandığı “uzlet” ve “ayrılma” terimlerine getirilen farklı yorumlara göre iki önemli görüş şeklinde özetlenebilir: Bu eğilimlerden ilkinde göre Kutup'un ‘uzlet’ten maksadı, “tam anlamıyla uzletti” ve “toplumdan bütünüyle kopmak ve uzak durmak” anlamına geliyordu. Bu terimle, toplumdan manevi uzlette bulunmanın kastedildiğine inananlar “Manevi Uzletçiler Komitesi” adlı bir grup oluşturmuşlardı. Bu grubun inancına göre mevcut cahili Mısır toplumunun tekfir edilmesi gerekirdi. Ancak zayıf olduğundan dolayı bunu gizliyorlardı. Kalplerinde ise toplumu tekfir ediyorlardı. Kudret merhalesine ulaşıldığında cahili düzene ve topluma karşı savaş açacaklardı. İkinci görüşte olanlar, tekfir noktasında ilk görüşü paylaşımlarına rağmen bunu gizlemiyorlardı. Cahili toplumdan koparak küçük bir İslami toplum kurmak gerektiğine inanıyorlardı. Böylece bu küçük İslami toplum, hiçbir şeyi gizleme gereği duymadan tam bir açıklıkla cahili toplumu tekfir edebilecekti. Mustafa Şükrü bu ikinci görüşü savunuyordu.³⁰⁹

Temel Görüşleri ile ilgili olanların bir kısmı şunlardır. İslamî hükümlerle yönetmeyen hükümetler kâfirdir. Toplum cahiliyyedir. Günah işlemek şirkidir ve büyük günah işleyenler kâfirdir. Bütün mescidler Mescid-i Dırar'dır. Günaha ısrar küfürdür. Cehennem oraya girenler için ebedidir vesaire...³¹⁰

el-Cemaatü'l-İslamiyye: 1980'li yıllarda Cemaat, İslami Cihad Hareketi lideri Muhammed Abdusselam Ferec'in daveti üzerine bir araya gelmişlerdir. Ferec, onlardan İslami Cihad'a katılmalarını ve silahlı eylem düşüncelerini benimsemelerini istemiş, Kerem Zühdü liderliğindeki bir grup da bu çağrıyı kabul etmiştir. Kerem Zühdü, Cemaatin Şura Meclisi'nde bu fikri sunmuş, meclis iki istişare heyetinin oluşturulmasını ve cemaat emirliğini el-Ezher hocalarından ve şu anda Amerika'da tutuklu bulunan Dr. Ömer Abdurrahman'ın üstlenmesini kabul etmiştir.

³⁰⁹ Bkz. Ömer Turan, *İslami Hareketler*, Step Ajans, İstanbul 2002, ss. 145-149; *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni Şafak, İstanbul 2003; G. Kepel, *a.g.e.*, ss. 95-97; S. el-Verdani, *a.g.e.*

³¹⁰ S. el-Verdani, *a.g.e.*, s.102.

Bu cemaatin yayıldığı en önemli alanlar üniversitelerdir. 1972’lerde tek bir sesin Enver Sedat’ın tabiriyle maceracı sol gençliğin önünü kesmek amacıyla bu grubun yayılmasına müsaade edilmiştir. 1977’lerden itibaren Sedat tarafından baskı artırılınca halk arasına girmeye başlamışlardır. 1981’in Haziran ayında Kahire’nin Zaviyet’-il-Hamra semtinde Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki çatışmalar bahane edilerek Sedat tarafından bu gruba ağır darbeler indirilmiştir. Önde gelen kesimi tutuklanan cemaatin bir kısmı İhvân’a ve bir kısmı da Cihad grubuna katılarak dağılır.

el-Cemaatü’l-İslamiyye üyeleri şiddet eylemlerini terk etme konusunda aslında 1990’lı yılların sonunda hükümet ile zımnî bir anlaşmaya varmış olmakla birlikte, 11 Eylül sonrası dönemde cemaat liderleri değişen görüşleri ile ilgili olarak medya tarafından daha sıklıkla gündeme getirilmiştir. Buna bağlı olarak 2002 yılında 1500 civarında Örgüt üyesinin hapis cezaları sonlandırılmış, ya da ceza süreleri düşürülmüştür. 2003 yılının Mayıs ayında Örgüt, el-Kaide benzeri örgütleri örnek vererek terörist eylemlere katılmama konusunda gençleri uyarmıştır.³¹¹

İhvân’a en çok düşman olan grup olarak bilinir. Bu cemaatin mücadele verdiği çevreler arasında hükümet, İhvân, Hıristiyanlar ve tarikatlar gelmektedir.

2.2.7. Selefiler

Seleflik, “sahabe ve tabiûn mezhebinde bulunan fukaha ve muhaddisûnun yolu” şeklinde tarif edilmektedir.³¹² Selefî salihin sahabe, tabiin ve etbut-tabiin neslidir. Bunlar itikatta selef, amelde de imamı Ahmed İbn Hanbel’in (241/855) mezhebindendirler. Sünnî bir ekoldür. Daha sonra Selefîyye mezhebinin savunucusu İbn Teymiyye (728/1328) ve onun talebesi İbni Kayyımı’l-Cevziyye (751/1350) olmuştur. Bunlar Kur’an ve Sünnet’ten başka kurtuluş yolu olmadığını, aklın nakli idrak ve tasdik etme gibi görevinin olduğunu ve dolayısıyla tevilden uzak durmak gerektiğini söylerler.

³¹¹ Anseli Botha, ‘Politics and Terrorism An Assessment of the Origin and Threat of Terrorism in Egypt’, *Institute for Security Studies*, No. 131, Aralık 2007.

³¹² İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmî Kelam*, İstanbul 1341, I/98, ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D02237/2008_14/2008_14_DUMANA.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2014) ; Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Dini*, D.İ.B. Yay. Ankara 1962, s. 49.

Hicrî 7. yüzyılda İbn Teymiyye ile talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye Seleflîği yeniden diriltmeye çalışsa da pek başarılı olamadı. Yüzyıllar sonra Arap Yarımadası'nda biraz da dönüşerek yeniden filizlendi. Arap yarımadasında bid'at ve hurafelere karşı çetin mücadele başlatan Muhammed ibn Abdülvehhab bu düşüncenin bir ferdi ve yönlendiricisi olarak adına izafeten Vehhabîlik ismiyle Seleflîği yeniden diriltti. Bu akım, inanç, yaşantı ve diğer pratiklerini Selefî bir kimliğe dayandırdığından bu isimle anılmıştır.

Selefî akımın inanç konusundaki temel esasları "*Akîdetü't-Tevhid*" adlı kitaba dayanmaktadır. Bu akımın temel kavramları akide ve davettir. Bu akımın temel inançları kısaca şöyledir: Kible ehlinde hiç kimse günahından dolayı tekfir edilemez. Büyük günah işleyenler ebedi cehennemde kalmayacaklardır. Salih veya facir bir müslümanın arkasında namaz caizdir. Ancak açıkça bid'at işleyen kimse imam olamaz. Allah'a isyan görülmediği sürece zalim de olsa emre itaat şarttır. İman ancak tasdik ve amelle gerçekleşir. Allah'ın hükümleri dışında başka hükümlerle hükmetmek insanı dinden çıkarır. Bu önemli esaslara aykırı beyanatlarda bulunan akımın liderlerinden Abdurrahman Abdu'l-Halik şunları söylüyordu: "İslami olmayan her yol, inanç ve metot batıldır. Müslümana vacip olan ise tüm batıl yollardan uzak durmak ve tağutlara karşı çıkmaktır. Kâfirlerin Müslümanlara yardımını kabullenmek küfürdür." Abdurrahman'ın bu düşünceleri Selefî akım içerisinde aşırılıkla karşılanmıştır. Buna rağmen o, düzenle çalışmayı, devletin kurumlarında görev almayı, halktan uzak kalmamayı benimseyen biridir. Selefîler'e göre, Son Peygamber ve asr-ı saadetten sonra dünya bozulmuş, dinin temel kaynakları ile insanların arasına sayısız engel girmiş, insanlar artık gerçekleri en duru ve saf şekliyle göremez hale gelmişlerdir, dolayısıyla dinin en doğru biçimine ulaşmak için gayret göstermek şarttır.

Seleflîlik İslam Ülkelerinde bir takım çevreler tarafından yıllardır kabul gören İslam coğrafyasının bir kültürüdür. Selefî düşünce bir taraftan son yıllarda büyük ilgi görürken, diğer taraftan da eskiye nazaran bir değişim yaşadı. Eski Seleflîlik son derece ilmi ve entelektüel bir derinliği olan bir düşünce ekolüdür.³¹³

Cemaleddin Afgâni, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi din bilginlerinin öncülüğünde başlayan bu anlayış, İslâm dünyasının içinde bulunduğu yenilmişlik

³¹³ İsmail Yaşa, "Seleflîlik Türkiye'de Tekfirciliğe Dönüştü", Adem Özköse'nin Röportajı, *Gerçek Hayat*, www.nebeonline.com, (Erişim Tarihi:24 Temmuz 2009).

halinin çaresini 'saf İslâm'a dönüşte arıyordu. İslâm'ın kaynakları duru bir akılla yeniden yorumlanacak böylelikle, İslâm, modern dünyada yeniden Müslümanların mutluluk ve başarı kaynağı olacaktı. Bu süreç kaçınılmaz olarak Müslümanların yönetim kademelerine gelmelerini de beraberinde getirecekti.³¹⁴

Geçen yüzyılda etkisini göstermeye başlayan Selefi düşünce, dünyanın birçok yerinde İslami hareketlere yön verdi. Selefi akım, düşüncesini İslam dünyası sınırları dışına da taşıdı. Batı bilimsel araştırma merkezleri ve siyasi çevreleri dışında birçok İslam düşünürü ve araştırmacısı da gittikçe gelişen ve büyüyen bu Selefi akımı ile ilgilenmeye, onun içeriğini, hareket tarzını ve davet yöntemini araştırmaya koyuldu.

Seleflerin hedefinde sadece İslam-dışı gruplar değil, aynı zamanda İslam'ı yanlış yorumladıkları iddia edilen İslam-içi gruplar da vardır. Sûfiler ve Şiiler kâfir olarak görülmekte, gelenekçi İslamî gruplar ve ulema ise ağır eleştirilere hedef olmaktadır. Bazı uzmanlar, Selefliği Batı kamuoyuna anlaşılır kılmak için şöyle bir analogi kurarlar: Sufizm veya İslam'ın gelenekçi yorumları ritüel zengini Katolikliğe tekabül ederken, Seleflik sıkı kitabî yorumu esas alması ve geleneği reddi ile Protestanlığa benzemektedir.³¹⁵ Selefleri "Sert tabiatlı bedevilerin Osmanlı'nın 'şehirli' kültürüne karşı isyanı" olarak da tanımlayanlar vardır.³¹⁶

İki tip Seleflik'ten söz edilebilir: İbn Teymiyye'den bugüne uzanan, günümüzde Suudi Arabistan'ın resmi dini görüşü olan Seleflik ve Mısır merkezli modern Seleflik. Suudi Arabistan'da bugün hâkim olan 'Bedevi Selefliği' ile İslâmcılık haline dönüşen Mısır Selefliği'nin belki de tek ortak noktası tasavvufi hareketlere karşı aldıkları katı ve soğuk tavidir. Her ikisi de bazı istisnalar olmakla birlikte, tasavvufun ortaya çıkardığı insan tipinin İslâm'ın gerçekleştirmek istediği 'model insan' olmadığı düşüncesindedirler.³¹⁷

Selef metoduna ilginin zayıfladığı bir dönemde oluşan boşluk selef metodundan çok mutezile yöntemine yakın duran akımlar tarafından doldurulmaya çalışıldı. Liderliğini Afgani'nin yaptığı akılcı ekol boş bulduğu sahayı doldurmaya çalıştı. Bu zatın ortaya koyduğu fikirler açısından mutezilenin etkisinde olduğu hususunda

³¹⁴Taha Kılınç, "Kim Bu Selefler", taha.kilinc@usasabah.com, (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2011).

³¹⁵Ceren Kenar, "Seleflik" (1), *Taraf* 22 Nisan 2013,,cerenkenar@gmail.com , (Erişim tarihi: 22 Nisan 2013).

³¹⁶Taha Kılınç, "Kim Bu Selefler", taha.kilinc@usasabah.com, (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2011).

³¹⁷Taha Kılınç, "Kim Bu Selefler", taha.kilinc@usasabah.com, (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2011).

kimsenin şüphesi yoktu. Muhammed Abduh onun, Reşit Rıza da Abduh'un talebesidir. Bunların çabalarıyla akılcı ekol yirminci yüzyılın ilk yarısında gelişme gösterdi. Reşit Rıza, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in kitapları aracılığıyla güçlü bir şekilde Selef çizgisine döndü. Onun selef metoduna dönüşüyle Mısır'da çağdaş Selef akımı yeniden canlanmaya ve güçlenmeye başladı. Şeyh R. Rıza'nın Osmanlı Hilafetinin düştüğü zor şartlarda ilmin neşri ve onunla amel için harcadığı çabalar güzel semeresini Benna hareketinin doğmasıyla vermiştir. Benna'nın başlattığı hareket birçok yönden selef metoduna bağlıydı.³¹⁸

Bu yüzyıldaki İslamî hareketlere damgasını vuran Cemaleddin Afganî, Muhammed İkbâl ve Türkiye'de belli ölçülerde Mehmed Akif Ersoy da Yeni Selefliliğe taraftar oldu. Özellikle İhvanü'l-Müslimîn Hareketi ve Pakistan'daki Ebû'l-Âlâ el-Mevdûdî'nin katkısıyla İslam âlemi zihin, düşünce altyapısı olarak Yeni Seleflilik'ten etkilendi.

1980'li yıllar döneminde İslami kesimde yeni olgular ortaya çıktı. Bu olguların çıkışının birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi hükümetlerin baskısıdır. Bu baskı İslami kesimden birçok kişinin yalnızlığa çekilmesine ve bir kısmının ise yurt dışına göçüne neden olmuştur. Bunlar beraberinde bölünmeleri ve çatışmaları getirmiştir. Öncelikle yapılarını oluşturan iç bağlar kuvvetli değildir. Seleflerin militarist ve devrimci karakterine 1960'lar ile 70'lerde yaşanan Arap-İsrail savaşı, Afganistan işgali gibi gelişmelerin şekil verdiğini İhvân'dan ayrılan Cemaati İslamiyye, tekfir akımından tekfirci ve tevakkufcu gruplar ve Suud merkezli selefi gruplar oluştu. Bunların bölünmelerinin nedeni daha çok kişisel olmasıdır. Bu Selefi grupların göç ettikleri ülkeler ise Suud ve Yemen'dir. 80 sonrası bu gruplar adlarını belirli olaylarla duyurmuşlardır. Örneğin, et-Tekfir ve'l-Hicre hareketini dünya Halid el-İslamboli'nin Enver Sedat'ı öldürmesiyle tanıdı. Bu hareketler yöntem ve fikri açıdan Seyyid Kutup'la çok yakın düşünüyorlardı.³¹⁹ İslam coğrafyasında ve özellikle Arap ülkelerindeki İslami gruplar üzerinde tesirleri bulunmaktadır. Fakat şiddete başvurmaları nedeniyle İslam dünyasında kitlesel taban oluşturamamışlardır. Daha çok kırsal kesimde tutunabilmişlerdir. Bugün bile Selefi grupların öncelik verdiği konuların

³¹⁸ Ali Abdelal, "Dünyanın Konuştuğu Selefler Kimdir? (Dr. Abdulaziz Mustafa Kamil ile Röportaj)", *Timeturk*, www.timeturk.com, (Erişim Tarihi: 03.07.2008).

³¹⁹ A. B. Bircan- M. K. Atalar, *a.g.e*, s. 133.

başında hâlâ Şia ve tarikatlarla savaşmak gelmektedir.³²⁰ Birçok İslam ülkesinde de taraftarları ve sempatzanı bulunmaktadır. Adlarını Afgan cihadında duyurdular. İntihar saldırılarında insanın bedeninin yalnızca İsraili askerler gibi düşman milislerine olmak şartıyla silah olarak kullanılacağına dair fetvayı ise Filistinli Müslüman Lider Abdullah Azzam'dan almışlardır. Bu grupların mensupları Batılı eğitim alarak yüksek tahsil görmüş mühendis ve doktorlardan oluşmaktadır. Çok iyi teknik ve istihbarî bilgilere de sahiptirler.

Selefi akımın yaygın olduğu yer Suudi Arabistan olduğu halde daha sonraları Mısır'a da geçmiştir. Mısır'da İhvânla beraber çalışan Selefi Müslümanlar, 1970'li yıllarda aralarında kaba kuvvete dayalı çatışmalar çıkmış ve beraberlikleri son bulmuştur. Aslında Selefi akım içerisinde en aşırı kabul edilen Cuheyman el-Uteybî liderliğinde örgütlenen yeni Selefi harekettir. el-Uteybî meşhur Mescid-i Haram olayını gerçekleştirdiğinde diğer Selefi liderlerin şiddetli hücumlarına maruz kalmıştır. Liderler Mescid-i Haram olayını Selefi bir hareket değil, Harici bir hareket olarak nitelendirmişlerdir. Cuheyman hareketi, düzenle çalışmaya karşı çıkmakta, hükümette görev almayı haram saymaktadır. Ayrıca fotoğraf kullanıldığı için pasaport, para ve kimlik taşımak "günah" sayılmakta, küfür beldelerine seyahat etmek, televizyon seyretmek ve eğitim kurumlarına devam etmek haram kabul edilmektedir. Benzer düşüncelerden dolayı bu grup, selefiler tarafından ayrılıkçı, bid'atçı, hatta Hz. Ali'nin ordusundan sayılan Hariciler gibi görülmektedir. Esasen Selefi anlayışa göre yöneticilerin namaz kıldıkları sürece tekfir edilmemeleri gerekir. Zira bu konuda şu hadisi delil saymaktadırlar. "Aranızda namazı ikame ettiği müddetçe..."³²¹ "Bu amaçla mevcut resmi ideolojiye karşı cihad açmak doğru değildir" düşüncesiyle Cihad akımıyla büyük bir ihtilaf noktasındadırlar. Zira Selefiler'e göre mehdî gelmeksizin cihad muteber değildir. Selefi akım içerisinde Afganistan cihadını uygun görenler olduğu gibi, Suud yönetimi gibi Müslüman ülkelerin safında yer alarak cihad etmeyi uygun görenler bulunmaktadır.

Arap Dğişimine kadar Selefi akım herhangi bir siyasi yönelişe katılmayıp geleneksel kültüre bağlılıklarından dolayı büyük bir çoğunluğu saflarında toplayabilmiştir. İtidalden yana olan Mısır halkı, akımın yerleşmesinde yardımcı olmuş

³²⁰ S. el-Verdani, *a.g.e.* ss. 308-315.

³²¹ Müslim, "İmara", 344.

ve İhvan gurubundan sonra ikinci akım olmuştur. Bugünkü Mısır Selefi akımı, çalışmalarını İslam'ın akaid, ahlak ve davranış yönleriyle sınırlandırarak hadis ilmi, ehli sünnet anlayışı, kadınların örtünmesi, namaz, evlilik gibi fikhî konulara hasretmişlerdir. Selefi eğilimli tüm gruplar Müslüman halkların geri kalma nedeninin bidat, hurafe, zayıf ve uydurma hadislerin toplum içinde yaygınlaşmasına bağlamaktadır. Bu durum onlara göre İslam fıkıh ve düşünce mirasını bozmuştur.

Bu gün Selefi akımın müntesipleri genelde kıyafet ve sakallarıyla tanınmaktadırlar. Erkeğin sakal bırakması, uzun etek giymesi, kadının ise peçe takması belirgin davranışlarıdır. Yine siyasi eylemlere katılmayıp düzenle uyum içerisinde görünmeleri hem Mübarek'i hem de Suud rejimini memnun etmektedir. Lojistik desteklerini Suud ve Katar'lı iş adamları veya devletlerinden almaktadırlar. Ancak bazı Selefi gruplar Suudi yönetimini de ABD ile beraber hareket ettiği/işbirliği yaptıkları için tekfir etmektedirler. Ayrıca Suudi Arabistan'ın en meşhur dini kanaat önderlerinden Şeyh İbn Baz ve İbni Useym'in Mısır'da Selefi akımın referans kaynağı sayılmaktadır.

2.2. ARAP DEĞİŞİMİNDE MISIR

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'taki hükümetin devrilmesine yol açan eylemlerin başlamasından tam 1 ay sonra 17 Ocak 2011'de Mısır'da 50 yaşında işsiz bir işletmecinin kendisini yakmasıyla olaylar patlak vermiştir. Büyük protesto ve isyanlar "Öfke Günü" olarak bilinen 25 Ocak'ta başladı ve tüm ülkeye yayıldı. Gösteri tarihi, 6 Nisan Hareketi tarafından belirlenmişti.³²² 2011 protestoları, Mısır için "eşi benzeri görülmemiş"³²³ ve "yakın tarihin en büyük memnuniyetsizlik gösterisi" olarak adlandırıldı.³²⁴ İlk defa milyonlarca farklı sosyo-ekonomik köklerden ve inançlardan insan yaptığı gösterilerde protestolarda bir araya geldi.³²⁵ Arap ülkelerinde kıyam eden

³²² Jailan Zayan (2011-01-25). "[AFP – Egypt braces for nationwide protests](#)". AFP. (Erişim tarihi: 25.01.2011).

³²³ Murphy, Dan "[Inspired by Tunisia, Egypt's protests appear unprecedented](#)". [The Christian Science Monitor](#). (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2011).

³²⁴ Kareem Fahim and Mona El-Nagaar (January 25, 2011). "[Violent Clashes Mark Protests Against Mubarak's Rule](#)". [The New York Times](#). (Erişim Tarihi: 25.01.2011).

³²⁵ "[Egyptian Youths Drive the Revolt Against Mubarak](#)". New York Times. 27 January 2011., <http://www.nytimes.com/2011/01/27/World/middleeast/27opposition.html> ; K. Fahim- M. el-Nagaar, A.m.

halklar genellikle “Halk sistemin yıkılmasını istiyor” sloganıyla protestolarını yürüttüler. Bu slogan ilk defa Mısır’ın Tahrir meydanında dile getirildi.

Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek hemen kabinede değişiklikler yaparak Başbakan Yardımcısı olarak Ömer Süleyman’ı, İçişleri Bakanı olarak General Muhammed Vadgi’yi, Başbakan olarak da Ahmet Şefik’i atamıştır. Başkan Mübarek şu anki havacılık bakanı ve eski Hava İşleri Başkanı Ahmet Şefik’e yeni bir hükümet kurmalarını söyledi. Sadık bir parti mensubu olan Şefik, politik güven veren kişiliğinden dolayı 2011 Mısır Başkanlık seçiminde gelecekte başkan olacağı çokça anılıyordu.³²⁶ Yeni sistemlerin eski rejimlerin hasta yapılarının rengini taşıyan çehrelerden vazgeçemedikleri görüldü. Mübarek’in son Başbakanı Ahmet Şefik, bu paradoksun açık bir örneğiydi.

Arap devletlerinin hükümetlerin tavırları mevcut durumun devam ettirilmesi yönündeydi. Ancak dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan baskıya dayalı hükümetlerin devrinin bittiğini söyledi ve Hüsnü Mübarek’i insanlarını dinlemeye davet etti.³²⁷ AK Parti meclisi grup toplantısında insanlara hitap eden Erdoğan, "Hiçbir hükümet insanların isteklerinin karşısında duramaz." dedi ve bu konuşma hem yerel televizyonlarda hem de el-Cezire gibi bazı Arap kanallarında da yayınlandı. Erdoğan "İnsanların çağrısına ve insani isteklerine kulak verin. İnsanların değişim isteğini tereddüt etmeden karşılayın. Mısır’da sömürgecilere, kötü oyunlara ve Mısır üstünde karanlık senaryolar planlayanlara pirim vermeden istikrar, güvenlik ve barışı sağlamak için ilk adımları atmalısınız." diye konuştu. "İnsanları tatmin edebilecek adımlar atmalısınız" dedi. Erdoğan ayrıca hükümet karşıtı protestoculara seslenerek şiddetten kaçınmalarını ve ülkenin kültürel değerini korumalarını söyledi. "Herkesin özgürlük için savaşmaya hakkı vardır ancak şiddet olmadan." Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Toplumların bazı istekleri olabilir ve bunu dile getirme hakları vardır. Bu haklar olağandır. Uluslararası toplumda şeffaflık ve sorumluluk bilinci esastır. Eğer bu

³²⁶"Rising death toll in Egypt protests: Cairo 25 Suez 38 Alexandria 36",<http://www.allvoices.com/contributed-news/8036654-rising-death-toll-in-egypt-protests-cairo-25-suez-38-alexandria-36> (Erişim Tarihi:05.05.2014).

³²⁷"Davutoğlu: Bunlar Haklı Taleplerdir", *Milliyet* 30 Ocak 2011, <http://www.milliyet.com.tr/davudoglu-bunlar-hakli-taleplerdir/dunya/haberdetay/30.01.2011/1345927/default.htm> , (Erişim tarihi: 30.01.2011).

talepler bu bağlamda gündeme getirilirse, oradaki hükümetler ve ülkeler tarafından doğru bir şekilde anlaşılacaktır." diye konuştu.³²⁸

ABD Başkanı Barack Obama, başlangıçta Mısır'daki ayaklanmalara karşı dikkatli bir tavır içinde olduysa da³²⁹ Mübarek'le görüşmesinden sonra Mübarek'in süresi dolduktan sonra çekilmesi gerektiği noktasında açıklama yaptı. ABD ve İngiltere baştan itibaren Mübarek'i destekliyorlardı. İngiltere eski Başbakanlarından Tony Blair, İhvân'ın iktidara gelme olasılığının yüksek olduğu acele bir seçimden kaçınılması gereğini vurgulamıştı.³³⁰

Mübarek hükümetinin dışındaki partiler ise protestoları desteklediler. Mübarek bir takım değişiklikler yapmasına ve vaatler vermesine rağmen gösterileri durduramayıp görevinden istifa etmiştir.³³¹ 11 Şubat günü görevini Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne devretmiştir. Aslında Mısır anayasasında Cumhurbaşkanı'nın yetki devrini yapma hak ve yetkisi yoktur. Dolayısıyla Askeri Konsey kansız bir darbeyle yönetimi Mübarek'ten devraldı. Ancak bu Konsey üyelerinin tamamı Mübarek'in adamları veya onun döneminde önemli görevler almış yöneticilerdi. Aslında yönetimi devralan bu Konsey, ülkenin bu hale gelmesinden birinci derecede sorumlu olan zevattı.

Hızlı bir şekilde partileşen Mısır halkı askeri Konseyin Hüsnü Mübarek ve rejiminin aktörlerini yargılamada isteksiz ve yavaş davranması, Eylül 2011 yılında yapılması gereken parlamento ve senato seçimlerini erteleyerek belirli bir takvim vermemesi, artarak devam eden baskılar sonucunda söz konusu seçimlerin 28 Kasım 2011 tarihinden itibaren yapılacağını açıklamak zorunda kalması ancak cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ne zaman yapılacağı konusunda bir tarih belirlemeyerek derin bir sessizliğe bürünmesi, İsam Şeref Başbakanlığında yetkilendirilen hükümetin

³²⁸ Staff writer, "Iran Backs Egypt's 'Revolution of the Noble'". *Agence France-Presse* (via *The Times of India*). (Erişim tarihi: 31 January 2011); <http://timesofindia.indiatimes.com/world/middle-east/iran-backs-egypts-revolution-of-the-noble/articleshow/7392036.cms> "Joint UK-France-Germany statement on Egypt". Number10.gov.uk. (Erişim tarihi: 30 January 2011); <http://www.number10.gov.uk/latest-news/2011/01/joint-uk-france-germany-statement-on-egypt-59740>, (Erişim Tarihi:30.01.2011).

³²⁹ Richard Grenell, "Obama-Biden Support Mubarak, the Dictator", http://www.huffingtonpost.com/richard-grenell/obamabiden-support-mubara_b_815426.html, (Erişim Tarihi: 28.01.2011).

³³⁰ Chris McGreal, "Tony Blair: Mubarak Is Immensely Courageous And A Force For Good", <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/02/tony-blair-mubarak-courageous-force-for-good-egypt>, (Erişim Tarihi: 02.02.2011).

³³¹ "Mubarak Dismisses Government", <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/012011128222033802146.html>, (Erişim Tarihi:29.01.2011).

gözle görülür hiçbir başarı sağlayamaması ve askeri konseyin vesayet rejimini sürdürme niyetinde olması gibi konular daha sonra Tahrir Meydanında yeniden başlayan kitlesel gösterilerin başlıca sebepleri arasında sayılabilir.³³²

Liberal isimlerden Muhammed Baradey 30 Ocak 2011’de binlerce Mısırlının doldurduğu Tahrir meydanına inerek, “Siz bu devrimin sahiplerisiniz, gelecek sizlersiniz. Bizim asıl isteğimiz rejimin sonlanması ve Mısırlıların özgür, faziletli ve erdemli bir hayat sürdürdüğü yeni bir Mısır’ın başlamasıdır!” dedi ve Baradey bu sözleriyle işaret ettiği şey aslında Mısır’ın uzun yıllardır Arap halklarının içinde boğulduğu “yoksulluk, işsizlik ve siyasi baskı” üçlüsüne “yeter!” demesiydi.³³³

Sağ, sol, liberal ve İslamî tüm çevrelerin hızlı bir şekilde partileşerek seçimlere hazırlandığı, seçimler için ittifaklar kurduğu, seçim takviminin kesinleşmesinden sonra da adaylık başvurularında bulunduğu ve tüm bu siyasi çevrelerin sahaya inerek seçim propagandalarına başladığı bir dönemde geçici hükümetin başbakan yardımcısı Ali Silmi’nin hazırlayıp kamuoyuyla paylaştığı bir belge askerin, idareyi sivil bir iktidara devretme niyetinde olmadığı ve Mısır halkını oyaladığı konusundaki kanaatleri güçlendirmiştir. Askeri Konseye birçok imtiyaz tanıyarak ona ülkedeki tek mutlak belirleyici bir konum veren bu belge yeni yapılacak bir anayasanın üzerinde kabul edilerek değiştirilmesi dahi teklif edilemeyen bağlayıcı bazı hükümler de içermektedir. Toplumsal destekten yoksun olan bazı siyasi partiler ile çevreler bu belgeye imza atarak muhtemel bir İslamî grupların desteklediği iktidarların önüne geçmeyi hedeflemiştir.³³⁴

Halkın ardı arkası kesilmeyen gösterilerinden sonra Askeri Konsey, bu görevini kalıcılaştırmak için birtakım değişikliklere giderek 1,5 yıl sonra yönetimi sivillere bırakmıştır. 20 Şubat 2011 tarihinde Askeri Konsey Haziran ayında Parlamento ve yaz sonlarına doğru da Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılacağını duyurdu. Bu yapılacakları yasal zemine oturtmak için 19 Mart 2011’de geçici anayasa referandumu yapılmıştır.

³³² Ramazan Yıldırım, “Mısır Dereyi Geçerken Tahrir’de At Değiştirecek mi?”, *Sabah*, Perspektif, 27 Kasım 2011.

³³³ Marwa Awad, Dina Zayed, “El Baradei Joins Protesters In Central Cairo”, <http://www.reuters.com/article/2011/01/30/us-egypt-elbaradei-square-idUSTRE70T2F820110130>, (Erişim tarihi: 30.02.2011).

³³⁴ Ramazan Yıldırım, “Mısır Dereyi Geçerken Tahrir’de At Değiştirecek mi?”, *Sabah*, Perspektif, 27 Kasım 2011.

Halkın %77'si parlamento seçimlerinin yapılması ve yeni bir anayasa yazılması için bu geçici anayasaya evet oyu vermiştir.³³⁵

Yapılan seçimler sonucunda İhvân'ın partisi Özgürlük ve Adalet Partisi oyların %47'sini, Seleflerin partisi Nur Partisi ise %24 oy alarak, böylece İslamî kesimin aldığı toplam oy oranı %70'i geçmiştir. Bu ise İslamî grupların iktidara gelmesi anlamına gelmektedir.³³⁶

25 Ocak 2011 Mısır devriminin ardından Mısır'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu hem ülkenin normalleşmesi yönüyle ve hem de ülkenin geleceği açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıydı. Devrim sonrasında yapılan ilk seçimlerde İhvân'ın kurduğu partinin açık zaferle çıkması bütün küresel ve bölgesel odakların dikkatini çekti. Zaten içteki muhalefetin her zaman kullanılma riski de vardı.

2.3. ARAP DEĞİŞİMİ SONRASI İHVÂN-İ MÜSLİMİN

Arap değişimi sonrasında İhvan'ı ele alırken 18 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouzzazi'nin kendini yakmasıyla başlayan³³⁷ bu zaman diliminden sonraki dönemde İhvan'ın tutum ve pratikleri ele alınmaktadır. İhvân Mısır'daki ahlaki yozlaşmaya karşı İslami ilkelere dayalı, adil ve ahlaki bir toplum oluşturmak amacıyla yola çıkmış bir harekettir³³⁸ Dünyada "Sosyal İslam"ın en iyi örneklerinden biri olarak görülebilir. Sultan Abdülhamit'in "İttihad-ı İslam" siyasetinin mirasını devralan bu cemaat sömürge sonrasındaki güdümlü askeri mevcut yönetici elit yönetimlerinde sivil muhalefeti temsil ettiler. O dönemde bölgesel olarak sivil direniş hareketleri vardı. Kuzey Afrika'da sufi hareketler, Ortadoğu coğrafyasında ise Selefi ağırlıklı hareketler vardı. İhvân'ı bölgedeki hareketlerden farklı kılan örgütsel, siyasal ve kültürel kimliğidir. Kısaca İhvân, modern İslamî hareketlerin en tecrübelisiydi. Şu anda 72 ülkede -ki bunların çoğu İslam toprağıdır- İhvân-ı Müslimin Teşkilatı faaliyet

³³⁵ Ali Kaçar, "Mursi'nin Demokrasi ile İmtihani!" Genç Birikim, Temmuz 2013, Sayı:170
<http://www.gencbirikim.net/mursinin-demokrasi-ile-imtihani/>,(Erişim tarihi: 13 Temmuz 201).

³³⁶ A. Kaçar, *A.m.*

³³⁷ Duhan, "Arap Baharı Ne Zaman Başladı?", 03 Kasım 2012, Web Kutlu,
<http://www.webkutlu.com/genel-kultur/22338-arap-bahari-ne-zaman-basladi.html>,
(Erişim Tarihi: 09.12.2012).

³³⁸ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev.Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.406.

göstermektedir. Bu ülkelerden sadece Ürdün’de yasal resmî örgüt kabul edilmektedir. Fikri boyutuyla etkilemediği İslam toplumu yok gibidir.

İhvân mensupları neo-seleflerin var güçleriyle yaptıkları ve kendilerine dayattığı teolojik tartışma gündeminden uzak kalmayı başarmışlardır. Son asrın ‘Vasat İslam’ anlayışının taşıyıcısı olmuşlardır.³³⁹ Bundan dolayı da son on yılda cemaat görüntüsünü korumakla birlikte bir siyasi partinin gereklerini yerine getirmiştir. Mesela 2000’li yıllarda inisiyatifi kendinde olan ve içinde Hıristiyan Kıptilerin, liberal ve sol eğilimli şahsiyetlerin yer aldığı “Vasat Partisini” kurmuştur. Ancak bu parti anayasa mahkemesi tarafından hemen kapatılmıştır. İhvân arasında başlayan “cemaat mi yoksa parti mi” eksenli tartışmaların büyük ölçüde etkili olduğu bir olay İhvân tarihinde bir ilki de gerçekleştirdi. Teamüle göre İhvân’ın başına geçen lider hayatta olduğu sürece bu görevini sürdürür.

Mısır’da İhvân’ın dayandığı büyük insan kitlesi, başka bir ülkede ortaya çıkmış olsaydı, değişim şüpheşiz daha çabuk olurdu. Ancak zikredilen olumsuz şartlar yüzünden bu kitle büyüklüğüne rağmen, üzerine düşeni gerçekleştirememiştir. Tıpkı Hz. İsa’nın Büyük Roma sınırları içerisinde olması mesajının kısa zamanda yayılmasına engel olması gibi. Bu cemaatin siyasi kavrayış, bilgi ve dinamizmde yetersiz oluşu, kendi gücü ve yapısı ile düzeni anlamaya engel olduğu gibi, karşılaştığı olaylarda lehine sonuçlar doğuracak bir tavır alışını da zorlaştırmaktadır.³⁴⁰ Bu dönemde Mısır özelinde İhvân’ı en zorlayan konu siyasal iktidarla arasındaki anlaşmazlıkların çoğu zaman grubun aleyhinde sonuçlar doğurmasıydı.³⁴¹

Müslüman mütefekkir ve aydınların eserlerinin hemen hemen her yerde basılması ve kültür havzalarının birbirini etkilemesi İslam dünyasında ciddi anlamda dinin özüne doğru bir yönelişi doğurmuştur. İhvân’ın kuruluşu her ne kadar çok erken olsa da İslami oluşumların süreci bu döneme rastlamaktadır. Zamanla bu oluşumlar mevcut yönetimlere alternatif olmuşlardır. Bu kuruluşlar eğitim ve sağlık hizmeti

³³⁹ Abdullah Aydoğan Kalabalık, “[Türkiye, Katar ve İhvan Dengesi](http://setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/)”, setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480, (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2014).

³⁴⁰ S. el-Verdani, *a.g.e.*, s. 19.

³⁴¹ İsmail Numan Telci, Devrim Sonrası Mısır’da Güç Mücadelesi: “İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, *Ortadoğu Analiz*, Ocak 2013, Cilt. 5, Sayı.49, s.81.

sunarak devletin eksik kaldığı ya da boş bıraktığı alanları çok profesyonel halde doldurmuşlardır.³⁴²

Arap toplumları son otuz yıldır mevcut elit yönetimlerin derinlerine batmış bir haldeydi. Kemikleşmiş mevcut yönetici elitler sert ve aman vermez rejimlerini sürdürerek bölgesel güvenlik ve istikrarı sürdürürken “tehlikeli muhalifleri”, “İslamî grupları” ve “radikalleri” merhametsizce bastırmıştı.³⁴³ Başka bir ifadeyle İhvan da bu tehlikeli muhalifler arasında görülerek zaman zaman operasyona maruz bırakılmıştı. Bu kitle hareketleri Tunus’ta, Mısır’da, Ürdün’de, Yemen ve Suriye’de sokağa taşıtığında İslamî grupların işin başında sahneye çıkmamalarının nedenlerinden birisi de buydu.³⁴⁴

Tahrir Meydanını dolduran insanların büyük kısmı Müslüman olduğundan, İslami kimliklerini muhafaza edecekleri bir sisteme elbette ihtiyaç duymaktaydılar. Ne var ki bu isyan hareketlerinde müstakil İslami bir sistem üzerine yoğunlaşmaktan kaçınıldığı görülmüştür. Bunun nedeni eski sistemin kalıntılarının varlığını hâlâ sürdürmesi, laiklik üzerine şekillenen bu sistemlerin yıllarca hâkimiyetlerinden dolayı halktan küçük de olsa bir zümrenin laik düşünceyi benimsemesi, başta ABD olmak üzere emperyalist ve küresel güçlerin baskılarını hissediyor olmalarıdır.

Kontrolü ellerinde tutmak ve bu süreci yönlendirmek için İslamî hareketlerin önüne iki seçenek konuldu. Bunların birincisi yarım bir iktidar karşılığında Batı ile anlaşmaya zorlamak. Yahut süreçten dışlanma tehdidiyle karşı karşıya bırakılmaları... Bunun tipik uygulamaları Mursi üzerinden oynanan oyunda sergilendi. Bu bir ABD tarzı bir kontrol mekanizmasıdır.³⁴⁵

Günümüzde Mursi yönetiminin yaşadığı bu sıkıntıları ve bir yıl içinde yapılan hataların sebeplerini anlamak için cemaat ve parti içinde oluşan psikolojinin tarihsel kökenlerine inmekte fayda vardır.

Devletlerin, siyasilere hatta siyasi partilerin bir psikolojisi vardır. Bu psikoloji kimi zaman toplumsal veya siyasi olaylardan, kimi zaman ise dış kaynaklardan

³⁴² Sedat Laçiner, ‘Müslüman Kardeşler, Hamas ve Hizbullah’, *USAK Statejik Gündem*, 15 ağustos 2006, <http://www.usakgundem.com/yazar/378/Müslüman-kardesler-hamas-ve-hizbullah.html>. (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2010).

³⁴³ T. Ramazan, *a.g.e.*, ss. 18-19.

³⁴⁴ “Hakkı Taş: İhvan Ordunun Gücünü Yeterince Önemsemedi”, <http://gundem.bugun.com.tr/bir-cicekle-bahar-gelmez-haberi/718511>, (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2013).

³⁴⁵ Akif Emre, “Arap Baharı Denen Şey Aslında Nedir?”, www.dunyabizim.com/.../arap-bahari-de, (Erişim Tarihi: 03 Ocak 2013).

etkilenir. Bu etkilenme ise belli bir tarihsel akış içinde olduğundan, tarihi olayların psikolojik yansıması siyasiler ve siyasi partilerin bugünkü algılarını ve davranışlarını da dolaylı yoldan şekillendirir.

Mısır siyasetinde dine dayalı partilerin yasaklanmasına rağmen, İhvân'ın "Çözüm İslam'dadır" sloganını seçimlerde kullanacak olması ise cemaatin çizgisini değiştirmeye niyeti olmadığını göstermiştir.³⁴⁶

İhvân'ın çift kutuplu bir dili ve gizli ajandası olmamıştır. Siyaseti reddederken gırtlığına kadar siyaset yapma kurnazlığına iltifat etmemiş fırsat bulduğunda bazı üyelerini seçime sokmuş, bulamadığında da kenarda durmasını bilmiştir. İhvân, hiçbir zaman şiddet ve terör yollarını seçmemiştir. Kendini zapt edemeyip silahlı mücadele veya teröre yeltenenlerle açık bir biçimde yollarını ayırmıştır.

İhvân'ın iktidara geliş biçimi, kendilerinin bile anlayamayacağı kadar ani ve çabuk oldu. Yıllardır muhalefete alışmış bir teşkilât, bir bölgesel fırtınayla birden bire kendini iktidar koltuğunda buldu. Ancak onu birçok kronik sorunlar beklemekteydi. Bu kronik sorunlar şunlardır: İhvân iktidarı İsrail'le nasıl bir ilişki geliştirecek, Arap dünyasıyla ne yapacak, Körfez ülkeleriyle nasıl geçinecek, Türkiye ile yakınlık dereceleri ne olacak? Ayrıca ekonomik sorunları nasıl aşacaklardı?

Mısır gibi büyük ölçüde Amerikan yardımlarıyla ayakta duran bir ülkedir. Sadece Mursi iktidarı değil herhangi bir muhalif grup iktidar olsa bile yine bu sorunları çözemezdi. Bu süreçte İhvan'ın hem İslâmî ilkelere ve kendi prensiplerine bağlı kalarak hem de Mısır halkını tatmin ederek nasıl bir orta yol tutturacakları açıkçası oldukça zor bir durumdu.

Mısırlı gençler Tahrir Meydanında Mübarek rejimine karşı devrimi başlattıklarında herkesin gözü İhvân-ı Müslimîn teşkilatının üzerindeydi. Çünkü İhvân'ın duruşu devrimin karakterini ve gidişatını belirleyecekti. Tahrir Meydanını dolduran demokrasi yanlısı grupların tüm uyarılarına rağmen devrim sonuçlanmadan Mübarek'in çekilmesi ile direnişten çekilmesi İhvân hareketinin en büyük hatasıydı. Zira mevcut yönetici elitin 29 yıllık saltanatının son bulması, onu ayakta tutan ordu, bürokrasi ve yargı üçlüsünden oluşan vesayetçi gücün bittiği anlamına gelmiyordu.

³⁴⁶ Ceren Gürseler, "Müslüman Kardeşler Mısır'da Sistemi Zorluyor", www.akademikperspektif.com/2013/03/05/misirda-asker-ve-siyaset/, (Erişim Tarihi: 5 Mar 2013).

İhvân'ın Tahrir'den çekilmesiyle Tahrir Meydanındaki katılım ve heyecan da düşmüş oldu. Heyecanlı büyük protestolarla korkulu rüyalar gören Askeri Konsey İhvânın hatalı çekilme kararından sonra kısa zamanda toparlandı ve yeni tavizler yerine statükoyu koruyan yeni kararlar almaya başladı. Geçici Askeri Konsey önce Cumhurbaşkanlığı için adaylar arasında yer alan İhvân'dan mürşit yardımcısı Hayrat eş-Şatır, İhvân'dan ayrılan bağımsız bir İslamî grubun adayı Abdülmümin Ebu'l-Fütûh ve Seleflerin adayı Ebu İsmail gibi önemli şahsiyetleri bir yılı aşkın hapis cezaları bulunduğu gerekçesiyle veto etti. Bu kişiler Mübarek döneminin mağdur siyasilere idi. Mübarek devrildiği halde onun güdümlü mahkemelerinin verdiği kararlar geçerli kabul edilerek rejimin ayakta kaldığı iması yapıldı. İhvân ve Seleflerin bu vetoları kabul etmeleri ve yerlerine yeniden adaylar göstermeleri bir başka hataydı ve geçmiş rejimin meşruiyetini kabullenme anlamına geliyordu.³⁴⁷

2010 yılında genel başkan Muhammed Mehdi Akif, başkanlıktan çekilmiş ve yapılan yeni başkanlık seçiminde Dr. Muhammed Bedi Abdulmecid seçilerek yeni başkan olmuştur. Muhammed Bedi, veteriner kökenli bir teşkilat adamıdır. Arap dünyasında alanında yapmış olduğu akademik faaliyetleriyle bilinir. 2011 yılının başlarında Hüsnü Mübarek'in yönetimi terk etmek zorunda kaldığı protestoların ardından İhvân-ı Müslimîn, siyasi alanda faaliyet göstermek için Hürriyet ve Adalet Partisini kurmuş ve parti ilk günlerden itibaren Mısır'ın en güçlü partisi olarak anılmaya başlamıştır.³⁴⁸ Teşkilatın genel mürşidi olan Dr. Muhammed Bedi', genel mürşit yardımcısı olan Hayrat eş-Şatır ve İrşad Bürosu Sorumlusu Dr. Mahmud İzzet cemaatin bugün öne çıkan şahsiyetleridir.

Eski rejimi destekleyen ve yalnız kalan tutucu Selefler de en-Nur, el-Asala ve el-Fadila isimli partileri kurdular. Enver Sedat'ın öldürülmesiyle adını duyuran Cemaat-i İslamiyye ise İnşâ ve Kalkınma Partisi adıyla parti kurdular. Selefler Mısır'ın kuzey kesiminde ve İskenderiye'de yoğunlukta oldukları görülmektedir. Ancak bu grupların

³⁴⁷ Mehmet Koçak, "Arap Baharı ile Siyaset Arenasında İhvân Hareketi'nin Rolü", *Yeni Akit*, 23 Haziran 2012.

³⁴⁸ Marina Ottaway, "The Emerging Political Spectrum in Egypt, Carnegie Endowment for International Peace", <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/10/12/the-emerging-political-spectrum-in-egypt>, (Erişim Tarihi: 12.10.2011).

İhvân kadar organizeli olmadıkları ortadadır. Buna rağmen İhvân'ın partisi ile ciddi rekabet içerisine girmişlerdir.³⁴⁹

Halk arasında yoğun bir taraftar kitlesi bulunan ve meclise güçlü olarak giren İhvân-ı Müslimin'in cumhurbaşkanlığı seçiminde de son sözü söylemesi bekleniyordu. Böyle bir tercih, Liberalleri, Milliyetçileri, Nasırcıları, Kıbtleri ve Batı yanlılarını hoşnut etmeyeceğe benziyordu.

İslamî gruplar bu bölgede aktör öğelerdir. Bu kesimin sistem dışı kılınması bölgenin iktidarsızlaştırılması anlamına gelmektedir. Ürdünlü gazeteci Yasir Ebu Hilala'nın dediği gibi Ortadoğu'da İslamî grupları dikkate almayan hiçbir siyasi reformun bir adım dahi ilerlemesi mümkün değildir.³⁵⁰

İhvân'ın liderlerinden Abdu'l-Munim el-Fütûh, kendisiyle yapılan bir röportajda 5000 civarında sivil toplum kuruluşunun yaklaşık % 20'lik bir kısmının İhvân ile bağlantılı olduğunu söylemiştir ve bunların hepsinin de Mısır'ın Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı olduğunu hatırlatmıştır. el-Fütûh, 2005 yılı itibariyle Örgütün 220 hastanesi olduğunu ve her belediyede bir okullarının olduğunu belirtmiştir.³⁵¹

Arap Değişimi ile beraber İhvân türü İslamî hareketler güç kazandı. İhvân'dan 10 yıl önce siyasi arenada kendini güçlü bir şekilde gösteren AK Parti'nin kendini "İslamcı" yerine "muhafazakâr-demokrat" olarak tanıtmaları³⁵² çeşitli gerilimleri büyük ölçüde azaltmış ve uyguladığı pragmatik politikalar siyasi gücünün artmasına sebep olmuştur. Tedrici bir gelişim süreci izleyen AK Parti, bu politikasının faydasını büyük ölçüde görmüş ve eski statükocu güçleri tasfiye etme yolunda büyük gelişme kaydetmiştir. Bununla birlikte çeşitli demokratik adımlar atmış ve ekonomide gözle görülür bir canlanma ve refah artışı da sağlamıştır.³⁵³

³⁴⁹ Marina Ottaway, "Egypt's Democracy: Between the Military, Islamists and Illiberal Democrats", Carnegie Endowment for International Peace Washington, , <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/11/03/egypt%E2%80%99s-democracy-between-the-military-islamists-and-illiberal-democrats>, (Erişim Tarihi:03.11.2011).

³⁵⁰ Yasir Ebu Hilala, 'Learning From the Experience of the Jordanian Islamists,' *Al Ghad*, <http://www.Alghad.jo/?article=7763>, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2007).

³⁵¹ Muslim Brotherhood Wins Over Egyptians with Charity Services, <http://www..monitor.net:16080/monitor/0602a/egyptislamistcharity.html>, (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2009).

³⁵² Ali Bulaç, "AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi", *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*,(Kış 2007), Sayı. 97, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=824>, (Erişim Tarihi:20.05.2014).

³⁵³ "AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi",

İhvân'ın siyasi söylemi de dikkatli okunduğunda, AK Parti'nin çıkış noktasına çok yakın bir çizgiyi takip ettikleri görülür. Ekonomik kalkınma, adalet, insan hakları, demokratik katılım, özgürlüklerin konsolide edilmesi gibi anahtar konularda benzer vaatleri bulunan iki siyasi yapı gözükmemektedir. Her ne kadar her iki siyasi oluşumun ülke şartları, dinamikleri farklı olsa da benzerlikler göze çarpmaktadır.³⁵⁴

İhvân'ın % 50'e yakın bir oyla iktidara gelmesi bir tehdit olarak algılandı. Eğer bu politik güç Türkiye'de ki AK Parti gibi başarılı olursa Mısır'da muhalif güçlerin iktidar olma şansını kaybetmeleri anlamına gelmekteydi.³⁵⁵

İhvân darbe sonrası binlerce şehit vermesine rağmen silaha sarılmamış³⁵⁶ kendisi ile ülkesinin menfaatleri çatıştığında ülkesini tercih etmiş, toplumun merkezinde olmayı tercih etmiş bir cemaattir.

Arap Değişimi sonrası dönemde İhvân'a bağlı yazılı, görsel ve sanal yayınlar oldukça yok denecek kadar az sayıdadır. Hürriyet ve Adalet Gazetesi bunlar arasındadır. Gazetenin önemi, geniş dağıtımından çok temsil ettiği cemaatten kaynaklanmaktadır. Gazetenin sınırlı tirajı vardır.³⁵⁷ İhvân Online, İhvân'ın Mısır ve dünya çapında çok sayıda takipçisi olan resmi web sitesidir. Bir haber sitesi olmamasına karşın cemaate ilişkin haberleri ve cemaatin resmi tutumlarını öğrenmeye imkân vermesi nedeniyle pek çok ulusal ve uluslararası medya mensubu, akademisyen ve araştırmacı tarafından yakından takip edilmektedir.³⁵⁸ Öte yandan İhvân'ın resmî sitesi ve internet çalışmaları, İngiltere ve Kanada'da, Amerika'da yoğunlaşmaktadır. Amerika, İngiltere, Fransa ve Kanada'da büyük oranda hareketin önderleri ve yazar-çizerleri bulunmaktadır. Şu anda 72 ülkede aktif siyasetin, ilmi faaliyetlerin, gençlik hareketlerinin bulunduğu bir ortam oluşturmuş konumdadırlar.³⁵⁹

---

www.setav.org/tr/ak-parti-donemi-turkiye-ekonomisi/rapor/4527 , (Erişim Tarihi: 4.03.2013).

³⁵⁴ “Orta Doğu'da İslamcı Siyaset”, ilke.org.tr/wp-content/uploads/2013/02/rapor-2.pdf, (Erişim Tarihi:20.05.2014).

³⁵⁵ “Mısır'da Çözüm Uzlaşmada”, www.yeniozgurpolitika.eu/index.php?rupel=nuce&id=22798, (Erişim tarihi: 2 Ağustos 2013).

³⁵⁶ İhvan Milletvekili Dr. Muhammed İmaduddin Röportajı, <http://www.imhgebze.com/dr-muhammed-imaguddin-gebze-imhye-konuku-oldu/>, (Erişim Tarihi: 30.04.2014).

³⁵⁷ “Freedom and Justice Party (Egypt)”, <http://justice-freedom.net/>, (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2014)

³⁵⁸ <http://www.ikhwanonline.com>, (Erişim tarihi: 27.5.2014).

³⁵⁹ Nevzat Çiçek, “İhvan-ın İlginç Tarihi”, <http://www.gundeminabzi.com/dosya/ihvan-i-muslimin-nedir-ihvanin-ilginc-tarihi-h1163.html>, (Erişim Tarihi:19 Temmuz 2013).

İhvân-ı Müslimîn teşkilatından gelerek hem teşkilat tabanı hem de diğer kesimler üzerinde etkili olan bazı şahsiyetler şunlardır:

Hayrat eş-Şatır: İhvân-ı Müslimîn Genel Mürşid Yardımcısı olup cemaat içerisinde planlama ve eğitimden sorumludur. Cemaatin “esas beyni” şeklinde nitelendirilmektedir. 1950 doğumludur. İskenderiye Üniversitesi’nden 1974 yılında mühendis olarak mezun olmuştur. el-Mansure Üniversitesi’nde yüksek lisans yapmıştır. Yine Ayn Şems Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nden lisansı bulunmaktadır. 1974 yılında İhvân’a katılmıştır. 70’li yılların başlarında İskenderiye Üniversitesi’nde İslamî Eylem grubunun kuruluşuna katılmıştır. Dört kez hapse mahkûm edilmiştir. 25 Ocak Devrimi sonrası serbest bırakılmıştır.

Mübarek’in devrilmesinin ardından liberal ve seküler devrimci grupların kaygılarından dolayı ilk etapta Cumhurbaşkanı adayı göstermeyeceğini duyuran İhvân hareketi³⁶⁰ daha sonra bu kararından vazgeçmiş, grubun en zengin ve karizmatik üyesi Hayrat eş-Şatır’ın Cumhurbaşkanı adayı olduğunu duyurmuştur.³⁶¹ Şatır’ın bilgisayar teknolojileri, kimyasal maddeler, tekstil, mobilya ve ülkedeki dış yatırımlarla olan ortaklıklarıyla meydana gelen zenginliği, grubun birçok sosyal projesini ekonomik olarak desteklemesi, Mübarek döneminde uzun yıllarını siyasi tutuklamalar sonucu hapiste geçirmesi ve tüm bunların bileşiminden oluşan karizmasından gelmekteydi.³⁶² Kararın ardından muhalefetten Şatır’ın adaylığına yönelik büyük eleştiriler gelmiş, medya ve sosyal medyada karşı kampanyalar hızla yayılmıştır.³⁶³ Böyle bir ortamda 14 Nisan’da Yüksek Seçim Komitesi yaptığı açıklamayla Şatır’ın (ve diğer 9 adayın) adaylığının geçerli olmadığını duyurarak grubu başka bir aday göstermek zorunda bırakmıştır.³⁶⁴

el-Cezire yapımcısı Mısırlı gazeteci Ahmed Mansur, Hayrat Şatır’la bir araya geldiğinde kendisine Amerikan Büyükelçisi, Batılı yetkililer ve Amerikalı Yetkililerle

³⁶⁰ “Can Muslim Brotherhood Decide Egypt’s President?”, *Al Arabiya*, 28 March 2012.

³⁶¹ “Muslim Brotherhood Endorses Khairat Al-Shater As Presidential Candidate”, *Egypt Independent*, 31 March 2012.

³⁶² “Profile: Egypt’s Khairat Al-Shater”, *Al-Jazeera*, 1 April 2012 Amira Howeydy, “Meet the Brotherhood’s Enforcer: Khairat El-Shater”, *Ahram Online*, 29 March 2012.

³⁶³ Tarek El-Tablewy, “Egypt’s Secularists Criticize Brotherhood Presidency Run”, *Bloomberg*, 2 April 2012.

³⁶⁴ Muhammed Fadel Fahmy, “10 Egyptian Presidential Candidates Disqualified”, *CNN*, 16 April 2012 Sherif Tarek, “Eliminated Presidential Contenders to Appeal Disqualification Decision”, *Ahram Online*, 15 April 2012.

ilgili görüşmeleri sormuştum. O bana, Batılı yetkililerin hepsinin talepleri aynı olduğunu söyledi. Bana Başbakan olarak Baradey'in atanmasını öneriyorlardı. Dolayısıyla onlar belli başlı koltukların, bunların başında başbakanlık, başsavcılık ve devletin eklemelerini elinde bulunduran diğer bazı mevkilerin kendi nüfuzlarının dışına çıkmasından hoşnut olmamışlardı.³⁶⁵

İhvân'ın yöneticilerinden Hayrat eş-Şatır ve Seleflerin adayı Hazım Ebu İsmail'in salâhiyetleri Yüksek Seçim Kurumu tarafından reddedilme gerekçesi olarak bunlardan birincisi Mübarek döneminde rejime karşı suç işlediği ve mahkûmiyetini tamamlamadığı, ikincisi ise annesi yabancı kökenli olduğu bahanesiyle seçim dışı bırakıldılar. Oysa Hayrat eş-Şatır ve Hazım Ebu İsmail, Mısır halkının büyük çoğunluğunun desteğine sahip adaylardı.

Muhammed el-Bedi': 2010 yılında grubun 8. Genel Lideri olarak devrim sürecinde gruba önderlik etmiştir. İhvân'ın Rehberlik Konseyi Başkanıdır. 1943 Kahire doğumlu Bedi' veterinerlik fakültesi mezunudur. Birçok üniversitede öğretim üyeliği yapmış, İhvân'la ilişkileri dolayısıyla Mübarek döneminde uzun süre hapis yatmıştır. Bedi' Mursi'nin devrilmesini Mekke'de kabeyi baltalamaktan daha ağır suç olduğunu söylemiştir. 10 Temmuz'da hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Oğlu şiddet olaylarında can vermiştir.³⁶⁶

2.4.1. İlk Sivil Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Dr. Muhammed Mursi Dönemi

Mısır'da dizginleri alacak yönetimin karakteri ve ABD, İsrail ve Batı'ya karşı politikası, Batılılar ve ABD için oldukça önemliydi. O yüzden ABD'in tercihi Mübarek'in indirilmesi ve Silahlı kuvvetler mensubu birinin üniformasını çıkararak seçim sonucu yönetime geçmesiydi. Bir başka yöntemde Batı yanlısı, Batı ve ABD kültürü almış bir kimsenin - Baradey gibi- yönetime gelmesiydi. Her iki durumda da dış politika da ABD ve İsrail'le olan ilişkilerde eski dengeler muhafaza edilecekti. Ancak İhvân ve benzeri grupların seçimden galip çıkması Ortadoğu'daki dengeleri alt üst edecekti. Bütün bu endişeler devam ederken korkulan oldu. İhvân'ın partisi büyük bir

³⁶⁵ Ahmed Mansur, "Batının Baradey Israrının Sırrı", *Şuruk*, 16 Temmuz 2013. Ter. Harun Ersoy, *Umran*, Ağustos 2013, Sayı.228, s.4.

³⁶⁶ "Müslüman Kardeşler'de Kim Kimdir?", www.bbc.co.uk/.../130820_musulman_k... (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2013).

çoğunlukla iktidara geldi. Hem cumhurbaşkanlık makamını ve hem de meclisin çoğunluğunu ele geçirdi.

Değişim sonrası kurulan Özgürlük ve Adalet Partisi Başkanlığını yürüten Muhammed Mürsî, İhvân-ı Müslimîn İrşad Bürosu üyesi ve cemaatin siyasi liderlerinden birisidir. 2000 yılında İhvân'ın desteğiyle parlamento üyesi seçilmiş ve İhvân'ın meclis grubunun sözcülüğünü yapmıştır. Parlatentonun en çalışkan üyelerinden biri olmuş ve 2000-2005 yılları arasında en iyi parlamenter seçilmiştir. ez-Zekazik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Bölüm başkanlığı görevini yürütmektedir. 30 Nisan 2011'de İhvân Şura Meclisi, kendisini cemaatin kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi Başkanı seçmiştir. Kendisine yardımcı olarak İsam el-Aryan ve genel sekreter olarak da Muhammed Saad el-Ketâtinî seçilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri ikinci turunda Mübarek yandaşı olarak bilinen Ahmed Şefik ile ikinci tura çıkan Muhammed Mursi seçimleri kazandı ve 30 Haziran 2012 tarihinde yemin ederek görevine başladı. Mursi böylece Mısır'ın ilk sivil cumhurbaşkanı olarak tarihe geçti. Mursi'nin kazanmasıyla İhvân grubunun Mısır siyasetindeki etkinliği daha da görünür hale gelmiştir.

Mursi'nin önünde sadece anayasanın hazırlanması, yatırımların artması, sosyal adaletsizliğin giderilmesi gibi konuların dışında, Mübarek döneminden kalma özellikle yargıda ve devlet bürokrasisinde yoğunlaşan aktörlerle mücadele edilmesi, İslami hareketin önünü kesmek için her türlü yolu deneyen muhalefetin taleplerinin giderilmesi ve iktidara karşı topyekün bir karalama kampanyası yürüten medyanın eline fırsatlar verilmemesi gibi tali ama iktidarın muhafaza edilmesinde hayati görevler de bulunmaktaydı.

Mursi, ülkenin demokratikleşmesi ve sivilleşmesi sürecini hızlandırmak için bazı adımlar attı. Ancak söz konusu girişimlerden bazılarında başarılı olmuş bazılarında ise çeşitli sebeplerden dolayı geri adım atmak durumunda kalmıştı.

2011'in son ayları ve 2012'nin ilk aylarında yapılan ve üç ay süren iki meclis seçimlerinde İhvân'ın siyasi kanadı Hürriyet ve Adalet ve Selefler tarafından kurulan Nur Partileri oyların %71'ini aldı ve parlamentoda ezici çoğunluğu elde etti. Ancak Anayasa Mahkemesi, bağımsız milletvekillerinin seçiminin anayasaya aykırı olduğu

gerekçesiyle Haziran ayında parlamentoyu feshetti.³⁶⁷ Yasama hakkı o dönemde ülkenin fiili yöneticisi olan askere devredildi. Mursi göreve geldikten kısa bir süre sonra Parlamento'nun Fesih Kararını iptal etti. Ancak Askeri Konsey ve Anayasa Mahkemesi'nin aşırı tepkisi nedeniyle geri adım atmak zorunda kaldı. Bu Cumhurbaşkanı Mursi'nin aldığı en önemli kararlardan birisidir. Parlamento'nun feshedilmesinin ardından 'Geçici Anayasa'ya yeni maddeler ekleyen Askeri Konsey yasama yetkisini eline almıştı. Parlamento'nun toplanmasıyla yasama yetkisinin askerin elinden alınması gündeme gelecekti. Mursi'nin kararı, 30 Mart 2011 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen Geçici Anayasa'nın 33. Maddesi gereği parlamentoya yasama hakkını tekrar kullanmayı da içermektedir. Bazı uzmanlar parlamentonun toplanmasının ardından yasama yetkisini elinde bulunduran Asker'in kışlasına döneceğini öngörmektedir. Çünkü 'Geçici Anayasa'nın 37. Maddesine göre parlamentonun varlığında Askeri Meclis yasama yetkisini elinde bulunduramamaktaydı. 'Eğer Anayasa Mahkemesi parlamentonun sorumluluklarını yerine getirmesini önleyecek bir karar aldıysa, bu karara saygı göstereceğiz. Çünkü biz bir hukuk devletiyiz' ifadesi kullanılmıştı. Mursi daha geniş bir tabandan dört yardımcı atamıştır. Bunlar arasında liberal İslami kimliği ile bilinen Pakinam el-Sharkawi, Selefi Nur Partisi'nden Emad Abdel-Ghafour, Hıristiyan Samir Morcos ve İhvân'dan Essam Hadad vardır. Ayrıca, 17 kişilik bir danışma kurulunda İslamî gruplar ağırlıkta olmakla birlikte başka grupların temsilcilerine de yer verilmiştir.

Mursi ayrıca seçimlerin ikinci turunun hemen akabinde Yüksek Askeri Konsey tarafından geçici anayasaya eklenen Cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayan Ek Anayasa'yı da iptal etmiş ve Cumhurbaşkanının yetkilerinin tamamını eline almıştır.

Mursi, 22 Kasım 2012 tarihinde yeni bir anayasa beyanamesi ilan ederek, anayasa komisyonu ve şura meclisi hakkında anayasa mahkemesinin feshetme ihtimalini ortadan kaldırdı. Kararlarının iptal edilemeyeceği şeklindeki madde gibi bazı maddeler muhalefetin sert tepkisine neden oldu. Bu 6 maddelik bildiri diken üstünde olan iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açtı. Bildirinin ardından muhalefet özellikle Kahire'de büyük kitleleri meydanlara dökerek Mursi karşıtı kampanyasını hızlandırdı. Muhalefet Mursi'nin mevcut yönetici elitleştiğini iddia

³⁶⁷ David D. Kirkpatrick, "Blow to Transition as Court Dissolves Egypt's Parliament", *New York Times*, 14 June 2012.

ederek bir ay boyunca mitingler düzenledi. Özellikle de 5 Aralık 2012 tarihinde Cumhurbaşkanlığı sarayı önünde yapılan gösterilerde göstericiler karşı karşıya geldi ve saatlerce çatıştı. Olaylar esnasında yüzlerce kişi yaralandı ve en az 10 kişi hayatını kaybetti. Mübarek döneminde Mısırlıların bırakın gösteri yapmayı yakınına bile yaklaşmadığı Başkanlık Sarayı, Mursi karşıtlarınca abluka altına alınmış ve devlet başkanı güçlkle ve geniş güvenlik kordonu ile giriş çıkış yapabilmektedir. Cumhurbaşkanı her ne kadar orduya talimat vererek bu gruplara müdahalede bulunma seçeneğine sahip olsa da buna başvurmayarak olayların şiddete dönüşmesini engellemiş ve bazı muhalefet liderlerinin bu yöndeki ‘umutlarını’ boşa çıkarmıştır. Yine olayların yoğunlaştığı Mursi ve İhvân cemaati, demokrasiye açık ılımlı İslam anlayışıyla, değişim ve dönüşümü isteyen bir çizgide görünmektedir. İhvân seçimlerin başından itibaren ‘İslam çözümdür’ sloganını daha az kullanmasına ve ‘demokrasi’ ve ‘siyasi katılım’ kavramlarını daha fazla vurgulamasına özen göstermesine rağmen³⁶⁸ ne eski sistem atıklarına ne de diğer İslamî gruplara yaranabilmiştir. Bu tavırlarıyla Selefi gruplar ve Nur Partisi İhvân’ı taviz vermekle suçlamıştır.³⁶⁹

İhvân'ın resmi sözcüsü olan Mahmut Gazlan, İran'la ilişkilerin normalleşmesinin sadece Suriye meselesiyle ilgili olmadığını, İran'ın Mısır'da Şii mezhebini yayma düşüncesinden vazgeçmesi ve Körfez'deki Arap ülkelerinin güvenliğinin tehdit etmemesi gerektiğini söyledi.³⁷⁰

İlk ziyaretini Suudi Arabistan'a gerçekleştiren ve Körfez ülkelerinden ekonomik yardımlar alan Mursi'nin İran ile yakınlaşması, Körfez ülkeleri ile İran arasında bir denge oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. İhvân yönetimi ise her ne kadar Körfez'in güvenliğinin kendisi için "kırmızı hat" olduğunu belirtse de bazı Körfez ülkeleriyle sıkıntıları olduğu görülmektedir.³⁷¹

Selefi hareketin siyasi kanadını oluşturan aktörlerin Mursi'yi bu süreçte desteklemelerinin en önemli nedeni devrim sonrası İslami siyaset tarafından ele

³⁶⁸ Noha Antar, “Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications”, Ekim 2006, s.3. http://www.euromesco.net/51_eng.pdf, (Erişim Tarihi:4 Haziran 2009).

³⁶⁹ Bkz. Mehmet Özkan, “Egypt’s Foreign Policy under Mohamed Morsi” , *Ortadoğu Analiz*, Mart 2013,c. 5, Sayı: 51, www.orsam.org.tr.

³⁷⁰ <http://gate.ahram.org.eg/News/244064.aspx> , (Erişim tarihi: 25 Ağu 2012).

³⁷¹ Semir Yorulmaz, “Mısır-İran ilişkilerinin Mısır açısından değerlendirilmesi”, www.orsam.org.tr, (Erişim tarihi: 02 Nisan 2013).

geçirilen iktidarın kazanımlarının Mübarek dönemi kalıntılarına ve seküler-liberal muhalefete kaybedilmesi korkusuydu.³⁷²

Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın Mısır ziyaretinde laikliğe vurgu yapması İhvân ve Selefler tarafından ciddi anlamda eleştirilmiştir. İhvân bu sözlere medya aracılığıyla tepki veriyordu. Örgütün sözcülerinden Mahmut Gozlan, *el-Ahram* gazetesine “Erdoğan'ın sözleri umarız çeviri hatasıdır”, “Atatürk'ün Türkiye'si laik olabilir ama Mısır Türkiye'den farklıdır. Biz İslami kurallara dayalı bir yönetim istiyoruz. Erdoğan'ın sözleri Mısır'ın içişlerine karışmaktır” şeklinde demeç verdi.³⁷³

Mısır'daki son durumla ilgili konuşan Fehmi Hüveydi, “Mısır'da biz hala Erbakan dönemindeyiz. Erdoğan aşamasına ulaşamadık. Bu yüzden Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi çoğulculuğu sağlayamadı.” Son zamanlarda Başbakanlık'tan dinleme cihazının çıkmasının da derin devleti gösterdiğine işaret eden Hüveydi, "Bu temeller Mısır için de geçerli. Mısır'da da derin devlet var ve yargı, medya ve ordu çok güçlü. Mısır'da eski rejim mevcudiyetini devam ettirmektedir. Uluslararası basın ise ülkenin gerçek yüzünü göstermiyor, devrimin kalıntılarını gösteriyor. Mısır şu an geçiş döneminde ve bir ameliyat geçirdi. Bu yüzden süreye ihtiyacımız var. Biz 40 yıldır aynı yönetici elitlerle yaşıyoruz" ifadesini kullandı.³⁷⁴

Değişim çabalarına değinen Hüveydi, “Bu çabalara dış ve iç güçler tarafından karşı konulmaya da çalışılmaktadır ve bu değişim iki noktada çok önemlidir”³⁷⁵ ifadelerini kullandı.

Hüveydi sözlerine şöyle devam etti: “Bunlardan birincisi, Batının endüstriyel olarak bağımlı olduğu petrol, ikincisi ise İsrail'in gelişmeler üzerindeki kontrolüdür. Arap dünyasının özgürlüğü petrol ve İsrail açısından tehlikelidir. Arap dünyasında ABD'nin üsleri bulunmaktadır. Batı yandaşı olan ve emirlerini Batı'dan alan rejimler söz konusudur ve Batılılaşmış, Batı'nın menfaatine çalışan kültürel, entelektüel tabaka vardır. Bu üç faktör Batı'nın menfaatlerini yerine getirmektedir. Parçalanma gayretleri, mezhep ve ırk savaşları meydana getirme çabaları mevcuttur. Dolayısıyla Arap

³⁷² İsmail Numan Telci, Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi: “İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, *Ortadoğu Analiz*, Ocak 2013, Cilt. 5, Sayı.49, s.83.

³⁷³ “Erdogan, in Cairo, Touts Turkey as Model for Arab World”, *Associated Press*, 15 Eylül 2011.

³⁷⁴ Fehmi Hüveydi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

³⁷⁵ Fehmi Hüveydi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

dünyasındaki tarihi dönüşüme karşı koyulmaya çalışılmaktadır. Napolyon, ‘Mısır’ı yöneten, dünyayı yönetir’ demiştir. Mısır önemli bir devlettir. Mısır’da meydana gelen gelişmeler sadece Arap dünyasını değil, İslam dünyasını da etkiler. Mısır, Türkiye ve İran, İslam dünyasının önemli güçleri ve temel unsurlarıdır. Strateji derslerinde buna “güç üçgeni” denir. Bu üç unsur dirilirse, tüm İslam dünyası dirilir.”³⁷⁶ Arap dünyasının özgürleşmesinin çok kolay olmadığını kaydeden Hüveydi, İhvan’ın ve Seleflerinin siyasette yeni olduklarını ve bu yüzden tecrübeye ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir.³⁷⁷

Benna’nın torunu Tarık Ramazan, “Arap isyanları başlangıçta İslamî gruplar olmadan başladı, tüm ideolojileri ve siyasi partileri aşan bir katılımı ortaya çıktı. Bu insanlar özgürlüğün ve saygınlığın taraftarlarıydı. Elde etmeyi umdukları da buydu. Bunun yerine orda hayal kırıklıkları var. Eylemlerinin özgürlük ve demokrasiye doğru bir yol olacağını düşünmüşlerdi. Yaşanan bu değil. Mevcut durumda sadece aleyhte ya da mutluluğumuzu, taleplerimizi ve hayal kırıklığımızı yansıtacak bir siyasi tutum içerisinde olamayız. Halkın ve bütün siyasi grupların, sadece sisteme karşı olmayan bir şeyi destekleyip ve açıkça öne çıkıp savunması çok önemli. Şu anda varılan nokta budur.” dedi.³⁷⁸

Arap Değişimi sürecinde ise İhvân, iki referandum, meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin başarıyla tamamlanmasını sağlayan kurucu aktör rolünü bütün engellemelere rağmen oynamayı başarmıştır.

Mısır’da yaşanan son gelişmeleri *Yeni Şafak* gazetesine “Parlamento seçimleri sonrası hem ordu için, hem orduyu güçlendiren uluslararası konjonktür (özellikle ABD ve İsrail için) belli tehlike çanlarının çalmaya başladığını” değerlendiren SETA Uzmanı Ufuk Ulutaş bazı tabuların konuşulur hale gelmesinin bazı kesimleri rahatsız etmeye başladığını kaydetti. Ulutaş, son gelişmelerin ordunun halk üzerindeki gücünü bırakmayacağını ortaya koyduğunun altını çizdi. İhvan’ın ayakları üzerinde durması, sivil diğer gruplarla güçlü ittifaklara girmesi ve önceliği demokratik geçiş sürecine

³⁷⁶ Fehmi Hüveydi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

³⁷⁷ Fehmi Hüveydi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

³⁷⁸ İhvan’ın kurucusu Hasan El-Benna’nın torunu olan Profesör Tarık Ramazan, 'Arap Baharı'nın geldiği nokta, Avrupalı Müslümanlar ve İslamcılık konularında çarpıcı açıklamalar yaptı. Pınar Kandemir'in röportajıbkz. Tarık Ramazan, “Arap Baharı Diye Bir Şey yok”, www.haber5.com/.../tarik-ramazan-arap-...(Erişim Tarihi: 13 Nisan 201).

vermesi gerekir. Mısır'da oylarda bir bölünmüşlük söz konusudur. Tahrir psikolojisini yeniden canlandırmaları ama bunu birlik içerisinde yapmaları gerekiyor. Aksi takdirde ordu Mısır'daki bütün grupları yiyebilecek güce sahip olduğunu söylemekteydi. Çünkü ona göre uluslararası konjonktür, ordunun arkasında yer almaktadır.³⁷⁹

Mursi döneminde Planlama ve Uluslararası İşbirliği Bakanı olan İhvanmensubu Amr Darrag ile yapılan röportajda, “Biz insanlara devletin kontrolünün bizde olmadığını anlattık ama bize inanmadılar. Muhalefet mensupları, bizleri sürekli olarak devleti İhvânlaştırmakla, iliğini kemiğini ele geçirmekle, mensuplarımızı her yere yaymakla suçladılar. Ordu, askeri düzeni inşa etmekle meşguldü”, demiştir.³⁸⁰

Mursi işbaşına geldikten sonra Filistin-Gazze sorunu ve Mısır'ın 40 yıllık köhnemiş ordu-polis-bürokrasi enkazı ile baş etmenin yollarını aradı. Ancak eski sistem atıkları ve sonrası sol, liberal muhalif aktörler bu yolların tamamının önünü kapadılar.

2.4.2. Anayasa Referandumu

Silahlı Kuvvetleri Mübarek'i bir şekilde sistem dışı bırakarak sıra kendilerinin kontrolünde yeni bir sivil hükümet yapısına dayalı rejimi oluşturmayı amaçlıyordu. Bu nedenle Yüksek Askeri Konsey anayasada bazı değişiklikler yaparak, kurucu meclisi oluşturmak için 19 Mart 2011'de referanduma gitti.

Referandum sırasında iki farklı görüş çarpıştı. Hıristiyanların, liberallerin ve sol gençlik hareketlerinin ve onların Cumhurbaşkanı adayları Baradey'in bulunduğu kesim, bunlar seçimlerden önce anayasa tamamen yeniden hazırlansın diyerek “hayır” oyu kullanılması yönünde tavır belirlediler. İhvan ve Mübarek yanlısı Ulusal Demokrat Parti ise, mevcut 1971 Anayasa'sı üzerinde, başkanın yetkilerine sınırlayıcı bir takım hükümlerin getirilmesi gibi bir takım değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmesinin uygun olacağı üzerinde durarak “evet” denilmesi konusunda fikir beyan ettiler.³⁸¹

Mursi, keskin muhalefete ve yargının engelleme girişimlerine rağmen anayasa hazırlık sürecini tamamlamış ve anayasa referandumunun gerçekleştirilmesini

³⁷⁹ Ufuk Ulutaş, “Mısır'da Ordu 5-0 Galip”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 21 Haziran 2012.

³⁸⁰ Bel Trew, ‘Mısır'da Parti Temsilcileri Ne Diyor?’, Çev. Eyüp Togan, *Ahram Online*, 21 Temmuz 2013, *Haksöz Aylık Dergi*, Ağustos-Eylül 2013, Sayı. 269-270, s.23.

³⁸¹ “Large Turnout for Egypt's Constitutional Referendum”, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12793484>, (Erişim Tarihi: 19.03.2011)

sağlamıştır. 15-22 Aralık tarihlerindeki referandumda İhvân ve diğer İslamî grupların birçoğunun desteklediği anayasa %60'ın üzerinde 'evet' oyu olarak kabul edilmiştir.³⁸² Bu 2012 yılının en son faaliyeti yeni anayasa referandumu ve yeni anayasanın yürürlüğe girmesiydi. İslamî gruplar laik, solcu ve liberallere karşı verdikleri anayasa mücadelesini kazanmışlardır.

Son süreçte ise Anayasa Yüksek Mahkemesi³⁸³ kendisini dokunulmaz en yüksek merci olarak görerek, hükümeti çalıştırmamaya başladı. Bu mahkeme liberal ve laik kesimlerin elinde olan tek kurumdu. Bu azınlık kesim sandık yoluyla iktidara gelemeyeceğini bildiklerinden sandık dışı yolları kullanarak hükümeti ele geçirmek veya onun çalışmalarını engellemeye çalışmışlardır.

2.4. ARAP DEĞİŞİMİ SONRASINDA SELEFİLER VE YENİ GRUPLAR

Arap Değişiminin doğurduğu üçüncü Seleflik akımı ise Siyasi Seleflik akımıdır ve Arap Değişiminin ürünüdür. Arap Değişimi ile birlikte apolitik olan bazı Selefiler yeni dönemde politize olmuşlardır. Daha önce oy kullanmaya karşı çıkan bu kesim şimdi buna da cevaz vererek ve dolayısıyla kendi temellerini kendileri yıkmışlardır. Siyasi katılıma karşı çıkmasına rağmen siyasi irade bu yönde tecelli edince fetvaları da buna göre şekillenmiştir. Belki de bunun temel nedeni Mısır ve Arap Değişimi ile birlikte Selefî anlayışın yeniden kabuk değiştirmesidir. Arap Değişiminin nereye doğru evrileceği de Selefîliğin alacağı rengi belirleyecektir. Bazı Selefî şeyhleri Tahrir Meydanında gösteri düzenlemeyi bidat saymış, yöneticiye karşı çıkmanın dini olarak haram olduğuna hükmetmişlerdi.

Ancak bazı genç Selefî gruplar bağımsız olarak harekete geçmiş ve devrime katılmışlardı. O kadar ki, Mısır'da sürpriz yaparak seçimlerin ikincisi gelmişlerdir. Dolayısıyla parti siyaseti yaparak demokratik sisteme angaje olmuşlardır. İhvan daha

³⁸²“Full Unofficial Results of Egypt’s Constitutional Referendum: A Visual Breakdown”, Ahram Online, 23 December 2012; Kamal Habib, “Devrimden Kurumlara Mısır”, Çev.Vahdettin İnce, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/817/devrimden-kurumlara-misir.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.03.2011).

³⁸³ Mısır'ın bağımsız yargı organıdır. 1979 yılında kurulmuştur. Başkent Kahire'nin Maadi bölgesinde bulunmaktadır. Mahkeme Mısır'da yüksek yargı gücüdür ve yalnız yasa ve yönetmeliklere ve hukukun öngördüğü şekilde yasal metinlerin yorumlanması üstlenecektir anayasaya ilişkin adli kontrol üstlenmektedir. Ayrıca diğer yargı ve idare mahkemeleri arasındaki yetki anlaşmazlıkları çözümlenmeye yetkilidir. Başkanlığını, 1 Temmuz 2012 tarihinden beri Mahir el-Behiri yapmaktadır.

çok şehirli orta sınıf temelli bir hareket iken Mısır'daki Selefler daha çok şehirli alt sınıflardan destek bulmaktadır.

Selefler, kendilerini Mübarek'e karşı milyonların arasına karışan devrimcilerin yanında buldu. Meydanlarda kendini gösteren bu çarpıcı duruş, Selefî hareketlerin pragmatik yönelimlerini de ortaya çıkardı. Bunun anlamı ise, Selefî tabanın, özellikle de genç üyelerinin artık sembollere, liderlere ve yaşlılara karşı baskın çıkmaya başlaması şeklinde algılanmaya başladı.

Mısır'da meclis seçimlerinde başarı elde eden Selefler hassas bir konumda bulunmaktadır. Yaklaşık olarak Mısır meclisinin dörtte birini elde ettiler. Bu tabloya göre, yeni devrim yapmış Mısır'da Selefler sistemin kalıbını etkileyebilirlerdi. Zira İhvân'dan zıtlar sıkıntı çıkarılırsa Mursi iktidarını tehlikeli bir zemine çekebilirlerdi. Bundan da en fazla İslami olmayan kesimler faydalanırdı. İşte Selefler kendi güçlerini görüp darbe döneminde İhvân'ın yanında yer almamaları, eski rejim atıklarına iyice cesaret verdi. Yüzlerce Müslümanın kanının akmasında ve zulme uğramasında Seleflerin de payı vardır. Seleflerin bu pragmatik yönelimleri 3 Temmuz 2013 de darbecilerin işlerini kolaylaştırmıştır. İhvân'ın yanında değil, darbecilerin yanında yer almalarına rağmen darbeciler onların da televizyon kanallarını kapatmışlardır.

Mısırlı Selefler de Hüsnü Mübarek sonrası için ittifak kurdukları iktidardaki İhvân'la sorun yaşamaya başladı. İskenderiye gibi güçlü oldukları bölgelerde karşıt gruplarla silahlı çatışmaya girmekten çekinmedikleri görülmüştür. Selefî Vatan Partisi altında birleşen Mısırlı Selefler, İhvân'dan çıkan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi açıktan hedefe koymuşlardır.

İçlerinde 'cihat' için samimi savaşçılar olsa da lider kadrosunun bilerek veya bilmeyerek dış güçlerin tesiri altında olduğunu söylemek gerekir. Cihat diye savaştıklarını söyleselerde, eylemleri ile dış küresel güçlere hizmet ettikleri aşikardır. Küresel güçlerin bu yeni yapıyı üstü örtülü destekleyerek yönlendirdikleri düşünülmektedir. Hatta büyük bir kısmının Suud devleti tarafından finanse edilerek yönlendirildiği de ortaya çıkmıştır. Hem değişik kriz bölgelerinde stratejik anlamda İran

ve İsrail'in çıkarlarıyla ters düşmeyen adımlar atıyorlar hem de mensubiyetlerini yıpratarak Ortadoğu'daki 'fikirler savaşı'nda bu ülkelerin ellerini güçlendiriyorlardı.³⁸⁴

Selefi Davet'in partisi olan Nur Partisi'nde yaşanan yönetim değişikliği ve İhvân aleyhindeki politikaların dış etkiden kaynaklandığı, parti üzerinde Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin etkili olduğu iddia ediliyordu. Siyasete prensip olarak karşı çıkan, "isyan ederek fitne çıkarmaktansa, yöneticinin zulmüne sabretmenin daha evla olduğu" prensibinden hareket eden Selefi hareketin, Körfez kaynaklı politikalar üretmesi, Mübarek yandaşları tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.³⁸⁵

Mısır Cumhurbaşkanlığı tarafından Selefi danışman Dr. Halid İlmiddin'in görevinden alınmasına tepki gösteren, aynı akımın temsilcilerinden Nur Partisi Başkan Vekili Basim ez-Zerka da Cumhurbaşkanlık Siyasi Danışmanlığı görevinden istifa etti.

Bu durum genelde İhvân ile Selefiler, özeld ise Cumhurbaşkanlığı ile Nur Partisi arasındaki anlaşmazlığın daha da derinleştiği ve krizin büyüdüğü şeklinde yorumlandı. Akla gelen soru, anayasa krizi esnasında İhvân'a sonuna kadar destek veren ve riske giren Selefi Davet'in neden tutum değiştirerek solcu, laik ve liberallerin, çatısı altında toplandığı ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne yakınlaştığıdır.

Selefi söylemlerin de büyük bir dönüşüme uğraması Selefi akımların, meşru hükümlere karşı görüşlerinde hassas kıstaslar edinmesi ve siyaset meydanında yer bulması, iç çekirdeğinde bazı çarpıcı değişikliklere başvurmasına sebep oldu. Yeni Selefiler, 1950'lerde erken dönem Selefilerin bid'at gördüğü gördüğü silah ve siyaseti kendileri enstrüman olarak kullanmaya başladılar.

Nur Partisi ile İhvân arasındaki görüş ayrılığının asıl sebebinin İhvân 'ın İran ile ilişkileri normalleştirme çabası olduğu konuşuluyordu. Nur Partisi ile İhvân arasındaki ipler, İran Dışişleri Bakanı'nın Mısır ziyareti ile gerilmişti. Mısır toplumunda İran, genel olarak Şii mezhebi ile özdeşleştirilmektedir ve İran'ın Mısır'da Şiiliği yaymak istediği korkusu hâkimdir.

Petrol zengini Körfez ülkeleri Mursi'nin cumhurbaşkanı olmasından sonraki süreçte İran ile Mısır'ın yakınlaşmasından rahatsız olduğunu farklı platformlarda ifade

³⁸⁴ Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Selefilere Karşı İhvan-Kipti Dengesi", setav.org/tr/selefilere-karsi-ihvan-kipti-dengesi/yorum/4535, (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

³⁸⁵ Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Selefilere Karşı İhvan-Kipti Dengesi", setav.org/tr/selefilere-karsi-ihvan-kipti-dengesi/yorum/4535, (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

etti. Ayrıca, Mısır'daki devrimin de “İran’ın desteği olmasaydı mümkün olamayacağını ve yeni bir Sykes-Picot anlaşmasının başlangıcı” olduğunu söylüyor,³⁸⁶ Mısır’da Muhammed Mursi’nin seçilmesinin “talihsiz bir seçim”³⁸⁷ olduğunu belirtiyordu. Arap dünyasındaki birçok önde gelen figür gibi el-Tamim de Twitter kullanıyor ve şunu diyordu: “İhvan Körfez’in güvenliğini tehdit ederse, akan kanda boğulur”, “ölümü yaklaşan bir çete” olarak adlandırdığı İhvân’ı eleştirmiş, varlıklarının ve banka hesaplarının dondurulması çağrısında bulunmuş,³⁸⁸ Mursi'nin İran ziyareti ile başlayan İhvân ve Selefi Davet arasındaki fikir ayrılıkları, bir İran cumhurbaşkanı'nın 34 yıl sonra Mısır'ı ziyaret etmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır.³⁸⁹

İslam İşbirliği Teşkilatı toplantısı nedeniyle İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın Mısır ziyareti ve bu ülkede kaldığı dört gün boyunca gerçekleştirmiş olduğu temaslar ipleri koparan son gerilme oldu.

İran'ın bölge için İsrail'den daha tehlikeli olduğu kanaatindeki Selefi Davet akımıyla, uluslararası ve bölgesel dengeler gereği, İran ile sınırlı ilişki kurmanın gereğine inanan İhvân, karşı karşıya geldi ve taraflar yollarını ayırdı. İhvân’ın seçimler öncesinde Selefililerle ittifak kursa da radikalizme kayan bu gruplarla siyaset zemininde çalışamayacaklarını anlayarak yollarını ayırdı. Bu ayrılmanın tahmin dışı bir yansıması oldu. İhvânile Kıptiler arasındaki buzlar eridi. Cumhurbaşkanlığı tarafından 27 Nisan’da yapılması kararlaştırılan parlamento seçimlerinin ilk ayağının, Kıptilerin bayramı nedeniyle 22 Nisan'a çekilmesi jesti ise, Kıptileri daha çok memnun etti ve İhvân-Kıpti yakınlaşmasının kapılarını sonuna kadar araladı.

İslam ve medeniyetini düşman kabul eden gruplar karalama kampanyalarında Selefililerin şiddet görüntülerini bolca kullanmakta ve bunların bahanesiyle İslam dünyasını hedef alan müdahaleleri daha kolay meşrulaştırılmaktaydı.

Yeni Selefilere dair ‘Neo-Selefiyye temelinde İslamcılık’ adlı makalesinde Ali Ünal, nasıl dünya el-Kaide’yi ABD vasıtasıyla tanıdıysa, bu en yeni Selefilileri de dünyaya tanıtan ABD oldu. el-Kaide gibi, Selefililer de aynı yöntemle İslam’a, İslam

³⁸⁶ Birinci dünya savaşı sırasında Fransa ile İngiltere arasında gizlice müzakere edilen bu anlaşma, iki gücün Ortadoğu’yu kendi aralarında nüfuz veya kontrol alanları şeklinde paylaşması ile sonuçlandı.

³⁸⁷ Alain Gresh, “Arap Baharı’ sonrası siyasal İslam”, [https://dunyadanceviri.wordpress.com/.../arap-bahari-sonrasi-siyasal-islam...](https://dunyadanceviri.wordpress.com/.../arap-bahari-sonrasi-siyasal-islam) (Erişim Tarihi: 29 Kas 2012).

³⁸⁸ Bkz. “Dubai Police Chief Warns of Muslim Brotherhood, Iran Threat”, *Egypt Independent*, Kahire, 26 Temmuz 2012; *El Şark web sitesi*, Doha, 6 Eylül 2012; *El Arabiya TV*, Dubai, 9 Eylül 2012.

³⁸⁹ <http://gate.ahram.org.eg/News/244364.asp>, (Erişim Tarihi: 02.04.2013).

hassasiyetli kesimlere ve Müslüman ülkelere hem de İslam üzerinden operasyonlar yapmayı sağlayan örgütler gibi gözükmetedir. Bu tezgâhta hep Müslümanlar hep İslam yaralanmaktadır.³⁹⁰

İskenderiye’de güçlü dini bir akım olan Selefler, Hüsnü Mübarek’in devrilmesinden sonra Mısır’da başlayan hızlı partileşme sürecinde bir parti kurmaya karar vermişler ve kurdukları Nur Partisi’nin genel başkanlığına İmad Abdulgaffur’u getirmişlerdir.

31 Aralık 2011 tarihinde partinin düzenlemiş olduğu kongrede yaptığı konuşmasında Nur Partisi’nin Mısır’ın İslamî kimliğini korumak, İslam şeriatını hayata geçirmek, Allah’ın kitabıyla hükmetmek için kurulduğunu, istisnaî mahkemeler döneminin sona erdiğini, her bireyin kendi hakkını alacağını, hiç kimsenin sağlık, eğitim ve onurlu bir yaşam hakkından mahrum bırakılmayacağını dile getirmiştir.³⁹¹ Mesela el-Cezire televizyonunda ilk kez katıldığı bir canlı yayın programında Nur Partisi Genel Başkanı İmad Abdulgaffur, ABD ile ilişkiler ve Camp David anlaşması hakkında net ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Nur Partisi olarak bu konular hakkında karar verirken Mısır’ın milli menfaatlerini koruyacaklarını ve Mısır’ı Arap dünyasının lideri yapma hususunda gayret göstereceklerini dile getirmiştir.³⁹²

Ensar eş-Şeria Hareketi: Mısır’da Şeyh Ahmed Aşuş’un liderliğini yaptığı Ensar eş-Şeria (Şeriatın Yardımcıları) hareketi el-Kaide destekli Selefiye mensubu ve Cihad yanlısı bir örgüttür.³⁹³ Mısır’da liderliğini el-Kaide lideri Eymen ez-Zevâhirî’nin kardeşi Muhammed ez-Zevahiri’nin ve Ahmed Aşuş gibi tanınmış din adamlarının yaptığı Ensar eş-Şeria hareketi referanduma katılımın haram olduğunu belirtti ve tıpkı Cengiz Han’ın İslami olmayan yasaları biraz İslam ile süsleyerek Müslüman halklara kabul ettirdiği gibi Mısır’da da Müslüman halka zorla demokrasi ve laikliğin dayatıldığını açıkladı.

³⁹⁰ Ali Ünal, “Adı Selefi, Özü Harici”, *Aksiyon*, Sayı 962, 13 - 19 Mayıs 2013.

³⁹¹ <http://www.alnourparty.org/nodes/view/type:partyactivities/slug:TheidentityofIslamicEgypt>, (Erişim Tarihi: 08.04.2012).

³⁹² <http://www.youtube.com/watch?v=aLxIn2woz8>, (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2012).

³⁹³ Ensar el Şeriat için bkz. http://www.tr.wikipedia.org/.../Ensar_El-Seriat (Erişim Tarihi:09.05.2014)

Mısır'da referanduma sunulan anayasayı tanımadıklarını açıkladı. Yeni anayasayı Cengiz Han'ın yarı İslami yarı beşeri yasası olan Yesak'a benzeten hareket İhvân'ı da sert bir dille eleştirdi.³⁹⁴

Yemen, Libya, Mali, Fas, Tunus gibi ülkelerde Küresel Cihad yanlıları tarafından kurulan Ensar el Şeria isimli halk hareki ise Mısır'da İhvân'ın siyasi aktörlüğü süresince yıpranması, bu alternatif hareketi daha da güçlendirmiş, sayıları binleri bulan El Kaide bağlantılı Sina savaşçılarının olması ise hareketi güçlendiren diğer bir etken olmuştur.

2.5. ASKERİ VESAYET SİSTEMİ

Mısır ordusunun bugünkü yapısının ve kurumsallaşmasının temelleri 1820 yılında Mehmet Ali Paşa tarafından atılmıştır. Paşa'nın bu orduyu kurmaktaki asıl amacı bölgede güçlü bir devlet kurmak ve birçok Osmanlı toprağını kendi kontrolüne alarak bölgedeki varlığını güçlendirmektir.

1952 Hür Subaylar Devrimi'nden bugüne kadar Mısır'a hükmeden başkanların tamamı ordu mensubudur. Muhammed Necib, Cemal Abdunnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek vs. kadar altmış yıla yakındır yönetim askerlerin elinde şekillenmişti. Her ne kadar 1952 darbesinden sonra üniformalarını çıkarmış olsalar da onlarca yıldır Mübarek'in altındakiler dâhil, yöneticiler asker kökenli kişilerdi. Emlakçılıktan, ilaç sanayisine, bilgisayar, televizyon üretimine kadar birçok sektör onların ellerinde idi. Mısır ekonomisinin yaklaşık % 40'lık bölümüne sahiptiler.³⁹⁵

Güçlü devlet geleneğine sahip ülkelerde ordular da güçlü olmuştur. Mısır ordusu da ülkedeki değişimi etkileyecek kadar güçlüydü. Bu yüzden ordunun tavrı oldukça önemliydi. Ordu hala Mübarek'in etkisinde mi idi. ABD ve Batı'nın orduya etkisi nedir? Meydanlardaki göstericilere karşı nasıl tavır alacaktı? Bütün bunlar hep soru işareti idi.

³⁹⁴ “Mısır Anayasa Taslağı İslam’a Aykırı”, www.takvahaber.net/m/?id=2976, (Erişim tarihi: 17 Aralık 2012).

³⁹⁵ Joshua Hammer- Amina Ismail, “Egypt: Who Calls the Shots?”, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2011/aug/18/egypt-who-calls-shots/>, (Erişim Tarihi: 18.08.2011).

Askeri vesayet devletin ve toplumun her alanına sinmiş, hiçbir sivil yapılanma belli sınırların dışına çıkamaz hale gelmiş, sivil kurumların gelişmesi engellenmiş, sivillerin alanı daraltılmıştı. Haliyle gelişme imkânı bulunmayan sivil topluma bugün iktidar tam anlamıyla devredilse dahi, hiçbir iktidar ve yönetim tecrübesi olmayan hali hazırdaki siyasi kesimlerin Mısır'da iktidar olma şansı yoktur. Bir başka deyişle, ülkeyi kısırlaştıran, tüm alternatifleri yok eden askeri vesayet Mısır'ın neredeyse kaderi haline getirmiş durumdadır.

Mısır Ordusu Nâsır'la başlayan askerlerin yönetimini sivil birine bırakılmasını istemiyordu. Mübarek'in son döneminde Mübarek'in eşi Suzan Mübarek'in büyük oğlu Cemal'i Mübarek'ten sonra başkan olması için girişimlerde bulunması Silahlı Kuvvetleri rahatsız etmişti. Cemal 1990'ların sonunda Londra'daki bankacılık işini bırakarak, Mısır'a dönmüş ve Milli Demokratik Parti'nin yönetiminde görev alması için gerekli yetkilerle donatılarak siyasete sokulmaya çalışılmıştı. Cemal bir süre sonra özelleştirme çalışmalarına başlayarak, birçok devlet teşebbüsünü parti temsilcilerine ve iş adamlarına devretmişti. Bu yüzden Mübarek'le Maraşal M. Hüseyin Tantavî'nin³⁹⁶ arası son dönemde çok iyi gitmiyordu.³⁹⁷

Mısır halkı İran devrimi örneğinde olduğu gibi büyük kıyاملar yapmadı. Yani halk orduyu göğüs göğüse çarpışarak ve orduyu yenerek devrim yapmadı. Ordunun tarafsızlığı halkın mevcut yönetici elitleri devirmesine imkân tanıdı. Dolayısıyla ordu da kendisini devrimin dolaylı ama önemli bir ayağı olarak gördü. Ordunun devrime verdiği dolaylı destek, devrim sonrası temel politikaların tayininde hak sahibi olma isteğini sağladı.³⁹⁸

Askeri Vesayet, Mübarek sonrası kendisini çok güçlü siyasi aktör olarak gösterdi. İhvân-ı Müslimîn ve Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, dış politikada ve

³⁹⁶ Maraşal Tantawî, Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin en başındaki adam ve Yüksek Konsey Başkanı olarak Mübarek sonrası yönetimi devraldı. 1935 Kahire doğumlu olan Tantawî, 1956 yılından itibaren subay olarak, üç İsrail harbinde görev aldı. 1981'de Mübarek'in başa geçmesiyle birlikte, Devlet Başkanı Muhafız Birlik Komutanı, 10 yıl sonra da Savunma Bakanı oldu. Mübarek, kendisine rakip olan Korgeneral Yusuf Sabri Ebu Talip'i görevden alınca kendisine sadakatle bağlı ve karizmatik bir şahıs olmayan Tantawî'yi getirerek Mareşal rütbesi vermişti. 20 yıl boyunca Mübarek'in bütün baskıcı politikalarına destek veren Tantawî, ordunun ekonomik bir sektör gelmesinde de ön ayak olmuştur.

³⁹⁷ Joshua Hammer-Amina Ismail, "Egypt: Who Calls the Shots?",

<http://www.nybooks.com/articles/archives/2011/aug/18/egypt-who-calls-shots/>, (Erişim Tarihi: 18.08.2011).

³⁹⁸ Zeki Savaş, "Mısır Tecrübesi", <http://www.ufkumuz.com/misir-tecrubesi-8360yy.htm>, (Erişim Tarihi: 05.05.2014).

ekonomide güçlü bir duruş ortaya koyamazsa, ülke içinde askerinin ve yargının oyuncağı olacağı aşikârdı. Bunu değil Mursi, hiçbir yönetimin başarması mümkün değildi. Çünkü Mısır ekonomisi zaten çökmüştü. Ayrıca güçlü sektörler ordunun kontrolünde ve ordu güçlü imtiyazlara sahipti. Ordu 1 yıllık dönem içinde Mursi ve yönetimini nefes alamaz hale getirmiştir. Mısır ordusunun bir ideolojik versiyonu yoktu ve daha çok menfaate dayanıyordu.

Ordu İhvân'ı dışlayarak ve onları şiddete iterek kendisini veya yaptığı darbeyi meşrulaştırmak istemektedir. Sokaklardaki masum ve silahsız halka keskin nişancılarla nokta atışlar yaparak ve birçok Müslümanı şehit ederek provoke etmeye çalışmıştır. Aslında o darbeyle, silahları halkın iradesine çevirerek meşruiyetini kaybetmiştir.

Mübarek sonrası Mısır'ın şekillenmesinde yönetimi elinde tutan ve tutmaya devam etmekte olan askeri gücün devrim sonrası politik aktörlerin, sosyal ve toplumsal istikrarın, ekonomi ve dış etkenlerin etkisi olacaktır.

Yeni Anayasa'nın henüz "giriş" bölümünde 25 Ocak ve 30 Haziran süreçleri birlikte anılmakta ve "kahraman" Mısır ordusunu bu iki devrim süreçlerinde elde edilen zaferin koruyucusu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, ordunun yeni süreçteki etkinliğinin, orduya tanınan imtiyazların ve sivil iktidara doğrudan ortak olma "hakkının" anayasal statüye taşınmasının zeminini oluşturma çabasıdır.³⁹⁹

2.6. KAZANIMLAR

Mısır'daki İslamî gruplar açısından ödenen bedellerin, verilen mücadelenin sonunda mevcut yönetici elitlerin yıkılması çok büyük bir kazanımdır. Mısır'da olaylar başladığında Mısır'ın ünlü politikacılarından Muhammed Hasaneyn Heykel, halk ayaklanmasıyla ilgili el-Cezire'ye verdiği bir röportajda "Mısır halkının intifada ve devrim yapmaya gücü olduğunu gösterdiler ve öfkeli kalabalıklar mevcut yönetici elitlere meydan okuyup onları koltuğundan indirebilir. Ancak gençlerin gelecekle ilgili sorulara yanıt verecek bir programlarının da olmadığını söylemektedir.⁴⁰⁰ Ancak bir

³⁹⁹ Veysel Kurt, "Mısır'da Eskiye Doğru Yeni Adım: Darbe Anayasası", 20 Ocak 2014, *Star Açık Görüş*.

⁴⁰⁰ "Hasaneyn Heykel, "Mübarek Dönemi Bitti", www.timeturk.com, Ter. Muhammed S. Direk, (Erişim tarihi: 9.02.2011).

mevcut yönetici elitin yerine başkasının geçmesi var olan sorunun şekil değiştirerek devam etmesi anlamına gelir.

Halklar talepleri darbe ile engellense de Haluk Gerger'e göre Arap isyanlarında iki kazanım söz konusudur. Bunlar: "Birincisi, ezilmiş, aşağılanmış, değersizleştirilmiş, hatta hiçleştirilmiş "baldırı çıplaklar", yeryüzü lanetlileri o halk dediğimiz büyük insanlık serüveni, tarihi kendisinin yaptığını, zalimler karşısında gücünün gerçek olduğunu, harekete geçtiğinde zulüm setlerini parçalayabildiğini bir kez daha yaşayarak gösterdi. Kollektif belleğin ve dolayısıyla tarihin bu kadim coğrafyamızda canlanmasıdır. İkincisi, halk güçleriyle yerli-yabancı egemenler arasındaki psikolojik dengenin artık sonsuza dek değişmesidir. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Halkın gücüyle onun karşısında konumlanmış işbirlikçilerin, paranın, tekniğin ve bütün zor aygıtlarının, lanetli kölelerle efendilerin, ezilenlerle ezenlerin, ilişkisinin güç dengesi algılaması ve bütün psikolojik yanılsamaları, iki tarafta da köklü değişime uğramıştır. Korkanlar ve korkutanlar yer değiştirmiştir."⁴⁰¹

Tunus ve Mısır'daki kitle hareketlerinin gücü, insanların siyasi sınırları aşarak bir araya gelmesinde yatmaktadır. Ayaklanmalar ve onların itici gücü olanlar ne istemediklerini çok iyi biliyorlardı. Siyasi veya dini ideolojileri aşan semboller etrafında kitle olarak bir araya gelmek ve bunu en zor şartlarda sürdürebilme gibi ve iyi planlanmış disiplin, bağımsızlığa özlem, adalet isteği ve haysiyet arayışından başka bir şeyin söz edilmemesi, üzerlerine yağın şiddete rağmen bedel ödeyerek direniş göstermeleri Arap uyanışını birçok toplumsal hareketlerden ayırmaktadır.

Sömürgecilik sonrası Ortadoğu'da Arap ülkeleri mevcut yönetici elitler, yerel işbirlikçiler ve dış güçler tarafından yönetilmiştir. Mevcut yönetici elit ve dış güçler arasındaki uzlaşma ve çatışmalar birçok Arap ülkelerindeki olayların gidişatını belirlemiştir. İşte bu noktada, Arap ülkelerindeki halk hareketlerinin, oyun kurallarına itiraz eden ve oyunu kendi tekeline almak isteyen 'insanlar' için ne denli önemli olduğu açığa çıkmaktadır. Her ne kadar ülkeyi büyük bir kargaşaya itmiş olsalar da, güçsüz,

---

⁴⁰¹ H. Gerger, *a.g.m.*, s. 21.

disiplinsiz ve bastırılmış insanların güçlü rejimler ve dış güçlere meydan okuması bu durumu meşrulaştırmaktadır.⁴⁰²

---

⁴⁰² Ramzy Baroud , “Arap Devrimleri Başarısız Mı Oldu?,(Çev.Sevgi Kaçar), http://www.ozgur-gundem.com/index.php?authorname=ramzybaroud&authorid=660&module=nuce&action=yazar_haberleri , (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

3. BÖLÜM

DEĞİŞİM SONRASI YENİ GELİŞMELER

3.1. İHVÂN-I MÜSLİMÎN'E DARBE VE SONU BELİRSİZ DİRENİŞ

Mısır'da yaşanan bu değişim süreci vesayet düzeninin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Fakat bu kadarı bile ortamın havasını değiştirmeye yetmişti. Ne var ki Mübarek sonrası Mısır'da ortam bir türlü durulmadı. Bu aslında çok da şaşırtıcı değil uzun yıllar otoriter bir rejim altında yönetilen ve bu rejimin yarattığı siyasi, sosyal ve ekonomik çarpıklıklarla baş etmeye çalışan bir ülkede geçiş sürecinin sorunlu olması beklenen bir gelişmeydi. Yüksek Askeri Şuranın, ülkedeki basın organlarının, devlete bağlı kurum ve müesseselerin üzerindeki büyük nüfuzundan dolayı sahip olduğu büyük etki ortada idi. Bu durum İhvân'ın iktidarını ciddi bir şekilde endişelendirmektedir. Üstelik bu sürecin nasıl evrileceğini ve neyle sonuçlanacağını da o günden kestirmek mümkün değildi.

Askerlerin ülke yönetimi İhvân'a bırakmaya hazır görünmediğine İhvân'ın bu yönde ciddi endişeleri bulunmaktaydı. Aslında milyonlarca insanın Mısır'ın Tahrir Meydanını doldurmasıyla oluşan o girdaba İhvân da istemeden girmişti.

Cumhurbaşkanı Mursi'nin ve İhvân'ın Tahrir sonrası süreçte izlediği siyaset belli mahfillerde ciddi rahatsızlık uyandırdı. Mursi, göreve gelir gelmez uluslararası alanda önemli adımlar atması, stratejik ülkelere yaptığı ziyaretler, aktif, yönlendirici ve yeni bir Mısır inşa etmek amacının olduğunu gözler önüne sermekteydi. Bölgede İslamî kesimin kurduğu partilerin ezici oyla iktidara gelmesi bölgede kurulmuş düzenin egemenleri ve Batılı destekçilerini rahatsız etmişti.

İhvân da Türkiye'de ki AK Parti gibi başarılı olursa bu yeni bir Müslüman aktörün (ülkenin) bölgede söz sahibi olması demektir. Bu iki aktörün en önemli özelliği meşruiyetini halktan ve İslami değerlerden almasıydı. Bu sözde Şeriatla yönetildiğini iddia eden Suud gibi rejimleri de korkutuyordu. Bu nedenle hem küresel hem de bölgesel aktörler Mısır'ın toplumsal yapısı üzerinden özellikle devrim sonrası iktidara gelemeyen liberal, sol ve Mübarek rejiminin kalıntılarından oluşan muhalif siyasal pozisyonlarından yararlanarak Mısır'da darbe yaptılar.

Arap Değişiminin olduğu ikinci ülke Mısır'da şimdiye kadar halkın seçimiyle oluşan çoğulcu yönetim geleneği yoktu. Arap Değişimiyle beraber ilk defa halk seçimlerde özgür iradesiyle halkın seçtiği kişiler iktidara gelmişti. Halk tercihini İslamî grupların kurduğu partilere kullanınca içteki azınlık eski sistem atıklarını ve dış mihraklarını harekete geçirdi. Çünkü onlar sandıkla gelen değişimi zaten istemiyorlardı. Mısır 1952 sürecine yeniden döndü. Bir boyutuyla durum bundan ibaret görünse de Mısır'da Mübarek sonrası yaşanan mücadeleleri İslam-laik çekişmesi ya da yeni demokratlar-eski rejim kalıntıları arasındaki mücadele olarak anlamak, geçiş sürecini tüm karmaşıklığı içinde anlamamıza yardım etmeyecektir.⁴⁰³

Bedel bile sayılmayacak kadar az bir bedelle Mübarek'i indirerek özgürlüğe kavuşan bir kısım Mısırlı siyasi rakipleriyle baş edemeyeceklerini anlayınca çok geçmeden eski yöneticiler dönemine özlem duymaya, askeri mevcut yönetici elitlere prim vermeye başladıklarını görüyoruz. Hâlbuki seçimle gelen birini, en fazla dört sene sonra yine seçim yoluyla değiştirme yolu açtı.⁴⁰⁴

Aslında ta işin başında halkı sokağa iten baş faktörler yoksulluk, işsizlik olsa da halk özgürlük ve adalet talep ediyor mevcut elit yöneticiler tarafından yönetilmek istemiyorlardı. Fakat Mursi sonrası gösteriler şunu göstermiştir ki kitleler gerekirse yanlış bir yöne de kanalize edilebiliyordu. 25 Ocak gösterilerinde Askeri vesayete karşı çıkan azınlıklar kendi iktidarları olmayınca, tekrar askeri vesayete destek verebiliyorlardı. Bu gün birilerini sevindiren, seçilmiş cumhurbaşkanının kolaylıkla alaşağı edilme süreci esasında siyaset dışı bir pozisyona tekabül ediyordu. Bu, vesayet sistemlerini güçlendirirken asıl tehlike halkın sandığa olan güvenini bitirmiş olmasıdır. Bu durum beraberinde şiddet olaylarını ve toplum içi çatışmaları da körükleyecektir.⁴⁰⁵

Yasemin Devrimi'yle birlikte tetiklenen halk devrimlerinde İhvân örgütlü yapısının da etkisiyle başat rol oynamış, devrimlerin itici gücü olmuştur. Mısır'da İhvân, Tunus'ta İhvân'ın Tunus kolu en-Nahda, Libya'da Libya İslami Cemaati ile

⁴⁰³ Ramazan Yıldıırım, "Mısır'da Vesayet Rejimi Direniyor", http://www.haber10.com/makale/26183/#.U23_TSZrPIU, (Erişim tarihi: 27 Kasım 2011).

⁴⁰⁴ R. Yıldıırım, A.m, http://www.haber10.com/makale/26183/#.U23_TSZrPIU, (Erişim tarihi: 27 Kasım 2011); "SETA: Mısır'da Tarafların Anlaşması Mursi'nin İstifası Demek", <http://t24.com.tr/haber/seta-misirda-ordunun-muhtirasi-ardinda-taraflarin-anlasmasi-mursinin-istifasi-demek,233454>, (Erişim tarihi: 03 Temmuz 2013).

⁴⁰⁵ Mesut Çevikalp, "Bahar'a Kavuşamayan Devrimler", http://iskandinavya.zaman.com.tr/iskandinavya/newsDetail_getNewsById.action?newsId=10535, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2013).

etkinlik gösteren İhvân'ın Suriye'de de halk hareketine öncülük yaptığı bilinmektedir. Pragmatik eğilimleriyle dikkat çeken ve “İslam devleti” söylemi yerine “demokratik-hukuk devleti” tanımlamasını kullanmaya özen gösteren İhvân'ın bir dönüşüm sürecini yaşadığı gözlenmektedir.

İhvân'ın sokağa inmesi Tahrir Meydanının sükûneti için bir güvence olmuştu. Kitlelerin taşkınlığını önleyerek sokağa bir kimlik kazandırmıştır. Mesela kiliseleri ve müzeleri koruyarak halkın provoke olmasını ve müzelerin yağmalanmasını engellemiştir. Kiliselere saldırıların İhvân'a mal edilmemesi için yoğun çaba sarf etmiştir.

İhvân, güçlü kadrosu ve büyük bir toplumsal tabanı olan 100 yıllık bir tarihi geçmişe sahip bir teşkilattır. Geçmişinde cemaat acılı tecrübeler yaşamış ve sürekli liderleri şehit edilmiştir. Buna rağmen güçlenerek büyümüştür. Bu seçimlerde iktidara gelmesi İhvân'ın ilk iktidar tecrübesidir. Muhammed Mursi cephesinden ele alacak olursak, sorunların en büyüğü, İhvân'ın iktidara hazırlıksız yakalanmış olmasıdır. Hüsnü Mübarek aniden devrilip de İhvân kadroları koltuğu kucaklarında bulunca, on yıllardır üst perdeden dillendirdikleri eleştirel söylemlerin yerini iktidarın yakıcı gerçekleri alıverdi. Mısır'ın içinde çırpındığı problemler, İhvân'ın çapını ve kapasitesini çok çok aşırıyordu. Sadece içeride değil, dışarıda da birçok sorun üst üste yığılmış bekliyordu.⁴⁰⁶

Türkiye başbakanı Erdoğan, kısa aforizmalar kullanarak Mısır'ın yeni iktidarına bir takım tavsiyelerde bulunuyordu: “İnsanların yönetilmesi, bilginin yönetilmesi, paranın yönetilmesi... Bunları yaparsanız amacınıza ulaşırsınız.” diyordu.⁴⁰⁷

Mısır'da eski rejimi sürdürmek isteyen Mübarek yanlıları ile yeni iktidar sahipleri arasındaki ayrılık ileriki günlerde daha da şiddetlenerek, eski rejim atıkları ve yeni muhalefet protesto ve tehditle ülkeyi kaosa sürüklemeyi başardılar. Yüksek Askeri Şura ülkede huzursuzluğun artmasını ve siyasi kargaşanın oluşmasını bahane ederek

⁴⁰⁶ Taha Kılınç, “Mısır Neden Sakinleşmiyor?”, http://www.usasabah.com/Yazarlar/taha_kilinc/2013/07/01/misir-neden-sakinlesmiyor. (Erişim tarihi:01 Temmuz 2013).

⁴⁰⁷ David D. Kirkpatrick, “Premier of Turkey Takes New Role in Region”, *The New York Times*, 12 Eylül 2011.

yeni fırsatların peşine düşerken, bu durumda ülke güvenliğini sağlama bahanesiyle asker müdahale etme yetkisini kendisinde gördü.⁴⁰⁸

Bir yıl önce %52 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiş olan Mursi'yi istifa ettirmek amacıyla liberal, sol ve eski Mübarek taraftarları Tahrir meydanını doldurmuş ve dış güçlerin desteğini olan ordu darbeye başvurmuştur. Bu darbeyi haksız bulan İhvân mensubu veya taraftarı milyonlarca insan Tahrir Meydanı dışında Rabiâtü'l-Adeviyye Meydanında mitingler ve gösteriler yapmaya başlamıştır. Bu gösterilerin en önemli yanı bütün tahriklere ve kendilerine ateş açılmasına rağmen şiddete başvurmamalarıydı.

Özellikle devrim süreci yaşamış kuşatma altında ağır aksak yapılanma merhalesine geçmiş bir ülkede nerdeyse halkın çoğunluğu tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanının asker tarafından dış dünya ile irtibat kurularak devrilmesi ülkeyi büyük bir istikrarsızlığa sürükledi. Zira bu darbe, Mısır'ın kronikleşen sorunlarını daha da çözülemez hale getirmiştir. Her ne kadar dış yardımlarla ayakta kalmaya çalışsa da bir devletin taşıma su ile ayakta kalması oldukça zordur. Mısır'da çok hızlı değişim şuan itibariyle zor görünmektedir. Gelinek noktada darbeci yönetimin silah zoruyla iktidarı korumaya çalıştığı görülse de iktidarın toplumsal meşruiyeti git gide zayıflamaktadır. Tecrübeyle sabittir ki darbeler uzun vadede asla istikrarı sağlayamazlar. Birçok yapı, iktisadi teşebbüs ve ordu darbecilerin yanında yer alsın da darbeye destek verenlerin askeri vesayete karşı tekrar sokaklara ineceği gözükmektedir. Uzun süreçte birçok şeyin değişmesi muhtemeldir. Zira Mısır içten içe kaynamaya devam etmekte ve mevcut durum sürekli kan kaybetmektedir.

İhvân Hareketine karşı oluşturulan Ulusal Kurtuluş Cephesi projesi ile Mursi'ye yapılan darbenin benzerlerini Tunus, Libya ve birçok Arap ülkesinde yapmak isteyeceklerdir. Hedeflenen proje sadece İhvân'a yönelik değil, aynı zamanda diğer Arap dünyasındaki değişim dalgalarının önünü kesme projesidir. İhvân bu projeye karşı muhakkak kendisine yeni bir yol haritası çizecektir.

Yaptıkları baskılar ve zulümler ile Müslümanları yeraltına zorlayan, daha sonra da bu hareketleri medya yoluyla karalayarak Müslümanların itibarlarını zedeleyen Batılılar, son olarak Müslümanlar arasındaki ihtilafların fitilini ateşleyerek sahneden

⁴⁰⁸ Muhammed Arami, Korku ve Ümit Arasındaki Mısır", Çev. Hanefi Aydın, IslamicAwakening.Com (Erişim Tarihi:05 Mayıs 2012).

çekilmektedirler. Batı şuan Mısır'daki İhvân'la olan dayanışmasından vazgeçmiş görünmektedir. Böyle bir durum bölgedeki radikal grupların işine yarayacak ve belki de Batı onları Suudilerin desteğindeki Selefilerle dengelemeye çalışacaktır. Bunların en önemli sebebi İslam dünyasının tek ümmet olmamasını engellemektir. Bu coğrafya bir imtihan alanında veya toplumsal bir ceza olarak kan ve gözyaşı içerisinde boğulmaktadır.

Suriye, Afganistan ve Irak'ta olduğu gibi Mısır da sinsi bir askeri operasyonuna muhatap olmuş, bölünmeye ve iç savaşa sürüklenmiştir. Kapalı rejimler kitleleri caydırmak için himayelerindeki silahlarla şiddete başvurarak halklarına korku salmaktadırlar. Ancak bu tutumun bir süre sonra bumerang gibi kendilerine döneceğini görememektedirler.

Mursi'ye yönelik yapılan darbe Suriye Nusayri rejimi tarafından sevinçle karşılandı. Bunun nedeni darbe iki yönden Esed'e yaradı. Birincisi, Esed'in İhvân ve Siyasal İslam karşıtı tutumunu güçlendirdi. İkincisi, İslamî hareketlere karşı askeri güç kullanma ilkesine Arap meşruluğu vermiş oldu.⁴⁰⁹

Mısır'da siyaset, doğrudan askeri bürokrasinin kontrolü altına girdi. Mısır'da Mübarek rejimine son veren devrimin gerçekleştiği andan itibaren devreye giren ve bugüne kadar Mısır siyasetini domine eden askeri ve yargısal elit, siyaset alanına duyulan güveni tırpanlamış ve darbe yoluyla orduyu siyasal mekanizmanın merkezine yerleştirmiştir. Böylece Mübarek döneminde askeri vesayetın gölgesinde yürüyen siyaset, doğrudan askeri bürokrasinin kontrolü altına girmiştir.

3.1.1. Darbe Sürecini Ouşturan Yapılar

Küresel ve bölgesel aktörler -Türkiye hariç- stratejik bölgede yer alan, vasat görüşleriyle geniş tabana sahip Müslüman halka sahip olan bir ülkenin ve özellikle İslamî eğilimli bir iktidarın başarılı olmasını istememektedirler. Ayrıca uluslararası aktörlerin duruşlarının ülke içerisindeki yansımaları da iyi okunulması gereken en önemli bir noktadır.

⁴⁰⁹ Paul Salim, "Mısır'da Darbe Şokunun Sonuçları", *el-Hayat Gazetesi*, 11 Temmuz 2013, Beyrut, (Ter. Harun Ersoy, *Umran Dergisi*, Ağustos 2013 Sayı. 228, s.6.

Körfez ülkeleri Arap Değişiminin kendi ülkelerini etkilememesi için değişimin olduğu ülkelerin başarılı olmasına engel olmuşlardır. Bu yüzden darbe olur olmaz darbeci yönetime ilk para sponsorluğunu yapan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur.

Mısır'da darbe iç dinamikler, bölgesel dinamikler ve küresel dinamikler olmak üzere üç dinamiğin ara kesitinde meydana gelmiştir. Bunlar arasında Nasır'dan sonra kökleşmiş ve hukuk dışı kararlarla sürekli icraatın önünü kesen oligarşik yapının bir parçası olan yargı, açık ve gizli ortakları İngiliz olan ilk 100 şirketin ekonomik spekülasyonları ve liberal, ulusalcı, sosyalist eğilimli ve Hıristiyan olan Batıcı laik grupların medya gücü yer almaktadır.⁴¹⁰

1979'da İran'da devrim yapıldığında benzer dinamikler iş başındaydı. Ayetullah Humeyni, İslam'ın dıştan emperyalizm ve siyonizm, içten de monarşistler, solcular ve laikler gibi diğer işbirlikçiler tarafından tehlikeye düşürüldüğü konusunda sürekli uyarılarda bulunmuştu.⁴¹¹

Mursi iktidarı boyunca sürekli Mursi ve İhvân-ı Müslimîn aleyhinde kamuoyu oluşturan, 30 Haziran'da Tahrir meydanında gerçekleştirilen Mursi karşıtı gösterileri organize eden Temerrüd Hareketi'nin lideri Av. Mahmud Badr'in ise uyuşturucu ve silah kaçakçılarının en güçlü avukatlarından olması, darbeyi gerçekleştirenlerin yerel ve küresel karanlık boyutunu ortaya koymaktadır.⁴¹²

Seçim yoluyla kendileri için bir gelecek göremeyen muhalifler sokakları kullanarak iktidarı ele geçirmek istedi. Seçim sandıklarından ümidini kesenler, toplumsal bir destekten yoksun olanlar, sandıktan çıkacak olan sonuçları şimdiden tahmin edip hoşnut olmayanlar, Mübarek dönemi imtiyazlarını korumak isteyenler, ülkeyi belirsizliğe, halkı karamsarlığa doğru sürükleyip askeri konseyin vesayeti altında eski rejimi tüm kurumlarıyla devam ettirme niyetinde olanlar son gösterilerle birlikte Tahrir Meydanından yeni bir mevcut yönetici elitler inşa etme peşinde olmuşlardır.

Tahrir'i dolduran gençler bir milli kurtuluş hükümeti istediklerini, siyasi parti ve ittifakların çözüm olamayacağını, çözümün Tahrir'deki devrimci gençlikte olduğunu

⁴¹⁰ Hamza Türkmen, "Mısır Darbesi Mısır Halkına mı Dayanıyor?" *Umran*, Ağustos 2013, Sayı.228, s.53.

⁴¹¹ Abrahamian Ervand, *Humeynizm*, Çev. Mehmet Toprak, Metis Yayınları, İstanbul 2002, s.37.

⁴¹² H. Türkmen, *A.m.*, s.53.

dile getirmeleri ve kendi aralarında farklı görüşler ileri sürerek birbirleriyle tartışmaları Mübarek döneminin farklı aktörlerle devam ettirilmek istendiği senaryolarını güçlendirmektedir.

Muhalifler, liberal ve sol hareketleri de bu eylemlerde çok rahat kullanarak darbeye zemin hazırladılar. Mursi birçok gazetede ve televizyon kanalındaki yorumlarda “Mevcut yönetici elit”, “Yeni Firavun”, “Hitler” ve “Faşist” gibi benzetmelerle anılmış, yayınların birçoğuyla ülkede bir İslamî grupların iktidar gelmesi korkusu yaratılmaya çalışılmıştır.

İhvân’ın İslami fikirlerini ülkeye dayatmak istediği, olaylar sırasında şiddet kullandığı ve göstericilere saldırdığı teması gün boyunca yapılan canlı yayınlarda işlenmiştir. Seçimle işbaşına gelen cumhurbaşkanına karşı gösterilerin yönlendiricileri olan Baradeý, Amr Musa ve Hamden Sabbahi gibi isimlerin bu medya organlarının sahipleri ile yakın ilişkileri resmin daha da anlaşılır olmasını sağlamaktadır.⁴¹³ Adeta İhvân’a “Bak sen bu devleti yönetemiyorsun, başarısızsın!” mesajı verdiler. İhvân’ın gelişinden rahatsız olan ABD başta olmak üzere İsrail ve bazı Arap ülkeleri de güçlü bir Mısır devletinin olmaması için darbeye destek verdiler.

Mursi, yönetimi devraldığında Batılı ülkeler yönetimle olan bütün ilişkilerini durdurmuştu. Bir yıllık süre içinde ne dünya bankası ne de diğer devletler-Türkiye ve Katar hariç- hiçbiri yardım etmedi. Yıllarca yasaklı olan ve sadece İslami fikirlere sahip olduğu için yıllarca hapislerde çürüyen ve idam edilen zihniyet Mısır gibi önemli bir ülkenin başına geçmesi hiç de hoşlarına gitmedi.

Mısır ekonomisinin %60’lara varan kısmına sahip olan Mısır ordusu ve yandaş iş adamları ve medya bu dönemde tamamen ideolojik davranarak ekonomik kriz çıkararak Mursi yönetimini zorda bırakmışlardır. Çıkar grupları belli inanç ve ideolojiler etrafında birleşebiliyorlardı. Çünkü din ve ideolojiler bazen birçok değişmelere, ihtilal, yıkım ve savaşlara neden olabilmektedir.⁴¹⁴ Çok sayıda petrol ofislerine sahip ordu ülkede benzin ve mazot sıkıntısı çıkarmıştır. Belediye işlerine de bakan ordu sayesinde Mısır sokaklarında çöpler yığılmaya, elektrik ve su kesintileri

⁴¹³ İ. N. Telci, *a.g.m.*, s.80.

⁴¹⁴ Bkz. Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kit., Konya 1994, ss.101-10; Sabri F. Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet dünyası*, 2. bs., Der Yay., İstanbul 1981,

yaşanmaya başladı. Darbenin hemen ardından bu sorunların bir anda çözülmesi krizi kimlerin çıkardığını ele vermiştir.

İç Ticaret ve Arz Bakanı Nasır el-Faraş “Bunlar darbeyi hazırlamak içindir. Devlet içinde depolama tesislerinden, benzin istasyonlarına, petrol ürünleri nakleden arabalara kadar devlet içindeki çeşitli çevreler, hep kriz oluşturma çabalarına katıldılar” şeklindeki açıklaması kurulan oyunun mahiyetini açıklamaktadır.⁴¹⁵

Mübarek düştüğünde Merkez Bankası'nın rezervi 33 milyar dolarken Mursi yönetime gelene kadar 12 milyar dolara gerilemiştir. Mevcut Askeri Konsey üyelerinin bu süreçte devletin kasasını boşalttıkları görülmüştür.⁴¹⁶

Mısır'ın içinde çırpındığı problemler, İhvân'ın çapını ve kapasitesini çok çok aşmaktadır. Sadece içeride değil, dışarıda da birçok sorun üst üste yığılmış beklemekte, ülkeyi çekip-çevirecek, insanları ikna edecek ve zorluklar karşısında motivasyon kazandıracak güçlü bir iktidarın olmayışı, sorunları daha da dayanılmaz kılmaktadır.

Özel TV kanalları Ordu yanlısı zenginlerin elindeydi. Darbeden 3 ay önce halkı Mursi yönetimine karşı darbeye teşvik etmişlerdi. Bunlar *el-Fecr*, *el-Youm*, *el-Sabe* ve *Vatan* gazetelerinin sahibi Muhammed el-Emin, Kleopetra Seramik'in sahibi el-Ainen, Kıpti iş adamı Ruda Edward, Mustafa Bekri, Tarık Naur vb. iş adamlarıdır.⁴¹⁷

Askeri vesayetin emrindeki Mısır medyası ise, gece gündüz İhvân'ı terör estirmek, güvenlik güçlerine karşı silah kullanmak ile suçlamakta ve bu olup biten katliamların yegâne sorumlusu olarak da İhvân'ı göstermeye çalışmaktadır.

Muhammed Mursi, Kahire'deki Uluslararası Konferans Merkezinde yaptığı bir konuşmada, “Daha ilk günden, Mısır'ın ilk özgür ve demokratik yollarla seçilen devlet başkanı olarak beni devirmek isteyenler tarafından birbiri ardına komplolarla karşı karşıya kalıyorum. Bu kadar zehirli bir havada, liderin en iyisi bile nasıl büyük başarılar elde edebilir? Yalnızca bir yıl boyunca, 4 bin 900'e yakın grev ve 22 protesto çağrıları yapıldı. Devrilen rejimin işbirlikçileri devletin çökmesi için planlar yapıyor”⁴¹⁸ diye dile getirdi.

⁴¹⁵ BBC 01.07.2013 Haluk Özdalga, “Mısır Nereye?” *Zaman*, 12.07.2013.

⁴¹⁶ H. Türkmen, *a.g.m.*, s.53.

⁴¹⁷ H. Türkmen, *a.g.m.*, s.53.

⁴¹⁸ Yıldız Ş., John Esposito İle Röportaj: “Mursi ABD'nin Taleplerini Yerine Getirmiyordu”, *Akşam* 15.07.2013.

Cumhurbaşkanlığı sarayını koruyan askerin verdiği muhtıradan sonra Mursi'nin elinde kalan tek şeyi meşruiyetiydi. Bundan dolayıdır ki yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında tam 74 defa meşruiyet kelimesini kullanmıştır.⁴¹⁹

İhvân adayı Mürsi'nin sembolik Cumhurbaşkanlığı, iktidar anlamına gelmiyordu. Kokuşmuş bir bürokratik merkez (askeri, sivil odaklar, yüksek yargı) halkın seçtiği meclisi iptal ediyor ve anayasayı geçersiz kılıyordu. Parlamentosu ve anayasası olmayan bir cumhurbaşkanı ortada görünüyordu. Bu darbeyle hem halkı, hem de İhvân'ı aşağılayan ordu, kendisinin dışındaki hiçbir iradeyi tanımadığını ortaya koyuyordu.

Mursi'nin darbe ile devrilmesi Mısır'ı yeni bir devrim sürecine itti. İhvân ve ona gönül vermiş büyük insan kitleleri pasif direnişe başladılar. Vasat çizgisiyle İhvân hareketi⁴²⁰ silahlı mücadeleye girişmeyerek, direnişleri sadece Mısır'a değil bütün İslam dünyasında Müslüman aksiyonerlere örnek olmuştur. Bu, kan dökmeden bölge ve insanlık adına, insani değerler için yapılan bir ahlaki devrimdir.

3.1.2. Muhalif Aktörler

Mısır'da muhalefet safları genel hatlarıyla liberal ve seküler devrimci gruplar, Mübarek döneminden kalma ve özellikle yargı gibi devlet bürokrasisinde kümelenen aktörler ve Kıpti gruplardan oluşmaktadır.

Muhalefetin algısı, İhvân'ın siyaseti domine etmeye çalıştığı yönündeydi. Muhalefetin bu iddiası, siyasi geçiş süreci için bir yol haritası oluşturmada ve yeni siyasi düzen ile ilgili olarak İhvân'ın uzlaşma aramamış olmasıydı. Buna neden olan şeyler ise İhvân'ın sürecin başında Cumhurbaşkanlık için aday göstermeyeceği, her kesimden muhalefetle diyalog içinde olacağı konularında verdiği sözleri yerine getirmemesi nedeniyle güven bunalımının oluşmasıydı.⁴²¹

Bu muhalif cenah İhvân'ın seküler hayat alanlarını daralttığını, demokrasinin sadece seçimlerden ibaret olmadığını ve hatta Amerikancı İhvân'ın özgürlük devrimini

⁴¹⁹ Özgür Tomakin, "Müslüman Kardeşler'i Anlamak", www.usasabah.com/.../musluman-kardesi... (Erişim tarihi: 03.08.2013).

⁴²⁰ Abdullah Aydoğan Kalabalık, "[Türkiye, Katar ve İhvan Dengesi](http://setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/)", setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480, (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2014).

⁴²¹ Meliha Benli Altunışık, "Mubarek Sonrası Mısır", ORSAM, www.orsam.org.tr, (Erişim Tarihi: 06 Şubat 2013).

çaldığı gibi çeşitli dezenformasyonları dillendirdikleri görülmüştür. Acaba bu dedikleri doğru muydu? Yaksa demogoji ve kitleleri manipüle etmekten mi ibaretti?

Bu kesimlerin korkusu, propaganda edildiği üzere anti-demokratik uygulamaların siviller eliyle törpülenmesi değil, vesayetçi sistemin kendi çıkarları aleyhine geriletilmesinde idi. Nitekim bu kesimler yargı eliyle Mısır ordusu parlamantoyu ve “Kurucu Meclisi” kapattığında bu asker-yargı bürokrasisini ayakta alkışlamışlardı.

Muhalifler, şimdiye kadar mevcut yönetici elitlikle suçladıkları orduyu İhvân sonrası desteklemişlerdir. Tahrir Meydanına toplanan bu muhaliflerin tahlili gerekmektedir. Başında demokrasi isteyen muhalifler darbecilere destek vererek tarihe geçti. Bununla birlikte Mübarek dönemi kalıntıları ile işbirliği yapmanın muhalefete uzun vadede taban anlamında bir getirisi olmayacağı söylenebilir.

Arap Değişimi daha başlamadan ABD, İsrail ile istikrarlı bir ilişkinin devamı için Mısır’da ABD ve İsrail karşıtı faal grupları kontrol altına alan önleyici tedbirler almıştı. Çünkü Mısır Arap dünyasını etkileyebilecek konuma sahipti. Bu nedenle ABD okumuş liberal gençlerle iletişime geçme ihtiyacı duymuştu.⁴²²

Arap Değişiminin ikinci sokağı Tahrir eylemlerinde ilk ismini duyuran hareket şüphesiz 6 Nisan Gençlik Hareketi olarak bilinen liberal gençlerdi. İşte bu gençler el-Muhalla, el-Kubra kentinde tekstilcilerin grevlerini destekleme amacıyla küçük bir eylemci tarafından 6 Nisan Hareketini kurdular. 70.000 katılımcıyı sağlayarak 2011 başlarında Mübarek karşıtı eylemleriyle tarihte yerlerini almışlardır.⁴²³ Bu hareket Ahmed Mahir öncülüğünde Mübarek’in devrilmesi sürecinde internet yoluyla kitleleri örgütlediler.⁴²⁴ Bu hareketin ileri gelenleri ile ABD hükümetinin işbirliği içinde

⁴²² Kerim Balci, “Arap Baharı ve Sosyal Medya”, http://www.zaman.com.tr/kerim-balci/arak-bahari-ve-sosyal-medya_2097929.html, (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2013).

⁴²³ Jico, Jacob, “What is Egypt’s April 6 Movement?”, <http://www.ibtimes.com/articles/107387/20110201/what-is-egypt-s-april-6-movement.html>, (Erişim Tarihi: 01.02.2011).

⁴²⁴ M. el-Tahawy “April 6 Youth Movement-How It Started”, <http://www.pbs.org.wgbh/pages/frontline/revolution-in-cairo/inside-april6-movement/>, (Erişim Tarihi: 6 February 2011).

olduğuna dair gizli belgenin ABD'deki *Daily Telegraph* gazetesinin yayınlaması ile ortaya çıktı.⁴²⁵

6 Nisan Hareketi, Haziran 2012'deki başkanlık seçimlerinde Mursi'yi desteklemişlerdi. Sonrasında ise Mursi'nin "sürekli devrim" vaadine uymadığını belirterek Mursi'yi kınayıcı açıklamalarda bulunmuşlardır. Mahir ve grubu genel olarak eski Sırp lider Slobodan Miloseviç'i deviren Otpor adlı gençlik hareketinden esinlenmiş Otpor da aslında baskıcı polis devletlerini çökertmek için en iyi yol şiddet içermeyen mücadele olduğunu savunan Amerikalı Gene Sharp'tan etkilenmiştir.

Bir diğer muhalif grup ise Temerrüd Hareketi'dir. Muhammed Mursi'nin devrilmesine yol açan gösterilerin öncüsü olan gruptur. Temerrüd kelime anlamı olarak "isyan" anlamına gelmektedir. Siyaseten örgütlenmemiş bir organizasyondur ancak içinde siyaset barındırmaktadır. Bu hareketin başını devrik mevcut yönetici elit Mübarek rejiminin kalıntıları çekiyordu. Demokrasi savunuculuğu yapan bu hareket içinde darbeye destek veren liberaller, Hıristiyanlar, sosyalistler, polis, asker ve ordunun iktisadi ayakları yer almaktaydı. Bu ittifakın dış destekçileri Suud yönetimi, BAE ve İsrail olmak üzere önce gizli daha sonra açık destekçisi ABD olduğu gözlenmekteydi. İran'ın da reel beklentileri ve çelişkili açıklamalarıyla destekçisi olduğu görülmüştür. Bu hareket mensupları İhvân'a karşı bir çizgide yer almakta ve İhvân'ın Mısır halkının gerçek isteklerine cevap verebilecek bir yapı olmadığını düşünmektedirler. Mursi'nin çekilmesi için 22 milyon imza topladıklarını ve bu sayının Mursi'nin seçimde aldığı oy sayısından fazla olması nedeniyle kendisinin meşru cumhurbaşkanı olmadığını bildirmişlerdir.

Mısır'da darbenin gerçekleşmesinde önemli rol oynayan Temerrüd Hareketi'nin benzerleri, Tunus, Libya, Fas, Bahreyn gibi Arap Değişimi duraklarına uğruyordu. Dahası özellikle İsrail destekçisi yayın organları tarafından Gazze'de de bir Temerrüd Hareketi'nin kurulduğu ve bu hareketin amacının Hamas'ı devirmek olduğu iddia ediliyordu. Kelime anlamı 'direnme, ifa etmeme, yerine getirmeme' olan Temerrüd'ün, bu son gelişmeyle birlikte intifadaya alternatif gibi görünen ama İntifada karşıtı bir

⁴²⁵ Tim Ross-Matthew Moore, Steven Swinford, "Egypt Protets: America's Secret Backing For Rebel Leaders Behind Uprising", <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8289698/Egypt-protests-secret-US-document-discloses-support-for-potesters.html>, (Erişim Tarihi: 28.01.2011).

hareket olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim darbenin Mısır'da Gazze'yi anımsatan bir İhvân karşıtı apartheid'i ve insan avını beraberinde getirdiğini de hepimiz gördük.⁴²⁶

“Ulusal Demokratik Parti” ise Hüsnü Mübarek'in partisidir. Enver Sedat zamanında 1978'de kurulmuştur. Parti, Mübarek dönemine kadar Abdunasır'ın düşüncesi olan “Arap Sosyalizmi”nin etkisindeydi.1980-2010 yılları arasında sürekli seçimlerden galip ayrılan parti, ülkedeki baskıcı rejimin maşası haline gelmişti. Parti 2011 baharında siyasi gücü tekeline geçirerek demokrasiye ve ulusal birliğe zarar vermek, hak ve özgürlükleri ihlal etmek, sosyal ayrımcılık ve politik yolsuzluklar gibi nedenlerle kapatılmıştır. Her ne kadar kapatılsa da Mursi yönetimine karşı diğer aktörlerle beraber hareket etmiştir.

“Ulusal Kurtuluş Cephesi” ise Mısır'da İhvân'a karşı kurulan parti ve derneklerin oluşturduğu yapıdır. Mısır'daki sol eğilimli ve liberal partileri bünyesinde barındırır. Muhammed Baradey Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin sözcülüğünü yapmaktadır. Baradey, eski Uluslararası Atom Enerjisi başkanı olması ve Nobel Barış Ödülü alması nedeniyle uluslararası arenada tanınan bir isimdir. Mısır'ın beyaz adamlarından, süreci Norveç'ten takip etmiş birisidir. Halkın benimsediği bir kişi değildir.

2013 Temmuz başlarında Mursi görevi bırakıncaya ve erken seçime gidilinceye kadar, Mısır halkını sokak ve meydanlardan ayrılmamaya, oturma eylemlerine devam etmeye ve iş bırakmaya çağırmıştır.

Mısır'daki Liberal muhalefet ise İran'la yakınlaşma konusunda Selefî ve diğer İslamî gruplardan farklı düşünmektedir. Ulusal Kurtuluş Cephesi adlı liberal ve laik muhalefetin İran'la ilişki kurulmasını desteklediği görülmektedir. Buna örnek olarak Ulusal Kurtuluş Cephesi Genel Koordinatörü Muhammed Baradey'in iki ülke arasındaki turizm anlaşmasına ve İranlı turistlerin dini yerleri ziyaret etmesinin kısıtlanmasını eleştirmesi örnek olarak gösterilebilir.⁴²⁷

Ahmed Şefik ve Amr Musa, Mısır'ın öne çıkanlar muhalif simalarındandır. Ahmet Şefik, seçimde fazla bir şansı görünmüyordu. Eski rejimin adamı olduğu gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu tarafından adaylığı düşürülmüştü. Mahkeme yoluyla

⁴²⁶ Merve Şebnem Oruç, “İntifada'ya Karşı Temerrüd: Direnişe Karşı Direniş”, www.yenisafak.com.tr, (Erişim Tarihi:27.8.2013).

⁴²⁷ <http://nile.eg/الله-بيوت-زيارة-من-الإيرانيين-نمنع-كيف-البرادعي.html>, (Erişim Tarihi:2 Nis 2013).

adaylık hakkını kazanıp geri döndü. Eski rejim bağlılarının oylarının bir kısmını alması bekleniyordu.

Mübarek dönemi başbakanlarından olan Şefik, Mursi ile cumhurbaşkanlık yarışına girmiş ve %49'a %51 oy oranıyla kaybetmiştir. Seçimlerden sonra Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'de yaşamaya başlayan Şefik, Mısır'a geri döneceğinin sinyallerini 2013 Nisan ayında vermiştir. Mursi döneminde yolsuzluk suçlamalarıyla yargılanmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin desteğiyle siyasete dönebileceğini söylemiş ancak Cephe tarafından reddedilmiştir. Şefik'in Kahire'ye döndüğünde Vatan Hareketi Partisi'nin başına geçeceği söyleniyor.⁴²⁸

Bir başka aktör Amr Musa'dır. Amr Musa, bu ülkenin eski diplomatlarındandı. Mübarek döneminde on yıl dışişleri bakanlığı yaptıktan sonra, on yıl da Arap Birliği Başkanlığı'nı yürüttü. İhvân taraftarları ve inkılâbı destekleyen liberaller tarafından şiddetli eleştirilmekte, Mübarek rejimiyle işbirliği yapma ve Camp David düşünce odasında bulunmakla suçlandı. Tarafsızlar arasında destekçileri olduğu söylenmektedir. Onun da bütün ümitlerini bu kesimlere bağladığı görünüyor. Aydınların, bazı öğrencilerin ve Mübarek'in eski partisinden bir kısmının oylarını alacağı ileri sürülüyor. Yoksul kesimlerin oyuna göz diken Amr Musa'nın bu oyları satın alabileceği söylentileri ortalıkta dolaşüyor. Ömer Süleyman'ın⁴²⁹ adaylığıyla ilgili ümidini kaybeden Arabistan'ın Amr Musa'ya parasal yardım dâhil her türlü desteği verdiği söyleniyordu. Batılı ülkelerin ümit bağladığı Amr Musa ile ilgili yoğun propagandalar dikkatlerden kaçmıyordu.⁴³⁰

Mısır'da darbenin baş aktörü olan Abdülfettah Sisi, Mübarek'in devrilmesinden sonra 12 Ağustos 2012'den bu yana Mısır Genelkurmayı'nın başındaki isimdir. Mursi'nin atadığı General Sisi, devrim sonrasında Mursi'nin devrilmesinde rol oynamış kilit isimdir. Sisi'nin annesinin Fas asıllı bir Yahudi ve dayısının İsrail Meclisi "Knesset" üyesi olduğu söylenmektedir. Fas asıllı olan annesinin 1953'te evlendiği

⁴²⁸ "Mısır'da Aktörler", www.akademikperspektif.com/2013/08/26/misirda-aktorler/, (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2013).

⁴²⁹ Ömer Süleyman, Mübarek, döneminde Mısır güvenliğinden sorumlu birinci adam ve onun birinci yardımcısıydı. Mısır halkının inkılâbının başlarından itibaren ortalıktan kaybolmuştu. Aniden sahneye çıkıp cumhurbaşkanlığına aday olduğunu açıkladı. Özgürlük, demokrasi, güvenlik, ekonomik ve dış destekten bahsediyordu. Mübarek'in taraftarlarının desteğine sahipti.

⁴³⁰ "Cumhurbaşkanı Arayan Mısır", www.dogruhaber.com.tr/mobil/Haber.php?id=35215, (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2012).

1954'te doğurduğunu, 1958'de Mısır pasaportunu aldığını, Sisinin 1973'te harp akademisine girmesi için Fas pasaportunun annesi tarafından iptal edildiğini ve Sisi ile ilgili Wikipedia'da araştırma yapıldığında aslının Yahudilere dayandığına dair işaretlerin olduğu yazılmaktadır. Yine bu kaynak Sisi'nin babasının amcaoğullarından birinin de İhvânın önemli liderlerinden biri olduğunu söylemektedir.⁴³¹

General Sisi, 1 Temmuz'da Mursi'ye 48 saat içerisinde politik krizi sonlandırması ultimatomu vermiştir. Sisi, Mursi'nin devrilmesine ilişkin televizyonda yaptığı açıklamada Mursi'nin Mısır halkının taleplerini karşılamayı beceremediğini söylemiştir. Dindar olduğu söylenen Sisi'nin ABD ile yakın ilişkileri olduğu da iddia edilmektedir

Süreçte aktif isimlerden birisi de Hazim el-Beblevi'dir. 2013'te Mursi'nin devrilmesinden sonra kurulan geçici yönetimin başbakanlığına Adli Mansur tarafından atanmıştır. Altı ay civarı görevde kalması beklenmektedir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerinden büyük miktarda kredi ve hibe sözü aldığı söylenmektedir. Sosyal Demokrat çizgide olan Beblavi'nin başbakanlığına Seleflerin Nur Partisi'nin karşı çıkmayacağı bildirilmiştir. Mübarek sonrası geçiş döneminde (Isam Şerif hükümetinde) maliye bakanlığı da yapmış bir ekonomisttir.

Fülûl ve Menufiyeliler denilen kesim aslında Mısır'ın azınlıkta olan ama en etkin muhalif aktörüdür. Fülûl kelimesi 25 Ocak Devrimi'nin ardından Mübarek'in devrilmesiyle daha fazla duyulan bir terim olarak literatürdeki yerini aldı. Eski rejim kalıntılarına "fülul" denildi. Mübarek'in Menufiyeli olması nedeniyle bu bölge insanı Askeri Konsey ve Mursi yönetimleri esnasında devamlı bir şekilde Mübarek dönemini savundu ve geri getirmek için uğraştı. Bu nedenle Menufiyeliler "fülul" olarak isimlendirildi. Mübarek döneminin artıklarının sistemdeki etkisi olarak tanımlanabilir. Ahmet Şefik, seçimlerde Mursi'ye rakip olarak çıkmış bir 'Felul' dur. Mursi karşısında %49 oy alması hayretle karşılanmıştır. Mübarek'in başbakanının devrim sonrasında bu denli destek bulması Mübarek döneminin sisteme ne kadar etki edebileceğini kanıtlar nitelikte olmuştur.

Mısır'da, Kral Faruk'un 1952 yılında Cemal Abdunnasır tarafından devrilmesinden sonraki süreçte Menufiyeliler, Mısır yönetiminde yer almaya başladılar.

⁴³¹ <http://elshaab.org/thread.php?ID=67294>, (Erişim Tarihi: 24.07.2013).

Menufiyeli ilk Cumhurbaşkanı Enver Sedat, Nasır'ın vekiliydi ve haliyle önemli bir isimdi. 1970'te ise Enver Sedat'ın Mısır Cumhurbaşkanı olmasının ardından iş başına gelen Menufiyeliler, o tarihten bu yana Mısır'ı fiilen yönetmektedirler.

Mısırlıların deyimiyle “el-Meneyife”, devletin bütün stratejik organlarında güçlü bir şekilde bulunmaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden biri ise Menufiyelilerin yaşadıkları bölgede çiftçilikten başka bir gelir kaynağı olmaması, ticaret ve eğitime önem vermeleri, zor hayat şartlarının onları okumaya ve devlet kadrolarına yerleşip memur olmaya zorlamasıdır.

Menufiyeliler polis, istihbarat, ordu, medya ve üniversite gibi stratejik yerlerde çalışmaktadırlar. Bunda Mısır'ın yönetiminde son 43 yıldır Menufiyelilerin etkili olmasının payı büyüktür. Sedat'ın iktidara geldiği Eylül 1970'ten Mübarek'in devrildiği 11 Şubat 2011 tarihine kadar Mısır, fiilen Menufiyeli iki Cumhurbaşkanı tarafından 40 yıl boyunca yönetilmiştir. Bir buçuk yıllık Yüksek Askeri Konsey döneminde de Mısır yine Menufiyeliler tarafından yönetildi.

Mübarek'in devrilmesinden sonra, Muhammed Hüseyin Tantavi Başkanlığındaki Yüksek Askeri Konsey ülke yönetimini eline aldı. Bu bir buçuk yıllık askeri yönetim döneminde iki hükümet iş başına geldi. Bu hükümetlerden ilkinin başbakanı Isam Şeref (Mart 2011 - Kasım 2011) ve sonrasında görevi devralan Kemal Genzuri (Aralık 2011 - Ağustos 2012) Menufiyeli'dir. Mursi döneminin en önemli bakanlıklardan birisinde yine bir Menufiyeli isim vardı. O isim, Mısır'da Mursi döneminin sona ermesinde en önemli rolü üstelenen genelkurmay başkanı ve savunma bakanı Abdulfettah es-Sisi'ydi.

Mursi'nin devrilmesinin ardından ise Mısır geçici Cumhurbaşkanlığı görevine kanun gereği Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur getirildi. Adli Mansur, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı görevine Mursi aleyhinde ülkede organize edilen büyük protesto gösterilerinin yapıldığı 30 Haziran 2013 tarihinde başladı. 3 Temmuz'daki müdahaleyle Mursi'nin görevinden alınmasının ardından 4 Temmuz

2013 tarihinde fiilen Mısır Cumhurbaşkanı olan Adli Mansur'un da bir Menufiyelidir.
432

Bir başka muhalif aktör ise Suudî eğilimli Selefî gruplar olmuştur. İhvân ve Selefî gruplar arasındaki işbirliğinin dönemsel ve kırılğan doğasının bu süreçte ortaya çıkardığı sakıncalardır. Selefîlerin Nur Partisi ile Özgürlük ve Adalet Partisi ittifak yaparak iktidara gelse de birçok noktada uzlaşamıyorlardı. Selefîler muhalefet işlevi görüyorlardı.

Nur Partisi'nin maddî sponsorluğunu Suudiler karşılıyordu. Darbe sonrası İhvân'ın direniş gösterilerinde az bir kısmı hariç Selefîler darbecilerin yanında yer almışlardı.⁴³³

Mursi'nin devrilmesinde muhalefetin yanında yer alan büyük dini azınlık Mısırlı Kıptiler olmuştur. Kıpti kelimesi çocuklarını sünnet ettirdikleri için⁴³⁴ Mısırlılara, Yunanlılar tarafından verilmiş bir isimdir.⁴³⁵ Ayrıca Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri, Mısır'da yaşayan Hıristiyanların genel adıdır. VII. Yüzyılda' Müslümanların Mısır'ı fethetmesi sonucu bu anlamlarını kaybederek ve Mısır' da yaşayan Hıristiyan toplumu ifade etmek için kullanılmıştır.

Roma döneminde ağır vergiler altında ezilen Kıptiler, M.S. 46'da Mark'ın Mısır'a gelmesiyle Hıristiyanlığa geçerler. Bu sefer Romalılar din baskısı yapmaya başlar, ta ki Bizans dönemine kadar bu sürer. Konstantinos Hıristiyanlığı serbest bırakınca biraz rahatlarlar. 416'da yapılan 4. Ekümenik Konsülünde Hıristiyan temel meseleleri hakkında anlaşmazlık çıkar ve Hıristiyan cemaatından dışlanırlar. Daha sonraları Kavalalı döneminde yüksek makamlara kadar çıkarlar.

⁴³² Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Bir Mısır Gerçeği: 42 Yıldır Mısır'ı Yöneten "Menufiyeliler", setav.org/.../bir-misir-gercegi-42-yildir-misiri-yoneten-menufiyeliler/.../1..., (Erişim Tarihi: 5 Şub 2014).

⁴³³ Ramazan Yıldırım, "Cemaatten Partiye Dönüşen Selefîlik", *Seta Analiz*, (Aralık 2013), Sayı: 73, s.20 www.file.setav.org/.../20131205175747_cemaattenpartiyedonusenseleflik_pd... (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

⁴³⁴ A.S. Atiya, "Coptie Chureh", *the Eneydopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, New York 1987, c.IV, s.82.

⁴³⁵ Murad Kamil, *Coptic Egypt: History and Guide*, Cairo 1986, s.20.

Mısır'da yaşayan Ortodoks Hıristiyanlardan olan Kıptilerin tüm Hıristiyanlık dünyasında önemli bir konumu olan Kıbtî Patrikliği bulunmaktadır. Kıptiler, 85 milyonluk Mısır'da yaklaşık 12 milyon nüfusuyla en büyük 'azınlık'tır.⁴³⁶

25 Ocak 2011 yılında Mısır'da başlayan halk hareketleri içinde yer alan Kıptiler, Tahrir Meydanında kendi amblem ve sembolleriyle boy göstermişler, başta Ezher kökenli âlimler olmak üzere tüm Müslüman din adamlarıyla yakın ilişkiler kurmuşlardır. 2010 yılında İskenderiye'deki kiliseye yapılan bombalı saldırı da⁴³⁷ sağduyulu hareket eden ve bu olayı bir provokasyon olarak değerlendiren Kıptilerin yeni dönemden en büyük beklentileri mevcut konumlarını korumak, kendilerine zimmi muamelesi yapılmayarak Müslümanlarla birlikte eşit vatandaşlık statülerinin devam etmesidir.

İskenderiye Kilisesi: Papa III. Şennude, 1923 Mısır doğumlu olan Patrik, uzun bir dini eğitim ve faaliyetler sonucunda 1971 yılında kendinden önceki patriğin ölümü üzerine bu göreve seçilmiş ve o günden itibaren patriklik görevini sürdürmektedir. İlimli kişiliğiyle bilinen patrik dini görevinin yanı sıra Mısır basınında da düzenli bir şekilde yazılar kaleme almakta ve bu özelliğiyle entelektüel çevreler tarafından takip edilen bir şahsiyettir. Şu anki Kıptilerin lideri olan III. Papa Şennûde 1972 yılı başlarında Enver Sedat'ın yeni başkan olduğu bir dönemde Papalık koltuğuna oturmuştur. Kilise ile Mısır devleti arasındaki en gerilimli dönemler de bu tarihlerde başlamıştır.

Mısır'ın kadim ve en yerleşik unsurlarından biri olan Kıptiler bugünkü Mısır nüfusunun yaklaşık olarak %10'u civarını oluşturmaktadırlar. Tarih boyunca Mısır merkezli siyasi ve kültürel bir duruş sergilemişlerdir.

Papa Şennuda şahsında temsil edilen kilise Mübarek ve rejiminin ayakta kalması için elinden geleni yapmış, bunda da Mübarek'in devrilmesi sonrası İslamî grupların iktidara gelmesi korkusu başat rol oynamıştır.

⁴³⁶ Bkz. "Kıptiler", <http://www.tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1ptiler> , (Erişim tarihi: 1 Aralık 2013).

⁴³⁷ "Egyptian Copts, Reeling From Violence, Want Protection", http://articles.cnn.com/2011-05-08/world/egypt.clashes_1_egypt-s-christian-christian-woman-coptic-christian?_s=PM:WORLD, (Erişim tarihi: 08.05.2011).

Kıpti kimliğiyle bilinen ve Kilise'ye olan yakınlığıyla tanınan işadamı Necip Savirs, Özgür Mısırlılar Partisi'ni kurmuş, özellikle de İhvân'ın temsil ettiği İslami akımın yükselişine karşı mücadele etmeye başlamıştır.

40 senedir Kıpti kilisesinin patrikliğini yapmakta olan Şennûde öldüğü için yeni bir seçim yapıldı. 2 başpiskopos ve 3 keşişin arasından 118'inci İskenderiye Papası ve tüm Afrika'nın Patriği olarak II. Tawadros seçildi. Afrika'nın Patriği olarak II. Tawadros, 118. İskenderiye Papası seçilen Tawadros için yapılan vazife kabul törenine Cumhurbaşkanı Mursi'yi temsilen Başbakan Hişam Kandil geldi. Tawadros, seçildikten hemen sonra verdiği ilk röportajında yurtdışına kaçmak zorunda olan Kıptiler'e gel çağrısının yapıp yapılmayacağı sorusunun üzerine çok sert ama kesin bir tonla 'Biz her şeyden evvel Mısırlıyız burası bizim de evimiz' dedi... Bir önceki Patrik Şennûde'nın ılımlı ve temkinli adımlarında ilerleyeceğini ekleyen Tawadros, İhvân'ın Özgürlük ve Adalet Partisinin onu ziyaretinde verdiği mesajda 'Adalet ve huzur istiyoruz' diyerek barışın ilk adımını atmış oldu.⁴³⁸

3.1.3. Ezher Şeyhliği ve Ezher Ulemasının Tavrı

Bu kurumun tüm Sünni Müslümanlar üzerinde bir etkisi vardır. Çünkü İslam dünyasının en eski ve en köklü din eğitim merkezi olan Ezher Üniversitesinin bir üst çatısını oluşturmaktadır. Ezher Üniversitesi Fatımiler tarafından Şiiliğin eğitim merkezi olarak M.S. 970 yılında kurulsa da Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'ı fethetmesiyle birlikte bu kurum ehl-i sünnetin eğitim merkezi haline gelmiştir. O günden itibaren de bu misyonunu kesintisiz olarak sürdürmektedir. Ezher'in modern manada üniversite olarak kabul görmesi 1930'lu yıllardan sonrasına rastlamaktadır.⁴³⁹ Kurumun idari yapısı içinde Ezher'in yüksek konseyi niteliğinde olan Ezher Şeyhliği, İslami Araştırmalar Merkezi, Ezher Enstitüleri, Ezher Üniversitesi, Ezher Uleması Cephesi yer almaktadır. Ezher, çoğu İslam devleti ve halklarının saygı ve takdirine şayan olmakta ve uluslararası anlamda İslami ilimlerin güçlü bir merkezi olarak kabul edilmektedir. Darbeye Ezher Şeyhliği destek verirken Ezher ülemasının darbeye karşı çıkarak, kefenlerini ellerine alıp Rabia Meydanı'nda halkın yanında yer almaları Ezher'in tek bir yapı olmadığını

⁴³⁸ "Afrika'nın Ortasındaki 'Büyük Azınlık' Kıptiler", www.aksam.com.tr/afrikanin-ortasindaki-buyuk-azinlik-kiptiler--154411..., (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2012).

⁴³⁹ Bayard Dodge, 'Al-Azhar', *World Affairs*, Vol. 123, No. 2, 1960, ss. 44-46

göstermektedir. Ezher Şeyhliği resmi bir kurum olduğundan olaylara ihtiyatlı yaklaşmıştır.⁴⁴⁰

Ezher Şeyhi Prof. Ahmed el-Tayyip, Hüsnü Mübarek tarafından bu makama getirilmiştir. Aynı zamanda iktidardaki partinin de bir üyesi olduğu için devrim sonrası birçok eleştirilere maruz kalmıştır. Ezher Şeyhi el-Tayyip, darbeyi “kötünün iyisi olarak” tanımladı.

Mısır’ın en üst resmî dini kurumlarından bir diğeri ise Mısır Müftüsü’dür. Bu kurum daha çok fetva ve din işleriyle ilgilenir. Kurumun başına genellikle Ezher Üniversitesi âlimlerinden biri gelir. Hiyerarşi olarak Ezher Şeyhliğinden sonradır. Bu kurumun başına en son 28 Eylül 2003’de Mısır Müftüsü olarak Prof. Dr. Ali Cuma Muhammed Abdulvehhab atanmıştır.⁴⁴¹

Ali Cuma Muhammed Abdulvehhab, 1952 doğumludur ve 28 Eylül 2003’den beri Mısır Müftüsü olarak görevini yürütmektedir. Ezher Üniversitesi Usûl-u Fıkıh bölümünde profesördür. Geniş İslam kültürü nedeniyle dünyada en etkili 50 Müslüman şahsiyetten biri sayılmaktadır. İyi derecede yabancı dil bilmektedir.

Ezher Şeyhi, Mısır Müftüsü ve Papa Şennude darbecilerle yanyana poz vererek darbeyi meşrulaştırma işlevi görmüştür. Yine III. Papa Şennude ise, Mübarek rejimine aleni destek vererek Firavun’dan yana safını belli etmiştir. Şennude’nin yardımcıları Mısır’ın Müslüman halkının geldikleri yere yani Arabistan’a gitmesini istemektedirler. Onlara göre Müslümanlar ülkenin istenmeyen misafirleridir.⁴⁴²

3.1.4. İhvân’a Yönelik Suçlamalar

1928’de kurulmuş olan İhvân- Müslimin’i sanki 25 Ocak devrimiyle ortaya çıkıp siyasi arenaya dâhil olan bir yapı olarak düşünmemiz halinde günümüz İhvan’ın siyasi psikolojisini, içine düştüğü hataları ve toplumsal algıları anlamada ya yetersiz kalmış

⁴⁴⁰ “Ezher'in Hocalarından Mursi'ye Kefenli Destek”, <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1045627-ezherin-hocalarindan-mursiye-kefenli-destek>, (Erişim tarihi: 04 Temmuz 2013).

⁴⁴¹ Ramazan Yıldırım-Tarık Abdülcelil, “Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya”, file.setav.org/Files/Pdf/misirda-kim-kimdir.pdf, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2012), SETA, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, www.setav.org, Ocak 2012, s. 92.

⁴⁴² Mustafa Özcan, “Firavun, Karun ve Haman”, <http://www.facebook.com/pages/mustafa-%c3%96zcan/104427489594789> (e.t. 1 Şubat 2011.)

olur ya da yanılığa düşeriz. Bu da bizi Mursi'yi doğrudan karalamaya, ya da "bunların hepsi dış mihrakların oyunu" gibi sığ yorumlar yapmaya sürükler.

Mısır'da kuruluşundan itibaren en geniş kitle tabanına sahip İslami grup olan İhvân-ı Müslimîn kısa süre içerisinde bütün bölgeye yayılarak geniş halk kitlelerine seslenme fırsatı buldu. Buna rağmen teşkilat birçok ülkede şiddet yoluyla bastırılarak siyasetten uzaklaştırılıp pasifleştirildi. Mısır örneğini incelersek cemaatin kurucusu Hasan el-Benna'nın Kavalalı Mehmet Ali Paşa soyundan gelen Kral Faruk tarafından suikast sonucu öldürüldüğüne şahit oluyoruz. Daha sonrasına baktığımızda ise 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar Devrimi ile Kral Faruk'u devirme girişiminde İhvân önemli bir rol oynadı. Fakat devrim sonrasında gerçekleşen iktidar savaşını kazanan Cemal Abdunnâsır, liderliği eline geçirdikten sonra İhvân'ı tüm yönetim kademelerinden uzaklaştırmakla kalmayıp Abdulkadir Udeh ve Seyyid Kutup gibi çok önemli din, fikir ve siyaset adamlarının da içinde bulunduğu kişileri tutuklatıp, idam ettirdi. Bu zulümden sonra örgütün yer altına çekilmekten başka bir çaresi kalmamıştı. Enver Sedat döneminde İhvân ılımlı politikalar sonucu yeniden aktif konuma geldiyse de İhvân'dan ayrılan Cemaat-i İslami grup üyesi tarafından öldürülen Sedat'tan sonra iktidara gelen Hüsnü Mübarek'in de ilk hedefi yeniden İhvân oldu. Otuz yıllık Mübarek döneminde İhvân her alanda baskı altında tutuldu. Son on yıllık dönemde ise siyasi olarak yasaklı olmalarına rağmen bağımsız olarak parlamentoya girip ülkedeki en etkili muhalif güç haline geldi. Fakat Mübarek rejimi, cemaatin siyasi teşkilatını her daim tehdit olarak algıladı. Dolayısıyla İhvân'da oluşan bu yapıya karşı algısal olarak pozisyon aldı ve iktidar odaklarına her zaman şüphyle yaklaştılar. Diğer taraftan Hamas'ın zaferi de birçok gözlemciyi bölgede demokrasinin ABD için riskli olabileceği düşüncesine sevk etmiştir.⁴⁴³

İhvân-ı Müslimîn, 25 Ocak Devrimi'nden sonra geçmişte uğruna canlarını feda ettikleri davalarına basamak olan iktidarı bu sefer çok çaba sarf etmeden demokratik seçimler yoluyla, elde etmiş oldu. Fakat tarihinde demokrasiye tamamen yabancı bir ülkeye bunu hap gibi çare olarak sunmak ve bütün sorunların hemen hallolmasını beklemek başından beri yanlıştı. Dolayısıyla seçimlerle iş başına gelen Mursi'ye ve bağlı bulunduğu siyasi ve dini teşkilata büyük bir kin besleyen bürokratik ve askeri

⁴⁴³ Tamara Wittes, 'What Price Freedom', *Brookings Analysis Paper 10*, Brookings Institution, Eylül 2006, s.1.

elitler için süreç başlamış oldu. Medyanın da içinde bulunduğu bu çevreler Mursi'ye karşı öfkelerini gerek söylem gerekse uygulama bazında her daim gösterdiler. Nitekim Mısır medyasının büyük kısmına hâkim olan sermaye liberal, seküler ve Mübarek döneminden kalma aktörlerin elindeydi. Bu anlamda gösterilerin medya kanallarında yansıtılışı da muhalefeti “kayıran” ve iktidarı “şeytanlaştıran” bir biçimde gerçeklemiştir.⁴⁴⁴ Bu muhalif aktörler iktidarın ilk 365 günü süresince çalışmasına izin vermedikleri gibi bir yılın sonunda da iktidarı, bu süre içerisinde Mısır halkının isteklerine cevap verememekle suçladılar.

Bir kısım- Akif Emre, Mustafa İslamoğlu, Abdulhamit Bilici ve Rasim Özdenören- gibi Müslüman yazarlar hatayı İhvân'ın kendisinde görüyorlar. Bir mahalleyi bile yönetmesine izin verilmeyen İhvân'ın Mısır'ı yönetmesine nasıl izin verildiğini sorgulamadan hemen iktidara talip olması ve süreci kötü yönetip darbe öncesi uzlaşmayı becerememesidir. Mevlüt Yurtseven ise *Timetürk*'te ki ‘İhvân'ın Suçu’ adlı yazısında medyada yazılan ve söylenenlere bakılırsa küresel dünyanın köylüleri, plan strateji bilmez bir mahalle yönetmesine bile izin verilmemiş slogan meraklıları, siyonist işgale karşı çıkararak, uluslararası dengeleri göz ardı ederek, Mısır ordusunu ciddiye almayarak, Filistin’i düşünerek İsrail’e “one minute” diyerek, iktidarı isteyerek darbeyi davet etmişlerdir. Tabii ki bu krizde darbecilerin ve darbeye destek veren Seleflerin diğer grupların da suçu vardır ama uluslararası dengeleri okuyamayan cemaatleri takmayan iktidara balıklama atlayan inatlaşan fedakârlıkta bulunmayan strateji ve derinlik yoksunu İhvân'ın sorumluluğu hatta suçu göz ardı edilemez diyerek bütün suçu İhvân'a yıkmaktadırlar.⁴⁴⁵ Mevlüt Yurtseven’e göre 80 yıllık İhvân hareketinin temsilcilerinin kendi kararlarını kendileri verecek bilgi ve donanıma sahip olduklarını, eğer İhvân seçimlere katılmasaydı sorumluluktan kaçmakla veya darbe karşısında Mursi şapkasını alıp gitseydi bu seferde darbeye direnmemekle suçlanacaktı yani her türlü durumda haksız olan İhvân ve taraftarları olarak sunulacaktı.⁴⁴⁶

Dolayısıyla İhvân'ı nasıl anlamamız gerektiğine gelirse: Geçmişte yaşadıkları bu baskıyı, ihaneti, zulümü dikkate aldığımızda teşkilatın içindeki "öteki paranoyasını" anlamak gerekir. Eğer Mursi ilk yılında söylemlerinde hata yapmış seküler, solcu ve

⁴⁴⁴ İsmail Numan Telci, *a.g.m.*, s.80.

⁴⁴⁵ Mevlüt Yurtseven, ‘İhvân'ın Suçu’, *Timetürk*, 29 Ağustos 2013.

⁴⁴⁶ M. Yurtseven, *a.g.m.*

liberalleri gerektiği gibi kucaklayamamışsa bunun altında bu paranoyadan kaynaklı geçmiş tecrübeleri aramak gerekir.⁴⁴⁷

İhvân'ın Mübarek sonrası dönemde iktidar kadrolarını eline almasıyla hareketin bu anlamdaki tecrübesizliği, bazı zayıflıkların, yontemsizliklerin ve deneyimsizliklerin açığa çıkmasıyla görünür hale gelmiştir. Birçok analistin Değişim sonrasında İhvân'a siyaset kurumu içerisinde şans verilmesi gerektiğini savunmalarının nedeni, grubun Değişim sonrası Mısır'da düzeni sağlama, ekonomik yükselişi başlatma ve sosyal sorunlara çözüm bulma anlamında başarılı olacağına inanmalarıydı. Ancak bu analizlerde göz ardı edilen iki unsurdan birincisi İhvân'ın "devlet yönetimi" anlamındaki tecrübesizliği, ikincisi de devrim sonrası bir toplumun düzen kurma sürecinin kısa vadeli bir projeden daha fazlasına ihtiyaç duymasıydı.⁴⁴⁸

Mısır'da ed-Düstûr, Değişim ve el-Ğâd gibi çeşitli partilerin kurucuları arasında yer alan, Özgürlük ve Demokrasi için Arap İttifakının eski başkanı olan yazar-aktivist Vail Navara, darbeyi savunan laik-liberal Mısırlıların kaygılarını dile getiriyor. Ona göre İhvan ideolojisi, ulusal devlet kavramını dikkate almayan tek tipçi bir İslam ümmeti çağrısında bulunmuştur. Bu nedenle Mısırlılar, İhvân'ın siyaseti domine etmeye çalıştıkları algısına kapıldıkları⁴⁴⁹ bir devlet ve ulus olarak varlıklarına yönelen, Mısır'ı özel kılan yaşam tarzının kaybedileceği bu ciddi tehdit karşısında duydukları endişeler nedeniyle tepki gösterdiler. Ona göre Mısır tarihinde ilk kez, insanların eski kültür ve yaşam tarzını savunmaya çalıştığı bir devrim patlak veriyordu.⁴⁵⁰

İhvan'a yönelik bu suçlamaların kısmen doğruluk tarafları olsa da İhvan' a bir iktidar teslim edilmediğini görmekteyiz. Her ne kadar seçimle iktidara gelmiş olsa da Mısır'ın stratejik konumundan dolayı onun yönetmesine izin verilmemiştir. Mısır'da kıyama İhvan'ın başlatmamış olması ve süreci başından beri yöneten tek aktör olmaması İhvanın değişim sonrası elini zayıflatan önemli bir husustu. Değişimi planlayan ve

⁴⁴⁷ Özgür Tomakin, "Müslüman Kardeşler'i Anlamak", www.timeturk.com/tr/2013/08/03/musluman-kardesler-i-anlamak.html, (Erişim tarihi: 03.08.2013).

⁴⁴⁸ İ. N. Telci, *a.g.m.*, s.81.

⁴⁴⁹ Meliha Benli Altunışık, "Mubarek Sonrası Mısır", 06 Şubat 2013, ORSAM, www.orsam.org.tr.

⁴⁵⁰ Vail Navara, "Bu, Mısır Kimliği, Saçmalamayın!", *Al Monitor*, 2 Temmuz 2013, Çev. Harun Çağlayan *Haksöz Dergisi*, Ağustos-Eylül 2013, Sayı. 269-270, ss. 24-25.

gerçekleştirilmesinde belirleyici temel ve tek güç olmaması, devrim sonrasında da İhvan'a tek aktör olma imkânını vermedi.⁴⁵¹

Mısır medyası ve siyasi söylemlerine hâkim olan tema, İhvan'ın tüm devlet kurumlarını işgal etme eğiliminde olduğu, güç topladığıdır. Bu “İhvanlaştırma” tezi, İhvan'ın iddia edilen Mısır'ı satma arzusu ve ülkeye sadakatsizliği hakkındaki diğer söylemlerle gayet uyumludur.⁴⁵² Mısır'da İhvân'ın kadrolaştığı söylentisi de darbeye hazırlık için ortaya atılan yalanlardan bir başkasıydı. Eğer atadığı bakanlar İhvân'ın kendi adamları olsaydı darbe sonrası hemen istifa etmezlerdi.

Yukarda söylenenler aslında gerçeklerin çarpıtılmasından başka bir şey değildi. “İhvân'a göre darbenin birkaç nedeni vardı. Darbenin ilk nedeninin, Savunma Bakanı Abdulfettah Es-Sisi'nin, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturma isteği olduğu öne sürülürken, ordunun 'yönetimi ele geçirebilmek' için Mursi'yi görevinden uzaklaştırdığı faktör olarak söylenebilir.

Darbenin ikinci faktörünün, ülkedeki üst düzey yetkililerin asker kökenli olması gerektiği ön kabulünden hareketle, askerlerin sosyal statüsünü koruma hedefi olduğu belirtildi. Ülkedeki yolsuzlukların önüne geçmeyi, sosyal adaleti gözeterek çökmüş ekonomiyi kalkındırmayı hedefleyen Mursi yönetiminin, bazı askeri liderlerin çıkarlarına zarar verdiği, bunun da yeni iktidarın alaşağı edilerek, eski sistemin yeniden iktidara getirilmesi arayışlarına zemin hazırladığı ise üçüncü faktör olarak söylenebilir.

Açıklamada, darbe nedenlerinin dördüncü maddesi olarak, ordu bütçesinin şeffaflaştırılmasına yönelik taleplerin, askeri yetkililer arasında yol açtığı memnuniyetsizlik gösterildi. Mursi'nin "İslam imparatorluğu kurmak" istediği ve bu kapsamdaki hazırlıklar çerçevesinde ülkeyi askeri maceraların peşinde sürükleyeceği iddiası, darbenin beşinci sebebi olarak zikredildi. Batının çıkarları ve ideolojileriyle fikir birliğinin sağlanması başlığıyla altıncı sırada yer alan madde ise şöyle: Mursi, özgürlükçü ve bağımsız bir yaklaşım benimseyen, ülke ilişkilerini uluslararası düzeyde yükseltmenin yanı sıra Batıya tabi olmayı reddeden bir siyaset yürütüyordu. Tüm

⁴⁵¹ Zeki Savaş, “Mısır Tecrübesi”, <http://www.ufkumuz.com/misir-tecrubesi-8360yy.htm>, (Erişim Tarihi: 05.05.2014).

⁴⁵² Muhammed el-Masri, “Müslüman Kardeşler Karşısı Söylemler Paketini Açmak”, Çev. Arif Kaya, *Mısır'da Askeri Darbe ve İhvan-ı Müslimin*, (Der. Aynur Erdoğan), *Dünya Bülteni Araştırma Masası* (Temmuz 2013), s. 20, <http://media.dunyabulteni.net/file/2013/misir-darbesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.06.2013).

bunlar, Batı'nın Mısır siyaseti üzerinde oluşturmak istediği egemenliğe ters düşüyordu. Yedinci maddede ise askeri darbenin, demokratik bir İslam devletinin varlığından endişe eden bazı ülkelerin beklentilerine karşılık verdiği savunuldu.”⁴⁵³

Özetle Süveyş kanalında iki limanı millileştirmesi sömürgecilerin⁴⁵⁴, Filistin'e açılan Refah kapısını açması İsrail'in⁴⁵⁵, anayasada ufak değişiklikler yapması sol ve laikleri⁴⁵⁶, Suriye'de muhalefeti desteklemesi Esad ve İran'ı⁴⁵⁷, Mısır ekonomisini sömüren 30 ailenin üzerine gideceğini söylemesi faiz lobisini⁴⁵⁸, İhvan'ın başarılı olma ihtimali de Körfez Ülkelerini⁴⁵⁹ tümünden rahatsız etti. İhvan'ın en başta tüm duruşunu keskin bir şekilde belli etmesi sonucunda ağır bir tepkiye maruz kalmasını onun siyasi basiretsizlik ve beceriksizliği olarak görenler de vardır.

3.1.5. Küresel Aktörler ve Bölge Ülkelerinin İkircikli Rolü

Arap Değişimi kendiliğinden bir halk değişimi olarak küresel aktörlere rağmen başladı. Küresel aktörler derken aktörlerin biraraya gelmesi ve birbirini etkilemeleri sonucunda oluşan bir dünya sistemini kastediyoruz.⁴⁶⁰ Olaylara başında müdahale edemeyen küresel aktörler başında sessiz kalarak gidişatı anlamaya çalıştıysa da daha sonra olaylara müdahil olmaya başladıkları görüldü. İsyân başladığından itibaren ABD süreci yakından takip etmiştir ve gelişmeleri kendi inisiyatifine almaya çalışmıştır. ABD yönetimi önce “istikrar”dan bahsetti⁴⁶¹, ardından “reformlar”dan söz etmeye başladı⁴⁶²,

⁴⁵³ “İhvan'a göre Darbenin 7 Sebebi Var”, www.dunyabulteni.com, (Erişim Tarihi:30 Ekim 2013)

⁴⁵⁴ “Musaddık, Nasır, Mursi (II)”, www.zaman.com.tr/ibrahim.../musaddik-nasir-mursi-ii_2109292.html, (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2013).

⁴⁵⁵ *Haber Ajanda* Sayı:76 Mart 2013, www.haberajanda.com.tr/contents/files/dergiler/Mart2013/files/.../page37.html, (Erişim Tarihi: 15.05.2014).

⁴⁵⁶ “Tahrir Meydanı'nın Bütün Girişleri Milyonluk ‘Öfke ve Uyarı’ Gösterisi İçin Kapatıldı”, (إغلاقمداخل «التحرير» اداءعتسالمليونية «الغضبوالإنذار» (ضدقراراتمصري), *El Mısri El Yevm*, 23 Kasım 2012.

⁴⁵⁷ “Bağlantısızlar Zirvesinde Esad'a Destek Çıkmadı”, <http://haber.stargazete.com/dunya/baglantisizlar-zirvesinde-esada-destek-cikmadi/haber-685332>, (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2012).

⁴⁵⁸ Adil Özkan, “Neden Mursi”, *Akit Gazetesi*, 4 Temmuz 2013.

⁴⁵⁹ Burhanettin Duran, “İhvan'ın Düşüşü ve Nahda'nın Geleceği”, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/ihvanin-dususu-ve-nahdanin-gelecegi/haber-798651>, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2013).

⁴⁶⁰ Toplumsal Sistem, Aktör tanımları için Bkz. E.Kongar, a.g.e., ss. 32-33.

⁴⁶¹ “ABD, Mısır'da İstikrar, Suriye'de Müzakere İstiyor ...”, turkish.ruvr.ru/2013_07_11/ABD-Misirda-istikrar-Suriyede-muzakere..., (Erişim Tarihi: 11.07.2013).

⁴⁶² “ABD, Mısır'ın Geleceğini Tartışıyor”, <http://www.turkishny.com/special-news/56-special-news/47300-abd-msrn-geleceini-tartyor#.U3naHyZrPIU>, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011).

sonra ise “düzenli geçiş”ten⁴⁶³ söz etti. Çünkü ABD ve Batı, Mısır’ı gözden çıkarmayı düşünemezdi. Mısır olmaksızın küresel emperyal güçlerin Ortadoğu politikalarında başarılı olma şansları ya yoktur ya da çok düşüktür. Mısır’ın dizayn edilmesi Ortadoğu’nun dizayn edilmesi anlamına gelmektedir. En önemli nedenlerinden ikisi Mısır’ın stratejik konumu ve İsrail’in güvenliği...

Batılılar, kendi medeniyetlerini, dünyadaki diğer medeniyetlerden neyin farklı kıldığını açıklama süreçleri de, bu nedenle Batılı olarak görmeye başladıkları şeylerle Batı-dışı olarak görmeye başladıkları şeyler arasında bir dizi keskin karşıtlıklar kurmalarını gerektirmiştir. Bu karşıtlıklar Batı medeniyetinin artan gücü, zenginliği ve bilgisiyle açıklanacağını düşündükleri nitelikler ve erdemler üzerinden tasvir edilmiştir. Öteki toplumların bu niteliklerden yoksun oluşları ise onların zayıflıklarının ve geri kalmışlıklarının sebebiydi.

Bu kavramsallaştırmada Batı kendisini özgürlük ve hukukun etkisinde bir bölge olarak görürken Osmanlı ve diğer “Doğulu” toplumları da istibdat rejimlerinin hâkimiyetinde bir dünya şeklinde değerlendiriyorlardı. Batı’nın özgürlük ve hukukun üstünlüğüne bağlılık iddiası, yalnızca Batı’nın üstünlüğünü açıklamakla kalmamış aynı zamanda Batı’nın, Batı-dışı toplumları yönetmesini meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür.⁴⁶⁴ Dolayısıyla Soğuk Savaştan sonra ekonomi politika etkileşimini ortaya koyan ve uluslararası sistemi etkileyen “Küreselleşme”, “Yeni Dünya Düzeni” ve “Büyük Orta Doğu Projesi” gibi birçok girişim uygulamaya konmuştur. Bu girişimlerin bugünkü gelişmelere etkileri var mıdır?

Arap Değişimi öncesi ABD’nin bölgeye ilişkin en önemli çıkarları, İsrail’in topraksal bütünlüğünün ve egemenliğinin devamı, İsrail’le yakın ilişki kurarak İsrail’in bölgesel meşruiyetinin pekişmesine dolaylı da olsa katkı yapan yönetimlerin desteklenmesi, bölgedeki petrolün Batı’ya akış yollarının garanti altına alınması ve petrolün Batı’ya makul fiyatlardan erişiminin sağlanması, diğer küresel aktörlerin bölgeye erişiminin ve bölge kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmalarının zorlaştırılması

⁴⁶³ “ABD, Mısır’ın Geleceğini Tartışıyor”, <http://www.turkishny.com/special-news/56-special-news/47300-abd-msrn-geleceini-tartyor#.U3naHyZrPIU>, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011).

⁴⁶⁴ Z. Lockman, *a.g.e.*, s.109.

ve bölgedeki devletlerin Amerika'nın bu hâkim rolünü sorgulamalarının ve buna zarar vermelerinin önüne geçilmesi⁴⁶⁵ olarak sıralanabilir.

Bölgedeki rejimler, bütün anti-demokratik ve anti-liberal özelliklerine rağmen, Amerika'nın bölge politikalarına hizmet ettikleri müddetçe, Amerikan yönetimleri tarafından çeşitli şekillerde desteklenmişlerdir. Mısır'da demokrasiyi ordudan beklemek son derece mantıksız bir tutum olarak nitelenirken ABD ve Batı'nın neden buna destekte bulunduğu düşünüldüğünde Mısır'da arzulananın demokrasi değil egemenlik mücadelesi olduğu akıllarda şekillenmektedir.

ABD'de İslamî gruplara yönelik farklı bakış açıları mevcuttur. Kimisi, İslamî gruplar politik/yasal yollarla iktidara gelmiş olsalar bile onlara hep şüphe ile bakmışlardır. Mesela Martin Kramer, bütün İslamî grupların fundamentalist, demokrasi ve Batı karşıtı olduğunu iddia ederken,⁴⁶⁶ Shipley Telhami,⁴⁶⁷ İslamî grupların gerçek anlamda iktidarı elde ettiklerinde, reel politiğin onların davranış ve siyasetlerini yumuşatacağını ve Batı ile olan ilişkilerinin gelişebileceğini savunmaktadır.⁴⁶⁸ Bu anlamda İslamî hareketlerin sosyal ve politik gücü hesaba katmak gerekmektedir. Mısır için düşünüldüğünde güçlü bir toplumsal tabanı ve gücü olan İhvân'ı hiçbir aktör görmezden gelemezdi.

ABD, İhvân'la temas kurmak, Mısır'a yardım yapmak istemesi, İMF'ye yönlendirmesi ve Mursi'den reformlar yapmasını istemesi, "ılımlı İslam Projesi"ni Mursi eliyle hayata geçirmek amaçlıydı. Böylece hem İhvân'ı dönüştürmüş / sisteme entegre etmiş olacak hem de Amerika işbirlikçisi yapılacaktı. Fakat Mursi bu denilenlerin hiçbirini yerine getirmedi.⁴⁶⁹ Sonra Batı Mısır'daki İhvân'yeşil ışık yakmaktan vazgeçmişti. Bundan sonraki durum bölgedeki radikallerin işine yarayacak ve belki de Batı onları Suudilerin desteğindeki Seleflerle dengelemeye çalışacaktır.

Mısır'da Batı'nın neden bu kadar değişken bir politika izlediği ve darbeyi finanse ettiğinin mantıklı açıklaması olarak Ortadoğu'da amaçlanan durumun, dengeleri

⁴⁶⁵ Tarık Oğuzlu, 'Arap Baharı ve Yansımaları', ORSAM, *Ortadoğu Analiz*, - Cilt: 3 - Sayı: 36 (Aralık 2011), s.11.

⁴⁶⁶ Martin Kramer, 'Islam vs. Democracy', *Commentary*, Ocak 1993, ss.35-42.

⁴⁶⁷ Clinton'un Ortadoğu Danışmanı.

⁴⁶⁸ Shipley Telhami, 'In the Mideast, the Third Way is a Myth', *Washington Post*, 17 Şubat 2006.

⁴⁶⁹ Yıldız Ş., John Esposito İle Röportaj: "Mursi ABD'nin Taleplerini Yerine Getirmiyordu", *Akşam* 15.07.2013.

değiştirecek yeni bölgesel aktörler kanalı ile kurulacak olan ittifakların ve oluşumların önünü kesmek olduğu düşünülebilir.

Mısır'da yaşanan bu darbenin sonuçlarını ve geleceğini değerlendirilirken bölgesel ve uluslararası güç dengelerini ve çıkarları iyi analiz etmemiz gerekiyor. İlk olarak ABD'nin Ortadoğu politikasını değerlendirirsek, on yıllardır öne çıkan en önemli parametre, enerji akışının ve bölgedeki İsrail'in güvenliğinin sağlanması olmuştur. Bunun Avrupa ülkeleri için de, en önemli parametrelerin başında geldiğini biliyoruz.⁴⁷⁰

Batı neden Ortadoğu ve Afrika'da İleri derecede demokrasi istemez? Batının Ortadoğu'ya yönelik "Arap baharı", "demokratikleşme", "halk hareketleri" gibi söylemlerine takılmayıp, arka planda neler yapmak istediğine, neler yaptığına bakmak gerekiyor.

Mısır'da Mursi yönetimi Arap dünyası üzerinde İslami temalı liderlik iddialarına yönelince bölgesel ve global güçler demokrasiyi, seçilmişliği, meşruiyeti bir yana bırakıp Mursi'nin indirilmesine gözyumdu darbecilere açıkça destek oldu.⁴⁷¹ Bu nedenle ABD Mısır'da darbeye dahi darbe demedi.

Demokrasinin hamisi sol cenahlar bile "Demokrasi sandıktan ibaret değildir" diyerek darbeye yeşil ışık yakmışlardı. Bu darbeye meşruiyyet sağlamaktır. Söz konusu İslamî grupların iktidarı olunca en kutsal yönetimleri olan demokrasiden bile vazgeçebiliyorlar, Darbe ile aslında kendi ideal olan yönetimleri olan Demokrasi'yi gayri meşrulaştırarak başka ideolojilere somut imkânlar verebiliyorlardı.

İslamî grupların iktidara gelmesinibenimsemeyen ABD, AB ve İsrail yaşananlara darbe bile diyememiş ve "müdahale" demek ile yetinmiştir. Mursi hükümetinin İslamî kimliğini kendi kimliği için bir tehdit olarak algılayan Batı, bunun sonucunda hiç vakit kaybetmeden Mısır'daki yaveri Sisi'yle ortaklaşa bir askeri darbe gerçekleştirmiş ve Müslümanlara yapılan zulümlerin bir benzeri de Mısır'da ortaya konmuştur. Mısır'da yapılan bu darbe Batı namına, toplumun rağmına stratejik noktaları tutmuş birilerinin hukuku, demokrasiyi ve halkı hiçe sayarak devreye girmesidir.

⁴⁷⁰ Gökhan Bozbaş, "Mısır'da "Karşı-Darbenin" Ayak Sesleri", <http://akademikperspektif.com/author/admin/>, (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2013).

⁴⁷¹ Mahmut Akpınar, "Siyasal İslamın Tasfiyesi", www.mahmutakpinar.com/siyasal-islamın-tasfiyesi, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2013).

Batı ve ABD gibi küresel aktörlerin darbecilerin yanında yer almasıyla, hem halkların milli iradelerine karşı bir tavır içinde olmuş hem de çıkarları için demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkelerini yok saymıştır.

Bölgede Türkiye dışında sandıktan gelen değişimi istemeyen birçok bölge ülkesi vardı. S. Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail gibi ülkeler başta gelmektedir. Bu Körfez ülkeleri uzun bir dönem İngilizlerin denetiminde kalmışlar ve stratejik ve jeo-ekonomik önemleri dolayısıyla küçük devletçikler olarak tasarlanarak kabile yönetimlerine bırakılmışlardır. İç ve dış tehditlere karşı kendilerini savunmaktan mahrum olan Körfez ülkeleri, Batılı büyük devletlerin, İngiltere ile ABD, etkisi altında kalmışlardır. Körfez ülkeleri İran tehdidine karşı 1981 yılında toplu bir tedbir olarak Suudi Arabistan öncülüğünde Körfez İşbirliği Konseyi'ni (KİK) kurmuşlardır.⁴⁷² Bu örgütün temel amacı, KİK'in kurucu antlaşmasınının 4. maddesinde daha çok ekonomik ve kültürel alanlarda ortaklıktan bahsetseler de Körfez ülkeleri arasındaki ortak güvenlik ve ideolojik kaygıları gidermektir.⁴⁷³

Ülkenin yeraltı kaynaklarının (petrol, doğalgaz) gelirleri iktidar ve iktidara yakın aileler tarafından paylaşılırken, toplumun büyük ezici çoğunluğu adeta varlık içerisinde yokluk çekerek yaşamaktadır.

Mısır ve özellikle Suudi Arabistan'ın on yıllardır Arap coğrafyasının lideri olma konusunda birbirine rakip oldukları bilinmektedir. Arap Değişimi ve arkasından gelen "demokratikleşme dalgası" Suudi Arabistan dışında hemen tüm coğrafyayı doğrudan etkilemişti. İslam âleminde şeri kanunlara sahip Suudi Arabistan'ın, kendi siyasal sistemine alternatif bir İslâmî yönetim anlayışını kabullenmediği bilinmektedir. Söz konusu bu alternatifsiz İslami devlet modeli anlayışı kendisini meşruluk zemininde biriciğe indirmekteyken, herhangi bir alternatifin ortaya çıkması ülkenin siyasal istikrarının ve kraliyet ailesinin varlığının en önemli tehdidi olacaktır.

Körfez ülkelerinin diğer bir yönü de en fazla silah ithal eden ülkeler olmalarıdır. S. Arabistan'ın en fazla silah satın aldığı ülke ABD'dir. Bu bölgelerde Batının çıkarlarına ters yapıların gelmesini başta Batılılar ve ABD istememektedir.

⁴⁷² "Gulf Cooperation Council," Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/gcc.htm>, (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2012)

⁴⁷³ Körfez İşbirliği Konseyi Şartı, 4. Madde için bkz. Ali Oğuz Biriöz, "Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri" *Orta Doğu Analiz*, (Haziran 2009) Cilt I, Sayı 6, www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_2ali2guz.pdf, (Erişim Tarihi: 19.05.2014).

Arap Değişimi sürecinde iyice derinleşen halkların özgürlük ve teknokrat rejimlere karşı olma talepleri Körfez ülkelerinde panik yaratmıştır. Bu halk hareketleri etkisiyle diğer Arap ülkelerinde de halklar sokaklara dökülüp otoriter ve totaliter rejimleri devirir mi? Eğer Mısır'da sivil yönetim modeli oturursa yakında bu taleplerin kendi ülkelerinde de ortaya çıkacağını endişe etmişlerdir. Körfez ülkeleri, Arap isyanları karşısında köklü siyasi açılımlar yapmak yerine, özellikle ekonomik bazı reformlar yaparak halkı sakinleştirmek ve mevcut iktidarlarını korumak yönünde bir siyaset izlemişlerdir. Ayrıca Suud rejimi darbe sonrası yönetimi tanıyan ilk ülke olmuştur. Suud'la bağlantıları olan Seleflerin partisi Nur Partisi de darbeyi desteklemiştir.

Mursi ilk seçildiğinde Beşar Esed'den gelen kutlama tebriğini reddetti. Yine Kahire'de düzenlenen "Suriye Ayaklanmasına Destek" başlıklı konferansa katılan Mursi burada yaptığı konuşmada "Suriye Büyükelçiliğinin kapatıldığını, Şam'da Mısır maslahatgüzarının geri çağrıldığını söylemiş ve Suriye ordusu ile savaştan Hizbullah'a sert tepki göstererek, "Hizbullah derhal Suriye topraklarını terk etmeli" ifadelerini kullanmıştı. Mursi'nin Suriye muhalefetinin bayağıyla yürüyüş yaparak muhalefete desteğini açıkça ilan etmesinden hemen sonra Mursi aleyhine gösteriler başlamıştır. Burada Mısır ve Türkiye'nin Suriye konusunda ortak dayanışması sadece İran ve İsrail'i değil Körfez ülkelerini de harekete geçirmiştir.⁴⁷⁴

Darbe olur olmaz yine ilk tepkinin Suriye'den gelmesi doğaldı. Beşar Esed: "Bu Siyasal İslam'ın iflasıdır" diyerek darbeye desteğini vermiştir.⁴⁷⁵

Mısır'da askeri elitin, ilk defa yapılan özgür seçimlerde Cumhurbaşkanı olan Mursi'yi devirmesi Arap dünyasındaki krallıklardan çok İsrail'i sevindirdi. İsrail'in Mısır büyükelçisi Yaakov Amitai Sisi'yi tebrik ederek onun sadece Mısır için değil bütün Yahudiler ve İsrail için de bir ulusal kahraman olduğunu söyledi.⁴⁷⁶

Darbeye ilk fiili tepkiyi veren ülke Türkiye olmuştur. Başbakan Erdoğan: "Bu darbenin demokrasi tarihinde, darbeler zinciri içinde yeri vardır ama demokratik

⁴⁷⁴ Ali Kaçar, "Mısır'da Darbe Süreci ve Bölgeye Etkileri-I", *Genç Birikim* (Ağustos 2013), Sayı:171 s.27.

⁴⁷⁵ "Esad: Mısır'da Olan Siyasal İslam'ın Çöküşüdür", <http://t24.com.tr/haber/esad-misirda-olan-siyasal-islam-in-cokusudur.233471>, (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2013).

⁴⁷⁶ "İsrail, Sisi'yi 'Halk Kahramanı' İlan Etti", <http://www.habervaktim.com/haber/335750/israil-sisiyi-halk-kahramani-ilan-etti.html>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2013).

yaklaşım olarak yeri yoktur ve olmayacaktır. Onlar darbeciler halkası içinde yer alacaklardır.” sözleri ile bunu ifade etmiştir.⁴⁷⁷

İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Siyaset Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdî ise: “Mısır’daki darbenin ABD ve S. Arabistan’ın yeşil ışık yakması sonucu gerçekleştiğini ve İhvân’ın daha dikkatli ve tedbirli hareketlerle yeniden Mısır siyaset sahnesinde yerini alması gerektiğini” söylemiştir.⁴⁷⁸

Afrika Birliği (AU) Barış ve Güvenlik Konseyi olağanüstü toplanarak Mısır’ın üyeliğini askıya almıştır.⁴⁷⁹

Mursi yönetiminin Türkiye ile sıkı ekonomik ilişkilere girmesi de küresel güçleri rahatsız etmiştir. Mursi’nin de başını yakan AK Parti Kongresinde: ‘Sonuna kadar Türkiye’nin yanındayız’ ifadesidir.

Tayyib Erdoğan’ın ‘One Minute’ çıkışından sonra aralarında Körfez Emirliklerinin de bulunduğu 10 ülkede yapılan ankette bu ülkelerde Tayyib Erdoğan’ın o ülkelerin liderlerinden daha çok sevildiği gerçeği ortaya çıktı.⁴⁸⁰

S. Arabistan Arap Değişimine en ciddi tepkiyi veren ülkelerden biri olmuştur. Çünkü Suud yöneticileri bölgede demokrat bir yapı istememektedir. Mesela Ürdün’ün altı ayda bir karıştırılmasının nedeni de budur. İhvân’ın Ürdün, Suriye ve Sudan gibi ülkelerde ciddi ağırlığı vardır. Özellikle Suud yöneticileribölge ülkelerde İhvân’ın iktidara gelmesini istememektedir.

Körfez ülkelerinin bölge siyasetlerini belirleyen parametrelerin başında ulusal bütünlüklerinin sağlanması, İran’dan algıladıkları güvenlik tehdidi ve mezhepsel tehdit, mevcut siyasal rejimleri devam ettirme kaygısı, geleneksel, toplumsal ve siyasal yapının muhafaza edilmesi, bölgedeki modernist ve seküler rejimleri ötekileştirme, enerji piyasasının güvenlik ve istikrarı ve Soğuk Savaş siyaseti bağlamında Batıyla geliştirilen derin stratejik ilişkiler gelmektedir.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ 05.07.2013 Tarihli Gazeteler.

⁴⁷⁸ *Bugün* 06.07.2013.

⁴⁷⁹ *Zaman* 06.07.2013.

⁴⁸⁰ Ergün Diler, *Takvim* 10.07.2013.

⁴⁸¹ Muhittin Ataman-Gülşah N. Demir, “Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları”, *Seta Analiz*, Sayı. 52 (Ekim 2012) s. 3.

Körfez ülkeleri İhvân'a tabiri caizse savaş açmasının nedeni ise İhvân'ın yaptığı devrimlerin Körfez ülkelerine de rol model olabileceği endişesidir.⁴⁸² Dolayısıyla Mısır'da yaşanan askeri darbe Batı ve Arap dünyası emirliklerinin İhvân'a post-modern bir operasyonu olmuştur. Sonuç Körfez ülkeleri Mursi'nin yalnızlaştırılmasında, çaresiz konuma düşürülmesinde karşısında yer alarak ve darbeye destek vererek taraf olmuştur.

3.1.6. İhvân'ın Uzun Süre Direnmesine Etki Eden Nedenler

İhvân Mısır'da önemli bir aktördür. Desteğini halktan almaktadır. Ordu hak desteği olarak azınlığı temsil etmektedir. Mısır'da İhvân'sız istikrar mümkün değildir. İhvân, yönetimde yer almadan Mısır'da dengelerin oturması söz konusu değildir.

Darbeyi kabul etmeyen Mısır halkına İhvân intifada çağrısı yaptı. İntifadanın en önemli özelliği bedel ödeyerek varolmasıdır. Dinlerde aslanan "sabır"dır. Güç dengesinin olmadığı ve haklı olduğunuz durumlarda karşınızdakine karşı en etkili güç vicdanlara hitap etmek ve mağduriyetinizin gücüne sığınmaktır. Ama elinde ezici güç olanlar genelde bu tür durumlarda ezmek istediği kesimlerin şiddete yönelmesini ve silah, terör unsurlarını kullanmasını istemektedirler. Bu yönde gerektiğinde suni malzemeler üretirler. Mısır'da İhvân şiddet ve silahtan uzak durarak, yapıcı ve vakur hareket ederek dünyaya mazlumiyetini ve haklılığını anlatabilmiştir. Bu belki de İslam dünyasında ortak bir bilincin ve ittifakın doğuşuna zemin hazırlayacaktır.

İhvân'ın Mısır'daki toplumsal meşruiyeti hala mevcutken, etkilerinin artması halinde Körfez ülkelerindeki yönetimlere olan tepkilerinin artacağı su götürmez bir gerçektir. Yani siyaseten silinmesi pek de mümkün olmayan bir oluşumun düşmanlığını bilendirmenin uzun vadede ne kadar doğru bir politik bir hamle olduğu tartışılmaktadır.

Tunus'un ardından Arap Değişiminin uğrağı olan Mısır'da sürecin en büyük halk hareketi yaşanmış ve bu hareket Tahrir Meydanında yapılan gösterilerle ve oturma eylemleriyle başlayarak adıyla müsemma olan bu Meydan (Tahrir = özgürlük) Mısır'da yaşanan ve Mübarek'in gidişiyle sonlanan sürecin sembolü olmuştur. Günlerce

⁴⁸² Bkz. M. Ataman-G. N. Demir, *a.m.*, s. 3.

meydanda toplanan halk sonunda amacına ulaşmış ve Mübarek rejimi son bulmuştur. Mısır halkı korku duvarlarının hepsini 25 Ocak devriminde yıktmıştır.

Değişim kendi çocuklarını darbe ile yemeye başlayınca büyük bir hak aşığından adını alan Rabiât-ül Adeviyye Meydanı ikinci alternatif intifada alanı olmuştur. Daha sonra ismi eldeki dört parmakla da sembolleşmiştir. Bu sembolle Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın mitinglerde darbe mağdurlarını desteklemesi onun küresel boyuta taşınmasına vesile olmuştur. Aslında Rabia işareti ile öne çıkan direnişin küreselleşmesi ve İhvân'ın bütün İslamî uyanışları tetiklemesidir. Tarihte nadir görülen bir bilinç, iman, hakikat ve kararlılık vasıflarıyla İhvân direnişi hem dünyadaki Müslüman hareketlere örneklik teşkil etmekte hem de umut kaynağı olmaktadır. Sokağa dökülen ve onları destekleyen halklar nezdinde Batının bütün değerlerinin iflas ettiği, savunulan sistemlerin bir sözden öteye gitmediğinin, her şeyin batıların çıkarlarına göre şekillendiğini yaşayarak görmektedirler. Bu süreçte din önemli işlevler görmektedir. Semboller grupların bütünleşmesini sağlamış, onun kurucu elementi olmuştur.⁴⁸³

Bütün imkânsızlıklara, kan ve gözyaşına rağmen direnişin sürmesi, belki sonuna kadar sürecek olması durumu hem Batı'yı, hem de darbeye destek veren rejimleri her gün biraz daha zora sokacaktır.

Darbeyle beraber yapılan tutuklamalar ve gasplar, darbecilerin karşıtlarından korktuğunun bir göstergesidir. Değişimi yöneten bu neslin baskı politikalarına karşı tutumu ve gösterdikleri direniş, onların politikalarını, sorgulamalarına neden olacaktır.

Dış mihraklar İhvân'ı fiili çatışmanın içerisine çekmek ve bölgeyi istikrarsızlaştırmak isteseler de İhvân 10 milyonları geçen kitleyi silahlı çatışma yerine barışçıl bir direnişe yönlendirmesi ve bunun aylarca sürecek bir direniş olması İhvânın gücünü ve ideolojisini ortaya koymaktadır. Psikolojik açıdan çok güçlü inançlarının, özgüvenlerinin olması ve bununla öz güçlerini diri tutmalarındır. İhvân'ın zaferi kitleleri böyle bir mücadele, adanmışlık ve tevekkül düzeyine yükseltmiş olmasıdır.

Mursi'nin darbenin ilk gününde yaptığı çağrıya başta İhvân mensupları olmak üzere Mısır'ı özgürlük ve adaletten yana olan halkının tam bir kararlılıkla olumlu yanıt vermesi, hukuki kazanımlardan ve meşru zeminlerden asla geri adım atılmayacağına

⁴⁸³ Günter Kehrler-Roland Robertson-Emile Durkheim, *Din Sosyolojisi*, Çev. M. Emin Köktaş-Abdullah Topçuoğlu, Vadi Yay., Ankara 1996, ss. 21-22.

dair ortaya konan kesin tavır ilk günlerden bu yana darbecileri zor durumda bırakmıştır. Darbeci yönetimin meşruiyet sağlaması imkânsız görünmektedir.

Direnişle beraber Müslümanların özgüveni artmış ve kendilerine olan saygılarını artırmıştır. Tunus gibi ülkelerde Müslümanların daha tecrübeli hareket etmelerine de neden olmuştur.

Mısır'ın şeffaf ve serbest seçimlerle iş başına gelen ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin danışmanı Kıpti düşünür Refik Habib, "Darbe destekçisi basının kara propagandası 'toplumsal alinasyona (cinnete)' zemin hazırlayarak bir Mısırlının diğer bir Mısırlıyı o da kendisi gibi bir Mısırlı değilmiş gibi öldürmesine izin verdi. Böylece derin bir toplumsal kırılma yaşandı. Bir kişinin kanının dökülmesi 'mübah' sayılınca onun ailesine ve çevresine de sirayet eden tehlike içtimai bağların çözülmesine yol açtı" sözleriyle tehlikeye dikkati çekti. Ayrıca "Barışçıl gösterilerin düzenlendiği meydanlara kanlı müdahale gerçekleştiren, şehit cenazelerini hatta canlı canlı yaralıları yakan, sahra hastanesini ve Râbiâtu'l-Adeviyye Camisini ateşe veren, baltacıları⁴⁸⁴ her yerde yangın çıkarmaya teşvik eden darbecilerin tek amacının göstericileri şiddete şiddetle karşılık vermeye zorlamak" olduğunu savunan Habib, İhvân yöneticilerinin, örgütleri üzerinde kontrolü kaybetmesinin veya barışçıl gösterilere destek veren İhvân dışı İslami grupların şiddete yönelme ihtimali olduğunu kaydetti.⁴⁸⁵

İngiliz Independent gazetesinin deneyimli Ortadoğu muhabiri Robert Fisk, Mısır'da yaşananlar ülkede iyileşmesi yıllar alacak bir bölünme yaratmıştır. Bundan sonra Müslüman halk artık sandığa güvenmeyecektir. Bu yaşananlar sadece Batı'nın yansıtmaya çalıştığı gibi İhvân'la ordunun karşı karşıya gelmesi değildir. Dün Mısır'da bir şey yok oldu, Mısır'ın Arap ulusunun ebedi annesi olduğu düşüncesidir. O ulusal ülküde Mısır tüm insanlarını çocukları olarak görüyordu. Polis ve hükümet yanlılarının

⁴⁸⁴ Baltacılar denilen saldırganlar Temmuz 2012 darbesinin ifşa edilmesinden sonra bu plana bağlı olarak emekliye sevk edilen 500 kurmay subayın örgütleyerek derin devletten maaş alan gayri nizami kuvvetlerdir. Bu grup gasp, ajitasyon ve katliam girişimlerinde bulunarak halka korku salmayı hedeflemişlerdir.

⁴⁸⁵"Mısır'da Toplu Kıyım ve 'Vekâleten İç Savaş' Yürütülmektedir", 20 Ağustos 2013, www.haberler.com.

yanında İhvân mağdurları da Mısır'ın çocuklarıydı. Onlar halkın düşmanlarına, teröristlere dönüştüler. Bu, Mısır'ın yeni mirası ifadesini kullandı.⁴⁸⁶

Darbe yönetiminin şu anda meşrûiyet kazanabilmesinin önündeki tek engel R. Adeviyye Meydanına toplanarak direnişi başlatan inançlı aktivistlerin sokaklara hâkim olmalarıdır. Onlar olmasaydı ülkedeki darbe içteki siyasilerin susturulması ve uluslararası aktörlerin sessizliği ile bir oldubittiye getirilecekti.

İhvân'ın haftalardır sürdürdükleri protestolar Arap sokağının uyandığının göstergesidir. Bu bakımdan Mısır'da ki darbe sürecinin asker kontrolünde devam etmesi mümkün gözükmemektedir.

Askere darbeyi yaptıran ABD'nin hesaplarının tutmamasıdır. ABD temiz, hızlı ve başarılı bir darbe bekliyordu. Ancak Mursi taraftarlarının sebat etmesi onların hesaplarını karıştırdı.

İhvân'ın başını çektiği bu direniş koalisyonunun kararlı ve sabırlı duruşu bütün dünyayı şaşırttı. Darbe yönetimi ise, bu cesur direnişi şiddet ve katliamla sindirip püskürteceğini zannederek kendi sonunu getirecek tarihi bir yanlışa düştü.

Darbe ile kaosa dönüşen, sokaklarında kan ve şiddetten haber duyulmayan bir ülkeye hiçbir ciddi yatırımcının uğramadığı bir vakıadır. Sokakların çalkantılı hali ise turizm sektörünü sıfırlamıştır. Oysa turizmin Mısır ekonomisinde ciddi payı vardı. Darbeyle gelen süreç dış yardımlarla devam ettirilmeye çalışılsa da bu ülkenin hiçbir sorununu çözmemektedir. Sorunlar şekil değiştirerek başka sorunları tetiklemektedir. Ülke gitgide kan kaybetmektedir.

Darbe İhvân'a karşı yapılmasına rağmen onun etkisi onlarla sınırlı kalmadı. Şu an darbe karşıtı gösteriler İhvân'ı çoktan aştı. Halkın geneline yayıldı. Çünkü herkes bu darbenin, ülkeyi onlarca yıl geriye götürdüğünü fark etti. Ayrıca liberaller de gerçeği gördü ve Nahda ve Adeviyye Meydanındaki göstericiler dağıtılırken meydana gelen ölümleri 'katliam' olarak adlandırmaya başladılar.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ “Robert Fisk’ten Çok Çarpıcı Mısır Analizi”, <http://www.hupso.com/share/add.php?service=facebook&titlehttp://www.t34haber.com/dunya-haberleri/Robert-fiskten-cok-carpici-misir-analizi/>, (Erişim tarihi:15 Ağustos 2013).

⁴⁸⁷ “Mısırlı Düşünür: Devlet Dengeli Olmak Zorundadır”, <http://www0.sondakika.com/haber/haber-misirli-dusunur-devlet-dengeli-olmak-zorundadir-5062422/>, (Erişim Tarihi: 15.09.2013).

3.2.MISIR'DA SÜREÇ NEDEN ENGELLENDİ?

3.2.1.Müslümanlar ve Demokrasi Oyunu

Süreçle ilgili bölgenin durumu ile ilgili şu sorular sorulabilir. Neden İslam dünyasında askerler siyaseti dizaynetmektedir? Mevcut elit yönetimler bilinçli olarak mı güçlendiriliyor?, İslam coğrafyasında vesayet rejimleri kurulduktan sonra sözde bağımsızlıklar verip geri çekilen Batı gerçekte bu coğrafyadan elini hiç çekmedi mi?

Aslında küresel güçler dünyanın bütün stratejik noktalarını ellerinde tutmak istemektedirler. Küresel gücün askerlerinin Afganistan, Irak, Libya vs. bölgelerden ayrılmaması başka nasıl okunabilir?

Demokrasiye geçilecekse bunun belli bir sistem dâhilinde gerçekleşmesi, hatta öyle bir geçişin mümkün mertebeye” yukarıdan idare edilmesi” gibi⁴⁸⁸ düşünceleri bölge insanına dayatmaya çalışılıyordu.

Ortadoğu sınırları cetvelle çizilmiş, hatta sınırların da çok geçerli olmadığı bir bölgedir. Müslüman gruplar bölgesel veya yerel bazda da olsa bu emperyalistlerle sürekli mücadele etmişlerdir. Fakat bununla beraber siyasi birlikteliğe giden oluşumlar İslam coğrafyasında oluşmadı.

Hilafetin ilga edildiği Türkiye’de tek parti sonrası 1950’den itibaren yapılan tüm seçimlerde halk tercihini yaparken geleneksel kimliğini öne çıkarmıştır. Müslüman halk, bildiği inandığı ve yaşadığı şekliyle oluşan aidiyetini hep sandığa yansıtmıştır. Türkiye’de tek partili rejimden çıkar çıkmaz halk Adnan Menderes’i ve partisini iktidara taşıdı. Bu dönemde selefi İnönü’nün uygulamalarının aksine özgürlükçü ortam yerini aldı. Ezanın Arapça’ya çevrilmesi, din derslerinin okullara konması, yollar, okullar, köprüler yapması, tarımı ve sanayisiyle vs. kapsamlı bir kalkınma hamlesi yapması küresel aktörleri ve yerli işbirlikçilerini harekete geçirdi. 27 Mayıs 1960 darbe yaptılar. Gerekece olarak laik rejimi değiştirmek ve din devleti kurmaya azmetmek

⁴⁸⁸ Foti BENLISOY, “Mısır: Demokrasiye “Düzenli” Geçiş Mümkün Mü?”

<http://www.sdyeniyol.org/index.php/d8uenyadan/423-msrdemokrasiye-duzenli-gecis-mumkun-mu?>
(Erişim Tarihi:29.06.2011), s.1.

suçundan dönemin Başbakanını idam ettiler. Benzer bahanelerde her on yılda bir darbeye devam ettiler.⁴⁸⁹

Benzer olay Cezayir’de yaşandı. İslami Selamet Cephesi 12 Ocak 1992 de ezici bir çoğunlukla seçimleri kazandı.⁴⁹⁰ Aynı gerekçelerle darbe yapıldı.⁴⁹¹ Ülke şiddet ve karanlığın girdabına terkedildi.

Hem siyasi hem de silahlı direnişi aynı anda yürüten Hamas, 2006'da Filistin'de yapılan seçimlere ilk kez katıldı. 132 sandalyeli Filistin Meclisi'nde 76 sandalye kazandı. Hamas'ın galibiyeti İsrail kadar ABD tarafından da sert biçimde eleştirildi. Batı için Filistin halkının ezici üstünlükle siyasi temsilcisi olarak Hamas'ı seçmesi bir şey ifade etmiyordu. Küresel aktörler ve yerli uzantıları sen yönetemezsin diyerek Filistin halkını ikiye böldüler. İşte benzer olay şuan da Mısır’da yaşanmaktadır.⁴⁹²

Tunus İslamî gruplar açısından en zayıf ülkedir. Bin Ali rejiminin baskıcı tutumları her alanda görüldü. Fransız kültürünün etkisiyle toplum tamamıyla seküler bir yaşamı seçmişti. Tunus'ta Fransızca herkesin anadili gibiydi. 1987'den beri iktidarda olan Zeynelabidin Bin Ali döneminde kökleri Mısır'daki İhvân'a dayanan⁴⁹³ İslamî hareket olan el-Nahda (Uyanış) Partisi devre dışı bırakılarak lideri Raşid el Gannuşi Tunus dışına sürgüne gönderilmişti. Bin Ali'inin devrilmesinden sonra Tunus'ta Ekim ayında yapılan seçimler Nahda hareketini koalisyonla da olsa iktidara taşıdı.⁴⁹⁴ Hareketin lideri Raşid el-Gannuşi, bu başarıdan dolayı Batılı çevrelerde uyanabilecek endişeleri gidermek için yüreklere su serpecek açıklamalar yaptı. Hareketin Tunus'ta insanların hayatlarına müdahale etmeyeceğine dair yaptığı vaatler, 2002 yılında ve

⁴⁸⁹“50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(a)mak”, www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-RAPOR%2027%20MAYIs-veni-t.pdf, (Erişim Tarihi: 16.05.2014).

⁴⁹⁰ Mustafa Necati Özfatura, *De Facto Cezayir*, Fetih Matbaacılık, İstanbul 1997, s.55.

⁴⁹¹ Faik Bulut, *Şeriat Gölgesinde Cezayir*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s. 253; Ayrıntı için bkz. Ferhat Deniz, *Cezayir Nereye? Geliyorum Diyen İslam Devrimi*, Denge Yayınları, İstanbul 1992; Kenan Akın, *Cezayir'de Fransız Vahşeti ve Ötesi*, Derin Yayınları, İstanbul 2003; Faik Bulut, *İslamcı Örgütler*, Tüzmaman Yayıncılık, İstanbul, Eylül 1994; Ahmet İnel, “Cezayir Dersleri”, Birikim, sayı 34, Şubat 1992, s.7; Habib Suadiya, *Kirli Savaş, Cezayir Ordusu Özel Kuvvetler Mensubu Eski Bir Subayın Tanıklığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

⁴⁹² Hilmi el- Esmer, “Menderes'ten Mursi'ye Elveda Seçim Sandıkları” *Düster* (Ürdün Gazetesi), 9 Temmuz 2013.

⁴⁹³ Borzou Daragahi, “Islamic Party Set to Win Tunisian Election”, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ef5f08e0-fa6d-11e0-8fe7-00144feab49a.html#axzz1bDxol1jd>, (Erişim Tarihi: 19.10.2011).

⁴⁹⁴ Andrew Terrill, “The Arab Spring and the Future of U.S. Interests and Cooperative Security in the Arab World”, <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>, (Erişim Tarihi: 02.08.2011).

aslında her seçim döneminde Türkiye’de İslamcı kökenli partilerin vermeye alıştığımız türden beyanlarını andırdı.⁴⁹⁵

2013 yılının başında Tunus'ta, önde gelen muhalif liderlerden Şükri Belaîd’in bir suikasta kurban gitmesi, büyük protesto gösterilerine sebep olmuştu. Şiddet olayları seçilmiş ilk hükümetin düşürülmesine kadar gidecek bir süreci başlatmıştı. Bu olaydan sonra Nahda Hareketi, bazı bakanlıklardan vazgeçerek, onları kaybetme pahasına, bir adım geriye atmıştı. Aynı şekilde 2013 yılı temmuz ayında bir diğer muhalif Muhammed İbrahimi'nin bir suikasta kurban gitmesi, kin ve nefret dolu gösterilerin yeniden başlamasına neden oldu. Bu olaylar esnasında bazıları, Kurucu Meclis'in feshedilmesini ve demokratik sürecin sona erdirilmesini dillendirmeye başladı. Nahda ger adım atarak Parlatentonun da desteğiyle kurduğu hükümetten tamamen çekildi. Tarafsız uzmanlardan oluşan teknokrat bir hükümet kurulması ve bu hükümetin gelecek parlamento seçimlerini de yapmasını kabul etti. Parlatentoda en büyük çoğunluğa sahip olan Nahda Hareketi, hükümetin en büyük ortağı olmasına rağmen, hem hükümetten ve hem de kurucu meclis üyeliğinden çekildi. İki ortağı ise, biri devlet başkanlığında diğeri de Kurucu Meclisin başında yönetimde kaldı.

Nahda Hareketi'nin, devleti idare etmek konusunda gösterdiği esnekliğin bir benzerini de İslam Şeriatı'nın anayasanın başlıca kaynağı olmadığı fikrini kabul etmek suretiyle Kurucu Meclis'te yeni anayasanın oluşturulması konusunda göstermişti. Hareketin lideri Raşid Gannuşî: "Şeriat bizi ayırıyor ama İslam bir araya getiriyor. Biz ayrılıktan yana değil bir araya gelmekten (icma) yanayız." sözleriyle hareketin bu esnek tutumunu haklı göstermeye çalıştı.⁴⁹⁶

Türkiye'deki katılımcı demokrasi modeli ve siyasetinin model alınması gerektiğini, hem AK Parti'yi model aldığını açıklayan Gannuşî⁴⁹⁷, hem de sol eğilimli Ahmed Necib Cebbi savunmuşlardır. Türkiye onlar için hep rol model olmuştur.

⁴⁹⁵ Yasin Aktay, "Arap Baharında Seçim Rüzgârları ve Türkiye Algısı", <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/arap-baharinda-secim-ruzgarlari-ve-turkiye-algisi/1006>, (Erişim Tarihi: 07.12.2011).

⁴⁹⁶ Fehmi Huveydi, "Mısır ve Tunus 2 Devrim 2 Sonuç ", <http://islamianaliz.com/yazarlar/fehmi-huveydi/iki-devrim-iki-sonuc-misir-ve-tunus/39/>, (Erişim Tarihi: 17.11.2013).

⁴⁹⁷ Anthony Shadid, "Islamist Imagines a Democratic Future for Tunisia", http://www.nytimes.com/2011/10/20/world/africa/rachid-al-ghannouchi-imagines-democratic-future-for-tunisia.html?_r=&ref=todayspaper&pagewanted=print, (Erişim tarihi:20.10.2011).

Tunus'ta seçimlerde birinci olarak çıkan Gannuşi'nin partisi Nahda'yı ilk günden itibaren sürekli saldırılar, protestolar ile yıpratmaya çalışan sendika ve koalisyon ortaklarının akıl almaz provakasyonlarına şahit olmaktayız. Gannuşi'nin iki yıldan beri laik ulusalcı muhalefete karşı bütün taviz ve hoşgörü tolerans siyasetine rağmen, Nahda Partisi esir alınmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de Refah Partisi, Cezayir'de İslami Selamet Cephesi, Filistin'de Hamas ve Tunus'da Nahda Hareketi ve Mısır'da İhvân-ı Müslimîn. Bu beş siyasi hareketin ortak özelliği demokratik seçimlerle iktidara gelip, Batı'nın çıkarları, İslam düşmanlığı nedeniyle askeri darbeye iktidardan uzaklaştırılmalarıdır.

Yaşanılan bu acı tecrübeler darbecilerin, “Demokrasi her zaman seçimle gelmez” tezinin uygulamaya konulmuş halidir. Müslümanlara demokrasiyi dayatan Batı demokratik seçimler sonucunda yönetime İslami hassasiyetleri olan hükümetlerin gelmesine de izin vermemektedirler.⁴⁹⁸

Müslümanların yer altı ve yer üstü kaynaklarının küresel sermayenin emrine verilmesini isteyen güçler ve onların yerel uzantıları sandığa, demokrasiye, insan haklarına, özgürlüklere, fırsat eşitliğine, hukukun üstünlüğüne karşı çıkmaya başladılar.

Korkulan, isimler ve simaların değiştiği, ancak eskiden devralınan yönetim tarzının sürdürüldüğü birer rejimin işbaşına gelmesidir. Sivil-görünümlü, arkasında silâhli güçlerin bulunduğu, halkın süratla sandık başına giderek yine eskisine benzer iktidarlar çıkardığı birer rejim haline gelirse ya da demokrasinin şekil olarak var olduğu türden rejimler çıkarırsa ‘Arap Değişimi, üç ülkede yaşanacak hayal kırıklığı, coğrafyanın diğer ülkelerinde vaktini beklemekte olan değişim ve dönüşüm sürecini başlamadan berhava edebilir.⁴⁹⁹

Darbe sadece İhvân'a yapılmış bir darbe değildir. Aslında bütün İslamî gruplara karşı bir darbedir. Müslümanların bir alternatif olmasını istememektedirler. Onlar için Mısır, Türkiye ve İran neden önemlidir?

Öncelikle demokrasi bir metot, bir değerler sistemi değil. Daha fazla insanın katılımını sağlamaya çalışan bir yönetim metodudur.⁵⁰⁰ Demokrasi ve özgürlük

⁴⁹⁸ Rahmi Yolcu, “Batının Demokrasi Yalanı” *Milli Gazete*, 12 Ağustos 2013.

⁴⁹⁹ Fehmi Kuru, “Arap Baharı Demokrasi Arayışıdır.”, *Star*, 18 Eylül 2011, fkuru@stargazete.com.

⁵⁰⁰ “Seyyid Hüseyin Nasr: İslam Üniversiteleri İslamî Değil”, *Zaman*, 28.05.2010.

taleplerini tetikleyen etmenlerin önemli nedenlerinden biri de despotik liderlerden kurtulup meşru yolla iktidar olma düşüncesiydi. Meşru talepler anti demokratik yol ve yöntemlerle bastırılınca olayların sokaklara taşınması kaçınılmaz oldu.

İhvan mensuplarının yaşadığı iktidar süreci, Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi'nin 1990'larda yaşadıklarına ve Türkiye'ye yaşattıklarına çok benzeşmektedir. Yalnız arada trajik bir fark vardır: İhvan içinde, gelecekte Mısır'ı peşinden sürükleyecek, yapılan 'hata'ları 'tashih' edecek ve yepyeni bir çizgi üretecek genç kadrolar olmaması. Bu da Mısır tecrübesinin son kerte de Türkiye'ye benzemeyeceğini akıllara getirmektedir.⁵⁰¹

Mısır'da siyasi tecrübesi olmayan sol ve liberal hareketler ciddi anlamda kurumsallaşamadılar. Güçlü teşkilat yapısıyla İhvân ülke genelinde teşkilatlanması ve diğer Selefî gruplarında partileşerek seçime girmeleri ve oyların çoğunluğunu almaları liberallerin, askeri vesayet yanlılarının ve küresel güçlerin gözünü korkuttu. Bu İslamî grupların iktidara yürümesi anlamına geliyordu.

Bu süreçte İslamî gruplar, Mübarek dönemi boyunca mahrum bırakıldıkları iktidara ulaşma yolunda büyük bir fırsat yakalamışlar ve hem parlamento ve hem de başkanlık seçimlerinde bunu çok iyi kullanmışlardı. Asıl mesele iktidarın İslamî gruplar tarafından büyük oranda ele geçirilmesinin ardından ortaya çıkan durumu kabullenmeyip iktidara talip diğer devrimci grupların ve Mübarek kalıntılarının yeni güç dağılımında kendilerine pay alabilmek için İslamî gruplarla nasıl bir mücadele gerçekleştirileceği ile ilgilidir. Devrim sonrası Mısır'da yaşanan bir süreçtir.⁵⁰²

Tunus'ta bölgedeki diğer ülkelerin aksine olumlu gelişmeler görülmektedir. Suriye, Libya ve Mısır gibi kanlı acılar yaşamamıştır.⁵⁰³

⁵⁰¹ Taha Kılınç, "Mısır Neden Sakinleşmiyor?", taha.kilinc@usasabah.com, (Erişim tarihi: 01 Temmuz 2013).

⁵⁰² 02 Aralık 2012, *Yeni Şafak*.

⁵⁰³ Nebahat Tanrıverdi, "Tunus'ta İktidarın Devrilmesi: Nedenleri ve Etkileri", 19.01.2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1397>, (Erişim tarihi: 19.01.2011).

3.2.2. İsrail'in Güvenlik Problemi

Dış politikada güçlü bir duruş ortaya koymanın bölgesel dengelere ve dünya konjonktürüne eklenmek gibi bir şartı vardır. İsrail'le anlaşmaları yırtıp attığınızda Mısır gibi bir ülkeyi yönetmeniz imkânsız hale gelir.

Dış politikada Mısır-Türkiye yakınlaşması ve Mursi'nin dış politikasının Türkiye ile paralellik arz etmesi bölgede İsrail'in yalnızlaşmasına ve kendini güvende hissetmemesine neden olmaktadır. Bu ise İsrail'in bölgeye yönelik politikalarını değiştirmesine neden olabilir.

Mısır Mübarek rejiminin düşmesi İsrail yönetimini çevreleyen diğer rejimlerin düşmesinin başlangıcıdır. Bunun anlamı, geçmiş altmış yıl içinde İsrail'i çevreleyen sınırlardaki güvenlik bundan sonra böyle devam etmeyecektir. İsrail kendine dost ve müttefik Arap ülkelerini bir bir yitirdikten sonra kendi güvenliğini sağlayamazdı. Bu yüzden Mısır İsrail için oldukça önemli idi.

ABD'de iktidarlar değişse de İsrail ve Filistin'e bakışı hep aynı olmuştur. ABD'de basın desteğiyle etkin bir Yahudi lobisi bulunduğu gibi, Amerikan kamuoyunda da "İsrail'in beka ve geleceğinin korunup kollanması" konusunda, halkın bilinçaltına yerleştirilmiş bir inanış vardır. Evrensel hukuk kurallarına aykırı da olsa ABD başkanları, seçimlerde oy kaybedilir kaygısıyla, hukuk ve insanlık dışı tutumuna rağmen İsrail'e bir şey yapamamaktadır. İşin ilginç yanı, İsrail de bunu bilmekte ve BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin kendisini her ahvalde kollayacağını bildiğinden dünyayı umursamamaktadır.⁵⁰⁴

İhvân, İsrail'i tanımayı reddetmekte ve İsrail'e karşı silahlı mücadeleyi her Mısırlı ve her Müslüman için dini bir vecibe olarak görmektedir. Eski Genel Mürşit Mehdi Akif bu görüşlerini şu sözlerle açıklamaktadır: "İsrail cemaat nazarında sadece Siyonist, mukaddes Arap ve İslam topraklarının gaspçısı durumundadır ve bunun için de çok kan dökmüştür. Ne kadar sürerse sürsün bu yapıyı ortadan kaldırmaya çalışacağız. Bu cemaatin değişmez ilkelerinden birisidir ve asla tartışma veya anlaşmazlık söz konusu değildir."⁵⁰⁵ İhvân'ın Filistin sorununa bakışı tamamen dini

⁵⁰⁴ Celalettin Yavuz "Araştırma Dosyası: İsrail'in Obama ve Orta Doğu ile Oyunu", <http://www.turksam.org/tr/a2805.html>, <http://istihbaratalani.wordpress.com/2013/03/04/arastirma-dosyasi-islam-obama-ve-orta-dogu-ile-oyunu/>, (Erişim Tarihi: 4 Mart 2013).

⁵⁰⁵ <http://www.ikhwan.net/wiki/index>, (Erişim tarihi: 27.05.2014).

olmasına rağmen Mısır devleti ise geçmişten beri bu soruna daha çok pragmatist açıdan bakmıştır.

Hamas'a yakınlığı ile bilinen İhvân'ın iktidar olmasıyla Mısır-İsrail ilişkileri endişeli hal almıştır. Çünkü İhvân'ın Hamas'ı Benna çizgisinin bir uzantısı olarak kabul etmesi zaten İsrail'i endişelendirmekteydi.⁵⁰⁶

Mısır'daki darbede Başbakan'ın da ifade ettiği üzere İsrail'in çok etkili olduğunu, Batılı aktörlerin İsrail menfaatleri çizgisinde saf tuttuğunu biliyoruz. Şimdi aynı odaklar Türkiye'yi kendileri için tehdit görmekte ve meydan okuyan bu aktörü cezalandırmanın yollarını aramaktadırlar.⁵⁰⁷

İsrail devleti Kahire basınını istediği şekilde kullanmak için de güçlü bir medya ağı oluşturmuştur. Bu ağ sayesinde gerçekleri ters yüz edebiliyor, saptırabiliyor ve yalan haberler yayabiliyordu. Mesela “İhvân Mürşidi özgür ordu kurmakla tehdit etti”, “Hürriyet ve Adalet Partisi Kahire'de meşru yönetim gasp edildikçe Sina'da huzur ve güven olmayacak” dedi, “Kassam Tugayları Mısır ordusuna karşı seferberlik ilan etti” gibi asparagas haberler bu medyanın yalanlarından bazılarıdır.⁵⁰⁸

İçeriden ve dışarıdan mevcut Mısırlı yöneticilere destek verenler de birer birer desteklerini çekmeye devam etmektedirler. Darbeyi İsrail ile beraber planlayan ABD bile son günlerde Mısır ordusuna yapmayı planladığı bazı yardımları iptal etti. Bu yöneticileri hararetle destekleyen tek ülke ise İsrail görünmektedir. Bunun nedeni İsrail ile Mısır arasında 1979'da varılan Camp David anlaşmasının devam etmesi İsrail açısından son derece önemlidir. Zaten Mısır'da orduya darbe yaptırılmasının tek amacı bu anlaşmanın devamını garanti etmektir.

⁵⁰⁶ Tony Karon, 'How the Gaza Truce Makes Egypt's Muslim Brotherhood a Peace Player', *Time*, 21 Kasım 2012, <http://world.time.com/2012/11/21/how-the-gazaa-truce-makes-egypts-muslim-brotherhood-a-peace-player> (Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2013).

⁵⁰⁷ Mahmut Akpınar, “Siyasal İslam'ın Tasfiyesi”, www.mahmutakpinar.com/siyasal-islam-in-tasfiyesi (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2013).

⁵⁰⁸ “İhvan: Hamas'ın Medyada Karalanması Çirkindir”, http://www.hicretder.org.tr/haberdetay/Ihvan_-_Hamas-in-Medyada-Karalanmasi-Cirkindir/1061, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2013).

3.2.3. Çıkar Savaşları ve Bölgenin İstikrarsızlaştırılması

Batılılar işgal sonrası hemen bütün İslam toplumlarında, ya oradaki bir kısım azınlıkları (Suriye’de Nusayriler, Lübnan’da Dürzîler gibi) stratejik noktalara getirmişler veya bizdeki gibi ihtida etmiş görünümünde Hıristiyan veya Yahudi aileleri devletin, toplumun önemli noktalarına, ama özellikle ordulara yerleştirmişlerdir. Ülkelerdeki vesayetlerini ve kontrollerini devlet ve toplumun içine yerleştirdikleri bu kişiler ve aileler üzerinden yürütmüşlerdir. Ortadoğuda işler Batı’nın istediği gibi gitmediğinde darbeler yaptırılmaları, askeri vesayet yapıları desteklemeleri Batının darbelerin arkasında durması bu sinsî yapıların daha çok silahlı kuvvetlerde konuşlandırılmış olmasındandır.

Aslında Mısır darbesiyle en büyük zarar gören halklardan birisi de Filistinlilerdir. Mursi döneminde tek kapısı olan Refah kapısının açılması onlara bir süreliğine de olsa nefes aldırılmıştı. Yani İhvân’ın bölgede etkin olması Filistinliler için bir soluk olmuştu. Bu ise İsrail’i hiç hoşnut etmiyordu. Bu darbe ile Hamas’ın alanını tekrar daraltarak Filistinlileri açık hava hapsine mahkûm etmişlerdir. Mısır’da ordunun darbe gerekçeleri arasında İhvân’ın Hamas’la işbirliği ve Gazze politikaları gösteriliyordu.

Son dönemlerde yaşananlara olumlu bir hava verilmesine, bölgenin “demokratikleştiği”, “bir dönüşüm geçirdiği” söylenmesine rağmen kaygılanmamızı gerektirecek pek çok gelişme de bulunmaktadır. Sanki son yıllarda İslam dünyası üzerinde yeni bir proje uygulanmakta, münhasıran Ortadoğu yeniden ameliyat masasına yatırılmaktadır. Yapılanlar, veriler ve ortaya çıkan durumlar analiz edildiğinde İslam dünyasının, özellikle Ortadoğu’nun etnik köken ve mezhep açısından bir ayrışmaya ve çatışmaya zorlandığı anlaşılmaktadır. BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) denilen ABD’nin başını çektiği, batı eksenli bu proje söylemde “demokratikleşme”, “liberalleşme” hedeflerken, eylemde Ortadoğu ve İslam coğrafyasını etnik kökenlere göre atomize etmekte, mezheplere göre kutuplaştırmaktadır. İslam coğrafyasında toplumlar birbirine karşı sürekli tahrik edilerek Şii-Sünni gerilimi oluşturulmakta, Şii ve Sünni Müslümanlar aynı mahallede yaşayamayacak şekilde düşmanlığa sevk edilmektedir. İran etkili bir aktör haline getirilerek İslam dünyasında Şii ve Sünni ekseninde kutuplaşma, gerilim derinleştirilmektedir.

Mısır'da ve Türkiye'de Tunus'ta, Cezayir'de makul, ılımlı demokratik talepleri olan hareketlere aman vermeyen Batı, el-Kaide gibi silahlı Selefi gurupları üreten, destekleyen Suudi Arabistan'a ve kendisini görünürde sürekli tehdit eden İran'a neden dokunmaz? İran ise Batının İslam coğrafyasını mezhep esaslı bölüp vuruşturabilmesi için yüksek sesle atıştığı ama hiç vuruşmadığı, büyük proje için gerekli bir düşman kardeştir. İran ve Suudi anlayışı Batı için lazımdır, ihtiyaçtır...⁵⁰⁹

İslam coğrafyasında farklı dini geleneklerin bulunduğu bölgelerde aslında siyasi, ekonomik, etnik ve sosyal sınıftan kaynaklanan meseleleri din maskesiyle örterek çatıştırmışlardır. Onlar görünüm olarak dini görünmelerine rağmen dini kaynaklı olmayan çatışmalardır. Özellikle jeostratejik ve ekonomik değeri olan bölgeler sosyo-kültürel ve dini farklılıklarına rağmen ulusal sınırlar içinde tutulmaları da yoğun etnik-dini çatışmalara sebep olmaktadır. Keşmir, Pencap, Doğu Türkistan ve Sincan Bölgesi, Çeçenistan vs.⁵¹⁰

Küresel ve bölgesel aktörler, Arap Değişiminin yaşandığı ülkeleri karışıklık içine sokarak, şiddeti yayarak, kin nefret tohumları ekerek ve bu ülkeleri dışarıya kapalı hale getirme gibi yollarla başarısız kılmaya çalışmaktadırlar. Kendi enerjilerini kendi içlerinde tüketerek ilerlemelerini engellemeye çalışmaktadırlar. Ortadoğu genel bir perspektifte çoğulcu yönetimlerden, huzurdan ve güven ortamından Osmanlı'nın yıkılışından bu yana uzak kalmış bir bölgedir.

'Değişimler' aracılığıyla Ortadoğu bölgesinde toplumsal, sosyal ve politik parçalanmalar sebebiyle bölge çok daha kolay bir şekilde kontrol edilmektedir. Bu parçalanmalar sayesinde Suudi Arabistan ve İsrail gibi bölge ülkeleri kendilerini daha güvenli hissedebilmektedirler.

ABD liderliğindeki batı ittifakı Irak'a "Irak'ı demokratikleştirmek" için girdi. Ama bu gün halk Saddam dönemini mumla aramaktadır. 1 milyon insan öldü, ülke perişan, kentler harabe ama demokrasinin geldiği yoktur. Bağdat sokaklarında can kaygısı yaşamadan yürümek mümkün değildir. İlk başlarda "bütün bir Irak"tan bahsederlerken gelinen nokta Iraklıları "Kürt", "Şii" ve "Sünni" diye böldüler. Bu

⁵⁰⁹ Mahmut Akpınar, "Siyasal İslam'ın Tasfiyesi", www.mahmutakpinar.com/siyasal-islam-in-tasfiyesi, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2013).

⁵¹⁰ Halil Aydınalp, "Sosyal Çatışma Sürecinde Din", Ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçoğlu, *Din sosyolojisi*, Grafiker Yay. Ankara 2012, ss. 73-74.

günlerde artık bu bölünme fiilen gerçekleşmiş durumda. Demokratikleşme, huzur ve güvenlik olmadığı gibi Ortadoğu'nun kalbi, İslam medeniyetinin yüreği, Abbasi, Selçuklu, Eyyübilere başkentlik etmiş Bağdat bu gün Şii ve Sünni diye sokak sokak ayrıştırılmış durumdadır. Aynı hale Suriye'yi de getirmiş haldedirler. Aslında hedefleri tüm İslam ülkelerini istikrarsızlaştırmaktır.

Müslümanlar yaklaşık 200 yıldır işbirlikçi yönetimler tarafından yönetildi. Müslüman halkların gelişmelerine engel olmak için birçok projeler üretildi. Kendi içlerinde çatıştırarak, eğitimsiz bırakarak ve fakirleştirerek kendilerine muhtaç konuma getirildi. Bu projelere direnen liderler ya öldürüldü ya da iktidarlardan uzaklaştırıldı. İslami uyanış bütün bu engellemelere rağmen İslami cemaatlarla filizlendi. İhvan'a bunun bedeli ödettirilmektedir.

Napolyonun Mısır'ı işgalinden beri İslam coğrafyası önce fiziksel ve sonra da zihinsel atomize edildiğinden küresel ortak hareket eden aktörlere karşı koyacak merkezi irade oluşturamadı. Eğer Müslümanlar bu süreçte ortak fikri ve siyasi irade oluşturmazlarsa bu sorunlar ve sıkıntılar devam edecektir. "Ortak fikrî ve siyasî irade" mezheplerin, meşreplerin ve etnik kimliğin üstünde bir birliği ve liderliği gerekli kılıyor.

Mübarek'in otuz yıllık yönetiminin son bulmasından bu yana, Mısır ekonomisinin hızla çöktüğü ifade edilmektedir. Ülkenin iki önemli döviz kaynağı, dış yatırımlar ve turizm gelirleriydi. Dış yatırım girişi son bir yılda % 67 düşerek 6,7 milyar dolardan 2,2 milyar dolara gerilemiştir. Aynı dönemde turizm gelirleri %25 oranında düşmüştür. Borsa yılbaşından bu yana %40 civarında değer kaybetmiştir. Son yıllarda Mısır, ortalama % 6 civarında büyüyordu. Büyüme, son bir yılda sadece % 1 civarında gerçekleşmiştir. Mısır'ın kamu borçları 224 milyar dolar tahmin edilmektedir.⁵¹¹

Batı'nın Mısır'daki askeri darbeye yaklaşımı pragmatist olmuştur. Eğer Batı, sivillerin yönetime tam hâkim olup bütün ipleri eline alacağına kanaat getirseydi, o zaman da askeri bırakır sivillere destek verirdi. Çünkü onun için önemli olan menfaatleridir. Darbenin finanse edilmesi ordunun başa gelmesi isteğinden ziyade dengelerin değişmesi adına yapılmış bir harekettir.

⁵¹¹ Sultan Sooud Al Qassemi, "Katar'ın İhvan'la İlişkileri, Körfez Ülkelerini Birbirine Düşürüyor", Çev. Hüseyin Şahin, *Al-Monitor*, 09-02-2013.

Mısır'da İhvân-ı Müslimin kimliğiyle ve duruşuyla modern çağda vasat İslam'ı temsil etmesi hasebiyle⁵¹² Arap dünyasına yeniden şekil verebilirdi. Bu nedenle çıkarlarına hizmet etmeyecek Müslümanların iktidar olması Batılı ve bölgesel siyasi güçleri kolayca birleştirmiştir.

Ortadoğu'da iki türlü bölgesel savaş var: Biri, İran etkisinin kırılmasına yönelik Arap dünyasının mücadelesi, diğeri de İhvân'ın yayılmasını engellemek için yine aynı güçlerin ortak mücadelesi. Bu yönüyle Arap rejimleri hem Şii hilaline hem de İhvan hilaline karşı savaş vermektedir. Arap Milliyetçiliği de İslamcılık da bu savaşta hoyratça kullanılmaktadır. İran'a karşı Irak-Suriye cephelerinde ve Körfez'de savaş verilirken İhvan'ın Mısır'da olduğu gibi tasfiye edilmesi için de küresel bir ortaklık yürütülmektedir.⁵¹³

3.2.4. Batının İslam Algısı İle Hedeflediği Gayeler

“Tek Kutuplu Dünya” vurgusunun, telkininin yapıldığı günlerde “tarihin sonu” diye çıkan, ABD'nin dünya egemenliğine vurgu yapan, Batı Medeniyeti'nin mükemmele ulaştığını, artık aşulamayacağını, dolayısıyla bütün dünyanın ABD-Batı, daha doğrusu Anglo-Judaik medeniyete teslim olması gerektiğini ifade eden makale kanaatimizce bunlardan birisidir. Böylesi sipariş makalelerden bir diğeri de SSCB-Doğu Bloku'nun bertarafı üzerine kendine yeni işgal alanları ve “düşman” arayan ABD-Batının “Medeniyetler Çatışması” diye bir tez ortaya attırmasıdır.

Shmuel Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” teziyle⁵¹⁴ dinin toplumsal sınır ve tanımlamaları netleştiren dinamik bir sosyal kimlik unsuru olduğunu da vurgularken, yine onun farklı gelenekleri çatıştıran ve meşrulaştıran bir unsura sahiptir. Fukuyama, “tarihin sonu” derken⁵¹⁵ aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerine ve Müslümanlara ümitsizlik aşulamakta idi.

Son dönemde uygulanan batı politikaları birkaç noktada özetlenebilir: Birincisi, güçlenen İslam'ın önünü kesmek ve alınacak tedbirlerle yükselişini ve etkin olmasını

⁵¹² Abdullah Aydoğan Kalabalık, “[Türkiye, Katar ve İhvan Dengesi](http://setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480)”, setav.org/tr/turkiye-katar-ve-ihvan-dengesi/yorum/17480, (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2014).

⁵¹³ İbrahim Karagül, “İhvan Hilali ve Şii Hilali”, *Yeni Şafak*, 28.10.2014.

⁵¹⁴ Bkz. Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Çev. Murat Yılmaz, Vadi Yay., Ankara 1997.

⁵¹⁵ Bkz. Francis Fukuyama, “*Tarihin Sonu ve Son İnsan*”, Çev. Zülfü Dicleli, Profil Yay. İstanbul 2014, 2.bs.

önlemek, İkincisi, İslam coğrafyasını mezhep ve etnik kökene göre ayrıştırarak vuruşturmak, enerjisini kendi içinde tüketmek, Üçüncüsü, Liderlik potansiyeli olan Türkiye gibi ülkelerin gelişme koridorlarını tıkamak ve şimdilik etrafını, uzun vadede kendisini de istikrarsızlaştırarak Batı ve İsrail menfaatleri adına etkisizleştirmek. Dördüncüsü, Ortadoğu'da İsrail'in güvenliğine tehdit oluşturabilecek unsurları bertaraf etmek ve İsrail'e Ortadoğuda bir yaşam alanı oluşturmak.⁵¹⁶

Sudan'dan Suriye'ye kadar bütün Arap kuşağındaki en güçlü örgütlü yapı, kadro, muhalefet söylemi İhvân-ı Müslimîn ve onun etkisindeki yapılardır. Bu bölgelerin yakın gelecekte bir tür İhvân Kuşağı olacağını bütün dünya bilmektedir. Dolayısıyla, bölge içi güç mücadelesi, 'İran tehdidi' kadar da bu gerçek üzerinden yürütülmektedir. Arap rejimleri, monarşiler, otoriter yönetimler bir yandan İran nüfuz alanını daraltmaya çalışırken diğer taraftan da İhvan'ı zayıflatmaya, 'İhvan tehdidi'ni engellemeye çalışmaktadır. Özellikle İhvan karşıtı kampanya ABD ve Avrupa'dan kayıtsız şartsız destek almaktadır.⁵¹⁷

Batı ve diğer global güçler siyasal İslam'ın ılımlısına da müsaade etmeyeceği, bu tür hareketlerin tepesine binme kararlılığında olduğu sonucu çıkarılabilir.

3.2.5. Darbe Sonrası İdamlar ve İhvan'ın Terörize Edilmesi

Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün Georgetown Üniversitesi ile birlikte Ekim 2011'de İstanbul'da birçok akademisyen, gazeteci, siyasetçi ve diplomat Arap Değişiminin etkileri ve geleceğini tartıştılar. Bunlar arasında John Esposito, Fehmi Huveydi Ahmet Davutoğlu gibi güçlü isimler de vardı. Bu toplantı esnasında "Arap Değişiminin bölgeye getirdiği sıkıntılar şöyle özetlendi: "1. Depremi tetikleyen, bölgedeki sosyo-ekonomik sorunlardı. Değişim aktörleri, bu ağır sorunları çözecek vizyona ve politikaya sahip mi? Yoksa istikrarsızlıkla şartlar daha mı ağırlaşacak? Mısır'ın turizmdeki kaybının sadece %80 olduğu söyleniyor. 2. Devrimci ruh ile normal hayata dönüş arasında bir denge kurulabilecek mi? Farklılıklarına bakmadan liderlerini deviren farklı akımlar, inşa sürecinde de aynı uzlaşma kabiliyetini

⁵¹⁶ Mahmut Akpınar, "Saddam Hüseyin", <http://www.mahmutakpinar.com/tag/saddam-huseyin>, (Erişim Tarihi:3 Mart 2013).

⁵¹⁷ İbrahim Karagül, "İhvan Hilali ve Şii Hilali", *Yeni Şafak*, 28.10.2014.

gösterebilecek mi? İslami siyasi hareketler kimliklerini ve toplumsal meşruiyetlerini korurken, dünyayla barışık çoğulcu bir siyaset geliştirecekler mi? Değişimciler, eski rejimin provakosyanlarına karşı kitleleri uyaracak dil ve imkânlarla sahipler mi? Gösteriler, grevler, bitmeyen gruplar arası gerilimler normalleşmeyi geciktirip, kitleleri devrime soğutabilir. 3. İnsan hakları, adalet ve güvenlik, insanların temel sorunlarıydı. Yeni yönetimler bu sorunları çözebilecek mi? 4. Dünya ve özellikle Batı, başlayan devrim dalgasının tabii sonucuna varmasına razı olacak mı? Kazanan aktörlerin kimliği gereği, 1990'larda Cezayir'de 2006'da Filistin'de sandık sonuçlarını tanımayan içerdeki güçler ve Batılı müttefikleri bu kez seçim sonuçlarını kabule hazır mı? 5. Değişim aktörlerinin talebi olan şeffaflık ve adaletin sağlanması ile eski rejime dair kirli dosyaları kapatarak bir noktada geçmişle uzlaşma arzusu arasında denge kurulabilecek mi? 6. Tahrir'de İsrail bayrağının yakılmayışı, bazılarında değişimin dış politika ile ilgisi olmadığını düşündürmüştü. Hâlbuki içeride onurunu kazanmak isteyenler, dışarıda da bunu isteyeceklerdi. Bu durumda Batı'nın özellikle de ABD'nin İsrail öncelikli yaklaşımı ile yeni yönetimlerin dış politika anlayışı örtüşecek mi? Bölgede daha İslamî, daha Amerikan karşıtı, daha bağımsız yeni Türkiyelerin ortaya çıkmasını, Batı kabul edecek mi?"⁵¹⁸ Bu ve benzeri sorular ve endişeler Arap Değişiminin devirdiği Afrika üç ülkesinde hiç de bahar havasını yansıtmıyordu. Özellikle Mısır'da sorunlar şekil değiştirerek başka sorunlar üretiyordu.

İhvân-ı Müslimîn Cemaati, Mısır geçici hükümeti tarafından Dekahliyye Emniyet Müdürlüğü'ne yapılan bombalı saldırının ardından "terör örgütü" ilan edildi.

Hükümetin hedefinin referandum, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, İçişleri Bakanlığı'nın elini daha da güçlendirmek olduğu tahmin edilmektedir. Hükümet bu şekilde İhvân'ın ülke siyasetindeki ağırlığını zayıflatmayı planlamaktadır. Öte yandan, İhvân'ın Arap ülkelerindeki bağlantıları da koparılmak istenmektedir. Bu çerçevede 1998 yılında Arap Birliği'nde imzalanan "terörle mücadelede işbirliği" antlaşmasına imza atan ülkelere İhvân'ın terör listesine alındığı bildirilecek ve gerekenin yapılması istenecektir. 30 Haziran sürecinin en önemli aktörlerinden Temerrud Hareketi ise, kararı memnuniyetle karşıladı. Açıklamada, kararın geç de olsa iyi bir karar olduğuna dikkat çekildi ve "Mısır halkı terörün üstesinden gelecektir" denildi. Ayrıca Mısır yönetiminin bu karara ilk desteğin Suudi

⁵¹⁸ Abdulhamit Bilici, "Arap Kışı Korkusu", *Zaman*, 11.10.2011.

Arabistan'dan geldiği, Suud yöneticilerinin terör örgütü olduğu gerekçesiyle İhvân yöneticileri ve üyelerine Hac ve Umre vizesi vermeyeceği de konuşulmaktadır.⁵¹⁹

Darbe anayasasını oluşturmak üzere kurulan ve müesses nizamın önemli figürlerinden Amr Musa'nın başkanlık ettiği Anayasa Hazırlık Komisyonu, atanmış Cumhurbaşkanı Adl Mansur tarafından belirlenen 10 kişilik yargıç heyetinin çerçevesini ve taslağını oluşturduğu bir Anayasa ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında -başta İhvân olmak üzere- geniş halk kitlelerini temsil eden siyasi aktörler bu komisyondan dışlanmıştır. Dolayısıyla darbe anayasası başından itibaren meşru bir zemini temin edememiştir. Zira askeri bir darbenin gerçekleştiği, yüzlerce insanın katledildiği, darbeye gerekçe olarak gösterilen protestoların başını çeken genç liderlerin bile tutuklandığı, ülkenin en büyük ve en organize siyasi aktörü olan İhvân'ın terör örgütü olarak ilan edildiği ve İhvân üyesi olan her bireyin ihbar edilmesi için kampanya başlatıldığı, siyasi ortamda yapılacak referandumun hiçbir siyasi ve toplumsal meşruiyeti olamaz.

Ordunun yeni süreçteki etkinliğinin, orduya tanınan imtiyazların ve sivil iktidara doğrudan ortak olma "hakkının" anayasal statüye taşınmasının zeminini oluşturma çabasıdır. Bu açıdan en çok göze çarpan nokta, Savunma bakanının aynı zamanda başkomutan olduğu ve dolayısıyla askerin içinden seçilmesini gerektiren 201. Madde ve daha önemlisi ise Savunma Bakanının Yüksek Askeri Konsey'in onayıyla iki başkanlık dönemi için atanacağına dair 234. Madde. Dolayısıyla cumhurbaşkanı ilk dönemden sonra değişse bile savunma bakanı değişmeyecektir. Bir başka önemli değişiklik ise bazı şartlar altında Askeri Mahkemelerin sivil yargılama yetkisine sahip olması (Madde 204). Ancak bu şartlar o kadar geniş bir şekilde tanımlanmış ki, herhangi bir tutuklama sırasında askere direnen bir kişi bile bu kanun kapsamında değerlendirilebilir.

520

En son gelişmeler olarak "Meşruiyete Destek İçin Milli İttifak" adı altında birleşen parti ve gruplar, Anayasa referandumuna meşruiyet kazandırmamak için referanduma katılmayacaklarını açıkladılar. Bu grup içinde, Özgürlük ve Adalet Partisi, Vasat Partisi, Cemaati İslamiyye'nin kurduğu İnşa ve Adalet Partisi, Selefî Vatan Partisi

⁵¹⁹ Abdullah Aydoğan Kalabalık, "İhvân Neden 'Terör Örgütü' İlan Edildi?", akalabalik@setav.org (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2013).

⁵²⁰ Veysel Kurt, "Mısır'da Eskiye Doğru Yeni Adım: Darbe Anayasası", 20 Ocak 2014, *Star Açık Görüş*.

bulunmaktadır. Referanduma katılarak “hayır oyu” kullanmayı düşünen muhalif gruplara arasında Güçlü Mısır Partisi, 6 Nisan Hareketi, Devrimci Sosyalistler, Askeri Yargılamaya “hayır” hareketi ve Vatan Partisi ise referanduma katılarak hayır oyu kullanacaklarını açıklamışlardı.

İdamlar üzerinden İhvan'ın direncini kırmak ve onlara destek veren halkı yıldırma amaçlamışlardı. Çünkü Sisi yönetimi şimdiye kadar halk yanında meşruiyet sağlayamamıştı. Bu süreçte darbeciler İhvanı ya ehliştirmek ya da bunu da yapamazlarsa elimine etme ve terörize etme yolunu deneyeceklerdir.

Şuan İhvân üzerinde dezenformasyon süreci yürütülmektedir. Mısır ve körfez ülkeleri medyası İhvan'ı terörist cemaat olarak tanıtmaktadır. Benzer süreç Türkiye AK Parti iktidarına da yapıldı. Türkiye'yi terörist gruplara destek veren ülke gösterip yalnızlaştırmak için uğraştılar, ama tutmadı.

SONUÇ

Arap Değişimi öncesi bölgesel düzenin temel yapı taşlarından biri iktidarda bulunan yönetimlerin çoğu meşruiyetlerini ya bir askeri darbeye ve bunun neticesinde oluşturulan vesayetçi yapılara ya da kraliyet bağlarına ve monarşik bir geçmişe dayandırmalarıydı.

Arap toplumlarının taleplerini karşılayacak, aynı zamanda ayrıştırıcı olmayan bir formüle ihtiyaç duyulmaktadır. Değişimde rol oynayan bir kısım aktörlere göre bu formül Batı dünyasından olamazdı. Zira şu ana kadar sömürge sonrası oluşturulmuş prefabrik yapılar bölgeye istikrar yerine kargaşa, refah yerine sefalet, adalet yerine zulümden başka bir şey getirmemiştir. Oysa Halklar güvenlik, refah, adalet ve istikrar istemektedirler.

Arap Değişimi ile beraber bütün Arap halkları mevcut elit yöneticileri şiddete başvurmadan devirmek için gerekli gücün kendilerinde olduğunu fark ettiler. Bu değişim ile birlikte halkların arzularının gücü ortaya çıktı. Ancak bu ayaklanmalar birçoğunda iktidarları yerinden ettiyse de bir devrim doğurmadı. Fakat bu değişimler tarihin birileri tarafından gerçekleştirilmiş olandan alınarak, halk tarafından normalleşme süreci olarak görülebilir.

Arap Değişimi bölge için bir fırsattı. Kitleler 20. yüzyılın vesayet rejim sahiplerine, mevcut elit yöneticilere karşı sokağa çıkmıştı. Arap halkları özgürlük, demokrasi ve refah istiyordu. Bölge ve Batılı ülkeler, bu toplumsal eğilimi fırsata çevirmek, yönetmek için devreye girerek süreci sabote ettiler. Tahrir Meydanında demokrasi çağrılarının yerini darbe çağrıları aldı. “İslamcılar Gelecek” korkusu ile yürütülen bu kampanyanın arkasındaki asıl korku kendi politikalarına hizmet etmeyecek demokratik yöneticilerdi. Bu yüzden süreç Yemen’de sabote edildi. Mısır’da tersine çevrildi. Suriye’de şiddete teslim edildi. Bir asırdır bölgenin yer altı kaynaklarını yabancı sermayelere açıp iktidarlarını garantiye alan mevcut rejimler demokratik olmayan uygulamalara da imza atmışlardır. Arap Değişimi sürecinde yönetilenlerin ittifakı ile oluşan muhalefet mevcut elit yöneticileri zorla yerinden atabilmiştir. Küresel sistemlerin desteğine rağmen mevcut yöneticilerin bir kısmı halkın direnişine dayanamamıştır.

Mübarek sonrası yönetim Yüksek Askeri Konsey vasıtasıyla yönlendirilmiştir. Silahlı kuvvetler bir taraftan gücü kendi ellerinde tutmaya yarayacak enstrümanları muhafaza etmeye ve ekonomik çıkarlarını korumaya çalışırken diğer taraftan da yeni bir anayasa ile kurumları yeniden tesis etmek ve idareyi sivillere devretme arayışı içinde görüldü. Esas gaye aslında kendileri tarafından kontrol edilebilen bir yapı oluşturabilmektir.

Değişim süreciyle beraber ülkede yaşanan şeylerin özeti iktidarın paylaşılma sürecidir ve bu süreç hala devam etmektedir. Mevcut elit yöneticilere isyan eden halklar küresel güçlerce laik, liberal ve demokratik, aynı zamanda Batılı ülkelerle uyumlu olabilecek sistemlere doğru yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

Bölgedeki kültürel, kurumsal ve otoriter yapıları değiştirmenin kolay olmayacağını, bu nedenle Arap Değişiminin demokrasi, özgürlük, refah ve istikrar getirmek yerine, yeni bir otoriterliği getireceğini, bunun da artan belirsizliğe ve iç çatışmalara doğru evrileceği öngörülmektedir.

Arap değişimi ile beraber bölgede yeni halk hareketleri, otoriter yöneticilerin değişmesi, isyanlar, iç savaşlar, bölgesel güvenlik riskinin artması, etnik ve mezhebi gerilim, uluslar arası göç, terör, ülkelerin bölünmesi, ekonomik kriz gibi birçok sosyal sorunlar ve yapısal değişimler ortaya çıkmıştır. Artık bölgede hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı kesindir. Yine en önemli gelişme mevcut rejimlerin birer birer tarih sahnesinden silinmeleri ve yerlerine halkların tercih ve beklentilerini doğrudan yansıtacak yeni yönetimlerin gelme sürecinin başladığıdır. Bölgedeki rejimlerin bundan böyle halklarına hesap veremeyen, halkların talep ve beklentilerini karşılayabilecekleri oranda iktidarda kalabileceklerini idrak edemeyen rejimlerin ayakta kalmasının en azından uzun dönemde mümkün gözükmediği gerçeğidir.

Ortadoğudaki düzenlerin bir bir yıkılması, her şeyin artık eskisi gibi olmayacağını göstermektedir. Toplumsal hareketliliğin görüldüğü bu ülkelerde dışta küresel politikalara uyum, içte esneklik, rol paylaşmaları, reformlar, sistem içi arayışlar, siyasi partiler, koalisyonlar, uzlaşma ve muhalefet aranacak ve gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

İhvan-ı Müslimin toplumsal tabanı çok güçlü, vasat İslamî çizgiye sahip Mısır'da ve İslam dünyasında güçlü bağları olan bir teşkilattir. Teşkilatın içinden Hasan

el-Benna, Seyyid Kutup, Abdulkadir Üdeh, Muhammet Kutup ve Zeynep Gazali gibi önemli şahsiyet ve düşünürler çıkmıştır. Teşkilatın etkisi sadece Mısır'la sınırlı kalmamış, tüm İslam coğrafyasını da etkilemiştir. Diğer ülkelerdeki İslamî gruplar ya İhvan'ın bir parçası olmuş ya da önemli oranda ondan etkilenmiştir. İhvan mevcut elit yöneticilere karşı en önemli muhalif hareket olmuş ve iktidarların en büyük rakibi olarak görülmüştür.

İhvan-ı Müslimin Arap Değişimi sürecinde iki referandum, meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin başarıyla tamamlanmasını sağlayan de facto kurucu aktör rolünü bütün engellemelere rağmen oynamayı başarmıştır. Eski rejim ile muhalefet kısılcacında yürümeye çalıştıysa da en son darbe ile alaşağı edilmiştir. Bu durum bile İhvan'ın halk tarafından meşruiyetinin hâlâ korunduğu gerçeğini değiştirememiştir.

Bölgesel aktörler İhvan'ın güçlenmesini ve ideal bir iktidar alternatifi olarak sağlam bir model ortaya koymasını istemiyorlardı. Önceleri sistem tarafından birçok defa darbeler yiyen İhvan cemaatı sürecin başında ön plana çıkmamışsa da, daha sonra halkın bu direnişte ciddiyetini, kararlılığını görmüş, sürece aktif bir şekilde müdahil olmuştur. Söylemlerinde alenen İslamî bir yönetim ve dönüşümden söz etmemişlerdir. Şekillenecek yeni siyasi sisteme göre hareket etme stratejisini benimsemiş, gelişmelerin Mısır'a ait bir toplumsal hareket olduğunu belirterek, oluşacak yeni düzenin İran'ın yörüngesinde bir oluşum olabileceğinin anlaşılmasına karşı çıkmıştır.

İhvan-ı Müslimin cemaatı ve senpatizanlarının desteklediği siyasi partinin bütüncül anlamda hem ülkenin kronik sorunlarını çözecek hem de cemaatın İslamî taleplerini gerçekleştirecek ideolojik ve örgütsel bir yapıya ve güce sahip olmadıkları görülmüştür. Ülkedeki konjoktürel şartlar değişimin zorlu olacağını zaten göstermekteydi. Eski rejimin artıkları hâlâ bazı kurumlarda etkisini sürdürmekte, İhvan destekli bir iktidara hoş bakmamaktadırlar. Böyle olunca İhvan'ın iktidarda olan partisinin önüne sürekli engeller çıkaracağı da baştan görülmekteydi.

Arap Değişiminde bazı ülke insanları mevcut rejimleri istemediklerini söylediler. Bunun en önemli nedeni bu yöneticilerin ülkelerinin gelişiminde başarısız olmalarıydı. Ancak Katar ve S. Arabistan gibi ülkeler ise krallıkla yönetildikleri halde

halklarının nisbi ekonomik durumunun iyi olması nedeniyle Arap Değişiminden etkilenmemişlerdir.

Arap Değişimi ile birlikte yeni dönemde adından söz ettiren politize olmuş en önemli İslamî bir grup ise Selefilere olmuştur. Sürpriz bir şekilde Mısır'da yapılan seçimlerde ikinci gelmişlerdir. Arap Değişimi sonrasında daha da etkin rol oynayacak Selefilere küresel güçler İhvan'a karşı bir koz olarak kullanmışlardır. Dış güçlerin etkisiyle patlat verecek olan Şii-Sünni savaşında Suriye'de Sünni tarafın ana silahlı grubu olma özelliklerini korurken Mısır'da ise büyük kısmı darbecilerin yanında yer alarak İhvan cemaatını yalnız bırakmışlardır. Ancak bir kısmı darbeciler destek vermeyerek belli bölgelerde Mısır ordusu ile silahlı çatışmaya girmişlerdir.

Selefilere bir kısım Arap coğrafyasında şiddete başvurmaları Batıda yayılan İslam karşıtlığını (İslamofobi) güçlü bir şekilde beslemektedir. İslam dünyasını düşman gören gruplar karalama kampanyalarında Selefilere şiddet görüntülerini bolca kullanmakta, bu sayede ise İslam dünyasını hedef alan müdahalelerini daha kolay yapmalarına zemin hazırlamaktadır.

Birçok uzman bu eşi görülmemiş halk hareketlerini, Arap dünyasında yaşanan en büyük değişim olarak yorumlamaktadır. Arap Değişimi ile yaşanan bu süreç halkın yöneticileriyle hesaplaşma sürecidir. Aynı zamanda farklı dinamikleri içinde barındıran toplumun kendisiyle yüzleşmesidir. Nisbi de olsa bazı ülkelerde ilk defa halkın istediği yöneticiler söz sahibi olmaya başlamıştır. Ancak Eski mevcut elit yöneticilerin boş durmaması, darbe şartlarını oluşturmak için Mursi yönetimini işlemez hale getirmeleri, Mursi yönetiminin dış mihrakların taleplerine olumlu cevap vermemesi ve Körfez ülkelerinin değişim korkusu gibi nedenlerle değişimin sancılı geçeceğini göstermektedir.

Arap coğrafyasında yaşanan Tunus'ta fitili ateşlenip tüm Ortadoğuyu saran Arap değişiminin ikinci isyan durağı olan Tahrir Meydanı sosyalbilimcilerin, stratejistlerin, politikacıların öngöremediği ve hâlâ süregelen bir sosyal vaka olarak tarihte yerini almış oldu. Bu değişim sürecinde her ne kadar eski vesayet sahipleri yerinden edilememişse de en azından sorgulanabilir hale getirmiştir.

İslam dünyasına liderlik etme umudunu taşıyan, güçlü halk desteğiyle Mısır'da iktidara gelen İhvan, İsrail, ABD, AB ve Körfez krallıkları eliyle siyasi, askeri ve ekonomik bir küresel darbeye maruz kalmıştır. Sözkonusu bu durum Bangladeş'te

Cemaat-i İslamî liderlerinin başına gelenlerle, eş zamanda Erdoğan ve Türkiye’de Ak Parti hükümetine yönelik yapılan operasyonlarla benzerlik arz etmektedir. İşin ilginç yanı her üç ülkede olanların tehdit kaynağı, yöntemi ve hedefinin aynı gözükmesidir.

Mısır’daki bu olumsuzlukların dünyadaki diğer İslamî gruplar için bazı faydaları da olmuştur. Tüm İslamî gruplar özellikle Tunus’taki Nahda Hareketi bir kez daha kendini, düşüncesini, konumunu yeniden kontrol edip muhasebesini yapmasına neden olmuş, bu ise hareketin artılar ve eksiler cetvelini çıkarıp geleceğini yeniden planlamasını sağlamıştır.

Mısır darbesinden sonra mevcut askeri vesayet, gücü, iktidarı hedefleyen siyasal İslamî akımlara ılımlı da olsa artık yol vermeyeceği anlaşılmaktadır. Halk ayaklanmalarının sona erip görece bir istikrar ortamı oluşmaya başladığında şekillenecek olan bölgedeki yeni dinamikler, yeni hegemonyanın belirlenmesini sağlayacaktır.

Arap Değişimi sosyal adalet ve özgürlük için atılan küçük bir adımla bir uyanışa, değişime dönüşmüş, yalnız değişimin gerçekleştiği ülkelerde değil, dünya kamuoyunda bir rüzgâr estirmiştir ve estirmeye de devam edecektir.

İçinde bulunan sürecin hem iç hem de dış müdahalelerle nasıl şekilleneceği ve bu şekillenmenin genel etkileri üzerine çeşitli senaryoların olması İslamî hareketlerin çeşitliliği ve İslamî ideolojilerin yeni yapılanmaları ile açıklanabilir.

Mısır’da yaşananlar ise Arap Değişimlerinin manevi, siyasi, kültürel ve ahlak değeri açısından mihenk özelliği taşımaktadır. İhvan’ın desteklediği partiye oy veren halk ellerinden alınan haklarını geri istemektedir. Bu ise meşru bir talep olarak görülmektedir. Bu bakımdan Mısır’da askeri darbenin devam etmesi mümkün gözükmemektedir. Her şeye rağmen bölgenin eskisi gibi olmadığı ve köprüünün altından çok suların aktığı bir realitedir.

Darbe yönetimin silahlı kollarıyla katlettiği insan sayısının günden güne artması, krizi derinleştirmeye dönük, planlı ve hedefli operasyonlar yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Darbenin üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen darbe nedeni olarak gösterilen siyasi istikrarsızlık ortadan kalkmadığı gibi daha da artmış bulunmaktadır. Mısır birçok yönden önceki Mübarek dönemini aratacak duruma gerileyerek ekonomi, siyasi istikrar, güvenlik ve insan hakları konusunda olumsuz bir tablo çizmektedir.

Mısır'da önümüzdeki dönemde yakından izlenmesi gereken süreç, kimin iktidarda olduğu değil, demokratik geçişe yol verecek değişikliklerin kurumsal olarak yapılıp, tüm muhaliflerin bu kurucu sürece dâhil edilip edilmeyeceği durumudur. Eğer ikinci seçenek gerçekleşirse o zaman Mısır'ın aşağıdan yukarıya ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısının değiştiğine şahit olacağız ki işte o zaman gerçekleşenin büyük bir değişim olduğunu söyleyebileceğiz.

KRONOLOJİ

- **1798** Napolyon'un Mısır'a çıkartması
- **1805** Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a eyalet valisi seçilmesi
- **1869** Süveyş Kanalı'nın açılması
- **1882** İngiltere'nin Mısır'ı işgali
- **1916** Sykes-Picot Antlaşması
(Şerif Hüseyin önderliğindeki Arap ayaklanması ile Fransızlar ve İngilizler bölgenin büyük bir kısmını paylaştılar.)
- **1917** Balfour Deklerasyonu, İngilizler Filistin topraklarında Yahudilere bir devlet vaadinde bulundular.
- **1919** Vefd Partisi'nin bağımsızlık talebinde bulunması
- **1928** İhvân-ı Müslimîn'in kuruluşu
- **1945** Arap Ligi'nin kuruluşu
- **1948** İsrail devleti'nin kuruluşu ve ilk Arap-İsrail Savaşı
- **1952** Hür Subaylar darbesi
- **1954** İhvân-ı Müslimîn'in tasfiye edilmesi
- **1956** Süveyş Krizi ve Nâsır'ın ulusal kahraman oluşu
- **1958** Mısır ve Suriye arasında ilk Arap Birliği denemesi
- **1963** II. Arap Birliği denemesi (Mısır, Suriye, Irak ve Yemen)
- **1966** Seyyid Kutup ve arkadaşlarının idamı
- **1967** Altı Gün Savaşı ve 212 nolu BM kararının kabul edilişi

- **1970** Nasır'ın ölümü ve Enver Sedat'ın iktidara gelişi, Kara Eylül
- **1973** Kipur Savaşı ve ilk petrol krizi
- **1977** Sedat'ın İsrail'e gidişi
- **1979** Camp David Antlaşması, İran İslam İnkılabı ve II.Petrol şoku
- **1981** Enver Sedat'ın öldürülmesi
- **1993** Oslo görüşmeleri
- **2011** Arap Değişimi ve H. Mübarek'in devrilmesi ve İhvân-ı Müslimîn'in partisinin iktidara gelmesi
- **2012** Muhammed Mursi'nin % 52 oyla cumhurbaşkanı seçilmesi
- **2013** Genelkurmay Başkanı Abdulfettah es-Sisi, ordunun yönetime el koyduğunu açıklayarak darbe yapması, darbe karşıtı gösterilerin başlaması.

KAYNAKÇA

“50. Yıldönümünde 27 Mayıs’ı Hatırlamak”, www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-RAPOR%2027%20MAYıs-yeni-t.pdf, , (Erişim Tarihi: 16.05.2014).

“A National Security Strategy Of Engagement And Enlargement”,<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf> , February 1995, (Erişim tarihi: 22.12.2014).

“ABD, Mısır'da İstikrar, Suriye'de Müzakere İstiyor ...”, turkish.ruvr.ru/2013_07_11/ABD-Misirda-istikrar-Suriyede-muzakere..., (Erişim Tarihi: 11.07.2013).

“ABD, Mısır'ın Geleceğini Tartışıyor”, <http://www.turkishny.com/special-news/56-special-news/47300-abd-msrn-geleceini-tartyor#.U3naHyZrPIU>, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011).

ABDELAL, Ali, “Dünyanın Konuştuğu Selefler kimdir?” (Dr. Abdulaziz Mustafa Kamil ile Röportaj), *Timetürk*, www.timeturk.com, (Erişim Tarihi: 03.07.2008).

ABELSON, Donald E., *Amrikan Think Tanks and Their Role in US Foreign Policy*, St.Martin’s Press, New York 1996.

ABERCROMBIE, N.-HILL, S.-TURNER, B. S.,*The Penguin Dictionary of Sociology*, 3. bs., Penguin Books, 1994.

AÇAR, Halilürrahman, “Küreselleşme Sürecinde İslam Dünyası ve Mısır”, *Mısır'da İslami Akımlar-I.II*, Çev. H.Acar-Ş.Duman-S.Turan, 2.bs., Fecr Yay., Ankara 2011.

“Afrika'nın Ortasındaki 'Büyük Azınlık' Kıptiler”, www.aksam.com.tr/afrikanin-ortasindaki-buyuk-azinlik-kiptiler--154411..., (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2012).

AHMED, Hurşit , ‘Güçlenen İslam’ın Yapısı’, *Güçlenen İslam’ın Yankıları*, Yöneliş Yay. İstanbul 1989.

AHMED, Rifat Seyyid, *İslami Direniş Haritası(Benna'dan İslambuli'ye)*, Çev. Cuma Ağaç, İşaret Yayınları, , İstanbul 1989.

“AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi”, www.setav.org.tr/ak-parti-donemi-turkiye-ekonomisi/rapor/4527 , (Erişim Tarihi: 4 Mar 2013).

AKAR, Atilla, *Büyük Ortadoğu Projesi*, 2.bs.,Timaş Yayınları, İstanbul 2004.

AKÇALI, Yunus –KOCAMAZ, İlhan, “Mısır’ın Dini Jeopolitiği”, *Dini Jeopolitik Yaklaşımıyla Orta Doğu*, (Ed. Engin Akçay-Erkan Ertosun-Mahmut Akpınar), Akçağ Yay., Ankara 2013.

AKIN, Kenan, *Cezayir’de Fransız Vahşeti ve Ötesi*, Derin Yayınları, İstanbul 2003.

AKPINAR, Mahmut, “Ortadoğu’da Büyük Resme Bakmak”, www.mahmutakpinar.com/ortadoguda-buyuk-resme-bakmak.html, (Erişim Tarihi: 3 Mart 2013).

AKPINAR, Mahmut, “Saddam Hüseyin”, <http://www.mahmutakpinar.com/tag/saddam-huseyin>, (Erişim Tarihi: 3 Mar 2013).

AKPINAR, Mahmut, “Siyasal İslam’ın Tasfiyesi”, www.mahmutakpinar.com/siyasal-islam-in-tasfiyesi, (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2013).

AKSEKİ, Ahmed Hamdi, *İslam Dini*, DİB. Yay. Ankara 1962.

AKTAŞ, Hüsni, “Karanlıkların Kutsal Üçlüsü, Tahrir Kıyımı ve Küresel Siyasi Krizin Neticeleri”, soncagri.com/articles.php?article_id=34, (Erişim tarihi: 02.01.2012).

AKTAY, Yasin, “Toplum Kültürel Kodlarında Çözülme”, *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz 2003, sayı. 151.

AKTAY, Yasin, “Arap Baharı, Suriye ve Fransa'nın Kirli Çamaşırları”, *Yeni Şafak* 19.12.2011, yaktay@yenisafak.com.tr, (Erişim Tarihi: 19.12.2011).

AKTAY, Yasin, “Arap Değişiminde Seçim Rüzgârları ve Türkiye Algısı”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/arap-degisiminde-secim-ruzgarlari-ve-turkiye-algisi/1006>, (Erişim Tarihi: 07.12.2011).

AKTAY, Yasin, “Ortadoğu Devrimleri: İslamcılığın Bitişi mi Evrimi mi?”, *Yeni Şafak* 28.03.2011, www.sde.org.tr/tr/authordetail/ortadogu-devrimleri-islamciligin, (Erişim Tarihi: 28.03.2011).

AL QASSEMI, Sultan Sooud, “Katar’ın İhvân’la İlişkileri, Körfez Ülkelerini Birbirine Düşürüyor”(Çev. Hüseyin Şahin)*Al-Monitor*, 09.02.2013.

ALEXANDER, Anne, *Nasser*, Haus Publishing, London 2005.

ALPEREN, Abdullah, *Türkiye’de İslam ve Modernleşme*, Karahan Kitabevi, Adana 2003.

ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara ty.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, “Mubarek Sonrası Mısır”, ORSAM, www.orsam.org.tr, (Erişim Tarihi: 06 Şubat 2013).

Ana Britannica, c. 2, Ana Yay., İstanbul 1992.

ANTAR, Noha, Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications,’ Ekim 2006, http://www.euromesco.net/51_eng.pdyf, (Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2009).

ARAMİ, Muhammed, “Korku ve Ümit Arasındaki Mısır”, Çev. Hanefi Aydın, www.IslamicAwakening.Com, (Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2012)

Arap İsyanları Tarih Yazımı 2011, (Haz. Mukaddes Erdoğan Çelik), Akademi Yay., İstanbul 2011

“Arap Baharı ve Nedenleri”, www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap.. (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

“Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı” Konferansı/ Çalıştayı- Özet, Y. Beyazıt Üniv. Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, ybu.edu.tr/.../yULISA%20Arap%20Baha..., (Erişim tarihi: 13 Aralık 2012).

“Arap Dünyasında Büyük Burhan”, www.tevhidhaber.com, (Erişim Tarihi: 19.01.2011).

“Arap Ülkeleri Mısır’da Demokrasi İstemedi”, www.aktifhaber.com/arap-ulkeleri-misirda-demokrasi-istemedi-836111... (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2013).

ARI, Tayyar, *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD’nin Dış Politikasına Etkileri*, Alfa Yay. İstanbul 2000.

ARSLANTAŞ, Süleyman, “Gezi Parkı ve Adeviyye Tahlili”, *Genç Birikim Aylık Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Ağustos 2013 Sayı:171.

ARSLANTAŞ, Süleyman, “Suriye Örneğinde Ortadoğu’daki Gelişmeler” sarslantas46@hotmail.com, www.mddt.org.tr/haber.php?haber_id=122, (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2010).

ARSLANTAŞ, Süleyman, *Ankara’da 45 Yıl*, Beyan Yay., İstanbul 2012.

ASH, Roberta, *Social Movements in America*, Markham Pub. Comp., Chigaco 1972.

ATALAY, Osman, “Mursi Üzerinden Arap Devrimlerine Gözdağı”, www.timeturk.com/tr/.../mursi-uzerinden-arap-devrimlerine-gozdagi.html, (Erişim Tarihi: 05.07.2013).

ATAMAN, Muhittin -DEMİR, Gülşah N., “Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları”, *Seta Analiz*, (Ekim 2012), Sayı.52.

“Atasoy Müftüoğlu, “Müslümanlar Şu Anda Sistemden Rahatsız Değiller”, www.ekrangazetesi.com/haber/136/atasoy...su-anda-sistemden-rahatsiz..., (Erişim tarihi: 26 Mayıs 2012).

ATİYA, A.S., "Coptie Chureh", *The Eneydopedia of Religion*, Ed. Mircea Eliade, New York 1987.

ATTAS, S. Nakib, *İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, Çev. M. Erol Kılıç, 2. bs., İnsan Yay., İstanbul 1995.

AWAD, Marwa-ZAYED, Dina, “El Baradei Joins Protesters In Central Cairo”, <http://www.reuters.com/article/2011/01/30/us-egypt-elbaradei-square-idUSTRE70T2F820110130> , (Erişim tarihi: 30.02.2011).

AYDIN, Mustafa, “Arab Baharını Anlamak...”, http://www.mustafaaydin.com/dosyalar/ARAB_BAHARINI_anlamak, (Erişim Tarihi: 04.05.2014).

AYDINALP, Halil, “Sosyal Çatışma Sürecinde Din”, Ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçioğlu, *Din sosyolojisi*, Grafiker Yay. Ankara 2012

"Background Note: Egypt". United States Department of State, (Erişim tarihi: 28.01.2011).

“Bağlantısızlar Zirvesinde Esad’a Destek Çıkmadı”, <http://haber.stargazete.com/dunya/baglantisizlar-zirvesinde-esada-destek-cikmadi/haber-685332> , (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2012).

BAL, İhsan, "Ortadoğu'nun Dayanılmaz Komplo Hastalığı", USAK Stratejik Gündem,(Erişim Tarihi: 26 Mart 2011).

BALCI, Kerim, “Arap Baharı ve Sosyal Medya”, http://www.zaman.com.tr/kerim-balci/arap-bahari-ve-sosyal-medya_2097929.html, (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2013).

BAROUDI, Sami, ‘Arab Intellectuals and the Bush Administration’s Campaign for Democracy’, *Middle East Journal*, Cilt.61, No.3, Yaz 2007.

BAŞER, Alev Erkilet, *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Yöneliş Yay., İstanbul 2000.

BAUMAN, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, 2. bs., Ayrıntı Yay., İstanbul 1999.

BEELEY, Harold, *Nasser*, Northumberland Press, Gateshead 1969.

BENLİSOY, Foti, “Mısır: Demokrasiye “Düzenli” Geçiş Mümkün Mü?”
<http://www.sdyenyol.org/index.php/duenyadan/423-msrdemokrasiye-duzenli-gecis-mumkun-mu?>, (Erişim Tarihi: 29.06.2011).

BERAKAT, Muhammed, *Seyyid Kutub*, Risale yay. İstanbul 1987.

BERGER, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yay., İstanbul 1993.

BİLGİN, Vecdi, “Yeni Dini Hareketler”, *Din Sosyolojisi*, AÜAÖY., Eskişehir 2010.

BİLGİR, Akif, “Mısır'da İslami Gruplar ve Gelinek Nokta”,
www.timeturk.com/tr/2013/03/30/misir-da-islami-gruplar-ve-gelinen...(Erişim Tarihi: 30 Mart 2013).

BİLİCİ, Abdulhamit, “Arap Kışı Korkusu”, *Zaman*, 11.10.2011.

BİRCAN, Abdullah Burak -ATALAR, Mehmed Kürşad, *Ercüment Özkan ile İslami Hareket Üzerine Söyleşi*, Anlam Yay., Ankara 1997.

BİRDAL, Alper-GÜNAY, Yiğit, “*Arap Baharı*” *Aldatmacası*, Yazılama Yay. İstanbul 2012.

BİRİÖZ, Ali Oğuz, “Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri” *Ortadoğu Analiz*, (Haziran 2009) Cilt I, Sayı. 6,
www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_2ali2guz.pdf,(Erişim Tarihi:19.05.2014).

BMGK 181 Sayılı kararı,
<http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897989B785256C330061D253> (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2013).

BOTHA, Anseli, ‘Politics and Terrorism An Assessment of the Origin and Threat of Terrorism in Egypt’, *Institute for Security Studies*, No. 131, Aralık 2007.

BOZBAŞ, Gökhan, “Mısır’da “Karşı-Darbenin” Ayak Sesleri”,
<http://akademikperspektif.com/author/admin>, (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2013).

“Bölge Devrimlerini Hangi Olaylar Etkiledi?”, medyasafak.com/haber/35/bolge-devrimlerini-hangi-olaylar-etkiledi, (Erişim Tarihi: 29 Şubat 2012).

BRINTON, Crane, *The Anatomy of Revolution*, Vintage Books, New York 1965.

BROUD, Ramzy, Arap Devrimleri Başarısız Mı Oldu?, Çev. Sevgi Kaçar,
http://www.ozgur-gundem.com/index.php?authorname=ramzybaroud&authorid=660&module=nuce&action=yazar_haberleri, (Erişim Tarihi: 11.11.2013).

BULAÇ, Ali, “Müslüman Kardeşler'in Sınavı”, *Zaman*, 09.01.2013.

BULAÇ, Ali “Arap Baharı’ ve Küresel Ekonomi”, *Zaman*, a.bulac@zaman.com.tr, (Erişim Tarihi: 01.01. 2013).

BULAÇ, Ali, “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi”, *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*,(Kış 2007), Sayı. 97, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=824>, (Erişim Tarihi:20.05.2014).

BULAÇ, Ali, “Yüzyıllık Düzenin Sonu”, a.bulac@zaman.com.tr, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2013)

BULUT, Faik, *İslamcı Örgütler*, Tüzmaman Yayıncılık, İstanbul, Eylül 1994.

BULUT, Faik, *Şeriat Gölgesinde Cezayir*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.

“Bütün Yönleriyle Arap Baharı” Konulu Söyleşi, Moderator, Aynur Erdoğan, www.dunyabulteni.net, (Erişim Tarihi:04.05.2014).

“Can Muslim Brotherhood Decide Egypt’s President?”, *Al Arabiya*, 28 March 2012.

CEMİLE, Meryem, *İslam ve Çağdaş Öncüleri*, Çev. Selahattin Ayaz, Bir Yayıncılık, İstanbul 1986.

CHONEY, Suzanne , "Egyptian Bloggers Brave Police Intimidation", *MSNBC*, (Erişim tarihi: 28 January 2011).

“Cumhurbaşkanını Arayan Mısır”, www.dogruhaber.com.tr/mobil/Haber.php?id=35215, (Erişim Tarihi: 25 May 2012).

ÇAĞLAYAN, Yusuf, *Sosyolojik Savaş*, Etkileşim Yay. İstanbul 2013.

ÇEVİKALP, Mesut, “Bahar'a Kavuşamayan Devrimler”, http://iskandinavya.zaman.com.tr/iskandinavya/newsDetail_getNewsById.action?newsId=10535, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2013).

ÇİÇEK, Nevzat, “İhvan-ın İlginç Tarihi”, <http://www.gundeminabzi.com/dosya/ihvan-i-muslimin-nedir-ihvanin-iliginc-tarihi-h1163.html>, (Erişim Tarihi:19 Temmuz 2013).

ÇİÇEKÇİ, Ceyhun, “Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikası'ndaki Dönüşümün Anahatları”www.academia.edu/.../Arap_Baharı_Sürecinde_Türk_Dış_Politikasındaki..., (Erişim Tarihi: 22.12.2014).

ÇOBAN, Barış, ‘Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya’, *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, (Haz. Barış Çoban), Kalkadon Yay. İstanbul, ty.

ÇORAPÇIOĞLU, M. Erdem, “Arap Baharının Fısıldadıkları”https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=9seWVJHksBUhsqB8A0&gws_rd=ssl#q=Arap+Bahar%C4%B1+tan%C4%B1mlamas%C4%B1+yapanlar, (Erişim Tarihi:24 Ağu 2011).

“Dubai police chief warns of Muslim Brotherhood, Iran threat” (Dubai polis şefi Müslüman Kardeşler, İran tehdidi konusunda uyardı), *Egypt Independent*, Kahire, 26 Temmuz 2012; el-Şark web sitesi, Doha, 6 Eylül 2012; el-Arabiya TV, Dubai, 9 Eylül 2012.

DAHL, Robert, “Governments and Political Oppositions”, (Fred I. Greenstein (ed), *Macropolitical Theory*, University of California, California 1975.

DAN, Murphy, "Inspired by Tunisia, Egypt's protests appear unprecedented", *The Christian Science Monitor*,
https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=9seWVJHksBUhsqB8A0&gws_rd=ssl#q=DAN%2C++Murphy%2C+%22Inspired+by+Tunisia%2C+Egypt%27s+protests+appear+unprecedented%22%2C+The+Christian+Science+Monitor.+ (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2011).

DARAGAHİ, Borzou, “Islamic Party Set to Win Tunisian Election”,
<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ef5f08e0-fa6d-11e0-8fe7-00144feab49a.html#axzz1bDxol1jd>, (Erişim Tarihi: 19.10.2011).

DAVUDOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yay. 84. bs., İstanbul 2013.

DAVUDOĞLU, Ahmet, “Bunlar Haklı Taleplerdir”, *Milliyet* 30 Ocak 2011,
<http://www.milliyet.com.tr/davudoglu-bunlar-hakli-taleplerdir/dunya/haberdetay/30.01.2011/1345927/default.htm> , (Erişim tarihi: 30.01.2011).

DAVUDOĞLU, Ahmet , “Arap Baharı Bu Yeni Neslin, Olayı Sahiplenmesinin Bölgesel Bir Sonucudur”, *AA*, (Erişim Tarihi: 5.6.2012).

DEDE, Alper Y., ‘The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model’, *Insight Turkey*, Cilt: 13, No: 2, 2011.

DEMİR, Ömer-ACAR, Mustafa , *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. bs., Vadi Yay. Ankara 1997.

DENİZ, Ferhat, *Cezayir Nereye? Geliyorum Diyen İslam Devrimi*, Denge Yayınları, İstanbul 1992.

DİNÇER, O. Bahadır-COŞKUN, Gamze, “Tunus Ve Mısır’da Demokrasi Güneşi Doğmadan Batacak mı?”, *Usak Analiz*, Analiz No.6, (Mayıs 2011).

DODGE, Bayard, 'Al-Azhar', *World Affairs*, Vol. 123, No. 2, 1960.

DÖKMECİYAN, R. Hrair, *Arap Dünyasında Köktencilik (Devrimci İslam)*, Çev. Muhammed Karahanoğlu, İlke Yayıncılık, İstanbul 1992.

DUHAN, "Arap Baharı Ne Zaman Başladı?", Web Kutlu, <http://www.webkutlu.com/genel-kultur/22338-arap-bahari-ne-zaman-basladi.html>, (Erişim tarihi: 03 Kasım 2012).

DURAN, Burhanettin, "İhvan'ın Düşüşü ve Nahda'nın Geleceği", <http://haber.stargazete.com/acikgorus/ihvanin-dususu-ve-nahdanin-gelecegi/haber-798651>, (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2013).

DURKHEİM, Emile, *İntihar*, Çev. Özer Ozankaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

EBU HILALA, Yasir, 'Learning from the experience of the Jordanian Islamists,' *Al Ghad*, 16 Aralık 2007 (<http://www.Alghad.jo/?article=7763>), (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2007).

"Egypt After 9/11: Perceptions of the United States", [http://scholar.google.com.tr/scholar?q=Egypt+After+9/11:+Perceptions+of+the+United+States,+\(&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart&sa=X&ei=3h2bVOjxBcngarH1gXA&ved=0CCgQgQMwAA](http://scholar.google.com.tr/scholar?q=Egypt+After+9/11:+Perceptions+of+the+United+States,+(&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart&sa=X&ei=3h2bVOjxBcngarH1gXA&ved=0CCgQgQMwAA), (Erişim Tarihi: 26.3.2004).

"Egyptian Copts, Reeling From Violence, Want Protection", http://articles.cnn.com/2011-05-08/world/egypt.clashes_1_egypt-s-christian-christian-woman-coptic-christian?s=PM:WORLD , (Erişim Tarihi: 08.05.2011).

"Egyptian Youths Drive the Revolt Against Mubarak". *New York Times*. 27 January 2011. <http://www.nytimes.com/2011/01/27/World/middleeast/27opposition.html> , (Erişim tarihi: 27 January 2011).

"Egypt Country Report", <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/280-egypt-gdp-country-report.html#axzz1eFvqGb9s> , (Erişim Tarihi: 04.05.2014).

EL- ESMER, Hilmi, "Menderes'ten Mursi'ye Elveda Seçim Sandıkları" *Düştur (Ürdün Gazetesi)*, 9 Temmuz 2013.

EL-BENNA, Hasan, *Hatıralarım*, Çev. M. Beşir Eryarsoy- Osman Arpaçukuru, Beka Yay., İstanbul 2007.

EL-BENNA, Hasan, *Şehid Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri*, Çev. Ramazan Nazlı, Arslan Yayınları, İstanbul 1980.

EL-BENNA, Hasan, *Dava ve Davetçinin Hatıraları*, Çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 1987.

EL-MASRİ, Muhammed, “Müslüman Kardeşler Karşıtı Söylemler Paketini Açmak”, Çev. Arif Kaya, *Mısır'da Askeri Darbe ve İhvan-ı Müslimin*, (Der. Aynur Erdoğan), Dünya Bülteni Araştırma Masası (Temmuz 2013), s. 20, <http://media.dunyabulteni.net/file/2013/misir-darbesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.06.2013).

EL-TABLEWY, Tarek, “Egypt’s Secularists Criticize Brotherhood Presidency Run”, *Bloomsberg*, 2 April 2012.

EL-TAHAWY, M. “April 6 Youth Movement-How It Started”, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/revolution-in-cairo/inside-april6-movement/>, (Erişim Tarihi: 6 February 2011).

EL-VERDANİ, Salih, *Mısır'da İslami Akımlar*, Çev. H.Acar-Ş.Duman-Sefer Turan, 2.bs., Fecr Yay., Ankara 1988.

EMRE, Akif, “Yeni Türk Dizisi: Arap Baharı”, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AkifEmre/yeni-turk-dizisi-arap-bahari/3163>, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2012).

EMRE, Akif, “Arap Baharı Denen Şey Aslında Nedir?”, www.dunyabizim.com/.../arap-bahari-de, (Erişim tarihi: 03.01.2013).

Enforcer: Khairat El-Shater”, *Ahram Online*, 29 March 2012.

“Erdogan, in Cairo, Touts Turkey as Model for Arab World”, *Associated Press*, 15 Eylül 2011.

ERGENÇ, Kamil, “Mısır’dan Sonra Sıra Türkiye’de (mi)?”, www.imhgebze.com/author/kamil-ergenc/page/2, (Erişim Tarihi: 20.07.2013).

“Ensar el Şeriat”, www.tr.wikipedia.org/.../Ensar_El-Şeriat (Erişim Tarihi:09.05.2014).

ERVAND, Abrahamian, *Humeynizm*, Çev. Mehmet Toprak, Metis Yayınları, İstanbul 2002.

“Esad: Mısır'da Olan Siyasal İslam'ın Çöküşüdür”, <http://t24.com.tr/haber/esad-misirda-olan-siyasal-islam-in-cokusudur,233471>, (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2013).

ESPOSİTO, John L., *Güçlenen İslamın Yankıları*, Çev. Erol Çatalbaş, Yöneliş Yay. İstanbul 1989.

ESPOSİTO, John L., *İslam Tehdidi Efsanesi*, Ufuk Yay., İstanbul 2002.

“Ezher'in Hocalarından Mursi'ye Kefenli Destek”, <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1045627-ezherin-hocalarindan-mursiye-kefenli-destek>, (Erişim tarihi: 04 Temmuz 2013).

FAHIM, Kareem -EL-NAGAAR, Mona , "Violent Clashes Mark Protests Against Mubarak's Rule". *The New York Times*. (Erişim Tarihi: 25.01.2011).

FAHMY, Muhammed Fadel Fahmy, "10 Egyptian Presidential Candidates Disqualified", *CNN*, 16 April 2012.

"Freedom and Justice Party Egypt", <http://justice-freedom.net/> , (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2014).

FRIEDMAN, George, "The Egypt Crisis in a Global Context: A Special Report", <http://www.stratfor.com/analysis/20110130-the-egypt-crisis-in-a-global-context-a-special-report>, (Erişim tarihi: 30 Ocak 2011).

FRISCH, Hillel , "Pan-Arabism and Its Competitors: Islamic Radicals and the Nation State", *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, Vol.22, No.1, 2010.

FROMM, Erich, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Y. Salman-Z. Tanrısever, Payel Yay., 2. bs., İstanbul 1990.

FUKUYAMA, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Profil Yay. İstanbul 2014, 2.bs.

"Full Unofficial Results of Egypt's Constitutional Referendum: A Visual Breakdown", *Ahram Online*, 23.

GARAUDY, Roger, 'İslam Ülkelerinde Demokrasi Tecrübesi', *21. Yüzyıla Girerken İslami Oluşumlar*,3.bs.,Pendik Belediyesi Kültür Yay. İstanbul ty.

GERGER, Haluk, 'Arap Ortadoğu'sunda Neler Oluyor?', *Arap İsyancıları Tarih Yazımı 2011*, Haz. Mukaddes Erdoğan Çelik, Akademi Yay., İstanbul ty.

"Gezi ve 17 Aralık'ın Maliyeti: 167 Milyar Lira", www.dunyabulteni.net/.../gezi-ve-17-aralikin-maliyeti-167-milyar-lira, (Erişim Tarihi: 1Şubat 2014).

GIDDENS, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994.

GJELTEN, Tom, "In Egyptian Uprising, A Tale Of Two Risks For U.S.", <http://www.npr.org/2011/02/09/133605183/in-egypt-uprising-a-tale-of-two-risks-for-u-s>, (Erişim Tarihi: 09.02.2011).

GOLDBERG, Jeffrey, "Was the Arab Spring a Victory for Extremism?", <http://mobile.bloomberg.com/news/2011-12-23/was-arab-spring-a-victory-for-extremism-commentary-by-jeffery-goldberg> , (Erişim Tarihi:23 Aralık,2011).

GOLDBERG, Jonathon Jeremy, *Jewish Power: Inside the American Jewish Establishment*, Addison-Wesley, Massachusetts 1996.

GÖKA, Erol, ‘İnternette Konuşma Neden Bir Anda Tartışmaya Dönüşür?’, *Diyanet Aylık Dergi*, (Ocak 2012), Sayı. 253.

GRENNELL, Richard, “Obama-Biden Support Mubarak, the Dictator”, http://www.huffingtonpost.com/richard-grenell/obamabiden-support-mubara_b_815426.html, (Erişim Tarihi: 28.01.2011).

GRESH, Alain, “Arap Baharı' Sonrası Siyasal İslam”, <https://dunyadanceviri.wordpress.com/.../arap-bahari-sonrasi-siyasal-islam...> (Erişim Tarihi:29 Kasım 2012).

GRIFFIN, George, “Egypt’s Uprising: Tracking the Social Media Factor”, http://www.pbs.org/newshour/updates/middle_east/jan-june11/revsocial_04-19.html , (Erişim Tarihi: 20.04.2011).

“Gulf Cooperation Council,” <http://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/gcc.htm>, (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2012).

GUSFIELD, Joseph R., *Protest Reform and Revolt: A Reader in Social Movements*, John Wiley and Sons Inc., New York 1970.

GÜLER, Zeynep, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği*, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2004.

GÜNAY, Cengiz, “Arap Baharı: Yanlılıklar Bileşkesi mi?”, *Akademik Perspektif*, <http://akademikperspektif.com/author/admin> (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2012).

GÜNAY, Ünver, *Din sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1993.

GÜRSELER, Ceren, “M. Kardeşler Mısır’da Sistemi Zorluyor”, www.akademikperspektif.com/2013/03/05/misirda-asker-ve-siyaset/ , (Erişim Tarihi: 5 Mar 2013).

GÜVENÇ, Nazım, "Nasır", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, Cilt IV, Der. M. Belge, İstanbul 1986.

HAASS, Richard N., “Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker’s Perspective”, <http://usinfo.state.gov/journals/itps/1102/ijpe/pj73haass.htm>, s.1, (Erişim Tarihi: 16.11.2009).

Haber Ajanda Sayı:76 Mart 2013, www.haberajanda.com.tr/contents/files/dergiler/Mart2013/files/.../page37.html , (Erişim Tarihi: 15.05.2014).

HABİB, Kamal, “Devrimden Kurumlara Mısır”, (Çev.Vahdettin İnce), 25.03.2011, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/817/devrimden-kurumlara-misir.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.03.2011).

HAMMER, Joshua-ISMAIL, Amina, “Egypt: Who Calls the Shots?”, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2011/aug/18/egypt-who-calls-shots/>, (Erişim Tarihi: 18.08.2011).

HASSAN, Fayza, ‘Right Above Might’, *Al-Ahram Weekly*, 1-7 April 1999, <http://weekly.ahram.org.eg/1999/423/fo1.html> (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2013).

HAVVA, Said Havva, *50. yılında Müslüman Kardeşler Hareketi*, Uysal Yay., Konya 1980.

HEYKEL, Hasaneyn , “ Mübarek Dönemi Bitti”, www.timeturk.com, Ter.Muhammed S. Direk, (Erişim tarihi: 09.02.2011).

“History of the Muslim Brotherhood in Egypt,” Ikhwan Web, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=799>, (Erişim tarihi:05.02.2014).

HOFFER, Eric, *Kesin İnançlılar (Kitle Hareketlerinin Anatomisi)*, Çev. Erkil Günür, Nehir Yay., İstanbul 1988.

HOLDER, R. Clemente , “Egyptian Lawyer's Death Triggers Cairo Protests”, *Washington Report on Middle East Affairs*, (Erişim tarihi:26.01.2011).

"Hosni Mubarak", *The New York Times*, (Erişim Tarihi: 08.03.2010).

HOURLANİ, Albert, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, Çev. L. Boyacı- H. Yılmaz, İnsan Yay., İstanbul 1994.

HOURLANİ, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

HOVEIDY, Amira, “Meet the Brotherhood’s Enforcer: Khairat El-Shater”, *Ahram Online*, 29 March 2012.

<http://elshaab.org/thread.php?ID=67294>, (Erişim Tarihi: 24.07.2013).

<http://gate.ahram.org.eg/News/244364.asp>, (Erişim Tarihi: 02.04.2013).

<http://nile.eg/البرادعي-الله-بيوت-زيارة-من-الإيرانيين-نمنع-كيف-.html>, (Erişim Tarihi: 2 Nis 2013).

http://www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/entegrasyon-cesitleri.html, (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

<http://www.ikhwan.net/wiki/index>, (Erişim tarihi: 27.05.2014).

<http://www.number10.gov.uk/latest-news/2011/01/joint-uk-france-germany-statement-on-egypt-59740>, (Erişim Tarihi:30.01.2011).

<http://www.trust.org/trustmedia/multimedia/video-and-audio/detail.dot?medialnode=31e1ea0a-bc95-429f-839f-e0006faad3342>, (Erişim tarihi:05.05.2014).

<http://egyptelections.carnegieendowment.org/ar/2011/08/22> , (Erişim Tarihi: 22.08.2011).

<http://www.alnourparty.org/nodes/view/type:partyactivities/slug:TheidentityofIslamicEgypt>, (Erişim Tarihi: 08.04.2012).

<http://gate.ahram.org.eg/News/244064.aspx> , (Erişim tarihi: 25 Ağustos 2012).

<http://www.youtube.com/watch?v=aLxlln2woz8> , (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2012).

<http://www.ikhwanonline.com>, (Erişim tarihi: 27.5.2014).

HUNTINGTON, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması*, Çev. Murat Yılmaz, Vadi Yay., Ankara 1997.

HUVEYDİ, Fehmi, “Mısır ve Tunus 2 Devrim 2 Sonuç ”, <http://islamianaliz.com/yazarlar/fehmi-huveydi/iki-devrim-iki-sonuc-misir-ve-tunus/39/>, (Erişim Tarihi: 17.11.2013).

HUVEYDİ, Fehmi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

HÜSEYİN, Asaf, *Batının İslamla Kavgası*, Çev. Mesut Kardeşhan, 2.bs., Pınar Yay., İstanbul 1991.

TURNER, Bryan S., *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1997.

HÜSEYİN, Asaf, *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, Çev. Taha Cevdet, Pınar Yay., İstanbul 1990.

“Hüsnü Mübarek Kimdir? Hayatı ve Mısır'daki İktidarı”, www.uzmanportal.com/husnu-mubarek-kimdir-hayati-ve-misirdaki, (Erişim Tarihi:05.05.2014).

“Hüsnü Mübarek” , http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCsn%C3%BC_M%C3%BCbarek (Erişim tarihi: 5 Eylül 2013).

HUVEYDİ, Fehmi, “Arap Baharı Bağlamında İslam Dünyası”, www.haberler.com, (Erişim Tarihi: , 30.04.2013).

ISSAWI, Charles, ‘Asymmetrical Development and Transport in Egypt 1800-1914’, *Beginnings of Modernization in The Middle East: the Nineteenth Century*, Ed. M. Polk - R. L.Chambers, The University of Chicago Press, Chicago 1973.

İBN HALDUN, *Mukaddime I-II-III*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul 1997.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, c.2, Dergah Yay., İstanbul 1983.

İBRAHİM, Saadettin , ‘Mısır'ın Militan Müslümanları’, *İktibas*, 1984.

“İhvan: Hamas’ın Medyada Karalanması Çirkindir”,
http://www.hicretder.org.tr/haberdetay/Ihvan_-Hamas-in-Medyada-Karalanmasi-Cirkindir/1061, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2013).

“İhvân’a göre Darbenin 7 Sebebi Var”, www.dunyabulteni.com , (Erişim Tarihi:30 Ekim 2013).

İhvan Milletvekili Dr. Muhammed İmaduddin Röportajı, http://www.imhgebze.com/dr-muhammed-imaduddinin-gebze-imhye-konuku-oldu/, (Erişim Tarihi: 30.04.2014)

İNSEL, Ahmet, “Cezayir Dersleri”, *Birikim*,(Şubat 1992), Sayı 34.

İSLAMOĞLU, Beşir, *İslami Hareketin Tarihi Seyri*, Denge Yay., İstanbul 1993.

“İsrail, Sisi’yi ‘Halk Kahramanı’ İlan Etti”,
http://www.habervaktim.com/haber/335750/israil-sisiyi-halk-kahramani-ilan-etti.html, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2013).

“İsyanların Dili Ortak”, *Milliyet*, 14.08.2011

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, İstanbul 1341, I/9,
ktp.isam.org.tr/pdfdr/D02237/2008_14/2008_14_DUMANA.pdf, (Erişim Tarihi: 27.05.2014).

JACOP, Jico, “What is Egypt’s April 6 Movement?”,
http://www.ibtimes.com/articles/107387/20110201/what-is-egypt-s-april-6-movement.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2011).

JOHNSON, Peter, ‘Egypt Under Nasser’, *Merip Reports*, No: 10, Haziran 1972.

"Joint UK-France-Germany statement on Egypt". www.Number10.gov.uk , (Erişim tarihi: 30 January 2011).

KAÇAR, Ali, “Mısır’da Darbe Süreci ve Bölgeye Etkileri-I”, *Genç Birikim* (Ağustos 2013), Sayı:171.

KAÇAR, Ali, “Mursi’nin Demokrasi ile İmtihanı!” *Genç Birikim*, Temmuz 2013, Sayı:170 <http://www.gencbirikim.net/mursinin-demokrasi-ile-imtihani/>, (Erişim tarihi: 13 Temmuz 201)

KALABALIK, Abdullah Aydoğan k, “Selefilere Karşı İhvan-Kıpti Dengesi”, setav.org/tr/selefilere-karsi-ihvan-kipti-dengesi/yorum/4535, (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

KALABALIK, Abdullah Aydoğan, “Bir Mısır Gerçeği: 42 Yıldır Mısır’ı Yöneten ‘Menüfiyeliler’”, setav.org/.../bir-misir-gercegi-42-yildir-misiri-yoneten-menufiyeliler/.../1..., (Erişim Tarihi: 5 Şub 2014).

KALABALIK, Abdullah Aydoğan, “İhvân Neden ‘Terör Örgütü’ İlan Edildi?”, akalabalik@setav.org, (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2013).

KAMİL, Murad, *Coptic Egypt: History and Guide*, Cairo 1986.

KARAKAŞ, Yusuf, *Avrupa Birliği’nde Siyasal Entegrasyon*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.

KARAMAN, Hayrettin, “Bahar Allerjisi”, *Yeni Şafak*, 12.04.2013.

KARAMAN, Lütfullah, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

KARATEPE, Şükrü, ‘İslam Ülkelerinde Demokrasi Tecrübesi’, *21. Yüzyıla Girenken İslami Oluşumlar*, 3.bs.,Pendik Belediyesi Kültür Yay. İstanbul 1998.

KARON, Tony, ‘How the Gaza Truce Makes Egypt’s Muslim Brotherhood a Peace Player’, *Time*, 21 Kasım 2012, <http://world.time.com/2012/11/21/how-the-gazaa-truce-makes-egypts-muslim-brotherhood-a-peace-player> (Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2013).

KEHRER, Günter –ROBERTSON, Roland –DURKHEİM, Emile, *Din Sosyolojisi*, Çev. M. Emin Köktaş-Abdullah Topçuoğlu, Vadi Yay., Ankara 1996.

KENAR, Ceren, “Selefilik” (1), *Taraf* 22 Nisan 2013,, cerenkenar@gmail.com , (Erişim tarihi: 22 Nisan 2013).

KEPEL, Gilles, *Peygamber ve Fravun-Çağdaş Mısır'da İslami Hareketler*, Çev. İsmail Bendiderya, Çizgi Yayınları, İstanbul 1992.

KESKİN, Mustafa, “Mısır’da Asker ve Siyaset” <http://akademikperspektif.com/author/mustafakeskin01/> , (Erişim Tarihi: 5 Mart 2013).

KILINÇ, Taha “Kim Bu Selefler”, taha.kilinc@usasabah.com, (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2011).

KILINÇ, Taha, “Mısır Neden Sakinleşmiyor?”,
http://www.usasabah.com/Yazarlar/taha_kilinc/2013/07/01/misir-neden-sakinlesmiyor,
 (Erişim tarihi: 01 Temmuz 2013).

“Kıptiler”, <http://www.tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1ptiler> , (Erişim tarihi: 1 Aralık 2013).

KIRKPATRICK, David D., “Premier of Turkey Takes New Role in Region”, *The New York Times*, 12 Eylül 2011.

KIRKPATRICK, David D., “Blow to Transition as Court Dissolves Egypt’s Parliament”, *The New York Times*, 14 June 2012.

KIŞLAKÇI, Turan, *Arap Baharı*, Mana Yay., İstanbul 2012.

KNIPP, Kersten, “Uncertain Future - Economic Problems in Egypt”,
www.dw.de/uncertain-future-economic-problems-in-egypt/a-16933193, (Erişim Tarihi: 06.07.2013).

KOÇAK, Mehmet, “Arap Baharı ile Siyaset Arenasında İhvân Hareketi’nin Rolü”,
Yeni Akit, 23 Haziran 2012.

KODALOĞLU, Aydan, ‘ABD’de Lobi ve Lobcilik’, *Avrasya Dosyası*, Cilt:1, No.4, 1994.

KONGAR, Emre, *Toplumsal Değişme ve Türkiye Gerçeği*, 15. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.

KORU, Fehmi , ‘Arap Baharı’ Demokrasi Arayışıdır’, - Star, fkoru@stargazete.com,
 (Erişim Tarihi: 18.09.2011).

KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

KRAMER, Martin, ‘Islam vs. Democracy’, *Commentary*, Ocak 1993.

KURT, Veysel, “Mısır’da Eskiye Doğru Yeni Adım: Darbe Anayasası”, *Star Açık Görüş* 20 Ocak 2014.

KURUBAŞ, Erol, “Suriye Krizinin Türkiye’ye Yansımaları”,(Röportaj: Pembe Doğan), Akademik Perspektif, (Erişim Tarihi: 08.02.2013).

KÜÇÜK, Abdurrahman, ‘Yahudilerdeki Arz-ı Mev’ud Anlayışının Boyutları’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 33, Sayı. 1, 1994

LACOUTURE, Jean, *Nasser: A Biography by Jean Lo-acouture*, Alfred E. Knopf, New York 1973.

- LAÇİNER, Sedat, ‘Müslüman Kardeşler, Hamas ve Hizbullah’, *USAK Statejik Gündem*, 15 ağustos 2006, <http://www.usakgundem.com/yazar/378/Müslüman-kardesler-hamas-ve-hizbullah.html>. (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2010).
- “Large Turnout for Egypt’s Constitutional Referendum”, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12793484>,(Erişim Tarihi: 19.03.2011).
- LAW 1958/162 (Emergency Law) (Arapça) at EMERglobal Lex, part of the Edinburgh Middle East Report. (Erişim Tarihi:02.04.2010).
- LE BON, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, Çev. Selahattin Demirkan, Bedir Yay., İstanbul 1969.
- LIPSET, Seymour Martin –BENDIX, Reinhard, *Social Mobility in Industrial Society*, University of California Press, Berkeley 1967.
- LİPSET, S. M., *Siyasal İnsan*, Çev. Mete Tuncay, Teori Yay., Ankara 1986.
- LOCKMANN, Zachary, *Hangi Ortadoğu? Oryantalizm Tarih Siyaset*, Çev. Burcu Birinci, Küre Yay., İstanbul 2010.
- LYOTARD, F.,*Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yay., Ankara 1997
- MAHMUD, A. Abdulhalim, *M. Kardeşlerde Eğitim Ve Teşkilatlanma Siyaseti*, Çev. Mehmet Emin Akın, Server Yay., Ankara 1990.
- MANSUR, Ahmed, “Batının Baradey Israrının Sırrı”, *Şuruk*, 16 Temmuz 2013, Ter. Harun Ersoy, *Umran*, Ağustos 2013, Sayı.228.
- MCGREAL, Chris, “Tony Blair: Mubarak Is Immensely Courageous And A Force For Good”, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/02/tony-blair-mubarak-courageous-force-for-good-egypt>, (Erişim Tarihi: 02.02.2011).
- MEKAY, Emad, “TV Stations Multiply as Egyptian Censorship Falls”, *Washington Post*, 13 July 2011.
- MENSCHİNG, Gustav, *Dinî Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kit., Konya 1994.
- MERİÇ, Cemil, *Mağaradakiler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1975.
- MERİÇ, Cemil, *Sosyoloji Notları*,3.bs. İletişim Yay., İstanbul 1995.
- MERT, Nuray, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış- Cumhuriyet Kurulurken Laik Bir Düşünce*, Bağlam Yay., İstanbul 1994.
- MILLER, Aaron David, “For America, An Arab Winter”, <http://wilsonquarterly.com:/article.cfm?AID=1967>, (Erişim Tarihi: 08.07.2011).

“Mısır Anayasa Taslağı İslam’a Aykırı”, www.takvahaber.net/m/?id=2976 , (Erişim tarihi: 17 Aralık 2012)

"Mısır'da Toplu Kısıyım ve 'Vekâleten İç Savaş' Yürütülmektedir", 20 Ağustos 2013, www.haberler.com.

“Mısır’ın Yaşayan Ölülere!”, <http://tr.euronews.com/2013/03/04/misir-in-yasayan-olulere/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

“Mısır'da Aktörler”, www.akademikperspektif.com/2013/08/26/misirda-aktorler/ , (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2013)

“Mısır'da Çözüm Uzlaşmada”, www.yeniozgurpolitika.eu/index.php?rupel=nuce&id=22798, (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2013).

“Mısırlı Düşünür: Devlet Dengeli Olmak Zorundadır”, <http://www0.sondakika.com/haber/haber-misirli-dusunur-devlet-dengeli-olmak-zorundadir-5062422/>, (Erişim Tarihi: 15.09.2013).

“Mubarak Dismisses Government”, <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/012011128222033802146.html> , (Erişim Tarihi:29.01.2011).

MURADOĞLU, Abdullah, “İhvân-ı Müsliminin İbret Verici Kısa Tarihi”, *Yeni Şafak*, 1 Temmuz 2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdullahMuradoglu/Ihvân-i-musliminin-ibret-verici-kisa-tarihi> (Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2012).

MURPHY, Brian, “Arabic Broadcaster Al-Jazeera Banned in Egypt”, <http://www.cnsnews.com/news/article/arabic-broadcaster-al-jazeera-banned-egypt>, (Erişim Tarihi: 30.02.2011).

MURRAY, Douglas, “After Spring, Winter”, *The Spectator*, Saturday, 26th November 2011, <http://www.spectator.co.uk/essays/all/7418928/after-springwinter.shtml> (Erişim Tarihi: 13.02.2012).

“Musaddik, Nasır, Mursi (II)”, www.zaman.com.tr/ibrahim.../musaddik-nasir-mursi-ii_2109292.html, (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2013.)

“Muslim Brotherhood Wins Over Egyptians with Charity Services”, <http://www.monitor.net:16080/monitor/0602a/egyptislamistcharity.html>, (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2009).

“Muslim Brotherhood Endorses Khairat Al-Shater As Presidential Candidate”, *Egypt Independent*, 31 March 2012.

MUSTAFA, Nevin Abdülhâlık, *İslâm Düşüncesinde Muhalefet*, Çev. Vecdi Akyüz, Ayışığıkitapları, İstanbul 2001.

MÜFTÜOĞLU, Atasoy, “İslami Düşünce Forumu Söyleşi”
www.islamidusunce.net/forum/index.php... ,(Erişim Tarihi: 4.8.2012).

MÜFTÜOĞLU, Atasoy, “Kısa Arap Baharı, Uzun Filistin Kışına Sebep Oldu.”,
www.nehirhaber.com/kisa-arap-bahari-uz... (Erişim tarihi: 11.12.2013).

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccâc, el-Câmiu's-Sahîh, tah. M. Fuad Abdülbâkî, I-V, Çağrı Yay. İstanbul 1981.

“Müslüman Kardeşler’de Kim Kimdir?”, www.bbc.co.uk/.../130820_musulman_k...
(Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2013)

NASR, Seyyid Hüseyin, “İslam Üniversiteleri İslamî Değil”, *Zaman*, 28.05.2010.

NASR, Seyyid Hüseyin, *İslam ve Modern İnsanın Çıkmazı*, Çev. Ali Ünal, İnsan Yay., İstanbul 1984.

NAVARA, Vail, “Bu, Mısır Kimliği, Saçmalamayın!”, *Al Monitor*, 2 Temmuz 2013,
Çev. Harun Çağlayan *Haksöz Dergisi*, Ağustos-Eylül 2013, Sayı. 269-270.

NYE, Joseph S., *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*, Little Brown and Company, Boston 1971

OĞUZLU, Tarık Arap Baharı ve Yansımaları, ORSAM, *Ortadoğu Analiz*, (Aralık 2011), Cilt: 3, Sayı: 36.

OKUMUŞ, Ejder, “Mısır’da Olanları Doğru Okumak”, *Yeni Şafak Düşünce Günlüğü*,
(Erişim Tarihi:15 Şubat 2014).

OKUMUŞ, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay. 2. bs., İstanbul 2010.

OKUMUŞ, Ejder, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, Özgü Yay. İstanbul 2005.

OKUMUŞ, Ejder, *Gösterişçi Dindarlık*, Özgü yay. İstanbul 2005.

ORUÇ, Merve Şebnem, “İntifada'ya Karşı Temerrüd: Direnişe Karşı Direniş”,,
www.yenisafak.com.tr , (Erişim Tarihi: 27.8.2013).

“Orta Doğu’da İslamcı Siyaset”, ilke.org.tr/wp-content/uploads/2013/02/rapor-2.pdf,
(Erişim Tarihi:20.005.2014).

“Orta Doğu’nun Değişimi Masada”, http://www.tasam.org/tr-TR/Etkinlik/54/2_uluslararası_orta_dogu_kongresi, (ErişimTarihi: 03.05.2014).

OSTROVSKY, Viktor- HOY, Claire, *Mossad İhanet Çemberi*, (Çev. Ahmet Arslan), Hikmet Neşriyat, İstanbul 1990.

OTTAWAY, Marina, “Egypt’s Democracy: Between the Military, Islamists and Illiberal Democrats”, *Carnegie Endowment for International Peace Washington*, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/11/03/egypt%E2%80%99s-democracy-between-the-military-islamists-and-illiberal-democrats> , (Erişim tarihi:03.11.2011).

OTTAWAY, Marina, “The Emerging Political Spectrum in Egypt, Carnegie Endowment for International Peace”, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/10/12/the-emerging-political-spectrum-in-egypt> , (Erişim Tarihi: 12.10.2011).

ÖKE, Mim Kemal, *Siyonizm ve Filistin Sorunu(1880-1982)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

ÖNER, Ali, *Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin- İsrail*, Mana Yay., İstanbul 2012.

ÖRMECİ, Ozan, “Arap Baharı Devrim Midir?” 18 Şubat 2012, <http://ydemokrat.blogspot.com/2012/02/arap-bahar-devrim-midir.html> (Erişim Tarihi: 09.12.2012).

ÖRMECİ, Ozan, “Mısır: Siyasal Tarihi ve Bugünü”, www.tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-dogu/3357-misir..., (Erişim Tarihi: 01 Şubat 2011).

ÖZCAN, Mustafa , “Firavun, Karun ve Haman”, <http://www.facebook.com/pages/mustafa-%c3%96zcan/104427489594789> (Erişim Tarihi: 1 Şubat 2011).

ÖZDALGA, Haluk, “Mısır Nereye?” *Zaman*, 12.07.2013.

ÖZDÜZEN, Halit, “Batıdaki İslam Düşmanlığının Kökeni”,, www.islamgulleri.gen.tr/...viewthread.ph... (Erişim Tarihi: 09.11.2012).

ÖZEY, Ramazan, *Küresel Güçler ve Politikalar*, Aktif Yay. İstanbul 2007.

ÖZFATURA, Mustafa Necati, *De Facto Cezayir*, Fetih Matbaacılık, İstanbul 1997.

ÖZKAN, Mehmet, “Egypt’s Foreign Policy under Mohamed Morsi” , *Ortadoğu Analiz*, Mart 2013,c. 5, Sayı: 51.

ÖZKAN, Adil, “Neden Mursi”, *Akit Gazetesi*, 4 Temmuz 2013.

ÖZTÜRK, Fevzi ,“Petrol Zengini Araplar Sefilleşiyor”,
www.yenidenergenekon.com/204-petrol-zengini-arap-ulkelerinde-arap..., (Erişim tarihi:
9 Ocak 2010).

ÖZTÜRK, Tuğçe Ersoy, “Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı: Yeni Bir
Pan-Arap Uyanış mı?”, *Akademik Ortadoğu*, c.7, s.1,2012

QUINN, Andrew-MASON, Jeff, “U.S. Says Egypt Failing to Meet Protest Concerns”,
<http://www.reuters.com/article/2011/02/09/us-egypt-usa-idUSTRE71175920110209>,
(Erişim Tarihi: 09.02.2011).

“Profile: Egypt’s Khairat Al-Shater”, *Al-Jazeera*, 1 April 2012.

RAMAZAN, Tarık, “Arap Baharı Diye Bir Şey yok”,(Pınar Kandemir’in Röportajı),
www.haber5.com/.../tarik-ramazan-arap-..., (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2012).

RAMAZAN, Tarık, *İslam ve Arap Uyanışı*, Açılımkitap, İstanbul 2012.

"Rising death toll in Egypt protests: Cairo 25 Suez 38 Alexandria 36".,
<http://www.allvoices.com/contributed-news/8036654-rising-death-toll-in-egypt-protests-cairo-25-suez-38-alexandria-36> (Erişim Tarihi:05.05.2014)

“Robert Fisk’ten Çok Çarpıcı Mısır Analizi”,
<http://www.hupso.com/share/add.php?service=facebook&title>
<http://www.t34haber.com/dunya-haberleri/Robert-fiskten-cok-carpici-misir-analizi/>, (Erişim tarihi: 15 Ağustos 2013).

ROSS, Tim -MOORE, Matthew -SWINFORD, Steven, “Egypt Protets: America’s
Secret Backing For Rebel Leaders Behind Uprising”,
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8289698/Egypt-protests-secret-US-document-discloses-support-for-potesters.html> , (Erişim Tarihi:
28.01.2011).

ROUSSEAU, John J., *Toplum Anlaşması*, Çev. Vedat Günyol, MEB Yay. Ankara
1997.

ROY, Oliver, *Siyasal İslam’ın İflası*, Çev. Cüneyt Akalın, Metis Yay. İstanbul 199.

SALİM, Paul, “Mısır’da Darbe Şokunun Sonuçları”, *El Hayat Gazetesi*, 11 Temmuz
2013, Beyrut,(Ter. Harun Ersoy, *Umran Dergisi*, Ağustos 2013 Sayı. 228.

SATRE, Jean-Paul, *Edebiyat Nedir?* , Çev. Bertan Onaran, Can Yay. İstanbul 2005.

SAVAŞ, Zeki, “Mısır Tecrübesi”, <http://www.ufkumuz.com/misir-tecrubesi-8360yy.htm>, (Erişim Tarihi: 05.05.2014).

SERDAR, Ziyaeddin, *İslam Medeniyetinin Geleceği*, İnsan Yay., İstanbul 1986.

“SETA: Mısır'da Tarafların Anlaşması Mursi'nin İstifası Demek”,
<http://t24.com.tr/haber/seta-misirda-ordunun-muhtirasi-ardinda-taraflarin-anlasmasi-mursinin-istifasi-demek,233454>, (Erişim tarihi: 03 Temmuz 2013).

SHADID, Anthony, “Islamist Imagines a Democratic Future for Tunisia”,
http://www.nytimes.com/2011/10/20/world/africa/rachid-al-ghannouchi-imagines-democratic-future-for-tunisia.html?_r=&ref=todayspaper&pagewanted=print, (Erişim tarihi:20.10.2011).

SHENKER, Jack , "Egyptian elections: independents fight for hearts and minds in 'fixed ballot'", *The Guardian*, (Erişim Tarihi:28.01.2011).

SİLİNİR, Murat, ABD Gücünün Geleceği, Ankara 2007, (Atılım Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/203/216.pdf, (Erişim Tarihi:30.01.2015)

“Siyaset Meydanı, Program Deşifreleri”,
<http://www.siyasetmeydani.net/arsiv.asp?id=126>, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2011).

SMELSER, Neil J.,*Theory of Collective Behaviour*, Free Press, New York 1962.

SOFUOĞLU, Murat, “ Arap Baharı Düşünceleri” ,msofuoglu@surecanaliz.org, (Erişim Tarihi: 10.09.2012).

Staff writer, "Iran Backs Egypt's 'Revolution of the Noble'". Agence France-Presse (via The Times of India). (Erişim tarihi: 31 January 2011).

STAUTH, G. –TURNER, B. S.,*Nietzsche'nin Dansı*, Çev. Mehmet Küçük, Ark Yay., Ankara 1995.

SUADIYE, Habib, *Kirli Savaş, Cezayir Ordusu Özel Kuvvetler Mensubu Eski Bir Subayın Tanıklığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ŞÂYEGAN, Dâryûş, *Batı Karşısında Asya*, Çev. Derya Örs, Sitare Yay., İstanbul 2012.

ŞEN, Sabahattin, *Yeni Dünya Düzeni Ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992.

HAYEGAN, Daryush, *Yaralı Bilinç*, Çev. Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul 1991.

“Tahrir Meydanı'nın Bütün Girişleri Milyonluk ‘Öfke ve Uyarı’ Gösterisi İçin Kapatıldı”, (إغلاقمداخل « التحرير » أدادعتسالمليونية « الغضبوالإنذار » (ضدقرار اتمرسي), *El Mısri El Yevm*, 23 Kasım 2012.

TAN, Alper, “Musa'nın Çocukları Firavun'u Destekliyor”,
www.kanalahaber.com/yazar/alper-tan/musanin-cocuklari-firavunu..., (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2013).

TANDOĞAN, Ali, “Arap Baharı Sürecinde Mısır”, [www.:acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/677/458328.pdf](http://www.acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/677/458328.pdf) (Erişim Tarihi:22.12.2014)

TANRIVERDİ, Nebahat, “Tunus’ta İktidarın Devrilmesi: Nedenleri ve Etkileri”, 19.01.2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1397> , (Erişim tarihi:19.01.2011).

TAREK, “Eliminated Presidential Contenders to Appeal Disqualification Decision”, *Ahram Online*, 15.

TARKAN, Doğan, “Arap Baharı ‘Emperyalizmin Oyunu’ mu?”, www.altust.org/2012/04/arap-bahari-emperyalizmin-oyunu-mu, (Erişim tarihi:04.05.2014).

TAŞ, Hakkı ,” İhvan Ordunun Gücünü Yeterince Önemsemedi”, <http://gundem.bugun.com.tr/bir-cicekle-bahar-gelmez-haberi/718511>, (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2013).

“Tek Bir Şey Değişirse Herşey Değişir, Kelebek Etkisi”, <https://deryakihic.wordpress.com/> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2014)

TEKEK, Murat , “Arap Baharı ve Nedenleri”, www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap.., (Erişim tarihi: 28 Kasım 2012).

TEKİN, Mustafa, “Mısır’ı Fravundan Kurtarmak-II. Musa Vakası-”, *Umran*, (Ağustos 2013).

TELCİ, İsmail Numan, Devrim Sonrası Mısır’da Güç Mücadelesi: “İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, *Ortadoğu Analiz*, Ocak 2013, Cilt. 5, Sayı.49.

TELCİ, İsmail Numan, “Mısır’da İktidar Yeniden Paylaşıyor”, *Yeni Şafak*, 02 Aralık 2012.

TELHAMI, Shipley, ‘ In the Mideast, the Third Way is a Myth’, *Washington Post*, 17 Şubat 2006.

TERRILL, Andrew, “The Arab Spring and the Future of U.S. Interests and Cooperative Security in the Arab World”, <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2> , (Erişim Tarihi: 02.08.2011).

THAMPSON, İan, *Odaktaki Sosyoloji*, (Çev. B. Zakir Çoban), Birey Yay. İstanbul 2004.

The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement, Der. Barry Rubin ,Palgrave Macmillan Press., New York 2010.

“The United Nations Partition Plan”, http://www..merip.org/palestine-israel_primer/unpartition-plan-pal-isr.html, (Erişim Tarihi:15 Ağustos 2013).

TİLMİSANİ, Ömer, *Hasan el- Benna ve Davet Mektebi*, Çev. Mehmet Yolcu, Madve Yay., İstanbul 1987.

TOCQUEVİLLE, Alexis de, *Eski Rejim ve Devrim*, Çev. Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995.

TOLAN, Barlas, *Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma*, AÜTİAY., Ankara 1981.

TOMAKİN, Özgür, “Müslüman Kardeşler’i Anlamak”, www.timeturk.com/tr/2013/08/03/musluman-kardesler-i-anlamak.html, (Erişim tarihi: 03.08.2013).

TOYNBEE, Arnold, *Medeniyet Yargılanıyor*, Çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.

TREW, Bel, ‘Mısır’da Parti Temsilcileri Ne Diyor?’, Çev. Eyüp Togan, *Ahram Online*, 21 Temmuz 2013, *Haksöz Aylık Dergi*, Ağustos-Eylül 2013, Sayı. 269-270

TURAN, Abdulkadir, “Mısır’daki İttifakı Kim İzah Edebilir?”, aturan@dogruhaber.com.tr, (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2014).

TURAN, Ömer, *İslami Hareketler*, Step Ajans, İstanbul 2002.

TURAN, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni Şafak Yayıncılık, İstanbul 2003.

TURNER, Bryan S., *Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1997.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yay., İstanbul 1996.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1977.

TÜRKMEN, Hamza, “Mısır Darbesi Mısır Halkına mı Dayanıyor?” *Umran*, Ağustos 2013, Sayı.228.

ULUTAŞ, Ufuk, “Mısır’da Ordu 5-0 Galip”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 21 Haziran 2012.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

ÜLGENER, Sabri F., *İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, 2. bs., Der Yay., İstanbul 1981,

ÜNAL, Ali, “Adı Selefî, Özü Harici”, *Aksiyon*, (13-19 Mayıs 2013), Sayı 962.

VERHEUGEN, Günter, “Arap Baharının Jeopolitik Zorluklarının Göğüslenmesi: AB-Türkiye Ortak Gündemi İçin Bir Çağrı”, Ed.: Şaban Kardaş, *International Policy And Leadership Institute (Tepav)*, 2012 Sayı. 1.

WARBURG, Gabriel R., “Islam and Politics in Egypt: 1952-80”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No: 2, Nisan 1982.

WIARDA, Hovard J., ‘The New Poverhouse: Think Tanks and Foreign Policy’ , *American Foreign Policy Interests*, Cilt: 30, Sayı: 2, Şubat 2008.

WITTES, Tamara, ‘What Price Freedom’, *Brookings Analysis Paper 10*, Brookings Institution, Eylül 2006.

www.rassd.com - شبكاترصدالاخبارية, (Erişim Tarihi:04.05.2014).

www.slideshare.net/ilhansefa/seta-misirda-kimkimdir, (Erişim tarihi: 5.7.2013).

YAPICI, Merve İrem, “Uluslararası İlişkiler disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 9, Sayı: 3, 2007.

YAŞA, İsmail, "Selefilik Türkiye'de Tekfirciliğe Dönüştü" , Adem Özköse'nin Röportajı, *Gerçek Hayat*, www.nebeonline.com, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2009).

YAVUZ, Celalettin –ERDURMAZ, Serdar, *Arap Baharı ve Türkiye, Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları*, Berikan Yay., Ankara 2012.

YAVUZ, Celalettin, “Araştırma Dosyası: İsrail’in Obama ve Orta Doğu ile Oyunu”, <http://www.turksam.org/tr/a2805.html>, <http://istihbaratalani.wordpress.com/2013/03/04/arastirma-dosyasi-israilin-obama-ve-orta-dogu-ile-oyunu/>, (Erişim Tarihi: 4 Mart 2013).

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, “Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı”, (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2012).

YILDIRIM, Ramazan, “Mısır Dereyi Geçerken Tahrir’de At Değiştirecek mi?”, *Sabah, Perspektif*, 27 Kasım 2011.

YILDIRIM, Ramazan, “Cemaatten Partiye Dönüşen Selefilik”, *Seta Analiz*, (Aralık 2013), Sayı: 73, s. 20.

www.file.setav.org/.../20131205175747_cemaattenpartiyedonusenseleflilik_pd...
(Erişim Tarihi: 5 Aralık 2013).

YILDIRIM, Ramazan- ABBÜLCELİL, Tarık, “Mısır’da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya”, file.setav.org/Files/Pdf/misirda-kim-kimdir.pdf, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2012).

YILDIRIM, Ramazan, “Mısır’da Vesayet Rejimi Direniyor”, http://www.haber10.com/makale/26183/#.U23_TSZrPIU, (Erişim tarihi: 27 Kasım 2011).

YILDIZ, Ş., John Esposito İle Röportaj: “Mursi ABD’nin Taleplerini Yerine Getirmiyordu”, *Akşam* 15.07.2013.

YILMAZ, Ahmet Mesut, “Ortadoğu’da Değişim: Alternatif Yaklaşımlar, Kazananlar ve Kaybedenler”, *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 39.

YILMAZ, Nuh, “Mısır’da Stratejik Müdahale: Tahrir’de Neler Oluyor?”, <http://arsiv.setav.org/public/UzmanDetay.aspx?Dil=tr&uid=5430&q=nuh-yilmaz>, (Erişim tarihi: 02 Şubat 2011).

YOLCU, Rahmi, “Batının Demokrasi Yalanı” *Milli Gazete*, 12 Ağustos 2013.

YORULMAZ, Semir, “Mısır-İran İlişkilerinin Mısır Açısından Değerlendirilmesi”, www.orsam.org.tr, (Erişim tarihi: 02 Nisan 2013).

YUNUS, İlyas Ba-AHMED, Ferid, *İslam Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi*, Çev. Rıdvan Kaya, Bir Yay., İstanbul 1986.

YURTSEVEN, Mevlüt, ‘İhvân’ın Suçu’, *Timetürk*, 29 Ağustos 2013.

ZAYAN, Jailan, "AFP -Egypt Braces For Nationwide Protests".AFP. (Erişim tarihi: 25.01.2011).